

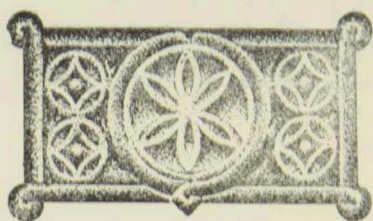

ՋՄԻԱԾԻՆ

ՄԱՅԻՍ

1995

ԾԲ
ՏԱՐԻ

ԷԶՄԻԱԾՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ
ԱՄՍԱԳԻՐ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ԱԹՈՌՈՒՅ
Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ

Խմբ. խ.

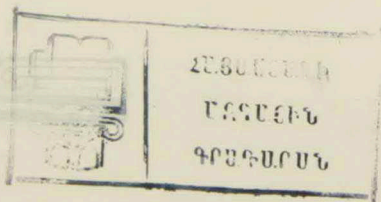
1995

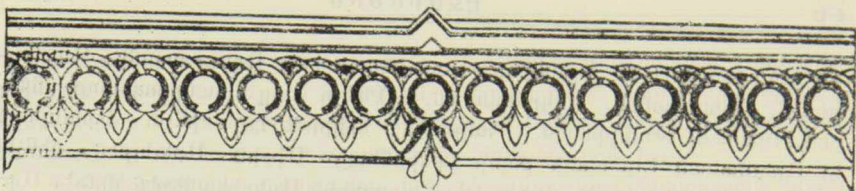
ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Տ. Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԱՌԱՋՆՈՅ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐՔԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

104-95
18250.002

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԽՕՍՔ ԸՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔԻ

Սիրելի՛ հոգեւոր եղբայրներ
եւ զաւակներ Հայ Եկեղեցւոյ,
Որդիք հաշկազեանք
որ ի Հայաստան եւ ի սփիռս աշխարհի,

Ահաւասիկ շուրջ երկու ամիսներ անցան այն օրէն ասդին, երբ Աստուծոյ կամբով ու հայ ժողովորդի ընտրութեամբ կոչուեցանք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նուիրական եւ բարձրագոյն ու ծանրագոյն պարտաւորութեան:

Մեր ընտրութեան եւ գահակալութեան օրէն (4—9 Մայիս) ասդին զգացինք եւ տեսանք մեր նուիրապետական Աթոռներու՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան, Հայաստանեաց Եկեղեցւոյ բոլոր թեմերու Առաջնորդներուն, ազգային-եկեղեցական բոլոր իշխանութիւններու, ծիսական եկեղեցիներուն եւ եկեղեցական կազմակերպութիւններուն սէրն ու յարգանքը, աղօթքն ու մաղթանքը մեր Հոր առաքելութեան բեղմնաւատ Կտուրքերման համար ի հաճոյս Աստուծոյ, եւ ի վաշեղումն հայ հաւատացեալ ժողովրդեան:

Այստեղ, մայր հայրենիքին՝ Հայաստանի մէջ եւ Արցախի տարածքին անձամբ վկան եղանք մեր հայրենի պետութեան՝ Հայաստանի Հանրապետութեան, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան բոլոր պատասխանատուներու եւ սպասարկներու սիրալիր վերաբերումին եւ անմիջական ու անվերապահ աջակցութեան բոլոր մակարդակներու վրայ անխտիր:

Մեր ժողովորդի բարեսիրական, մշակութային, կրթական, ընկերային, ազգային-քաղաքական, երիտասարդական, հայրենակցական եւ այլ կարգի կազմակերպութիւններ ու միութիւններ, ընկերութիւններ, հաստատութիւններ, անհատ ազգայիններ, բարերարներ, մամուլի ներկայացուցիչներ արտապատեցին իրենց բարեմաղթութիւնները այցելութիւններով, հեռագիրներով, նամակներով, հեռաձայնային խօսակցութեամբ, յօդուածներով եւ նաեւ որոշ նուիրատուութիւններով վասն բարգաւաճման Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի, վասն պայծառութեան Եկեղեցւոյ, Հայաստանեաց եւ վասն ամբացման եւ զօրացման հայրենեաց մերոց:

Հայաստանէն եւ աշխարհի չորս ծագերէն՝ Ռուսաստանի Դաշնութենէն, Վրաստանէն, Ուկրաինայէն, ԱՊՀ-ի այլ հանրապետութիւններէն, Իրանէն, Թուրքիայէն, Պալթեան երկիրներէն մինչեւ Արեւելեան եւ Արեւմտեան Եւրոպայի բոլոր երկիրները, Միջին Արեւելքէն մինչեւ Ծաղրագոյն Արեւելք, Հիւսիսային եւ Հարաւային Ասիոյ երկրներէն մինչեւ Աւստրալիան երկիրները հաշիւ ժողովուրդի զանակները առանց խտրութեան իրենց գոհունակութիւնը, ուրախութիւնը, բարի ցանկութիւններն ու շնորհատրութիւնները յայտնելով՝ զգացուցին Մեզի մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ եւ հաշիւ ազգի ու հայրենիքի անքակտելի միութեան անասանելի զօրութիւնը եւ գօտեպնդեցին Մեզ մեր առաքելութեան մէջ մանաւանդ մեր ժողովուրդի եւ հայրենիքի ու պետութեան այս ամենադժուարին կեանքի պայմաններուն ներքեւ:

Բնականօրէն կարելի չէ անձամբ ու առանձին պատասխանել բոլոր շնորհատրական եւ քարեմտղական նամակներուն եւ հեռագիրներուն: Այսու գրով եւ հաշիւ մամուլի միջոցաւ կ'ուզենք յայտնել բոլորին Մեր սիրալիկ շնորհակալութիւնները եւ հայրապետական բարձրագոյն աստիճանի գնահատանքը համակեղեցական եւ համագգային միասնութեան արտապայտման այս սքանչելի ոգիին եւ քաջալերական երեւոյթին համար:

Բոլոր արտապայտութեանց մէջ Մենք խորագոյն ուրախութեամբ ու անսահման հրճուանքով կը տեսնենք ու կը հաստատենք ձեր բոլորի սէրն ու կապուածութիւնը հանդէպ Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցւոյ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան, Հայ Ազգին ու Մայր Հայրենիքին հանդէպ:

Միածնաւք այս սրբաւայրին մէջ կ'աղօթենք առ Բարձրեալն Աստուած, որ ձեր բոլորին անխտիր պարգեւէ Իր երկնաձիք շնորհն ու օրհնութիւնը, զօրացնէ ձեզ բոլորիդ, առաւել եւս ամրացնէ ձեր բոլորին մէջ սիրոյ, միութեան, եղբայրութեան, միասնականութեան ու զոհողութեան ոգին, որ գերագոյն հարստութիւնը կը կազմէ մեր ազգին ու Եկեղեցւոյ եւ միանգամայն գաղտնի ոյժը՝ մեր յաղթանակին: Թող Սուրբ Լուսաւորչի կանթեղին շուք սրբութիւն ճառագայթէ եւ երջանկութիւն ցանէ ձեր բոլորի կեանքերուն մէջ, ո'ր ալ ըլլաք, ի՛նչ պայմաններու տակ ալ որ ապրեք:

* * *

Սիրելիք,

Բոլորդ ալ կը գիտակցիք, որ անկիւնադարձային ճշմանկութիւն եւ պատմակերտական կարեւորութիւն ունեցող օրերու մէջ է, որ կոչուեցանք Հայրապետական այս ամենադժուարին պարտաւորութեան: Հայրենիքի անկախացման ու այդ անկախութեան ամրացումի եւ զօրացումի հրամայականն տակ կը գտնուիք բոլորս: Հայոց Եկեղեցին այս օրերուն որպէս հոգեւոր սնունդման մայրը այդ ազգին՝ պէ՛տքն ունի ներքնապէս բիրեղանալու, եւ ուժեղանալու, որպէսզի կարենայ արտաքնապէս ճառագայթել եւ Աւետարանի, քրիստոնէական հաւատքի եւ մեր տուրք հայրերու ազգային առողջ աւանդութեանց շունչը տարածելու մեր ժողովրդի կեանքին մէջ այդ ժողովրդին բարոյական ուժականութիւնը լիցքաւորելու համար:

Խորհրդային բռնակալ իշխանութեան եօթանասուն տարիները հոգեւոր ու բարոյական տնեւ գործեցին մեր ժողովրդի ներքին կառուցին, նկարագրին ու կեանքին մէջ: Բրիտանական հաւատքի ճշմարտութիւններու

և բարոյական արժեքներու ուսուցումը վերականգնումի ամենէն էականն է։ ազդու եղանակն է։ Ինչպէս Գարեգին Ս. Յովսէփեան Կաթողիկոս ըսած է այնքան խոր եւ ճշմարիտ հայեցողութեամբ. «Ազգերու վերակենդանութեան ճանապարհը կրօնական վերազարթօնքի ճանապարհն է»:

— Հոգեւորական-եկեղեցական նոր սերունդի պատրաստութիւն արդի աշխարհի կեանքի տուեալներու շրջագծին մէջ դիտուած:

— Հին եւ վնասեալ եկեղեցիներու վերանորոգում եւ նոր ծխական եկեղեցիներու կառուցում քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ:

— Կրօնական առողջ դաստիարակութեան կազմակերպում եւ տարածում Հայաստանէայց եկեղեցոյ աւանդութեան ոգիին կենդանի պահպանումով:

— Ընկերային ծառայութեան, ժողովուրդի կարօտեալ, կարիքաւոր զանգուածներուն օգնելու գործին կազմակերպում, մասնաւոր լեւինականի աղէտէն հարուածեալ շրջանին եւ պատերազմէն վիրաւոր Արցախի շրջաններուն մէջ, գլխաւորաբար ոյժ տալով տնաշինական, գործարանային մարզին, ժողովուրդը մղելով սեփական ճիգի ու արդիւնաբեր գործի:

Ասոնք սոսկ ուրուագծային եւ մասնակի նշումներ են այն տարածուն եւ երկարաշունչ գործին, որուն կոչուած ենք Մեր սպասք բերելու որպէս նորընտիր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս:

Այս բոլոր պարտաւորութիւնները հայրենիքի վերաշինութեան եւ պետութեան ամրացման, Արցախի ապահովութեան հետ առնչուած այլ պարտաւորութիւններու հետ միասին, կրնան իրականանալ երբ գործենք որպէս մէկ եկեղեցիի, մէկ ազգի, մէկ հայրենիքի ոգիին, գաղափարին, կամքին ոյժովը, եւ զոհողութեան գերագոյն աստիճանովը:

Դէպի գործ:

Ահա այս տեսիլքով ու այս նշանաբանով Մենք կ'ողջունենք ձեզ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնէն եւ Մեր շնորհակալութիւնները հեղ մը եւս յայտնելով կը ցանկանք, որ բոլորս լծուինք ներդաշնակ աշխատանքի, որպէսզի մեր եկեղեցին ու ազգը, հայրենիքն ու պետութիւնը ըլլան այն, ինչ որ կը հաստատանք, որ Աստուած կ'ուզէ եւ պատմութիւնը կը պահանջէ, որ ըլլան:

Թող Աստուած հարցն մերոց միշտ ըլլայ ձեր կեանքին ու գործին առաջնորդն ու պակոյղը:

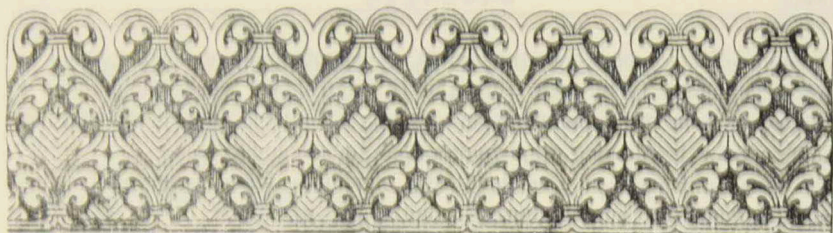
Ողջ լերութի Տէր զօրացեալք շնորհօք Սուրբ Հոգւոյն եւ յաւետ օրհնեալ ի Մէնջ:

ԳԱՐԵԳԻՆ Ս.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ս. Էջմիածին,

26 Մայիսի 1995 թ.

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՔԱՐՈՋԸ՝ ԽՈՍՎԱԾ ԵՐԵՎԱՆԻ
ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ ԵՎԵՂԵՑՈՒՄ
(Ապրիլի 23 1995 թ.)

Սիրելի սրբազան, հարգարժան անդամներ Արարատյան Հայրապետական թեմի թեմական խոյ.հրդի և հոգևոր եղբայրներ, վարդապետներ, բա-
հանաներ և սիրեցյալ պատվական ժողովուրդ Աստուծո,

Առաջին հերթին իմ սրտի խորքերից աղոթք է բարձրանում այս պահին
առ Ամենակալն Աստված, որ ինձ մեկ անգամ ևս շնորհ արեց և պահով
ընծայեց ձեր բոլորի հետ աղոթակից դառնալու Սուրբ Սարգիս Մաթ. եկե-
ղեցվո կամարների ներքո և իմ հայրապետական առաջին ողջույնը, սիրո
և օրհնության խոսքը քերելու բոլորիդ և ձեր բոլորի միջից Արարատյան
թեմի համայն հավատացյալ ժողովրդին ի մայրաքաղաքն Երևան և կամ
ի շրջակայքն, այնտեղ, որտեղ Արարատյան թեմի հոգևոր ծառայությունը
ծափավում է ի բարին՝ հօգուտն և ի շինություն հոգևոր մեր հավատացյալ
հայ ժողովրդին: Բարձրորեն գնահատում ենք ձեր նվիրյալ առաջնորդ սըր-
բազանի այն բոլոր ծառայությունները, որոնք օգնել են ժողովրդի հոգևոր
բարձրացմանը, ազգային առողջ գիտակցության մշակմանը մասն կրթության
զարգացման բնագավառում, որպեսզի բարվոք օրեր վաչելի մեր հավատաց-
յալ ժողովուրդը Արարատյան թեմի սահմաններում:

Սիրելիք, ևս առաջին պարտականություն համարեցի կաթողիկոսական
ընտրությունից և գահակալությունից հետո և Սուրբ Զատիկի Պատարագից
անմիջապես ետքը լինել մեր ժողովրդի հետ միասին: Ինձ համար կաթո-
ղիկոսությունը հովվություն է ժողովրդի մեջ, ժողովրդի հետ և ժողովրդի
համար: Ես չեմ ցանկանում, որ դուք կաթողիկոսին նայեք որպես իր գրա-
սենյակում նստած մարդի, որպես ուխտավայրերի, հուշարձանների պահա-
կություն անող մարդի, այլ ուզում եմ,—Աստված իմ խնդրանքը կատարի,—
որ դուք այնպես քննենք մեր դերը, որ մենք եկել ենք ձեզ համար և
միայն ձեզ համար Աստուծո փառքի սպասավորություն և մեր Եկեղեցու
պայծառության ու մեր հայրենիքի շինության հետամկարով:

Մեր Տերը՝ Հիսուս, երկնքից երկիր գալով, երբ իր երկնային առաքե-
լությունները ծափալեց երկրի վրա, ամբողջ Պաղեստինում, Նա միշտ եղավ
ժողովրդի մեջ: Նա եղավ ժողովրդի հետ փողոցին մեջ, հրապարակների

վրա, լեռնալանջերին, բլուրների վրա, մույնիսկ ծովի ափքների վրայից, մավակի միջից խոսեց ժողովրդին ծովափնյա բոլոր շրջաններին մեջ: Այսինքն՝ «եղեւ ոչ թէ սոսկ վասն մարդկան, այլ և ընդ մարդկան», նարդկանց հետ, որպեսզի զԱստված թարգմանի, զԱստված ներկա անի ժողովրդի կյանքին մեջ: Դրա համար ես այսօր բնական և արդար մտածում մկատեցի իմ առաջին այցելությունը Մայր Աթոռ Սրբազնաստուրք Էջմիածնից դուրս, Այրարատյան թեմի Մայր եկեղեցուն տալ, որովհետև դուք եք այս մայրաքաղաքի հավատացյալ ժողովուրդը և իմ պարտականությունն է առաջին հովվապետական այցելությունը կատարելու այս հոգևոր տան, մեր Հայաստան աշխարհի սիրտը եղող քաղաքամայր Երևանում: Գնահատում եմ ձեր բոլորի ընդունելությունը, սրտագեղ այս ընդատաշտմը, որով այսքան բարձր մակարդակով և այսպիսի հոգևոր պատրաստակամ ընկալնությամբ դուք ողջունում եք մորընտիր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին:

* * *

«Յանմուն Հօր և Որդույ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, ամեն»:

«Նորոգող հնութեանց,

Նորոգեա եւ գիս,

Նորոգ զարդարեա...»:

Բառե՛ր, որոնք երբեք հնություն չեն կարող մամաշել:

Բառե՛ր, որոնք ծնվել են մտքից և սրտից մեր ամենեն ընտիր այն Հայրապետի՝ Սուրբ Ներսես Շնորհալու, որ Հոռմկլայում գրել է այս բառերը, իր սրտի ապրումը փոխանցել է թղթին, մագաղաթին, ուսէ մագաղաթից հետո տարածվում է մեր ժողովրդի բոլոր զավակների մտքերի, սրտերի և հոգիների մեջ: Ի՞նչ է ուզում ասել աստվածիմաց բառերի այնքան անկեղծ հեղինակը՝ Սուրբ Ներսես Շնորհալին: Մարդկային կյանքը առանց մորթության չի կարող ապրվել: Այսօր **Նոր Կիրակի** է Հայաստանյայց Եկեղեցվո տոնական կարգին համաձայն: **Կրկնազատիկ** ասում ենք: Այսօր մորթության շրջանի բացումն է մեր հոգևոր և ազգային կյանքին մեջ: Եթե այսօրվան շարականը դուք բանաք, այնտեղ պիտի կարդաք ուրիշ մեկ մե՛ծ դեմքի, մեծ մտավորական և հոգևոր հալացքների տեր մեկ Հայրապետի խոսքը՝ Ներսես Լամբրոնացու, որ շարականն է գրել և ասել է «**մորթեալ կղզիք**», եկեղեցին՝ մորթյալ կղզի է: Եվ ամբողջ շարականի մեջ ոսկի թելի պես անցնում է այս բառը՝ **մոր**, **մորթեցարուք**, **մորթոյա**: Եթե հետևվեք դուք Հիսուսի քարոզությանը և մահ Պողոս առաքյալի քարոզությանը, պիտի տեսնեք անպայման, որ Հիսուս եկավ, որպեսզի մե՛նք մերկանանք մեզանից հին մարդը և զգենումք մո՛ր մարդը: Ի՞նչ է այս մորթության իմաստը: Ի՞նչ են մորթության հատկանիշները: Ի՞նչ բաներով հատկանշվում է **մորթոյալ** բառը: Սուրբ Զատիկը, Հարության Ավետիսը, Քրիստոսի մահվան վրա տարած հաղթանակի հզոր ցնծությունն է բերում մեզ:

Անմահության գաղափարով է զինում, շրդեղում, զպայմանվում մեր կյանքը: Այն մարդը, որ ապրում է մեղմելու համար, չարժի, որ ապրի: Կյանքը չի եղել՝ մեղմելու համար: Կյանքն Աստված տվել է մեզ, որպեսզի մենք ստեղծագործե՛նք, արժեցնե՛նք Աստծու տված տուրքը, շնորհքը, բարիքը: Եվ մա, ով գերեզմանի մեջ վերջ է գտնում, մշանակում է, որ մա խոտի կյանք է

ապրել և ոչինչ ավելին: Նա, որ իր երկրավոր կյանքը անմահական արժեքների գիտակցությամբ է ապրում, այնպիսի գործեր կանի, որոնք մահ չեն ճանչնա: Այսպես է մեր հայրապետների, սրբերի, մարտիրոսների, հետոսների կյանքը: Գնացին, բայց գնացի՞ն, հարց եմ տալիս: Ո՛չ, մենք կա՛նք, նրանցո՛վ կանք, նրանց ապրած գաղափարների, հավատքի, զգացումների հաղորդակցությամբ է, որ մենք ապրում ենք այսօրվա մեր կյանքը: Գնա՛ց Գրիգոր Լուսավորիչը, գերեզմանն անգամ հայտնի չի. գնա՛ց Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցը, Օշականի քա՛րն է նրա ներկայությունը. ո՛չ, իր գիրը, գրի միջից ծնած գրականությունը, հոգեկան հոսանքը մեր ապրումների, որ գրի ճամփով հավերժացնում է մեր կյանքը: Գնա՛ց Քաջն Վարդանը: Թող բանասերները վիճեն, թե որտեղ է Ավարայրը, Տղմուտ գետը, դա ի՞նչ արժեք ունի: Վարդանը, ինչպես բանաստեղծն ասել է, «հրագունտ անձեջ՝ կմտնե ամեն հալուն հոգվուն մեջ»: Վարդանը հոգի է, «զինու հոգով վառեալ», ինչպես ասել է Շնորհալիմ:

Սիրելիներ, կյանքը ապրել, ուտել-խմելու, հագնվելու, հաճույանալու փիլիսոփայությամբ, դա Աստծու տված կյանքը չէ՛, դա կյանքի բնախոսական երևույթն է միայն, որն ունեն մեկ ոչ-մարդ էակները. կենդանիներն էլ, բույսերն էլ ծնվում են, աճում են, մեծանում են, հաճոյանում են և... գետն են: Որտե՛ղ է մարդու տարբերությունը: Անմահության ձգտում է մարդը: Անմահության կայծն ունի իր մեջ: Աստուծո պարգևն ունի իր մեջ. Բրիստոս աշխարհ գալով՝ այդ պատկերը մաքրեց, մեր մեղքերի կեղտից փրկեց և մեր իսկական բնությունը հայտնաբերեց, որ մենք Աստուծո պատկերն ունեցող էակներն ենք. պետք է զգանք, որ Աստծուն ենք նմանվում մեր հոգեղեն կազմը վաճքովը և հետևաբար պետք ունենք այդ հոգին մաքուր պահելու, քիչատոնեական այդ դրոշմը մեր մեջ ներգործո՞ղ պահելու, որպեսզի մեր կյանքը դառնա վկայություն Աստծու և վկայություն անմահական արժեքներին: Այն է **նոր** կամ նորոգյալ մարդի ամենեն կարևոր հատկանիշը:

* * *

Եղբայրներ, բույրեր, զավակներ Հայ Եկեղեցու, եթե ձեզանից մեկը հարց տա ինձ, թե՛ մեկ նախադասությամբ ինչպե՞ս կարող եմ ասել, թե ի՞նչ է քրիստոնեությունը, ես ձեզի պիտի մեջ բերեմ Մատթեոսի Ավետարանի յոթերորդ գլխի տասներկուերորդ համարը, որտեղ ասում է. «**Զամենայն գոր միանգամ կամիջիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպես եւ դուք արարէք նոցա, զի այս իսկ են օրէնքն եւ մարգարէք**» («Ինչ կամենում եք, որ ուրիշները անեն ձեզ համար, դուք նույնը արեք ուրիշի համար»): Ո՞վ ձեզանից ուզում է, որ մեկը չարիք գործի իրեն համար, ո՞վ ձեզանից ուզում է, որ մեկը սուտ խոսի իր մասին, ո՞վ ձեզանից ուզում է, որ մեկը գողանա իրենից, ո՞վ ուզում է, որ մեկը բամբասի, չարախոսի իր մասին և խոտվություն ստեղծի իր կյանքում: Եթե չեք ուզում, որ ուրիշն անի ձեզ այդ բոլորը, դուք չպետք է անեք ուրիշին: Մատթեոսի Ավետարանի այս համարը ճանաչվել է Բրիստոնեական Աստվածաբանության մեջ որպես «**սեկեղեն կանոն**», որն իր մեջ կիսազննի ամբողջ Ավետարանը. և արդեն համարի վերջում ասել է Հիսուս. «...զի այս իսկ են օրէնքն եւ մարգարէք»: Այս խոսքի մեջ խառցած են բոլոր Հին Կտակարանի Օրինաց Գրքերի և Մարգարեների գրությունների իմաստը:

Այսօր մենք հայրենիքի մեջ նոր կացություն ենք ապրում մեր անկախացյալ հայրենիքի, նոր համառապետության կարգերի ներքո: Պետք ունենք, ուզենք-չուզենք պետք ունենք նորոգվելու: Երեկ ուրիշ ձև էր, այսօր՝ ուրիշ: Երեկ ուրիշն էր մեր վրա իշխում, այսօր մենք ենք մեր կյանքը տնօրինում: Եթե ուրիշը սխալ էր անում, մենք չպետք է նույն սխալն անենք մենք մեզի և մեր եղբայրների համար: Այս կերպարանափոխությունն ու պայծառակերպությունն է անհրաժեշտ մեր ժողովրդի առողջության, ազգային գոյության և մարդկային երջանկության համար:

Այս Զատիկը ինձ համար եղավ **սուսչին Զատիկը** Հայրենիքում, քառասուններեք տարիների իմ հոգևորական կյանքի շրջանում: Կերպարանափոխության, նորոգության տարի թող լինի բոլորիս համար: Մաղթում եմ և աղոթում Աստծուն, որ նաև Ձեզ համար լինի **անդրադարձումի**, ինքնագիտակցումի, ինքնանորոգության մի նոր հոսանք հոգեղեն, անցնի ձեր հոգիների միջից: Հիսուս, որ հաղթեց և նոր մարդը տվեց մեզ՝ մենք զգենունք այդ նոր մարդը:

* * *

Մենք այսօր գտնվում ենք շատ նշանակալից մի օրվա առաջ: Վաղն առավոտ, 24 ապրիլին, դուք բոլորդ, (ես ալ ձեր հետ միասին) պիտի ձեր տներից դուրս գաք և բոլորդ պիտի քայլեք ու պիտի գնաք Ծիծեռնակաբերդ. ի՞նչ անելու, ցո՞ւյց տալու աշխարհին, թե մենք նահատակներ ունենք: Աշխարհը գիտի: Մենք պետք ունենք մենք ինքներս գիտնալու, թե նահատակ ունեցող մի ազգ նահատակության գաղափարով պիտի ապրի իր կյանքը: Մենք վաղը գնալու ենք Ծիծեռնակաբերդ, նորոգվելու համար նահատակության գաղափարի գործնական: Մենք այնտեղ գնում ենք ո՛չ թե հուշարձանին ծաղիկ ընծայելու, դա պիտի անենք, բայց այդ չէ մեր բուն պարտականությունը: Այնտեղ գնում ենք այդ հուշարձանին նայելով հուշարձանի միջից կյանքի աղբյուրը տեսնելու, նրա հոգևոր ջուրը խմելու. այդ ջուրին անունն է **նահատակության գաղափար**: Երկու տեսակ նահատակություն կա: Մեկը արյան **նահատակությունն է**: Նա, ով կնահատակվի իր արյունը տալով: Կա և **կենդանի նահատակությունը**, ապրելու միջից՝ նահատակվելու գաղափարով, զոհողության գաղափարով կյանքը արժեվորելու գիտակցությունը. այս է **կենդանի նահատակությունը**:

Երեկ ասել եմ, թե՛րևս վաղն էլ ասեմ, այսօր էլ կասեմ, և միշտ պիտի ասեմ, որ այս տարին իմ անձնական կյանքում բացվեց Դեր Զորով: Հունվարի 7-ին ես թողի Կիլիկյան Աթոռի գահը և գնացի Դեր Զոր, անապատի մեջ այս ձեռքերովս ավագները քրքրեցի և նահատակների ոսկորներ վերցրի: Ես ինձ հարց էի տալիս՝ նրանք ինձ պես մարդիկ չէի՞ն, նրանք իրավունք չունեի՞ն ապրելու: Ունեի՞ն: Ինչո՞ւ մեռան: Մեռան, որպեսզի ազգը չմեռնի, մեռան, որպեսզի Եկեղեցին չմեռնի, մեռան, որպեսզի հայ գիրը չմեռնի, հայոց լեզուն չմեռնի: Մենք այսօր նրանց ժառանգորդներն ենք, բայց չենք կարող մեր կյանքն ապրել առանց զոհողության: Դա դավաճանություն է նահատակներին: Բնականորեն պիտի ուտենք, բնականորեն պիտի ընպենք, բնականորեն պիտի զվարճանանք: Այդ մարդու իրավունքն է, բայց միայն այնտեղ կանգ չառնենք: Մեղք ենք, մարդ չենք, **նոր** մարդ չենք, Քրիստոսով գնված մարդ չենք, եթե միայն, միայն ու միայն այդպես ապրենք:

Հետևաբար այսօր ես այս եկեղեցում արտասանած իմ առաջին խոսքի միջից արտագին կոչ եմ անում, որ մենք եթե ուզում ենք մեր այսօրվա ապրած շրջանը անել նո՛ր դարաշրջան, ավելի ճիշտը՝ մեր հայրենիքի զորացման և մեր ժողովրդի կամքի ինքնարտահայտության, ազատության, անկախության նո՛ր շրջան, արժանի՝ լինենք այդ կոչումին, արժանի լինենք՝ այն իմաստով, որ լինենք իսկապես պատվով քաղաքացի, պատվո քաղաքացիությամբ ապրենք մեր կյանքը: Գիտենանք այս հողին արժեքը:

Ես շատ լավ եմ ըմբռնում, մի կարծեք, որ Էջմիածնում նստած, հաղորդ չեմ մեր ժողովրդի ցավերին: Ծառ լավ եմ զգում տնտեսական այն դժվարությունները, որոնց միջից անցնում ենք բոլորս, շատ լավ եմ զգում, որ հիվանդներ ունենք, որբեր ունենք, Լեւինականի աղետից վնասված եղբայրներ և քույրեր ունենք, Ադրբեջանի քաղաքներից արտաքսված և մեզ մոտ գաղթականի վիճակին վերածված եղբայրներ և քույրեր ունենք, այս բոլորն իմ սրտին շատ մոտիկ են: Աստված թող ուժ տա ինձ նրանց համար ծառայելու, ես ոչինչ չեմ խնայի, բայց մենք պետք ունենք մեր սեփական ուժերով մեր կյանքը շահելու, մեր ուժերով մեր կյանքը վերստեղծելու. առաջ ուրիշներից էինք սպասում, հիմա՝ մենք մեզանից: Ես շատ օտար երկրներ տեսել եմ: Առողջ եմ այն ազգերը, որոնք իրենք իրենց ձեռքերով կշիռն են իրենց կյանքը:

Իմ խոսքը չեմ ուզում երկարել, բայց չեմ կարող այս մեկ կետը անտեսել: Դուք ասեք ինձի, դուք հարց տվեք դուք ձեզի, այն մարմինը ֆիզիկական, որ իր ուժերով իր վերքերը կդարմանի, առողջ մարմին չէ՞. իսկ այն մարմինը, որ դուրսից եկած ճարերով, դեղերով և շիճուկներով, ճեղքարկումներով կապրի, այդ մարմինը տկար չի՞ մնա: Մենք պետք ունենք առողջության: Ինչպե՞ս թույլ տանք մենք մեզի թողնել մեր հողը, երբ այդ հողը դարձել է հայկական, դարձել հայապատկան, ոչ թե ուրիշներին սեփականությունը. մեր հողը մերն է, մեր պապերի ժառանգն է: Ախր, կապվեցե՛ք այդ հողերին, մի՛ թողնեք հայրենիքը, որտե՞ղ եք գնում, ինչո՞ւ համար եք գնում, հացի՞ համար: Մի՞թե հացը հողը մեզի հաց չի տա՞ր, եթե ձեռներդ խառնեք այդ հողին մեջ, կտա, երբ մեր կյանքը խառնենք նրան: Ա՛յս է մեր հրամայականը: Նոր մարդը պետք է լինի ինք իր պատիվը, ինք իր արժանապատվությունը գիտցող մարդ, և Հայրենիք, Եկեղեցին ու Աստված ամեն բանից վեր դավանող մարդ: Սհավասիկ, եղբայրներ և քույրեր, ի՛նչ մտքերով ես ուզում եմ այսօր իմ պատգամը փակել՝ ձեր հոգիների մեջ բանալու համար այս գիտակցությունը. «Նորոգող հմութեանց, նորոգեա մեզ, նորոգ զարդարեա», նոր մարդ արա վասն Քրիստոսի, վասն Հայության, վասն մարդկության, վասն փառացն Աստուծո և վասն հավերժության հայրենյաց մերոց, հավիտյանս հավիտենից ամեն:

ՎԵՀԱՓԱՌԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԾՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐԸ
ՏԻԱՐ ԺԱԿ ԾԻՐԱԿԻՆ՝ ԴՐԱՆՍԻԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԱՀ ԸՆՏՐՎԵԼՈՒ ԱՌԹՎ

ՆՈՐԻՆ ՎՍԵՄՈՒԹՅՈՒՆ ՏԻԱՐ ԺԱԿ ԾԻՐԱԿ,
ՆԱԽԱԳԱՀ ԴՐԱՆՍԻԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Փարիզ, Քաղաքապետարան 75004

Ձերդ Վստնություն,

Հոգեկան մեծ գոհունակությամբ իմացանք Ձեր՝ Ֆրանսիայի Հանրապետության նախագահ ընտրվելու ուրախ լուրը:

Մեզ քաջ ծանոթ է Ձեր բացառիկ սերը Ձեր մեծ հայրենիքի՝ Ֆրանսիայի հանդեպ, Ձեր նվիրումը հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառներում Ֆրանսիայի ժողովրդի առաջընթացին, ամբողջ Եվրոպայում և համայն աշխարհում խաղաղության և կայունության գործում նրա կատարած դերին:

Մեզ հայտնի է նաև Ձեր անկեղծ սերը, Ձեր համակրանքն ու խոր հարգանքը հայ ժողովրդի և Հայ Եկեղեցու նկատմամբ ինչպես Ֆրանսիայում, այնպես էլ մեր Մայր Հայրենիքում:

Հայ Եկեղեցու հոգևոր կենտրոն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում աղոթում ենք Տիրոջը, որ Ձեզ շնորհի տոկում առողջություն և լիակատար հաջողություններ Ձեր պատասխանատու աշխատանքներում՝ ի բարօրություն Ֆրանսիայի ժողովրդի, ի բարգավաճումն Ֆրանսիայի և ի փառս Աստուծո:

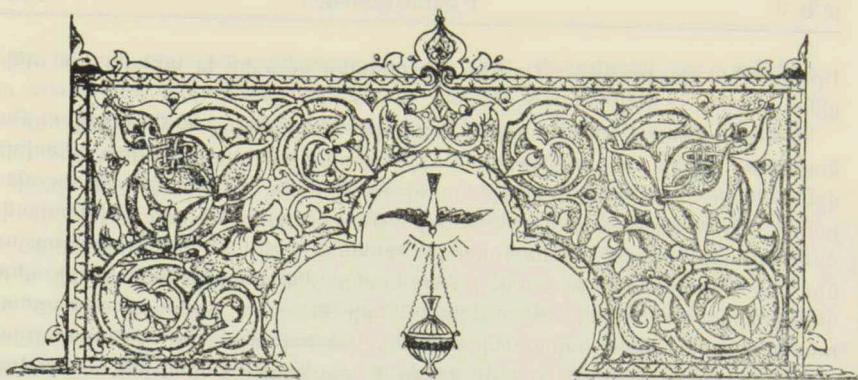
ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.

ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ,
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

Ս. Էջմիածին, 10 մայիսի 1995 թ.

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ

Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ
ՀՈՎՎԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ՇԻՐԱԿԻ ԹԵՄ

ՄԱՅԻՍ 5, ՈՒՐԲԱԹ

«Ձերիցունս այսուհետեւ աղաչեմ, իբրեւ
գերիցակից եւ վկայ չարչարանացն Քրիստոսի,
որ եւ հանդերձեալ փառացն յայտնելոյ հաղորդ.

Արածեցէք, որ ի ձեզ հօտդ է Աստուծոյ,
վերականգնու լինել մի՛ իբրեւ ակամայ.

Զի յերեսել Հովուապետին ընդունիչիք զանթառամ փառաց պսակն»:
(Ա. ՊԵՏ. Ե 1—2, 4)

Հոգեգալստյան խորախորհուրդ դեպքից հետո, Տիրոջ սրբազան
ատաքյալները Աստուծո Հոգու շնորհաբաշխ անբոքործությամբ կյանքի նըշ-
մարտության հունդերը ցանցեցին ամբողջ մարդկության մեջ, հաստատելով
Տիրոջ վեմահիմն Եկեղեցին՝ Կենդանի Աստուծո Կենդանի և Կենդանացնող
Ավազանը: Երկնավոր Վարդապետի պատգամները անմվազ կերպով ճա-
ռագեցին՝ լուսավորելով խավարի մեջ հեծեծող մարդու շավիղները, որի
շողարձակման ներքո իսկ հստակորեն ընդգծվեց մարդու պատկերը, որ
«արար Աստուած զմարդն ի պատկեր իւր, ...եւ եղեւ մարդն հոգի կենդանի»
(Ծննդոց Ա. 27, Բ 7), ընդգծվեց և մարդու կոչումը, որ «Ինչպիսի շնորհ ըն-
դունել է, ուրիշի հանդեպ թող մուչնը մատակարարի որպէս բարի տնտես
Աստուծո պեսպես շնորհների» (Ա. ՊԵՏ. Դ 10—11):

Աստվածորդու հիմնադրած Հոգեկնիք Տիեզերական, Առաքելական և
Սուրբ Եկեղեցին կենաց ծովի մեջ դարձավ «Նորոգեալ կղզի», որում հան-
գըրվանելով, Աստվածտեսությունից և Աստվածճանոթությունից զրկված
յղաամորդին կրկին հուսադրվեց ստանալ այն կյանքը, որ Տերը խոստացավ

իր սիրելիներին ասելով. «Ես եկի. զի գլեանս ունիցին եւ առաւել եւս ունիցին» (Հովվ. Ժ 10):

Կենաց խոսքը և Բժշկության Աղբյուրը փխրեցնելով և ճեղքելով հեթանոսական ժայռը, աղբյուրացրեց նաև Արարատի հովանու ներքո բնավորված Հայկի սերունդների սրտի կարծրացած հողը, վերափոխելով մի պարսոտ երկրի՝ Հայաստանյայց Եկեղեցու Մայրությամբ և Սուրբ Ավետարանի Հայրությամբ, որտեղ փառավորապես բազմեց Ամենասուրբ Երրորդությունը, որի «ուղղափառ հավատի լույսը երբեք չնվազեց, ցորենի բարի սերմերին որոմ չխառնվեց, ավանդությունների հստակ աղբյուրը օտարոտի ռամանց աղտաղտուկ ջրից չաղտորվեց, ստուգության և ճշմարտության կենդանի հացի մեջ մեռելական խմոր և քացախի չարության հերձված չխառնվեց, ահբիժ հավատի ոսկու և լուսատեսիլ խոսքի արծաթի մեջ ժանգահոտ պղինձ և սևաթույր կապար չգտնվեց» (Հովհաննես Երզնկացի):

Հայաստանյայց Եկեղեցին Աստվածամեջ կենտրոնով երբեք չեղավ ու չմնաց սոսկ որպես քարաշեն հուշարձան, այլ հոգեկան և հոգեշեն տաճար, «սանդղոթ երկրից երկինք վերելությամբ»՝ քարը կրելով որպես զգեստ և վահան իր հավատքի ամրացման և լեռնացման: Իբրև Մայր՝ Սուրբ Հոգու շնորհաց կաթի ստևոտն, իբրև Հարս՝ հոգեշեն և նյութեղեն խորան Առագաստից Երկնավոր Փեսայի մարմնի և արյան հաղորդությամբ Աստվածային ընտանիքին հավիտենական անդամակցության ուղին և անոթը եղավ իրեն զինվորագրված մանկանց համար՝ «սին և հաստատություն ճշմարտության» (Ա ՏԻՄ. Գ 15):

Լուսավորչի արցունքակալ տեսիլքով կերպավորված Աստվածակառույց Մայր տաճարով ու Աթոռով, Սահակ-Մաշտոցյան երկունքով և Վարդան-Ղևոնդյան նահատակության վարդազույն արյամբ հաստատված Սրբազան Եկեղեցին վերածվեց մի նոր Պրոբատիկեի ավազանի, որի հոգեհույզ ջրերի փոթորկումից ծնվեցին Հայոց Ոսկեդարն ու Արծաթեդարը և դեռ պիտի ծնվի... Պիտի ծնվի Տիրոջ հարության ավետիսով, ծիծաղելու մահվան և հուսահատության դեմքին ըստ աստվածային Պողոսի ասելով. «Ո՛ր Է, մահ, բո խայթոցը, ո՛ր Է, գերեզման, բո հաղթանակը» (Ա ԿՈՐՆԹ. ԺԵ 55):

Այս մտածումներով էր, որ 1995 թվականի մայիսի 5-ին, Հայոց նոր-ընտիր 131-րդ Կաթողիկոս Տ. Տ. Գաբեգին Ա. Հայրապետը մուտք գործեց Մայր տաճար՝ Իջման Սուրբ Սեդանի աղոթակից ու խնկավորապ քարերի արձագանքով զրահավորվելու, Ծիրակի թեմի իր աղետլալ զավակներին հովվապետական անդրանիկ այցելության և հանդիպման գնալիս, որպես Հոռապետ ճանաչելու և ճանաչվելու՝ ինչպես նաև ասելու իր կարիքավոր ուսուրերին և դուստրերին, որ՝

«Սուրբ Էջմիածինը սոսկ աշխարհագրական վայր չէ, այլ հոգու մեջ ապրող ուժ ու հավատք».

«Սիրելի միաբան եղբայրներ և սիրելի սաներ,

Կիսնդրեմ, որ Ձեր աղոթքներու մեջ առաջիկա երեք օրերու ընթացքին հիշեք զիս և ինձի ընկերակցող հոգևորական և աշխարհական ներկայացուցիչները Մայր Աթոռի: Ասիկա բնականորեն առաջին հալածաբանական այցելությունն է Հայաստանի մեջ Երևանի Սուրբ Սարգիս եկեղեցուն տված այցելությունն էտրբ: Կուգեմ, որ բոլորդ այ գիտնաք, որ ես հատկապես «ցանկանալով ցանկացա», ինչպես կըսե սուրբգրական արտահայտությու-

նը, որ իմ այս առաջին այցելությունը ըլլա այն ժողովրդին, որ ամենից շատ տառապող ժողովուրդը եղավ այս վերջին տարիներին:

Գյումրիի աղետեն ետքը վերականգնումի շրջան մը կրողոքե Շիրակայ թեմի մեր ժողովուրդը: Ուզեցի իրենց հետ ըլլալ, որ իրենք զգան, թե Մայր Աթոռը իրենց հետ է. Սուրբ Էջմիածինը աշխարհագրական վայր չէ միայն, այլ հոն ուր այս Աթոռին Գահակալը կերթա, անոր հետ ամբողջ միաբանությունը գացած կըլլա և մեր աղոթքները գացած կըլլան ու ժողովուրդը, մանավանդ, կզգա, որ Էջմիածինը իր կյանքի մեջ ներկա է: Դո՞ք ալ այստեղ Տունը շեն պահեք, կարգավոր մնացեք, Տունին պատիվը մեր բոլորիս պատիվն է և Աստված ձեզի ուժ տա, ձեր հոգեկան ապրումները առավել ևս քնդունելի ընեն և ձեր իմացական կրթական կյանքը ծաղկեցնեն:

Մեր սիրելի ժառանգավոր սաներ և սարկավագներ, միաբան եղբայրներ, և պաշտոնեություն, դուք ալ ձեր պարտականությունները գերազույն աստիճանի գիտակցությամբ և թծախնդրությամբ կատարեցեք Աստուծո փառքին և Մայր Աթոռին շննության և պաշտոնության համար: Ամենա:

Մայր տաճարում աղոթքից և հայրական պատգամից հետո, Վեհափառ Հայրապետը, ուղեկցությամբ կրոնից գործոց նախագահի պաշտոնակատար Լազար Սուջյանի, «Էջմիածին» ամսագրի գլխավոր խմբագիր Ասողիկ եպիսկոպոս Արիստակեսյանի, Մայր Աթոռի միաբաններ Միքայել Ճալազույն վարդապետ Աջապահյանի, Գրիգոր վարդապետ Չիֆոջյանի և Վազգեն սարկավագ Գալստյանի, ուղևորվեց Շիրակի թեմի իր կարոտյալ և կարիքավոր ժողովուրդին մխիթարելու, ափսիելու, ինչպես և ուժավորելու ու հուսադրելու նրան Հայոց ապագայի Աստվածաղորդմ պաշտառ տեսիլքով:

Շիրակի թեմի սահմանագիծ Թալինի շրջանի Ներքին Բազմաբերդ գյուղի մոտ հավատացյալների խումներում բազմությունը, գլխավորությամբ թեմի առաջնորդ Գրիգորիս արքեպիսկոպոս Բունիաթյանի, փոխառաջնորդ Սեպուհ վարդապետ Չուլջյանի և Շիրակի տարածաշրջանի նահանգապետ Անդրանիկ Քոչարյանի, խանդավառությամբ և անհուն բերկրանքով դիմավորեց Վեհափառ Հորդ՝ հայկական ավանդական աղ ու հացով և գտան մատաղով, որ Բարձրյալն Աստված Հայրապետի միջոցով Իր օրհնությունն ու շնորհները հեղի Հյուսիսային Հայաստանի հոգնավատակ հողի ու ժողովրդի վրա:

Անուհետև Գյումրիի բնմայարանի սաները «Հրաշափառ» և «Ուրախ լեր Սուրբ եկեղեցի» շարական-աղոթքներով Վեհափառին առաջնորդեցին դեպի գյուղի դեռևս կիսակառույց Սուրբ Աստվածածին եկեղեցի, որ մոտքի մոտ «Ի մեջ տաճարիս» աղոթքից հետո Հայրապետական անդրանիկ պատգամը տվեց Ներքին բազմաբերդիցիներին և նրանց միջոցով ամբողջ թեմի հավատացյալներին:

«Սիրելի Առաջնորդ սրբազան, սիրելի հոգևորական եղբայրներ, հարգարժան ներկայացուցիչներ այս շրջանի պետական իշխանությանց և թանկագին հավատացյալներ՝ հայ ժողովրդի զավակներ,

Դուք չեք կարող պատկերանցել, թե հոգեկան ինչ խոր ուրախությամբ է լցվում իմ հոգին, երբ այսպես դիպում եմ բոլորի բաց երկնքի ներքև, բնության ծոցում և ձեզանից ոչ մեկին առանձնապես և անհատապես ճա-

հաշելու, չգիտեմ ինչու այնպես եմ զգում, որ կարծես մենք արդեն ձեզ հանաչել ենք երկար ժամանակից ի վեր:

Ձեր դեմքերի միջից ես տեսնում եմ մի դեմք՝ հասարակաց, բոլորիս պատկանող մի դեմք՝ Աստուծո կնիքով կնքված հայտ պայծառ դեմքը: Ռոտեղ էլ լինենք, Հայրենիքում, թե Սփյուռքում, բոլոր հայերի միջից ես հայությունն եմ տեսնում, հայությունն եմ զգում, հայությունն եմ կապում:

Ողջունում եմ ձեզ բոլորիդ որպես իմ հարազատ եղբայրները և քույրերը, իբրև մեր եկեղեցու հարազատ, հավատարիմ հավատացյալները: Սքեզան Հայրը ասեց իր խոսքում, որ դուք եկեղեցի եք կառուցում և եկեղեցին տակավին անավարտ է: Ես առաջին անգամ իմ կյանքում աղոթք արեցի էստեղ և այդ աղոթքում, երբ ասեցի «Ի մէջ տաճարիս եւ առաջի աստուածընկալ եւ պայծառացեալ սուրբ նշանացս եւ սուրբ տեղոյս», ես զգացի, որ ի մէջ տաճարի չէի, քարեղեմ շինված շենքի մէջ չէի, այլ ասեցի «Ի մէջ տաճարիս եւ առաջի աստուածընկալ եւ սուրբ նշանացս», որովհետև Աստծու տաճարի մէջն ենք բոլորս. բնությունը ինքը, երկինքն ու երկիրը, այս հողը ամբողջ Աստծու տաճարն է: Սլնտեղ, ուր Աստծու ներկայությունը զգում եք, եկեղեցին ձեր հոգու մէջ կապրե, Աստված ձեր միջից կներգործե: Հետևաբար, ես այն ուրախ օրվան եմ սպասում, երբ տեսնելու եմ այս եկեղեցին ձեր հավատքի գործությամբ, ձեր ձեռքերի աշխատանքով, ձեր զոհողության կամքով իր ավարտին հասած և, եթե Աստված ինձ տա մի երկրորդ առիթ սլստեղ գալու, այն ատեն եկեղեցուց ներս կմտնենք միասին և կասենք դարձյալ և միասին «Ի մէջ տաճարիս եւ առաջի աստուածընկալ եւ պայծառացեալ սուրբ նշանացս»:

Ես փառք եմ տալիս Աստծուն, որ ինձ շնորհեց այս առիթը, որ լինեմ Ծիրակա թեմի ժողովրդին հետ, առաջին աչս քույրեց լինեմ հազմաբերդ գյուղի և շրջակա գյուղերի հայության հետ: Ինձ համար չկա տարբերություն ո՛չ քաղաքացու և ո՛չ գյուղացու՝ բոլորս էլ մեկ ենք, մի արյուն ունենք, մի անուն ունենք՝ հայի պայծառ անուն, պատմությամբ կնքված, ներկայով վերստին անկախացած անուն, ապագայում հուսալից հեռանկարներով այս ատենը ծաղկեցնելու պատրաստակամությամբ ապրող հայություն:

Ես էլ գյուղացի եմ եղել, ես էլ իմ մանկությունը, պատանությունը անցկացրել եմ գյուղի մէջ, ձեռքերս խառնել եմ հողին և հողից դուրս եմ բերել կյանք: Եվ դուք պատվով հայեր եք, որովհետև ձեր քրտինքով եք շահում ձեր հացը՝ հալալ լինի ձեզ բոլորիդ այդ հացը: Տարբեր է քո աշխատանքով վաշելել ապրուստդ և տարբեր է ուրիշից ստանալ քո ապրուստը: Դուք ձեր ձեռքերով եք շահում ձեր կյանքը, Աստված գորացնի ձեր բոլորի ձեռքերը, Աստված ձեզ կապի առավել սերտությամբ այս նվիրական հողին:

Մեքենայով գալիս, հարց էի տալիս ինձ. երբ մեր հայրերը այս հողի վրա քալում էին, մեքենա չկար, քալում էին ոտքով՝ հողի ումն էին զգում իրենց մեջ՝ հողը և հալը իրարից անբաժան են եղել և օտար թշնամիներն են միայն մեզ իրարից զատել՝ հողը հալից, հալը հողից: Հալը իր հողից չի կարելի բաժանել կամավորապես, թշնամին բռնադատությամբ մեզ մեր հողերից պոկեց երբեմն, դուրս տարավ. այսօր մենք փառք ենք տալու Աստծուն, որ մեզ մեր հողին է վերստին կապել և սղլես մենք մեր կամքով ենք այս հողը պաշտպանում, այս հողը մշակում և այս հողից կյանք ենք հանում:

Ընորհավորում եմ ձեզ, որ այդպիսի առաքինի, հայալավել զգացումներով կապված եք Հայաստանի մեր հողին և դուք այս երկրի մեր անկախացյալ ազատ պետության հավատարիմ, պարկեշտ, չարքաշ քաղաքացիներն եք:

Ներքին Բազմաթերթը դիմավորում է Վեհապառ Հայրապետին

Պատիվ ձեզ և ձեզնով պատիվ ձեր ազգին և նաև փառք Աստծուն և մեր Սուրբ Եկեղեցուն:

Տակավին կես ժամ առաջ Սուրբ Էջմիածնի Մայր տաճարում ծնրադրեցի Իջման Սեղանին, համբուրեցի այդ Սեղանը, որպեսզի իմ խոսքերի միջոց դուք զգաք Լուսավորչի շունչը, Քրիստոսի ներկայությունը: Զգաք, որ Էջմիածինը բար չէ, աշխարհագրական վայր չէ, այլ Մայր Աթոռը հոգու մեջ ապրող ուժ է, հավատքի խորհրդանիշ է, մարմնացումն է Լուսավորչյան մեր անխախտ և անխախտելի հավատքին: Այդ բարերի միջոց մենք նյութ չենք տեսնում, մենք Աստծու Հոգին ենք կարդում, և այսօր ես իբրև նորընտիր Հայրապետ Ամենայն Հայոց, 131-րդ Հայրապետների այն շարքից, որոնք այդ Գահի վրա նստել են, բայց նստելով տառապել են, աղոթել են, ճգնել են, ձեզ բոլորիդ համար՝ այդ Սուրբ Գահից բերել եմ ողջույն սիրո, եղբայրության, խաղաղության և աշխատանքի:

Այո՛ եմ անում ձեզ բոլորիդ, որ դուք Մայր Աթոռին կապված մնաք անբախտելիորեն: Միքելիներ, այս հավատքը, որի թարգմանն է մեր Եկեղեցին՝ Առաքելական Հայաստանյայց Սուրբ Եկեղեցին, այս հավատքը դարերի փորձով, նահատակության զնով, մարտիրոսության արյունով մկիրակնացած հավատք է: Աժան հավատք չէ, դյուրին հավատք չէ, մեր հայրերի կտակովն է մեզ փոխանցվել, մենք պարտավոր ենք այդ Սուրբ կտակը մեր շալակի վրա բարձր պահել և ոչ թե գետին դնել:

Դուք որպես այս շրջանի բնակիչներ ձեր կյանքում, ձեր տներում, ձեր ընտանեկան բնակարաններում, ձեր դպրոցական հարկերում, ձեր մշակութային դաշտերի մեջ Հայոց շարականը, աղոթքը միշտ վառ, կենդանի պահեցեք: «Առաօտ լուսոյ»-ն երգեցեք, ձեր շրթերի վրա «Փառք ի բարձունս»-ը թող ծաղկի. մի խոսքով՝ Եկեղեցին դուք եք, ձեր կյանքումն է Եկեղեցին ներկա, իսկ բարեղեն շինությունը առիթն է, հիշեցումն է հոգու մեջ առկա և հավետ անմահ Եկեղեցու: Իմ խոսքը փակում եմ այն սքանչելի, անզուգական բառերովը, որ մեր ոսկեդեմիկ գրիչը՝ Եղիշե պատմիչն է ասել Վարդանանց ճակատամարտը նկարագրելիս. «Վարդանի բանակի աջեն մեկ զինվորը ինքն իր մեջ մի եկեղեցի էր»: Եկեղեցին հոգու մեջն էր ապրում, հավատքը նրանց կյանքի մեջ էր ներգործում, հավատքով էին զնացել Հայրենիքի պաշտպանության, Սուրբ Եկեղեցու և հավատի պաշտպանության:

Արևմտյան Հայաստանի նահանգների մեջ որքա՞ն եկեղեցիներ հիմա ավերակ են: Դուք էլ այստեղ ունեցաք եկեղեցիներ գրեթե ավերակ վիճակի մեջ, կամ անգործ վիճակի մեջ, կամ ուրիշ նպատակների հատկացված, բայց անցավ այդ շրջանը, եկավ ազատության շրջանը՝ հիմա եկեղեցին ազատ է ալլես և վա՛յ մեզի, եթե այդ ազատությունը մենք չհարգենք, չարժենանք. այն ասեմ ուրիշը մեղադրելու իրավունք չենք ունենա, մենք կլինենք հանցավորը:

Հիմա Հայաստանը անկախ է, մենք դարեր շարունակ այս անկախությունն էինք երազում, երգում: Ահավասիկ եկավ այդ ազատության արևը, հիմա անկախ է մեր Հայրենիքը, մեր ձեռքերում է մեր Հայրենիքը, ուրիշը չի ասել մեզ և չի ասելու, թե մենք ինչ պիտի անենք՝ մե՛նք է, որ պիտի որոշենք, թե ինչ պիտի անենք, բայց խելացի շարժվեք, միասնական լինենք, մեր ստեղծած Պետությունը մենք «ղալիս» պահենք, ամուր պահենք, անսասան պահենք և վեր մնանք ամեն տեսակի նեղ, ճգնիմ, փոքրոգի հաշիվներից. Հայրենիքի, բնդհանորի շահը նկատի ունենանք բոլոր գրադումների, մտածումների և գործերի մեջ: Ահավասիկ իմ առաջին պատգամը:

Ես ցանկանում եմ և ի խորոց սրտի աղոթում եմ, որ Աստված Իր շնորհի ներգործությամբ այս օրը մեզի համար վերածի խմոր օրի, խմորվեն մեր գալիք օրերը աչսօրվան խորհուրդով: Մեր այս հանդիպումը թող լինի ինձ համար, ձեզ համար վերանորոգիչ ուժ՝ վաղվան կյանքը մի քիչ տարբեր լինի երեկվան կյանքից: Շնորհակալ եմ, որ եկել եք բոլորդ այսքան խոռոճ բազմությամբ, բայց եթե ուզում եք ինձ հարգել, ոչ իմ անձը, այլ այն պաշտոնը, որ Աստծու օրհնությամբ ինձ տրվեց, փոխվե՛ք, եղբայրներ և քույրեր: Բարեխոխվե՛ք, ձեր վաղվան կյանքը ավելի պայծառ լինի և ազգային-եկեղեցական ձեր նվիրաբերումը լինի ստեղծագործական: Շինարար և միասնական եղբայրության ոգիով մենք աշխարհին ասենք, աշխարհի միջից Աստծուն ասենք. Աստված, ահավասիկ Դու մեզ հայ ստեղծեցիր, մենք հավատարիմ ենք մնում Քո ստեղծած հաշու կերպարին, որ դարերից եկած նվիրական սուրբ կտակ է և մենք պահում ենք այդ կտակը:

Թող Աստված օրհնի ձեզ բոլորիդ և մանավանդ այս դպրոցական երեխաներին, այս երիտասարդներին, այս գալիք սերունդին և դուք, հայրեր, մխիթարվեցեք, երիտասարդներ, խանդավառվեցեք ու, չափահասներ, դուք էլ եղեք կամուրջ հին սերունդի և նոր սերունդի միջև Աստծու փառքին, մեր Հայրենիքի շինության և մեր Եկեղեցու պայծառության համար: Ամեն»:

Ներքին Բազմաբերդից մեքենաների շարաշարում շարժվեց Շիրակի դաշտավայրի խորքը, որի առաջին հանգրվանը պիտի լիներ Թալին ավանը: Սասունի լեռնաշխարհից դարասկզբին այս փոքրիկ հողակտորին հաստատված ժողովուրդը ժամանակ առ ժամանակ մաքառել և ծառացել է բռնադատման և ինքնության ոտնահարման դեմ: Դեպի այս հերոսական ժողովուրդն էր գնում Հայոց Հայրապետը ասելու նրանց, որ անցյալի սքիւրանքները արժևորվում և նոր իմաստ են ստանում միայն ներկայի աշխատանքով և տքնանքով՝ հալացքը Աստծուն և Հայրենիքին, ընդհանուրի շահի վեր դասելով մասնավոր հարցերից:

Թալին ավանի ժողովուրդը Դավթաշեն գյուղի մոտից դուրս էր եկել դիմավորելու իր Հովվապետին, առաջնորդելով և ողնկցելով նրան ավանի կենտրոնում գտնվող Սուրբ Աստվածածին եկեղեցի, որտեղ և Վեհափառ Հայրապետը օրհնեց և քաջալերեց թալինցիներին, պատգամելով մաքուր, անաղարտ և կենդանի պահել Լուսավորչի անխախտելի հավատքը՝ առարկայացած Սուրբ Էջմիածնի Մայրավանքով, հայրենի հարազատ ավանդություններն ու այդ ավանդությունների ծննդյան օրրան հայրենի հողը:

«Հավատացյալ և հավատարիմ ժողովուրդ Աստուծո և քաջահոգի գավակունք հայ ազգի,

Փառք և գոհություն եմ վեր առաքում դեպի Աստված, որ ինձի տվեց այս բացառիկ հոգևոր ուրախության և ոգևորության պահը: Ես շատ էի լսել Թալինի մասին՝ ամբողջ շրջանի մասին, բայց ուրիշ բան է լսելը, ուրիշ բան է տեսնելը: Հիմա իմ մտքի մեջ դուք պատկերացվում եք որպես ապրող, շնչող, գործող հայության մեկ ամենեն առողջ մասնիկը: Ես իմ հոգու մեջ, իմ աղոթքների մեջ ձեզ միշտ ներկա պիտի ունենամ և, երբ հիշեմ Շիրակաթենի այս Թալինյան շրջանը, աղոթքներես մեջ դուք բոլորդ պիտի ունենաք հատուկ տեղ և մասնավոր համակրանք:

Սիրելիներ, ես իմացել եմ, որ ձեզնից ոմանք, ձեր հայրերից և մայրերից շատերը, մեր Հայրենի հողի այս պատառի վրա են եկել Հայրենի

հողի ուրիշ մեկ պատահից՝ Արևմտյան Հայաստանից, որտեղից ձեր հայրերը հազիվ մագապործ եկել են այստեղ մեր թշնամու յաթաղանից ազատված, բայց միշտ մայել են կյանքին, մայել են ապագային և ոչ թե միայն մահվան և գերեզմանի վերահիշատակին: Դուք մի ժողովրդի զավակներ եք, որ կարողացել է իր հայրենասիրությունը հայրենապաշտությամբ արտահայտել: Ես կարողացել եմ այն ազատագրական շրջանի հերոսական պայքարի, ոգորումի մասին, ոգորում, որ մղել են ձեր հայրերը ի պաշտպանություն Հայրենիքի և ի կենդանություն հայ ժողովրդյան: Ես աչքերովս տեսել եմ ձեր հայրերի հերոսներից Մուշեղին, ապրել եմ երեք տարի քեռի Ղազարի հետ վանքում, լսել եմ նրանից ձեր հայրերի մասին, այն քաջամարտիկ հոգով զինված ժողովրդի, որ երբեք չի խոնարհել իր գլուխը թշնամու յաթաղանին, բարձրացրել է իր գլուխը՝ հայի ճակատը և ասել ամբողջ աշխարհին. մենք կամ կենդանեք հերոսաբար և կամ կապրենք հավերժաբար:

Այդ հոգին պահեցեք կենդանի, առողջ: Այդ անցյալի շրջանն էր և երբեք չի մոռացվի ձեր հիշողության մեջ: Բայց, այսօր մենք ապրում ենք մի նոր դարաշրջան՝ ձեր բոլոր հերոսները, մեր հայության ողջ հերոսների շարքը իրենց կյանքն են տվել ձեր կյանքը չտալու համար՝ դուք նրանց եք պարտական: Եվ այսօր նրանք իրենց գերեզմանների միջից, և նրանք իրենց երկնքի բնակարաններից դիտում են ձեզ, տեսնում են, որ Հայրենիքը ազատագրվել է այս մասում՝ Հայրենիքը դարձել է ազատ-անկախ Հայաստան: Սա մեր բոլոր հերոսների արյան գինն է, որ վճարվում է մեր ժողովրդի տոկունության, հավատարմության և հարատևության առաքինություններով: Բանաստեղծն ասել է.

Արարատի ծեր գագաթին դար է եկել վայրկյանի պես ու անցել,

Անհուն թվով կայծակների սուրն է բեկվել աղամանդին ու անցել,

Հերթը հիմի քոնն է...

ձերն է ահա, դուք մայեցեք Արարատին, բայց մի անցեք, մայեցեք Արարատին և հողին կապվեցեք: Այս հողն է Աստուծո տուրքը մեզ:

Եղբայրներ և քույրեր, 1915-ի ցեղասպանության տարիներին ավելի քան մեկ և կես միլիոն հայեր կորցրին, նրանք գոհ գնացին մեր թշնամու սրին, յաթաղանին, Տեք-Ջորի արևներին և ավազներին: Ես Հունվար ամսի 8-ին գնացի մի անգամ ևս Տեք-Ջոր՝ սրանից ճիշտ հինգ ամիսներ առաջ: Գնացի և նրանց ոսկորների առաջ, մատուցների առաջ խոնարհվեցի և այնտեղից փառք տվի Աստծուն, որ այնտեղ իրենք մեռան, այստեղ հայությունն ապրեցավ, դո՛ւք ապրեցիք և ահավասիկ մեր ազատ, անկախ պետականությունը վերստեղծեցիք: 1918 թվականին մեր հերոսների գոյամարտը պսակվեց անկախությամբ, բայց շրջանի դեպքերն այնպես դասավորվեցին, որ հազիվ երկու տարվան կյանք ունեցավ մեր անկախ պետականությունը: 70 տարիներ եկան, բայց վերստին անկախության իդձը ծաղկեց, մարմին զգեցավ մեր երազը: Այսօր մենք ունենք ահավասիկ այն, ինչ որ մեր հայրերը երազում էին և ձգտում էին ունենալ՝ իրենք չտեսան, մեզ կտակ թողեցին, մենք բախտավոր սերունդի զավակներ պետք է հաշվենք մենք զմեզ: Դո՛ւք, մահաբանդ, երիտասարդներ, ձեզ եմ խոսք ուղղում այս պահին. ձեր հայրերն արեցին, ինչ որ կարող էին անել, Աստված ձեզ է մատնում, պատմությունը այժմ ձեզ է հայում, դո՛ւք ի՞նչ պիտի անեք, որպեսզի այս Հայրենիքը տոկուն մնա, առողջ մնա և բարգավաճի: Ես տեսնում եմ, շատ մո-

տից հետևել եմ ձեր կյանքին. բնականորեն մենք ունեցել ենք և ունենք դժվարին պայմաններ կյանք՝ տնտեսական նեղություններ, բա ո՞ր ազգը չի ունենա, երբ կգա անկախություն:

Մենք մեր քրտինքով պիտի շահենք մեր Հայրենիքի բարգավաճումը: Մեր հայրերը, ձեր հայր հերոսները իրենց աշունով իրենց հավատքն արտահայտեցին: Դո՛ւք ունեք մի ուրիշ ձև՝ քրտինքով, աշխատանքով, հողին կապվածությամբ արտահայտեք ձեր սերը: Ով կթողնի Հայրենի հողը, նա նոր տեսակի դավաճան է այս ազգին: Այսքան խիստ եմ ես, այո՛, որովհետև ես գիտեմ, թե ինչ կնշանակի օտարություն: Քո հարազատ տունը որտե՞ղ ես թողնում, քո հարազատ մորը որտե՞ղ ես թողնում մի կտոր հացի համար: Քո հողից չե՛ս կարող այդ հացը հանել. «Մի պատառ հաց առվի ափին, իշխանական ճաշ է ինձի»,—ասել է ժողովրդական երգը:

Սիրելի՛ք, աշխարհը մեզ դիտում է, դուք այտեղ եք ապրում, աշխարհը չեք տեսնում: Ես պատել եմ աշխարհով մեկ, աշխարհը սպասում է և կարծեք ուզում է տեսնել, թե այս ազգը արժանի՞ է անկախության, թե ոչ: Մենք պիտի փաստենք, միասնականությամբ, որ իսկապես արժանի ենք: Եթե այսօր ինձնից ձեր կեսօրվան ճաշին պես հոգևոր սնունդ եք սպասում, այդ սնունդի անունն հետևյալն է՝ առեք այս պատգամը, խառնեցեք ձեր արյան, ձեր կյանքին. ամեն բանից վեր նկատենք Հայրենիքի, Եկեղեցու, Ազգի և Պետության ընդհանրական շահը՝ մասնավոր, փոքրիկ, ճղճիմ, մանր, փոքրոգի հարցերից վեր բարձրանանք, իբրև ազգ մտածենք, իբրև պետություն մտածենք:

Ահա ինչու եմ եկել Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից: Իմ առաջին հանդիպումն է ձեզ, որպես Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս: Դուրիմ գործ չէ, եղբայրներ և քույրեր, այստեղի ժողովրդի հոգևոր պատասխանատուն լինել, և համայնքների, որոնք ապրում են Հարավային Ամերիկայում, Ծաղկազուն Արևելքում, Եվրոպայում և Հյուսիսային Ամերիկայում և աշխարհի չորս ծագերին: Ես իմ կյանքս այնքան տարիներ, որ Աստված թողել է ինձ համար, այդ ամբողջ կյանքս նվիրում եմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միջից մեր Հայ Եկեղեցուն և հայ ազգին, Հայրենիքին և պետությանը: Եկեք միասնաբար իրար, թող Էջմիածինը չլինի մի կենտրոն, իբրև այն տեսակի մի հաստատություն, որ քարերով խոսե, ո՛չ, ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ. Էջմիածինը ձեր հոգու մեջն է: Ես եկել եմ ձեր հոգիները խառնելու և Էջմիածինը այնտեղ վերստին կենդանացնելու: Դա մեր Սրբություն Սրբոցն է: Գիտեք ինչ կնշանակի ինձ համար Էջմիածին. Ասածու համբույրը մեր հողին:

Այս եկեղեցին հինգ, վեց տարիներ առաջ չէր գործում, բայց չէր մեռել, եկեղեցին ձեր մեջն էր ապրում և ազատության պայմանները եկան, եկեղեցին նորոգեցին, վերաշինեցին: Այստեղ եք մկրտվում, այստեղ Քրիստոսի խոսքն եք լսում, այստեղ երիտասարդներն ու երիտասարդուհիները իրենց գլուխներն են կապում, ձեռքերն են սեղմում և ընտանիք են կազմում՝ հայկազան պատվաբեր ընտանիք, այստեղից էլ նաև հրաժարվում եք այս աշխարհից, տարիների բեռը ձեր ուսերին, երբ աշխարհին հրաժեշտ եք տալիս և գնում եք անդենական աշխարհ: Եկեղեցին պետք է դառնա ապրում, համոզում, կյանք ձեր բոլորի մեջ, ձեր դպրոցական հարկերի ներքև, ձեր ընտանեկան բնակարանների մեջ: Երկրորդ. եկեղեցուն կապվելով՝ կապվեցեք հայկական հողին՝ Հայրենիքին, և ձեր աշխատանքով շինեցեք այս երկիրը: Օտար ազգեր չպիտի գան և պիտի չշինեն, ոչ էլ արտասահմանի հայերը պիտի գան: Երանք կօգնեն, բայց դո՛ւք պիտի շինեք, հայրենաշինու-

թյունը մեր գործն է: Եվ երրորդ. դուք հավատարիմ մնացեք հայկական, հարազատ և մաքուր ավանդություններին, արդի աշխարհի ապականիչ երեվոյթներից մի տարվեք: Սուրբ ավանդ ունենք մեր հայրերից եկած, մեր տոները եկեղեցական, մեր բարքերը հայկական՝ այս բոլորը չծախենք՝ օտար ազգերից, օտար մշակույթներից եկող սին և փուչ այն բոլոր ազդեցություններին, որոնց ենթարկվում է մեր երիտասարդությունը:

Օրհնում եմ ձեզ բոլորիդ հանուն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի, խնդրում եմ Աստծուց, որ Իր աչքը ամենատես և Իր Աջը ամենագոր պահի ձեր վրա արևի պես պայծառ և երկնքի պես կապույտ. ամպերը կզման, երկնքի կապույտը կմնա: Ձեր միությունը լինի այդ կապույտը, տարակարծությունները գան ու գնան ամպի մման, օդի մման և հավերժ ըլլա հայությունը երկնքի կապույտին պես և երկրի հողի ամրության պես ու արեգակի պես միշտ հառազայտուն, Աստծու փառքին և Սուրբ Եկեղեցու պայծառության և մեր Հայրենիքի շենության համար, հավիտյանս հավիտենից: Ամեն»:

* * *

Սուրբ Աստվածածին եկեղեցում ժողովրդին հանդիպելուց հետո, Վեհափառ Հայրապետը Թալինի մշակույթի պալատում տեսակցեց շրջանի ղեկավարության և մտավորականության հետ և շեշտեց այն գաղափարը, որ հարկավոր է ապրել ու աշխատել Ալեքսարանի քարոզած բարոյական սկզբունքներով և ճշմարտություններով, որոնց բացակայությունը մարդուն դարձնում է կոյր գոյություն և հոգևոր արժեքներից զուրկ մի զանգված.

«Մենք եղանք եկեղեցու մեջ, գտնվեցինք եկեղեցու առաջ, աղոթեցինք միասին, հրապարակապ խոսք ուղղեցինք համայն բարեպաշտ ժողովրդին: Եվ այս պահը, որ մեզ համախմբել է մշակույթի այս սրահում՝ Թալինում, մտածման, խորհրդածության, լուրջ անդրադարձումի մի պահի պետք է վերածվի և ոչ թե հոգեկան խանդավառության, զգացական վիճակի: Մեր ժողովուրդն ասում է հաճախ. «Ծուռ նստենք, շիտակ խոսենք»: Այսօր սրտիցս, մտքիցս ինչ որ մտածում եմ, ուզում եմ ձեզ հետ միասին բաժանել:

Առաջին. ահավասիկ երեկ միայն վերջացավ մեկ ամիսը իմ Կաթողիկոսական ընտրություննեմ ապրին. միամսյա Կաթողիկոս եմ դեռ: Եվ Ավետարանում մեր Տիրոջ Հիսուսի Քրիստոսի ամենեկն զեղեցիկ բարոգությունից մեկն այն էր, որ ասում էր. «Ծանաչեմ զիման և ճանաչիմ յիմոցն» (ՀՈՎՀ. Ժ 14): Ես չեմ կարող ժողովրդին ծառայել, եթե այդ ժողովրդին չճանաչեմ: Ժողովուրդը անուն չէ ինձ համար, թիվ չէ ինձ համար՝ անձեր են, ապրող, շնչող, իրենց տազնապները ունեցող, իրենց երազները ունեցող, իրենց ձգտումները ունեցող, իրենց նպատակները ունեցող, իրենց հիշողությունները ունեցող: Ամեն մեկը մեզանից մի աշխարհ է: Եթե ինձ հարցնեք, թե ես ով եմ՝ մի հեռավոր Սիրիայում ծնվել եմ, ուրիշ աշխարհ եմ տեսել և ուրիշ տեղ եմ ուսանել, ուրիշ երկիր եմ տեսել, և սակայն այստեղ, ձեր մեջ ինձ համարադարացի եմ գտնւմ, որովհետև արամաբանության աչքին և զգացողության դիմաց եմ տեսնում, որ մենք բաժանում ենք նույն անցյալը, ունենք նույն հավատը, ունենք նույն լեզուն, ունենք նույն երկիրը և ունենք մեկ ճակատագիր: Հետևաբար, ես առաջին հարցումը, որ դնում եմ, այս է. ո՞վ ենք մենք, ճանաչենք մենք զմեզ: Մեծ փիլիսոփա Մոկրաաղը ասել է. «Ծանի՛ր զքեզ»: Ամենից մեծ ճշմարտությունը ուրիշին ճանաչելը չէ, ինքն իրեն ճանաչելն է: Եթե մարդ ինքն իրեն չճանաչի, սխալ ձևով կապրի: Մենք իբրև

հայություն, մենք զմեզ ճանաչելու ճիգին մեջ պետք է խուսափենք չափազանց զերգզակականությունից՝ այսինքն, զգացումով շարժվել, զգայարանքներով ղեկավարվել:

Աստված մարդուն տվել է մի մեծ ուժ, ուրիշ էակներից անջատող մի հիմնական ուժ՝ դա միտքն է: Միտքն է մարդուս ղեկավարը: Եղիշեն ասում է. «Հոգւոյ եւ մարմնոյ միտք եւն կառավար», մարմնի և հոգու կառավարիչը միտքն է՝ բանականությունը, տրամաբանությունը: Երեակաչեցեք, հին փիլիսոփաները աշխարհումս մարդս պատկերացնում էին երեք բաղկացություններից կազմված մի էակ. մարմին՝ նյութ, միս ու ոսկոր, հողից եկած, հողին գնալու. երկրորդ, հոգի՝ զգալու եղանակ, և երրորդ՝ միտք, բանականություն: Եվ այս երկուքի՝ հոգու և մարմնի պատկերացումը տալիս էին, ասելով, թե նրանք նմանվում են երկու ձիերի, մեկը սև և մյուսը՝ ճերմակ՝ սպիտակ, և ամեն մեկը հակոտնյա ուղղությամբ է գնում՝ միտքն է այդ երկու ձիերին կարգի մեջ՝ ուղիղ ճանապարհին պահողը: Մենք իբրև ազգ հաճախ տարվել ենք, սխալվել ենք միայն ու միայն զգացումներից առաջնորդված գործելով: Ես ուրիշ ազգերի ճանաչել եմ. մենք չափազանց զգացական ենք և միտքը պետք եղած ձևով չենք գործածում:

Միբլիճներ, եթե երբեք այսօր մենք ուզենք մենք զմեզ ճանաչել, պետք է նաև խուսափենք մի ուրիշ թերությունից: Ես չեմ եղել Կաթողիկոս, որ ձեզ, որ միայն ու միայն իմ ազգին փառաբանեմ՝ ո՛չ: Հոգևոր մարգոյ՝ դուք ինձ ընտրել եք, որ ես ձեզ առաջնորդեմ: Եթե դուք ասում եք, որ ես ձեր գորավարն եմ, ես անպայման ձեզանից ավելի մեծ անձ չեմ իբրև մարդ, բայց քանի որ դուք ինձ նշանակել եք՝ հետևեք և ոչ թե ամեն մեկն իր ուզածն անի, ուզածն ասի, հապա ինչ է ղեկավարությունը, ինչ է գորավարությունը: Հոգևորականությունը մի հոգևոր զինվորություն է և հետևաբար, ես եկել եմ նշելու նաև մեզ համար իրական ակտաճանաչումները մեր գոյության մասին: Ասացի առաջինը զգացականությունն է իր չափազանցալ վիճակի մեջ, երկրորդը՝ անցյալը գովաբանելու մեր չափազանցալ եղանակը: Չարենքը գրել է.

Նարեկացու, Քուչակի պես լուսապսակ ճակատ չկա,

Աշխարհ անցիր Արարտտի նման ճերմակ գազաթ չկա...

և բոլոր ասածները ճիշտ են, բայց բանաստեղծություն են: Աշխարհումս Արարատից ուրիշ բարձր լեռ կա, բայց մեզ համար չկա՝ Հիմալայան լեռները: Նարեկացու, Քուչակի պես լուսապսակ ճակատ չկա ասող և արտասանող մարդիկը շատ հաճախ չեն կարդում ո՛չ Նարեկացի և ո՛չ էլ Քուչակ: Ի՞նչ իրավունք ունեն մեր հայրերի անունով հպարտանալու, եթե իրենք այդ հայրերի հոգին իրենց մեջ չեն կրում և իրավունք չունեն մեր հայրերի արածներով միայն հպարտանալու: Դա կնճամի մի դրամագլխի, որ մենք շահագործում ենք: Մենք ի՞նչ պիտի անենք, այն է հարցը մեզ համար: Ես մի գիրք եմ գրել և այդ գրքից այսօր ձեր դպրոցների համար բերել եմ 10 օրինակ, կարող եմ ավելիև էլ ուղարկել. «Հայաստանեայց Եկեղեցին իր ծառայական կերպին մէջ»: Ի՞նչ է արել մեր Եկեղեցին մեր ազգին՝ հայության և ի՞նչ է արել մեր Եկեղեցին ամբողջ մարդկության համար: Ես խնդրում եմ ձեզանից, որ կարդաք, բայց ոչ թե իմ գիրքը միայն՝ այլ նաև ուրիշ գրքեր, մեր ժողովուրդի մեջ ընթերցանությունը մեծ մտածող-

ների, մեծ տաղանդների հետ հաղորդությունը պետք է որ մշակվի, զարգանա:

Բարեկամներ, անցյալը գովելով, ներկայի մեջ մնալով զգայական, անշարժ՝ դա արդարություն չէ: Ես այս գրքում մեջբերել եմ Նոր Զոդայի պարագան, այնտեղ Պարսկաստանում առաջնորդ եմ եղել, ուր 1600 թվականից մնացած եկեղեցիներ կային, Ծահ Աբբասի տարած ժողովուրդն էր դրանք կառուցել: Երբ նրանք Պարսկաստան տարվեցին, երկիրը չէին ճանաչում, լեզուն չէին իմանում և Պարսկաստանում այդ հայերը մի երեք կիլոմետր տարածությամբ հողի վրա 23 եկեղեցիներ կառուցեցին, նկարագարեցին, ձեռագրեր գրեցին, Ամենափրկչյան վանքը հիմնեցին, մի Հայաստան փոխադրեցին արտասահման և հաղորդ մնացին մեր Հայրենիքին: Բայց երբ որ ես զննացի երեք դարեր հետո, տեսա նրանց, ասում էին մեր հայրերը այսպես են արել, մեր հայրերը այնպես են արել, արե՛լ, արե՛լ, արե՛լ: Գարձա իրենց հետևյալ խոսքն ասեցի. չպետք է ասել մենք անցյալում քսանից ավելի եկեղեցի ենք ունեցել, մե՛ծ-մե՛ծ ուսուցիչներ ենք ունեցել, մե՛ծ-մե՛ծ հոգևորականներ ենք ունեցել, շեն թատրոն ենք ունեցել, երգչախմբեր ենք ունեցել, ունեցե՛լ, ունեցե՛լ:

Գարձա և ասացի. ի՞նչ ենք անում մենք հիմա, Աստծու առջև կանգնել ենք, պատմության դիմաց. ես ասում եմ մեզ համար անցյալը հուշ է՝ ապագան երազ, իրականը ներկան է: Հինգ րոպե առաջ ինչ որ արեցինք եկեղեցում, անցյալին կպատկանի, ինչ որ անելու ենք Լեհիմականում կամ Գյումրիում՝ դա ապագա է հիմա ինձ համար, ինչ որ հիմա արծի, հիմակվան մեր արածն է: Ներկան է կարևոր և այդ ներկան՝ մեր սա անկախացյալ Հայաստանն է: 1988 թվականի դարաբաղյան շարժումից հետո, 1988 թվականի Գյումրիի շրջանի աղետից՝ երկրաշարժից հետո, 1991 թվականի սեպտեմբերի 21-ի Հայաստանի անկախ պետականության հռչակումից հետո, հալը չի կարող լինել նույնը, ինչ որ էր անցյալում: Սա ճշմարտություն է:

Պարզ եմ ասում՝ ես չեմ կարող լինել նույնը, ոչ էլ դուք և ոչ էլ արտասահմանցի հալը, ոչ էլ երևանցին: Դրանից առաջ ուրիշ կարգ էր տիրում աշխարհում, դրանից առաջ Խորհրդային Միություն կար էստեղ: Գուք չէիք կարող որոշել, թե ինչ պիտի անեք: Դրանից առաջ մենք Սփյուռքում Հագրենիք էինք երագում: Մեզ համար Հայրենիքը թուրքերի կողմից գրավված մեր հողերն են և երկրորդ՝ Խորհրդային Միության կողմն տիրապետված այսփոքրիկ Հայաստանն էր այն ատեն: Հիմա Աստված մեր երեսին հայեց, մեր ժողովուրդի կամքի հարատևության պատճառով մենք դիմացանք, տուկացինք և՛ Սփյուռքում, և՛ Հայաստանում, և Աստված վարձատրեց մեզ, անկախ Հայրենիք ունեցանք, հիմա Պետություն ունինք՝ մեր ընտրած Պետությունն է, հիմա կառույց ունինք: Գիտե՛ք ինչ պատահեց ինձ Անթիլիասում՝ Աիլիկի Կաթողիկոսության կենտրոնում, Լիբանանի մեջ, երբ եկավ այնտեղ իմ Հայրենիքի արտաքին գործոց նախարարը, երբ նա վերադառնում էր Նյու Յորքից՝ այդ մեծ քաղաքից, Միացյալ Ազգերի Կենտրոնից և դեպի Հայաստան էր ուղղվում, կանգ առավ Լիբանանում երկու օրով և այնտեղ, երբ եկավ մեր կաթողիկոսարանը՝ հոգևոր կենտրոնը Անթիլիաս, նա պատմեց, թե ինչպես Միացյալ Ազգերի Կենտրոնում հաջկական ետագույն Դրոշը բարձրացավ:

Ես այդ քաղաքում տարել էի երեք ու կես տարի, ամեն շաբաթ այդ շենքի առաջից անցնում էի, հարյուրից ավելի ազգերի դրոշներն էի տեսնում. բայց չկար իմ ազգի դրոշը: Եղա՛վ, պատահեց, չէինք սպասում թերևս,

բայց աշխարհը փոխվող աշխարհ է՝ երեկվան աշխարհը այսօրվանը չի և ոչ էլ վաղվա աշխարհը այսօրվանը պիտի լինի։ Այդ փոփոխությանը մեջ մենք պետք է միշտ արթուն մնանք՝ իրատես լլկանք, տրամաբանությամբ շարժվենք և մեր Հայրենիքին՝ անկախացյալ այս պետականության ամրացումը ապահովենք ամեն ձևով։

Ես ճանաչել եմ շատ ազգեր, երբ ուսանող եմ եղել Անգլիայում, 9600 աշակերտների մեջ երեք հայ էինք միայն, և հաճախ հարց եմ տվել ինձ. ինչու՞ նրանք ավելի զարգացած լինեն և մենք այնքան զարգացած չլինենք՝ որտե՞ղ է պատճառը։ Կարդացել եմ նրանց գրականությունը, ճանաչել եմ նրանց պատմությունը, հաղորդակից եմ եղել նրանց ապրող ղեկավարների հետ և՛ հոգևորական, և՛ քաղաքական, և՛ պետական։ Ես եկել եմ հետևյալ եզրակացության. նրանք կարգավորյալ ձևով են դասավորում իրենց կյանքը և մեկ փիլիսոփայություն ունեն, դա հետևյալն է՝ բնդհանություն շահին մեջն է անհատին շահը, ոչ թե անհատականին մեջն է բնդհանություն շահը։ Եթե երբեք բնդհանուր մարմինն առողջ չլինի, իմ թևը չի կարող երկար առողջ մնալ։ Մարմին է ազգը, այդ մարմինը իր ամբողջության մեջ եթե առողջ չլինի, ես մի մասնիկս չեմ կարող այդ վատառողջ մարմնի մեջ առողջ լինել։

Հետևաբար, բնդհանրական շահը Թալին քաղաքի, փողոցը, հրապարակը, այն բոլոր հասարակական շենքերը, հաստատությունները, որոնք կան, իմ տնից վեր պետք է դասվեն, որովհետև նա կպատկանի ամբողջին, ոչ թե ինձ։ Եթե երբեք իմը նախընտրեմ, մի օր բնդհանուրի հիվանդությունը իմ տանը կհասնի։ Մա շատ պարզ փապալիսյան ճշմարտություն է, բայց մենք իբրև հայություն պետք է որ դա ճանաչենք, իբրև ազգություն պետականորեն մտածենք։ Գիտե՞ք, ինչ է պատճառը, որ մենք չենք կարողացել այդ անել, որովհետև ուրիշ ազգերի տիրապետության տակ ենք ապրել։ Հիմա, որ անկախ ենք, հիմա, որ մենք մեր դաստիարակությունը, մեր կրթական, դպրոցական կյանքը մենք ենք դասավորում, պետք է որ հիմա մենք խելացի շարժվենք և այս բոլորը անենք ի սեր մեր Հայրենիքի։ Վերջում ուզում եմ ասել, որ մեր Եկեղեցին՝ Հայոց Եկեղեցին մեր ազգի գոյության միախառնվել է, մեր պետականությունը մեր Եկեղեցուց անկախ չի եղել. պատմությունը կարդացեք և պատմությանը հետևեցեք ուշադիր կերպով։

Եղբայրներ և քույրեր, մեր Եկեղեցին եղել է սնուցիչ մայրը բարոյական ըմբռնումների, հոգևոր արժեքների. եթե մի ազգի մեջ բարոյական ուժը՝ առողջությունը տկարանա, ո՛չ դրամը մեզ կփրկի և ո՛չ էլ զենքը։ Կորստորը մարդ էակի և ազգի առողջությունն է հոգևոր և բարոյական, որ իմաստ կտա և՛ դրամին, և՛ զենքին։ Դրամը տուր հիմար մարդու ձեռքը կմսխի, դրամը ուժ չէ, մարդն է ուժը։ Ձենքը տուր մի ոճրագործի ձեռքը՝ մարդ կսպանի, բայց զենքը տուր քաշատարտիկի ձեռքը, որ իր Հայրենիքը պաշտպանի, Հայրենիքի գաղափարը ունենա, բարոյական հասկացողություն ունենա, ազգային ըմբռնում ունենա՝ նա կպաշտպանի։ Ինչպես Գալշոյանն է ասում իր Ջորի Միրոյի մեջ. «Տղաս, դու ասկյար չես, դու զինվոր ես»։ Ես զինվոր եմ, սրբազանը զինվոր է, վարդապետը զինվոր է, քահանան՝ զինվոր է՝ հոգևոր զինվոր է. կարգ ու կանոնով պիտի ապրինք։ Եթե կարգ ու կանոնը խառնվեն, ներդաշնակությունը խառնվել, կյանքը կքայքայվի։ Որպես պարզ օրինակ, առեք այս շենքը. սա քարերի կույտ չէ. ճարտարապետի մտքով դասավորված, չափագրված, շինված տոկուն շենք է։ Համեստ պատը՝ կրկնի շենքը, վերջու պունը՝ կքանդվի շենքը։ Ազգն էլ մի համատեղ կառուցվածք է՝ հոգեկան, ազգային, մշակութային, կրթական,

ընկերացին, տնտեսական ազդակներով: Եկեղեցին այս մարմնին պատկանում է, ճշմարտությունների բարոյալիքն է: Էջմիածինը, մեր սրբություն սրբոցը, որին Մայր Աթոռ ենք ասում, Մայր Աթոռ ի՞նչ կհնամակի: Որդի՝ լինենք, եթե ես ասում եմ իմ մայրը և նրա հետ չեմ վերաբերվում զավակի նման, մայր ասելը ի՞նչ իմաստ ունի՝ ես ինձ խաբուս եմ:

Առաքյալն ասում է. «Եթե մեկն ասի, թե՝ սիրում եմ Աստծուն, և ասի իր եղբորը, սուտ է. ով չի սիրում իր եղբորը, որին տեսնում է, ինչպե՞ս կարող է սիրել Աստծուն, որին չի տեսել» (Ա. ՀՈՎՀ. Դ 20): Ով Աստծու սերը եղբոր հանդեպ ցույց տված սիրով կարտահանվե, նա է Աստծու ծառան: Եթե մարդուն ասես, չես կարող Աստծուն սիրել: Այսպես ալ մեր Եկեղեցին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնով և բոլոր թեմերով՝ և՛ այստեղ՝ Հայրենիքում, և՛ արտասահմանում, պետք է դառնա մեր ժողովրդի կյանքի մեջ ներգործող ուժ, զաղափար, ապրում, աղոթք, Ավետարանի քարոզչություն և ոչ թե բար, հուշարձան, խաչքար, գմբեթ միայն: Մեր հայրերը իրենց հավատքն են արտահանել, իսկ մենք ինչպե՞ս ենք արտահայտում մեր հավատքը այսօր: Եկեղեցին նորոգեցի՞ր՝ ապրե՞ք, բայց եկեղեցին պետք է լցնել, եկեղեցին պետք է այնպես ապրել, որ դառնա մեր ժողովրդի դաստիարակության կարևորագույն ազդակներից, միջոցներից մեկը:

Այսօր առաջին անգամ որպես Ամենայն Հայոց նորընտիր Կաթողիկոս այսպիսի մտերմիկ գրույց եմ ունենում Թալինի շրջանում: Պե՛տ նման գրույց չեմ ունեցել ո՛չ Էջմիածին քաղաքում, ո՛չ էլ Երևան քաղաքամայրում. առաջինը Թալինում է: Այս հիշատակը ինձ համար միշտ քաղցր պիտի մնա և խնդրում եմ ձեզանից՝ բոլորիցդ, եկեք մենք այսօր մի որոշում առնենք բոլորս միասին՝ Կաթողիկոսով, սրբազաններով, վարդապետներով, քաղաքապետներով, իշխանության ներկայացուցիչներով, մշակույթի սպասավորներով՝ բոլորով միասին, որ եթե նոր Կաթողիկոս ենք ընտրել՝ նորոգված ազգ և Եկեղեցի դառնանք:

Ո՛չ իմ համար՝ ես կամ-չկամ, բայց Կաթողիկոսությունը կա: Մենք պետք է փոխվենք և այդ փոփոխությունը պետք է լինի բարեփոխություն: Երեկ գիշեր մի գիրք էի կարդում, այդ գրքում մի տող կարդացի. և Տոլստոյ ռուս մեծ գրողը ասել է. «Ամեն ոք խոսում է աշխարհը փոխելու մասին, ոչ ոք չի խոսում ինքն իրեն փոխելու մասին»: Միշտ է: Նոր Հայրենիք, նոր ազգ՝ անկախ Հայրենիք, նոր ձևով մտածողություն և այդ մտածողության ողնահար, մայր ջիղ պետք է լինի մեր եկեղեցին և մեր պետությունը: Մենք՝ հայ մարդիկ այսօրվա՝ 1995 թվականի, որ հայում ենք երկրորդ հազարամյակի ավարտին, բանալու համար երրորդ հազարամյակը մեր պատմության մեջ, մենք փառք տանք Աստծուն, որ անկախությունը ունեցանք:

Հայրենիքը մեր ձեռքով շինենք, ուրիշը չպիտի գա շինի մեզ համար: Երեկ Էջմիածնում ինձ ոտն էկավ ՄԱԿ-ի ներկայացուցիչը Երևանում: Նա ի՞նչ պիտի անի, կօգնենք ձեզ, ասեց, բայց եթե ես չաշխատեմ, ինքն ինձ կարող է անել, նրա օգնությունը որի՞ համար է: Ի՞նչ գեղեցիկ է այն խոսքը, որ ասում է. «Դու՛ն քեզ օգնի, Աստված քեզ կօրհնի» և ասվել է «Սշխատանքը թանձրացալ աղոթք է»: Աստծու հանդեպ հավատարմության եղանակը աշխատանքն է, գործը: Ըստ ենք խոսում. ամեն բանի մասին խոսում ենք, խոսում ենք ու խոսում: Խոսքի առատություն, խոսքի ճշմարտության փաստը սակայն գործն է: Գիտեք, Հիսուս ինչ ասեց. «Թե՛ն ինձ ոչ հաւատարք, սակայն գործոցն հաւատացեք». չես կարող գործին չհաճառալ: Մեկն ասի, որ ես մեծ տաղանդավոր գրող եմ, բայց չգրի՝ ի՞նչ արժեք ունի:

Մեկին ալ՝ Աստված եթէ տված լինի սքանչելի ծայնի տաղանդ երաժշտական, բայց հա չերգի՝ Ի՞նչ արժե, կնամանի մի արևի, որ ճառագայթ չունի և ճման արև չի կարող երևակայվել՝ արևը եթէ արև է, ճառագայթ ունի։

Այսպես էլ, եթէ մեկը արժեք ունի, այդ արժեքը պետք է արտահայտի։ Գոյծն է, նվիրումն է, աշխատանքն է, որ այս Հայրենիքը պիտի շինեն։ Այդ աշխատանքը պետք է լինի ներդաշնակ, միասնական ուժով, ընդհանուրին շահը, Հայրենիքին շահը, Եկեղեցու շահը ամեն տեսակի մասնավոր շահերից վեր դասելով։ Ահա ձեզի իմ հասկացողությունը կյանքի, Հայրենիքի և Եկեղեցու մասին։ Եթէ սխալ բան ասեցի, թող Աստված ինձ ների, իսկ եթէ ճիշտ բան ասեցի, թող Աստված ձեզ օրհնի։ Ամեն»։

Հաջորդ հանգրվանը Մաստուրա ավանն էր, որի է դարի հրաշագեղ Սուրբ Հովհաննես Մկրտչի եկեղեցին, իր 1300-ամյա քարերի շունչը ընդխառնելով հավատացելոց հոգիներին, ուրախությամբ վերամբարձել էր գլուխը՝ դիմավորելու Սուրբ Սեդակի առաջին ապաստարանին և այս միջոցով հաղորդվելու իր Մոր՝ Միածնա՛ջ Տաճարի սրբարույր և հայարարբառ ավագանի ու Սուրբ Խորանի հետ։ Մի գեղեցիկ ավանդություն պատմում է, որ Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչը Հայոց դարձի Աստվածընկալ օրերին Կեսարիայից բերած Սուրբ Հովհաննես Մկրտչի մասունքն է ամփոփել այս վայրում և հիմնադրել համանուն եկեղեցին, որտեղից էլ ծագել է անունը՝ Մաստուրա։ Այսօր, 13 դարերի հեռավորությունից, Լուսավորչի արժանի հաջորդ Գարեգին Ա Հայրապետը Սուրբ Էջմիածնի հոգեկան մասունքն է տանում այնտեղ՝ վերաշինելով և վերանորոգելով հայրերի ուխտն ու պատգամը.

«Հավատացյալ, հավատարիմ հայորդիք և զավակունք Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու,

Ինձ համար հոգեկան մեծ ուրախության անմոռանալի օր է այսօր։ Ես կարդացել եմ ձեր եկեղեցու պատմության մասին, հիմա ձեր առաջնորդ սրբազանն էլ հիշեցրեց, որ է դարից այս եկեղեցին կանգուն է մնացել սրտում այս ամբողջ շրջանի մեր հավատացյալ ու սիրեցյալ ժողովրդյան։ Ի՞նչ կնշանակի է դարից այս կողմ՝ 13 հարյուր տարիներ, 13 դարեր, որ այս եկեղեցին մեր Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի խոսքն է խոսում՝ այս վերջին 70 տարիներին անբարբառ լեզվով, քարեղեն լեզվով, որովհետև փակ էր մնացել այդ եկեղեցին։ Ի՞նչ անենք, հավատացյալներ, անցյալն ավաղենք և դրանով գոհանա՞նք։ Անցյալը անցել է։ Հիմա մենք նայենք ներկային, հիմա մենք նայենք ապագային։ Որքա՞ն ուրախություն է ինձ համար, տեսնել այս երեխաներին, այս պնդուն աչքերով, վառ նայվածքով, պայծառ ճակատով երեխաներին, պատանիներին, պարմանուհիներին, որոնց աչքերի միջից դուր և ես տեսնում եմք մեր Հայոց պայծառ ապագան.

Ով անմեղ է լիքը սիրով
Ու հավատով անսասան,
Ով նայում է վառ հույսերով
Դեպի Հայոց ապագան...

Երեխե՛ք, դուք ինձ մտիկ արեք, դուք այսօր նայում եք գալիք կյանքին, մենք այլևս ապրում ենք մի քիչ հիշատակներով։ Նա, որ արդեն կանցնե

Մոսկ Դասարա

Մասսաւա. Ս. Հովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցում

60 տարեկանը, հինը հիշելու տրամադրության մեջ կլինե, բայց դուք, երիտասարդներ, դո՛ւք եք այս Հայրենիքի նոր զավակները:

Հաջրենիքը չէ՛ այն, ինչ որ եղել է ձեր հայրերի օրով: Մենք օտարի կամքով էինք ապրում, ուրիշն էր որոշում, թե մենք ինչպես պիտի ապրենք: 70 տարիներ դուք այդպես ապրեցիք այս երկրում, իսկ ես, որ գալիս եմ արտասահմանից, մենք էլ ապրեցինք օտար երկրներում: Իմ հարազատ հայրն ու մայրը այսպիսի փոքրիկ երեխա էին 1915 թվականին, երբ անապատից փրկվեցին թուրքի յաթաղանից և սրից, ազատվեցին և վերապրեցին: Մենք էլ շատ ծա՛նր-ծա՛նր օրեր ենք տեսել, բայց հիմա անցել են այդ բոլորը, հիմա մենք նոր՝ ազատ ու անկախ Հայաստան ենք հռչակել, պետություն ենք դարձել, կյանքով ենք ապրում, ազատ ժողովուրդ ենք, հետևաբար, գիտցեք հարգող ազատության: Մի՛ գնաք անիշխանության, մի՛ գնաք անկարգության, ազատությունը կարգով, կարգապահությամբ պետք է ապրել, որպեսզի դա ստեղծագործ լինի. իսկ ուզած անձը, ուզած բանը եթե անի՝ դա ազատություն չէ, դա անիշխանություն է, կամ կամայականություն է. կարգով, օրենքով ապրող ժողովուրդներն են, որ մեծ կլինեն, տեսական կլինեն և հաղթող կլինեն բոլոր տեսակի թշնամիների առաջ:

Ինչպես գիտեք բոլորդ էլ, ես եկել եմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից: Զեր առաջնորդը, Գրիգորիս սրբազանն ասեց, որ այս շրջանը պատկանում է Սուրբ Էջմիածնին. եկել եմ իմ իրավունքը պահանջելու՝ աչսինքն ձեզ առավել ևս կապելու մեր Սուրբ Աթոռ, Մայր Աթոռ, Սրբություն Սրբոց Էջմիածնին: Բայց մի բան չասեց նա, ո՞ր մեկ տեղը չի կապվել Էջմիածնին, միայն Մատարան չէ՝ բոլոր Հայաստանը, ամբողջ հայությունը աշխարհի չորս ծագերի. դուք ունեք մի այնպիսի հոգևոր կենտրոն, որ քար ու շենք, գրասենյակ ու թանգարան չէ. այնտեղ աղոթում ենք ձեզ համար: Գիտեք Էջմիածին ինչ կնշանակի՝ «Միածինը իջավ», Աստծու Որդին՝ Ինքը, Լուսավորչի տեսիլքի մեջ լուսեղեն կերպարանքով իջավ երկնքից երկիր, մրմալը ձեռքին (ոռնակը, ինչպես ասվում է գրաբար լեզվով) ոսկեղեն, բախեց հայոց գետինը՝ հողը: Ես պատկերավոր ձևով հաճախ ասում եմ Քրիստոս համբուրեց այս հողը Սուրբ Էջմիածնում և ասաց. «Այստեղ պիտի լինի իմ եկեղեցին»: Այս բացառիկ մի շնորհ է հայության համար:

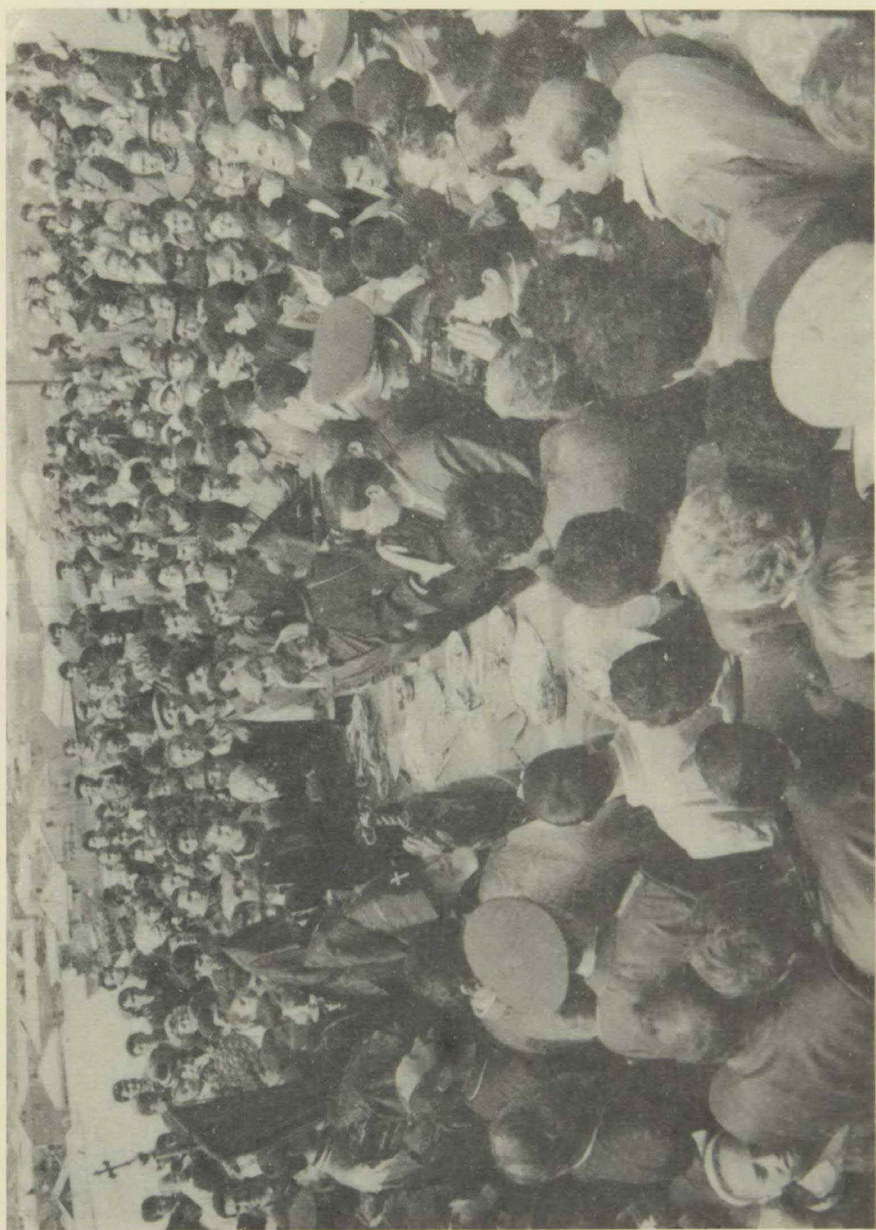
Էլ ո՞ր երկիրը կարող է ասել, որ Քրիստոս իջել է իր երկիրը, բացի Պաղեստինից, բացի Բեթղեհեմից, որտեղ Հիսուս մի անգամ մարդեղացավ, մարմին գգեցավ: Մենք այդ հավատով ապրել ենք՝ Լուսավորչի այդ հավատքով: Ծա՛տ հոսանքներ, քարոզություններ եկել-գնացել են, բայց հայու Լուսավորչահիմն հավատքը, Էջմիածնական կենտրոնով դեկավարված Եկեղեցին մնացել են կանգուն և անասան, որովհետև նա եղել է մեզ համար Մայր, Մայր սնուցիչ, հոգևոր սնունդ է տվել մեզ: Երբ պատմությունն ենք կարդում, երբ մեր գրականությունն ենք ուսումնասիրում, տեսնում ենք, թե ինչպես սուրբ հայրերը մեր՝ մարտիրոսներ, նահատակներ, հաշտապետներ, վարդապետներ, ապրել են այդ հավատքով, գործել են այդ հավատքով և մեր երկիրը պահել են հավատքով քրիստոնյա և հայադրոշմ քրիստոնյա: Ես բոլոր ուրիշ տեսակ քարոզությունների համար մի խոսք ունեմ.

—Որանք ամպի նման կգան ու կերթան, եկել են ու գնացել պատմության մեջ. մեր Եկեղեցին մնացել է տոկոմ և պիտի մնա տոկոմ ձեզանով: Եկեղեցին այս քարը չի, քարը Եկեղեցու արտաքին արտահայտությունն է՝ Եկեղեցին դուք եք, ձեր հավատքն է: Երբ Վարդանանց զինվորները Ավարայրի դաշտ գնացին, երբ Ղևոնդ երեցը պատերազմի նախորդ գիշերը

հաղորդություն տվեց ճճ հազարանոց Սուրբ և քաջ Վարդանի բանակին. եկեղեցի՝ ուներ այսպես քարաշեն՝ ո՛չ, դաշտի մեջ էր: Աստծու տաճարն է այս տիեզերքը, ամեն մեկը իր հոգու մեջ ապրում է Քրիստոսի հավատքը, հետևաբար դուք էք, մամավանդ, երեխեք, դո՛ւք. ձեր կյանքով, որ լինում էր եկեղեցի:

Վաղը, որ սովորովի այս եկեղեցու շինությունը, նորոգությունը, պայծառանա այս եկեղեցին ձեր ձեռքերով, ձեր աշխատանքով՝ գաք, հալոց շարականները երգեք, «Առաւօտ լուսոյ»-ն երգեք, «Փառք ի բարձունս»-ը երգեք, «Որք զարդարեցին տնօրինաբար զիմաստս ամեղին» երգեք, երբ որ երգեք «Նորահրաշ պաակաւոր եւ զօրագլուխ առաքինեաց» այս շարականները, ձեր հոգին կանանի, դուք ինքզինքնիդ կհամաչեք, թե ով եք. բայց եթե մոռանաք, եթե չերգեք, քարը ի՛նչ կարող է անել: Հետևաբար պետք է հավատքով շնչավորեք քարերը, ուժ տաք, որպեսզի ուժ առնեք քարերից՝ շնչավորյալ քարերից, աղոթածայն քարերից: Այն բոլոր գորությունը հաղորդ լինելու համար պետք է զգայուն հոգի ունենաք, հավատք ունենաք, ալլապես ոչինչ կտեսնեք այս շենքի մեջ, բայց միայն քար. բայց այս եկեղեցին քար չէ՝ հոգի է, քարերը հոգի ունեն, բայց հոգի պետք է լինել, հավատք պետք է ունենալ՝ նրա գորությունը զգալու համար: Եթե արևը լույս է տալիս, բայց մեր աչքերը փակ լինեն, մենք լույս կտեսնե՞նք, չենք տեսնի: Այս իմաստով ասում եմ, որ մենք պահենք մեր Եկեղեցու հավատքը կենդանի մեր մեջ, որ էլ լինենք՝ քաղաքացի լինենք, թե գյուղացի, լեռնական լինենք, թե դաշտաբնակ, որտեղ էլ որ լինենք, մեր հավատքի մեջ ամուր, տոկուն և ստողջ մնանք:

Այսօր ես բերում եմ ձեզ այս խոսքը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից: Եվ երբեմն էլ ձեզ տեսնեմ այնտեղ, եկեք երբեմն ուխտի, եկեք այնտեղ, աղոթքների մեջ դուք էլ խառնվեք, որպեսզի մեր մայր սրտի հետ հաղորդ մնալով, սրտից հոգևոր արյուն առնենք և մեր մարմինները այդ արյունով վառ, կենդանի, առողջ և ստեղծարար պահենք մեր նոր Հայրենիքի հետ կապված, մեր հողին արժեքը գիտցող և ալլա այս հողից կյանք հանող ժողովուրդ լինենք և ուրիշին չնազենք, մենք մեզի մայենք: Եթե մենք զմեզ հարգենք, իրար աչքի մեջ եղբայր և քույր տեսնենք, հավատացեք, օտարները մեզ կհարգեն: Վեր բռնենք և բարձր պահենք ընդհանուր ազգի շահը բոլորիս մասնավոր շահերից, այն ատեն մենք կդառնանք տոկուն և դիմացկուն ազգ, Աստծուն օրհնությամբ արժանի ազգ: Թող Հովհաննես Մկրտիչ անվամբ մկրտված այս եկեղեցին դառնա ձեր բոլորի հոգիների նոր մկրտաբան, որպեսզի այնտեղ երբ մտնեք, ձեր հոգիները պայծառացած լինեն, ուժեղացած լինեն, լիցքավորված լինեն, և երբ որ դուրս գաք այս եկեղեցուց, Աստծու ուժը ձեր մեջ զգաք և զնաք, մեր Հայրենիքի այս հողի հետ ապրեք և հողը դարձնեք ձեզ համար կյանքի աղբյուր և մահ մեր հպարտության առիթ, որովհետև այս է, որ ունենք աշխարհումս, երկու Հայաստան չունենք՝ այս մեկն ունենք, այս մեկին հարգը գիտեմանք և այն ատեն Աստված ձեզ կօրհնի և հազար կապեք, եթե այսպես ապրեք, Աստծու շնորհքով, մեր Եկեղեցու հովանու տակ և Սուրբ Էջմիածնի հովվության ներքև: Ամեն:

Ժողովրդային կուրսախոսություն Չորակապում

Մարտիրոս

Մաստարայից շարապունը ուղղություն վերցրեց դեպի Սառնաղբյուր, որ գյուղը հսկող բարձունքի վրա արթուն դիտողի նման վեր է խոյացած Սուրբ Թադևոս եկեղեցին:

Վեհափառն այստեղ ասաց.

«Հավատացյալ և հավատարիմ զավակներ Հայոց ազգի և Մայր Եկեղեցու,

Դուք, որ սքանչելի մի անունով մկրտել եք այս ձեր գյուղը՝ Սառնաղբյուր, և բարձունքին այս եկեղեցին դարձել է ձեր բոլորի համար ներշնչումի աղբյուր: Այսօր ձեզ հետ լինելով նորոգյալ հոգիով եմ գգում, զորացած եմ գգում ձեր բոլորի աչափսի սիրալիր, հալածվալ և հարգալից վերաբերմունքի համար: Ապրե՛ք, ժողովուրդ Աստծու: Դուք, որ գիտեք ձեր եկեղեցին հարգել, ձեր եկեղեցիով օրհնված լինեք, հոգիով լիցքավորված լինեք: Դուք ինչ որ անում եք ինձ համար, իմ անձին չի վերաբերում, ես փոքր անձ եմ, բայց դուք իմ անձի միջից ձեր Եկեղեցու հանդեպ սերն եք դրսևորում: Դրա համար ես գնահատում եմ ձեր այս փառավոր ընդունելությունը և դրա համար ասում եմ ձեզ բոլորի՞ օրհնալ՝ լինեք և հազար ապրեք ու վատահեցում եմ ձեզ, որ հազար կապրեք, եթե այսպես ապրեք՝ հավատարիմ մեր Եկեղեցուն, հավատարիմ մեր ազգին և հավատարիմ, մանավանդ, մեր գալոց ապագային:

Սիրելի՛ք, դուք այս եկեղեցին ահավասիկ մի քանի տարիներից ի վեր նորոգել եք և եկեղեցվով դուք նորոգվել եք, դուք զորացել եք: Եվ կիրակի օրեր, երբ այստեղ պատարագ է մատուցվում, դուք Աստծու Հոգու հետ հաղորդության մեջ եք մտնում: Այս բարձունքը, այս բոլորն այս եկեղեցիով դարձել է ձեզ համար մի Թաքոր լեռ, որտեղ Հիսուս՝ մեր Տերը, Երկնավոր Վարդապետը, բարձրացավ մի օր, և այնտեղ Հայր Աստված Նրան երևաց, և ամպերի միջից ձայն եկավ և ասեց Քրիստոսին. «Դու ես Որդի իմ սիրելի», և լույսը ամպերի միջից շառավիղեց:

Ավետարանիչն ասում է, որ Հիսուսի դեմքը ալմպես պայծառացավ, որ երբեք արևի լույսն այդքան պայծառ չէր երևար: Դուք ամեն անգամ, որ այս բարձունքը գաք եկեղեցի, ի՞նչ կպատահի ձեր մեջ. Աստված ձեր մեջ կիջնի, դուք Աստծուն կբարձրանաք աղոթքով, հոգեկան հաղորդակցության: Եվ եթե մի մաքր կտրվի իր Աստծուց, ինչ էլ լինի, ինչքան կարող անձ էլ որ լինի, տկար կմնա առանց Աստծու:

Մենք ներկայումս, մանավանդ, նոր սերնդի զավակները, ապրում ենք մի նոր շրջան պատմության մեջ: Տեսնում եք բոլորդ էլ ձեր սեփական աչքերով, որ մեր Հայրենիքը կերպարանափոխվել է: Դուք ինձնից լավ գիտեք, որ սքանից հինգ-վեց տարիներ առաջ ինչ պայմանների տակ էիք ապրում և այսօր ինչ պայմանների տակ եք ապրում: Շիշտ է, լավ եմ հասկանում, որ նեղություններ ունեք, ո՞վ չունի, մենք էլ ունեցել ենք, բայց խերն եմ անիծել բոլոր տեսակի նեղությունների՝ կամ հաչ ենք, պիտի տոկանք, կամ հաչ չենք. պիտի չտոկանք. ես այսպես եմ ընդունում: Կբավե աչլես զանգատը. որի՞ դեմ ենք մենք բողոքում, ինչո՞ւ ենք դժգոհում: Մի դժգոհ ժողովուրդ չի՝ կարող ապրել, գործող ժողովուրդն է, որ կապրե՛ ալ կբավե՛:

Սիրելիներս, սա մեր Հայրենիքն է, այս մեր Հայրենիքը մեր գերագույն արթությունն է, մեր գերագույն հարստությունն է: Ես թողել եմ արտասահմանը, եկել եմ հայրենիքում մեռնելու համար: Ի՞նչ եք ուզում դեռ, հետևարար քաջ եղեք, քաջ՝ հաչի պես: Ինչո՞ւ, մեր հայրերը այս հողից կյանք

չէի՞ն հանում՝ հանում էին, բա մեզ ի՞նչ է պակասում, մենք հայ չե՞նք, մենք ձեռք չունե՞նք, մենք խելք չունե՞նք՝ մենք պետք է որ լինենք այս Հայրենիքի հավատարիմ զավակները: Եվ ատոր համար է, որ ես այսօր եկել եմ Սուրբ Էջմիածնի Մայր Աթոռից ձեզ հույս ներշնչելու, ձեզ րեբելու լույսի և հույսի խոսքը:

Մենք պիտի քայլենք դեպի առաջ. հա, որ կտկարանա իր հոգու մեջ, այդ անձը այս հայության պատմության մեջ տեղ չի գտնի: Նա, որ կկապվի իր հողին, կկապվի իր Հայրենիքին, կկապվի իր ընտանիքին, կկապվի իր եկեղեցուն, հա, որ կկապվի իր դպրոցին՝ հա է, որ կդիմանա, հա է, որ կհավերժանա: Ապրե՛ք ժողովուրդ և աշապես ապրեք Աստուծով, և մեր այս անկախացյալ Հայրենիքի բարիքը մենք ստեղծենք մե՛ր ջանքերով, մե՛ր աշխատանքով:

Թող Աստված օրհնի ձեզ բոլորիդ և այս հոգով՝ քրիստոնեական այս հոգով պաշտպանի և գորացնի: Ամեն:

Հրաժեշտ տալով Ստանդարտիին, Վեհափառ Հայրապետը այցելեց Չորակապ գյուղ և կարծես թե ժողովրդի ներաշխարհում զանազան պատճառներով գոյացած վիճ-ձորը կապեց-կամրջեց Աստուծո Հոգուն՝ ամբողջ Ծիրակա աշխարհը ամրացնելով ու հաստատելով Տիրոջ ոլխտաղիի ծիածանի ներքո, այդ անդունդը լցնելով Հոգու գործությամբ ու կենդանությամբ: Եվ այս աննյութական կամրջումով Թադեոս առաքյալի առաքելահաջորդը մոտք գործեց Մարալիկ քաղաք, որտեղ իրենց Մեծ Հայրիկին ցնծությամբ և խանդավառությամբ էին դիմավորում հատկապես մանուկները: Ակամայից մտաբերում ես շարականագրի Ծաղկազարդի կամ Արմավեմյաց տոնի նկարագիր փառաբանությունը, որ «տղայք ուտովք արմատենեօք երամ երամ դասոք աղաղակէին. Ովսանա՛, Օրհնեալ եկեալն անուամբ Տեառն»: Այստեղ, ինչպես նաև մյուս բնակավայրերում Վեհափառ Հայրապետի մտահոգության նյութն էր հատկապես մատաղ սերնդի դաստիարակությունն ու կրթությունը՝ հայի վաղվա հույսն ու ապագան:

Մարալիկի հրապարակում երեխաները ստացան Վեհափառի Հայրական օրհնությունը.

«Սիրելի Սրբազան եղբայր, հոգևոր եղբայրներ, քաղաքային իշխանության ներկայացուցիչներ, հարգարժան նահանգապետ և շրջանի պատասխանատուներ, թանկագին հայրենակից, հավատակից և արյունակից եղբայրներ և քույրեր,

Այսօր այս պահը մի օղակն է սյն այցելության շրթային, որ բազմեց իմ կյանքում՝ Կաթողիկոսական ընտրությունից և Գահակալությունից հետո, սահմանիկ, հագիվ մի ամիս անց: Որևէ մի հոգևոր առաջնորդ, որ Աստծու կամքով և ժողովրդի ընտրությամբ կոչվել է ծառայելու ժողովրդին, Աստծուն, Եկեղեցուն կամ Հայրենիքին, այդ անձը ով որ էլ լինի, չի կարող ծառայել, եթե չհամաչի ժողովրդին, եթե ժողովրդի զգացումները, ակնկալությունները, սպասումները հա ողդակի հաղորդականությամբ չիմանա: Եկել եմ ձեզ ճանաչելու, որպեսզի դուք էլ ինձ ճանաչեք և լինենք միասնական գործունեության մեր առաքյալներ մեր ազատ, անկախ Հայրենիքում, որ դարերի երազն է մարմին առել, և ազատ, անկախ պետականության շրջանի մեջ ենք մտել:

Ձեր Շիրակի թեմի պատգամավորները լավ են հիշում, որ երբ Մենք Էջմիածնի Խորանի վրա Մեր ուխտը կատարեցինք, Մեր ժողովրդին ուղղած խոսքի մեջ ասեցինք. Ես ձեզ նման Հայրենիքի հողի վրա չեմ ծնվել, ես արտասահմանում եմ ծնվել, ուրիշ երկրի մեջ եմ ծնվել, բայց Հայրենիքը իմ մեջն է ծնվել, ես չեմ եղել դուրս Հայրենիքից, որովհետև սովորել եմ մեր մայրենի լեզուն, շաղախվել եմ մեր Եկեղեցու կյանքի հետ, իմացել եմ մեր ժողովրդի պատմությունը և օտար երկրի մեջ ծնվելով հանդերձ, Հայաստանը իմ մեջ մի օր բացակա չի եղել: Ատոր համար եկել եմ այսօր, երբ իմ ժողովուրդը ուզեց, ցանկացավ, որ ես այս երկրում ծառայեմ, եկել եմ ձեր կյանքը բաժանելու, կիսելու, ձեզ հետ ապրելու՝ Աստված տա այնքան տարիներ, որքան, որ ինձ փնակվել է, բայց սրանից հետո ուրիշ ոչ մի երազ չունեմ, բայց Մայր Հայրենիքում, Սուրբ Էջմիածնում մատաղ լինել մեր հայ ժողովրդին:

Այսօր ես նկատում եմ մեր ժողովրդի մեջ խանդավառության մի նոր ալիք, հույսի բարձրացում: Եղբայրներ և քույրեր, լավ իմացեք, որ մեր Տեղը Հիսուս Քրիստոս, Ինքը ժողովրդի հետ եղավ միշտ, Նա շրջապացեց գյուղերում, քաղաքներում, անցավ փողոցներից, քարոզեց հրապարակներում, մտավ տների մեջ, ծովի մեջ զնաց, լճի վրա նավակից խոսեց, լեռան լանջը բարձրացավ՝ այնտեղից խոսեց և ժողովրդին հետ ապրեց իր կյանքը: Մենք էլ Նրան հետևելով, ջանալով հետևել, Մեր տկար ուժերով ուզում ենք, որ դուք լավ իմանաք, որ Մենք ձեզ հետ պիտի լինենք միշտ, երբ ձեր կարիքը մեզ կանչի ձեզ ծառայելու:

Սուրբ Էջմիածինը, մեր Մայր Աթոռը, ամբողջ հայության հոգևոր սիրտն է, այն տեղը, ուր Աստված և հայություն իրար հանդիպեցին: Մայր Աթոռում մենք ամեն օր աղոթում ենք ձեզ համար: Ես ուզում եմ, որ երբեմն դուք էլ գաք մեզ այցելության, ինձ առանձին չեղոցներ Էջմիածնում, եկե՛ք ուխտավորներ իբրև և ասե՛ք՝ մենք եկել ենք Մարալիկ գյուղից, ուրիշներ ասեն՝ մենք եկել ենք Թալինի շրջանից, այսր Էջմիածինը Էջմիածինցիներին չի պատկանի, ձեր բոլորին կպատկանի, ամբողջ հայության՝ ողջ աշխարհում:

Իմ վերջին խոսքը ուղղում եմ այս մեր մանուկներին. լսո՛ւմ եք ինձ, սիրելի՛ երեխեք: Ես պիտի խնդրեմ ձեր Սրբազանին և նաև ձեր դպրոցի տնօրենին, որ ինձ ուղարկի ձեր աշխատանքի արդյունքը պատկերացնող օրագիրը: Վա՛յ որ ձեզնից մեկը ցած նիշ բերած լինի, վա՛յ ձեզ, հա: Տեսնո՞ւմ եք այս գովազանը, գիտե՞ք որքան ծանր է այս փայտը, սրանով ձեր կրոնակներին կտա՞մ: Իսկ եթե դուք ուզեք լավ նիշ բերել, լավ, հաջող լինել, գիտե՛ք ինչ պիտի անեմ՝ էս ոսկու մատով ձեզ պիտի օրհնեմ, ոչ թե պիտի ծեծեմ: Երկրորդ՝ ես մի բան պիտի ասեմ ձեզ, մտիկ արեք, ձեր ծնողները թող չլսեն. Ուրեմն, նաչեցեք՝ ձեր դասերը լավ սովորեցեք, աղվոր արտասանություններ սովորեցեք, երգեք սովորեցեք, զնացեք տուն՝ ասեք. հայրի՛կ, մայրի՛կ ես հիմա մի արտասանություն պիտի ասեմ ձեզ. աղվոր արտասանեցեք, և նրանց արտերը կկալուդանան, լա՛յն-լա՛յն նրանց գրպանները կբացվեն և ձեզ լա՛վ-լա՛վ նվերներ կտան:

Այս խոսքը հատուկ կերպով ուղղեցի մեր մատղաշ սերնդին, որովհետև, ինչպես ասում էի Սրբազանին, այս այցելությանն առաջին տպավորություններից մեկն այն եղավ, որ ես նոր սերունդի թիվը շատ անձամ տեսա կամ չէի տեսել նախապես: Ծատ երկրներ զնացել եմ, Եվրոպա զնացել եմ, Ամերիկա զնացել եմ, բայց երեխաների այսպիսի բազմություն չեմ տես-

սել: Ապրե՛ք երեխեք, միշտ այսպես կայտառ եղեք, միշտ ազգի կյանքին մասնակցեցեք: Ես տեսա ձեր եկեղեցին, որ նորոգվում է, Էմետդ պիտի գնա՞ք:

— Այո՛:

— Շարականներ պիտի երգե՞ք:

— Այո՛:

— Այն ատեն ես ալ ձեզ նվեր պիտի ուղարկեմ Էջմիածնից:

Եկեք բոլորս միասին աղոթքին ունկնդիր դառնանք և մեր հոգիները բացենք Աստծուն և խնդրենք ուժ և կարողություն: Ամեն:»

Արթիկի մշակույթի պալատում էլ մեծ անակնկալ էր սպասում բոլորին: Շենքի նախասրահում Տերունական աղոթքի երգեցողությանը Վեհափառին դիմավորեցին քաղաքի զոհված ազատամարտիկների որբացյալ երեխաները, ովքեր իրենց թախծոտ, բայց ոչ նվաղում ձայներով աղոթք էին վերառաքում Երկնավոր Հորը՝ Վեհափառ Հայրապետի արևշատության, Մայր Եկեղեցու կենդանության և վերածաղկման, Հայրենիքի անասանության, խաղաղության ու բարգավաճման համար, որպեսզի Տիրոջ արքայության, խաղաղության անուշահոտությունը տարածվի Հայաստան երկրում, Նրա Սուրբ անունը կենդանի կերպով հռչակվի Ավետարանի քարոզությանը Հայ Եկեղեցու ծիրից ներս, որպեսզի Տիրոջ կամքի մեջ գործելով հայր կարողանա իր սեփական ձեռքերով ու քրտինքով և Աստծո օրհնությանը վաստակել իր համապագօրյա հացը հոգու և մարմնի: Այս նախասրահում էլ ծաղիկներ զետեղվեցին Հայաստանի Հանրապետության և Արցախ աշխարհի անդորրը պաշտպանած և հերոսաբար իրենց արյունը հեղած բազմամարտիկների հուշատախտակի առջև, որից հետո կապացավ մտավորականության և դեկլարության հետ ծրագրված հանդիպումը.

«Ահավասիկ, հարազատ, սիրելի անդամներ Արթիկի շրջանի մեր հայ ժողովրդի պատասխանատու շրջանակների, ահավասիկ այս օրը կյանքումս վերածվեց մի բացառիկ օրվա: Ութերորդ անգամն է, որ ես առավոտից այս կողմ խոստում եմ մեր ժողովրդին և պիտի ասեմ, որ, փառք Աստծու, երբեք, երբեք հոգևորություն չեմ զգում: Փառք և գոհություն Աստուծո, որ ինձի տվեց մեր Եկեղեցու ճամփով մեր ազգին և Հայրենիքին ծառայելու պատիվը, մեծ պատիվ է, բայց ծանր պարտականություն: Այսօր, առաջին անգամ լինելով, ես դուրս եկա Մայր Աթոռից՝ Սուրբ Էջմիածնից, որպես թեմական, պաշտոնական, Հովվապետական այցելության և այս առաջին այցելությունը փափագեցա տալ այն շրջանի մեր հայության, որ վերջին տարիներին և հատկապես Գյումրիի կամ Լեհիմականի երկրաշարժի աղետից վնասված, ազդված ժողովրդի զավակներն են: Եկեղեցին իր կոչումով, Քրիստոսից իրեն տրված կոչումով պետք է լինի այն հաստատությունը, այն շարժումը հոգևոր, որ պիտի գնա այն ժողովրդին, որ ամենից ազելի կարիք ունի: Հիստու գնաց հիվանդներին, աղքատներին, անկալներին, մեկ խոսքով նրանց, ովքեր իրեն պետք ունեին անմիջականորեն: Ես ցանկացա իմ Հովվապետական այցելությունների շարքը սկսել Ծիրակա թեմով, որովհետև Ծիրակա թեմը մեր ամենից ազելի տուժած թեմերից մեկն է, և ուզեցի մեր ժողովրդին ասել, որ Եկեղեցին Հայոց, Սուրբ Էջմիածին Մայր Աթոռով, գտնվում է Քրիստոսի Եկեղեցու առաքելության ուղղության մեջ, երբ այսպես գալիս է ձեզ այցելության:

Խորապես գնահատում եմ այն բոլոր աշխատանքները, որ ձեր առաջնորդ Սրբազանը և հոգևարական դասը և մեր աշխարհական պատասխանատու անձերը թեմական խորհուրդ անուհի ներքև, գործակցությամբ և ամբողջական մասնակցությամբ մեր Հայրենի պետական իշխանությունների, ընծայում են մեր ժողովրդին: Ես տեսա արդեն ոգևորության, հոգևոր խանդավառության մի ալիք է բարձրացել մեր ժողովրդի մեջ: Եվ, հետևաբար, մենք կգտնվենք անհրաժեշտության առջև, որ Եկեղեցու հոգևոր ուժը, հավատքը կյանքից չվհատվելու, ներշնչությանց հաղթելու, կյանքի փիլիսոփայությունը, որ Քրիստոսի փիլիսոփայությունն էր, մեր ժողովրդին բաժանվի. «Հատարք քո կեցուցեմ գրեզ»:

Ավետարանական այն մյուս խոսքն էլ, որ, հավատացեք, մինչև այսօր ահավասիկ 50 տարիներ են անցել մոտավորապես, և այդ խոսքը մեր Ամբիփառի Մայր տաճարի բեմից արտասանեց իրեն հատուկ հավատքի ջերմությամբ և հաղորդականությամբ Գարեգին Ս. Հովսեփյան Կաթողիկոսը. ես այն ատեն Գարեգանի՝ Հոգևոր Ճեմարանի սան էի, երիտասարդ սարկավազ էի, նա ասեց. «Մի երկնչի, բայց միայն հաւատա, և տե՛ս,—ասեց,—նիվանդներն առողջանում են, տե՛ս ինչ հրաշքներ են կատարվում աշխարհիս մեջ, տե՛ս,—ասեց,—մեռելներն անգամ հարություն են առնում հավատքով: Այդ հավատքի անլուելի և մշտագանգ զանգակատունը Սուրբ Էջմիածինն է մեր ողջ հայության համար»: Ես այդ դողանքն եմ բերում ձեզ Պարույր Սևակի հետևողությամբ, դողանքը հույսի, դողանքը սիրո, դողանքը լույսի և վերածնության մեր հայ կյանքի:

Ես արտասահմանից երկար տարիներ շատ մոտից հետևել եմ մեր հայրենի ժողովրդի և Հայրենիքի կյանքի բնթացքին: Հայոց Պատմությունը, մեր անցյալի կյանքը եթե մենք ուզենանք ճշգրիտ կերպով ըմբռնել, պիտի ասենք 1988 թվականից այս կողմ նոր շրջան է, մեր ազգային ինքնագիտակցության, ազգային ազատության և անկախության շարժումի շրջան է: 1988 թվականից առաջ, այս դարում, 1909 թվականից սկսյալ և նույնիսկ կարող ենք ասել 19-րդ դարի վերջին տասնամյակից, սկսյալ 1894—95 թթ. Սասունի, Մուշի, Տարոնի ջարդերից, 1909 թվականի Կիլիկյան արհավիրքից և 1915 թվականի մեր դեմ գործված ցեղասպանության ահավոր եղեռնի՝ ջարդի տարիներից հետո, 20-րդ դարը ցավով, սուգով, սևով բացվեց, բայց լույսով է փակվում: Մենք ահավասիկ 1991 թվականին, Ղարաբաղյան շարժումով ծնված այն ոգևորության ալիքի բերումով, երբ հռչակվեցավ Հայաստանի անկախությունը, Սեպտեմբեր 21-ին շրջադարձ կատարվեց մեր կյանքում և՛ ալստեղ, և՛ արտասահմանում: Մենք չենք կարող այլևս այնպես մտածել, ինչպես մտածում էինք առաջ: Սեփական պետություն ունեցանք, փառք Աստուծո, մենք մեր համազգային կամքը արտահայտեցինք:

Հիմա ունեք սքանչելի առիթը ձեր կամքով ձեր կյանքը կազմակերպելու: Այս օրը պետք է լինի հայության համար համայնական, միասնական, ամբողջական ազգի և պետության գաղափարով ապրելու պահը: Այլևս մենք չենք կարող թույլ տալ, որ մանր-մունր հաշիվներ՝ դավաճարանական, գաղափարաբանական և ուրիշ տեսակի հաշիվներ խանգարեն մեր կյանքը ազգային, մեր կյանքը պետական, մեր կյանքը Եկեղեցու:

Մենք պետք ունենք համախմբումի: Գիտեք, երբ մի բանակ գտնվի մի ճակատագրական պահի առջև, երբ փողը կհնչի, բոլոր զինվորները կմիանան, համախմբումի պահն է, կգան և կդառնան, բոլոր մատները իրար միացնելով, բռնեցք, կաթիլները իրար միացնելով՝ հոսանք, մի խոսքով

կղաղման ոչ անհատների մի գումար, այլ համայնություն, միասնություն: Մի մեծ գիտնական, ֆրանսիացի փիլիսոփա ասել է. «Ազգ ասվածը մի հավաքական հոգի է»: Հավաքական հոգի. ինչպես էս, ինչպես մեզնից որևէ մեկը առանձին մի աշխարհ է, մի անձ է, այնպես էլ ազգը հավաքական մի անձ է, մի մարմին է: Եթե երբևր մենք թույլ տանք մեզի այդ հավաքական հոգիին մեջ չներդաշնակվելու, մենք կղաղմանը խեղապես կազմալուծ ազգ, անիշխանական մի վիճակի մատնված մի այնպիսի ժողովուրդ, որին էս դժվար կասեմ ազգ և պետություն: Պետություն և ազգ գոտին է, որ կկապե ամբողջ մարմինը, ուժի աղբյուր է:

Մեր Եկեղեցին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի գլխավորությամբ պիտի դառնա բարոյական այն ուժը, որ մեր ժողովրդի զավակներին պիտի փոխանցի Քրիստոսի Ավետարանի ճշմարտությունները, այն ճշմարտությունները, որոնցից մեկը ամենից կենսականն է, Հիսուսի բոլո՛ր-բոլո՛ր մյուս ուսուցումները ի մի հավաքող այն սեռեակետն է, առանց որի Ավետարանը չի հասկացվի: Մատթեոսի Ավետարանի է գլխի 12-րդ համարի մեջ հսկեղեն կանոն ասված մի տող կա. «Ինչ որ ցանկանում էս, որ ուրիշը անի քեզ համար, նույնը արա դու նրա համար»՝ ուրիշի համար: Ուզո՞ւմ էս մի մարդ քեզ բամբասի, ուզո՞ւմ էս մի մարդ քեզնից գողանա, ուզո՞ւմ էս մի մարդ քեզ վնասի, ուզո՞ւմ էս մի մարդ քեզ դավաճանի, ուզո՞ւմ էս մի մարդ քեզ սպանի՝ ո՛չ: Ինչ որ չես ուզում, որ ուրիշը անի քեզ համար, դու մի արա նրա համար:

Ազգի ուժը որտե՞ղ կկայանա, իր դրամի՞ մեջ, իր զենքի՞ ո՛չ: Իր բարոյական, իր գիտակցական, մարդկային, հոգևոր ըմբռնումին մեջն է ինքն իրեն ճանաչելու, «Ծանիր զքեզ»-ը գիտնալու մեջն է: Տվե՛ք դրամ մի հիմար տղի՝ կերթա և կմսխի, դրամը չէ ուժը՝ մարդն է և՛ բանդողը և՛ շինողը: Տվե՛ք զենքը մի հիմարի ձեռքը՝ ոճրագործ կղաղմա, բայց տվե՛ք նույն զենքը Հայրենիքի, ազգի պաշտպանության գաղափարով ապրող քաջամարտիկին՝ հերոս կղաղմա: Հետևաբար մարդն է կարևորը, ազգի մեջ բարոյական ըմբռնումն է կարևորը:

Եկեղեցին ամեն տեղ մեր բոլոր հոգևորականներով պետք է դառնա շարժուն և շարժող ուժ ժողովրդի կյանքը բարձրացնելու բարոյականորեն, որպեսզի մեր պետությունը և մեր ազգը գորանան, մեր Հայրենիքը ամրանա և բարգավաճի: Այս շրջանը հոգևոր զինվորացման շրջան է, զինվորական այլ պատասխանատվությունների կողքին, որի պատասխանատուն մեր պետությունն է, և մենք հարգում ենք մեր պետությանը: Բայց մեր գործը իբրև Եկեղեցի հետևյալն է. հոգով զինել մեր ժողովուրդը, նրա արժանապատվությունը արթնցնել: «Նորահրաշ պսակաւոր և զօրագլոյս առաքինեաց»՝ Վարդանին նվիրված շարականի հեղինակ Ներսես Թնորհալի Հայրապետը գրել է գորագլուխ ոչ թե զինվորների, ասկյար ասված զինվորների, այլ պաշտպան զինվորների՝ գորագլուխ առաքինաց՝ առաքինի մարդոց գորագլուխն է Վարդանը, ոչ թե դրամով գործող վարձկան զինվորների: Եթե հոգիի զենքերով Վարդան վառված չլլար, մենք Ավարայրի ճակատամարտը, Վարդանանց հերոսամարտը չէինք ունենա: Եթե հոգիի զենքերով զինված չըլլային Մարդարապատի, հաշ Ապարանի, Ղարաբաղիսի մեր հայ տղաքը, եթե իր վեղարը գլխից հանելով Գարեգին Հովսեփյանը չմտներ զնդակների տեղատարափի տակ, «Խօփե՛ք տղերք վասն հայրենեաց» չասեր, մենք ինչպե՞ս կկարողանայինք ունենալ Մարդարապատի հերոսամարտը:

Բարեկամներ, արթնանա՛ք, վերստին մենք զմեզ դիտենք, արժևորենք, քննենք, սրբագրենք: Մենք պետք ունենք ներքին, հոգեկան ջրդեղումի, բյուրեղացումի՝ առանց դրա ոչ մեկ ուրիշ ուժ կարող է մեզ փրկել: Ահավասիկ իմ առաջին պատգամը ձեզի: Դուք այստեղ Արթիկի շրջանում և Թիրակա ամբողջ թեմում, դուք, որ տառապանք տեսաք, դուք, որ երկրաշարժի աղետին արհավիրքները տեսաք՝ Մենք այ այն ատեն եկանք, եկանք և ինչ որ կարող էինք անել Մեր երջանկահիշատակ և ամենասիրելի վազգեն Ա. Կաթողիկոսին հետ, ջանացինք անել այն քրիստոնեական հավատքով, որ մեզ կներշնչի չվհատիլ, չհուսահատիլ: Եվ երբ որ ես Լենինականի աղետի ժամանակ գնացի Լենինական և 10-րդ օրն էր՝ 14 դեկտեմբերին, եկա և այնտեղ գնացի, վերադարձիս Անթիլիասի Մայրավանքում մի քարոզ տվի և երեկ գիշեր այդ քարոզը, ահավասիկ յոթը տարի ետքը վերստին կարդացի: Այնտեղ մի խոսք եմ ասել՝ մոռացել էի, հիմա կրկնում եմ. հայություն և հուսահատություն չեն կրնար իրար հետ հաշտվիլ՝ հայություն և հուսահատություն:

Մենք շատ ավելի ծանր աղետներ ենք տեսել՝ չենք հուսահատվել: 641 թվականին, երբ արաբական արշավանքը կատարվեց, Դվին քաղաքը տակնուվրա եղավ, կործանվեց: Եվ Կաթողիկոսին համար գրվել է, որ դարձավ մեռելաբաղ՝ 30.000 հայ թաղեց այն ատեն, բայց նորից ապրեցինք: 2եմ ուզում երկարել. վերջինը ցեղասպանությունն է՝ երևակայեցեք մեկ ու կես միլիոն հայ ջարդվի, իրենց տներից դուրս պոկվեն, արմատախիլ լինեն և անապատ գնան՝ ավազների մեջ, արևի ներքև, առանց սնունդի և շատերը մաշելով, կմախանալով մահանան: Իմ հայրն ու մայրը նրանցից են, ովքեր ազատվել են և պատմել են ինձ, թե ինչ տառապանքի միջից են ապրել, բայց ապրել են, որովհետև կամք են ունեցել, հավատք են ունեցել, տեսիլք են ունեցել, ապագայի նկատմամբ ձգտում են ունեցել: Հուսահատական վիճակը, ողբակյան վիճակը, տեսակ մը դժգոհանքի վիճակը մենք այլևս պետք չէ հանդուրժենք: Մենք այսօր ապրող հայեր ենք նոր Հայրենիքի մեջ, ազատ ու անկախ Հայրենիքի մեջ: Մենք պարտք ունենք կատարելիք՝ կատարի՛ր պարտքդ, որպեսզի մեծանա Աստծու աչքին:

Նայեք մեր պատմությանը: Երանի, Սրբազան եղբայրներ, մենք մի աշխատանք տանենք, որ այդ օրերին մեր հայ եղբայրների կրած տառապանքները մեր Հայաստանյան ժողովրդին իմանալի դառնան, ծանոթանան: Երևակայեցեք հարյուր հազարներով հայեր նետվեցին Լիբանանի և Սիրիայի ծովի ափերը: Միայն իրենց հագուստներն ունեին իրենց հետ, Կիլիկիայից, Արևմտյան Հայաստանից ոչինչ կարող էին տանել: Ես հարց եմ տալիս. էս հարյուր հազարավոր հայերը ինչպե՞ս ապրեցին այդ երկրներում, որ գնացին ո՛չ արաբներն լեզուն գիտեին, ո՛չ ֆրանսերեն լեզուն գիտեին, ո՛չ էլ կյանքի ձևերին վարժված էին, և ցնցոտիներով հասան այնտեղ: Թիթեղաձածկ տների տակ, ցեխոտ (ես տեսել եմ այդ բոլորը) ապրեցին: Մի հայ գրող երեք հատորներ է գրել, էս հրատարակեցի այդ երեք հատորները՝ «Որբը տուն չիմեց» վերնագրով: Ինքը որք է եղել, ինքը պատմում է, թե ինչպես որբերը ոչնչից կյանք հանեցին:

Նրանք կամաց-կամաց թողեցին թիթեղաշեն տները միայն ու միայն իրենց ձեռքի վաստակով, իրենց ճակատի քրտինքով՝ ո՛չ մի օգնություն, ո՛չ մի տեղից: Սա մեծ նշանակություն ունի: Երևակայեցեք միայն Լիբանանի ծովափին, 20—30 կիլոմետր տարածության վրա, ութ հայ որբանոցներ կային՝

6544 որբերով, 130.000 որբեր կալին առանց հոր և առանց մոր: Համաշխարհային առաջին պատերազմից հետո մենք ինչպե՞ս ապրեցինք: Ապրեցինք քրիստոնեական հավատքով և ազգային, հայկական արժանապատվության գիտակցությամբ: Մենք ընկնվելիք ազգ չենք, ահավասիկ տոնելու ենք մեր Եկեղեցու 1700-ամյակը: Հարց եմ տալիս ձեզ, աշխարհումս կգտնվի՞ որի՞ մի ազգ, որ կարողանա 1700-ամյակ տոնել իր Եկեղեցու մեջ՝ չի՞ կարող, բայց ախր մի՞ հպարտանաք դուք դրանով, կատարե՛նք մեր հիմնկված պարտքը՝ այսինքն, Եկեղեցին աշխուժացնենք, Եկեղեցին մեր կյանքի մեջ ներկա դարձնենք և ոչ թե ասենք՝ մենք առաջին ազգն ենք եղել աշխարհումս: Եղել ենք, հասկացա, բայց ե՛նք աջօր՝ դա՛ է նշանակություն ունեցողը: Այսօր ի՞նչ ենք, եթե երբեք Մարալիկի Եկեղեցին պիտի մնա կիսավարտ, եթե մյուս Եկեղեցիները պիտի չկարողանանք շինել, հապա որտե՞ղ է մեր քրիստոնեությունը, ի՞նչի համար ենք մենք հպարտանում:

Եղբայրներ, ժամն է գործի՝ ոչ խոսքի, ամեն մարդ խոսում է: Եթե ուզում ես, որ քո հավատացած ճշմարտությանը ուրիշներն էլ հավատան, գործի՛ր, մի խոսիր, թող գործող լինի խոսք: Մեր հայրերի խոսքը որտե՞ղ է՝ նրանց շինած Եկեղեցիները, նրանց հորինած երաժշտությունը, նրանց մշակած գրականությունը, նրանց կերտած պատմությունը: Հետևաբար, մենք այսօր կոչված ենք նոր Հայրենիքում, Հայրենի ազատ, անկախ պետության այս շրջանում գոհողությամբ, աշխատանքի, կարգապահության, միասնության, ամբողջական ազգի գաղափարով լծվել գործի: Այս է իմ առաջին պատգամը ձեզի: Եվ Էջմիածինը, որ համազանգումն է բոլոր հայության հոգևոր ապրումների, այս պատգամն է փոխանցում ձեզ: Այս պատգամն եմ փոխանցում ձեզ, եղբայրներ և քույրեր, 130 այն Կաթողիկոսների անունով, որոնք ինձնից առաջ նստել են այդ Գահի վրա: Նրանց պատգամը ես հավաքել եմ այսօր իմ տկար անձի մեջ և բաշխում եմ ձեզ:

Զորացեք հոգով, տեր եղեք ձեր հայրենի հողին: Մեր թշնամիներին մի անգամ ևս ծիծաղել չտանք մեզ վրա, թող ամաչեն մեր միությանը և ոչ թե հրճվեն մեր պատակտությամբ, թող ամաչեն մեր շինարարությանը և ոչ թե ծիծաղեն մեզ վրա լքվածության, թուլության, աշխատանքի հանդեպ մեր անտարբերության պատճառով: Աշխատանքն է մարդու ճակտին գիրք: Աստվածաշունչին մեջ Աստված երբ ուզեց նույնիսկ Ադամին՝ նախամարդուն անիծել, նրան ասաց՝ զեա, ճակտի քրտիքնովդ հացդ շահիր: Գա օրհնություն է: Աստոր համար մենք պիտի սղակես անենք, որ Հայրենիքը հայի ձեռքով, հայրեն, հայու ապագային համար պիտի վերաշինենք ու Եկեղեցին ձեր բոլորի սպասավորության մեջն է: Եկե՛ք, բոլորդ միացեք, եկե՛ք, բոլորդ ներդաշնակվեցեք:

Մերվենք, բոլորս ներդաշնակվենք այդ մի անուն հայության հետ, որ չունի երկու անուն, չունի երկու արյուն, չունի երկու դիժագիծ՝ մեկ Հայրենիք, մեկ Եկեղեցի և՛ մեկ ազգ ապրեք և հազար կապրեք, եթե այսպես ապրեք: Ամենա՛:

Վեհափառ Հայրնապետը պատգամեց ապրել քրիստոնյային վայել Աստվածային հույսով, վանելով հուսահատության ընկճվածության և ճնշված ազգ լինելու հոգեբանությունը, և լծվել միայն ու միայն՝ աշխատանքի, գործի՝ ի փառս Աստուծո, ի բարօրություն ժողովրդան, անուխեռն ընդունաջ՝ որոս եկավ պալատի հրապարակում անհամբերությամբ սախաղ ժողովրդական բազմությանը.

«Հավատարիմ և հավատացյալ հայ ժողովրդի զավակներ,

Ես ամենայն սիրով ողջունում եմ ձեզ բոլորիդ այս առաջին այցելության առիթով՝ իբրև նորընտիր Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: Գալիս եմ Սուրբ Էջմիածնից, բայց Էջմիածինը միշտ ձեր մեջն է լինելու, Էջմիածինը մի աշխարհագրական վայր չէ, Էջմիածինը հոգի է, խորհուրդ է, գաղափար է, հավատք է, և նրա թարգմանն եմ ես և ոչ թե ուրիշ մի արժանիք ունեցող անձ: Ես ցանկանում եմ ձեր բոլորի համար, որ մնաք այսպես տոկուն, առողջ և հայորեն, հայու արժանապատվության վայել կերպով տանիք ձեր կյանքը:

Եղբայրներ և քույրեր, ես արտասահմանից եմ գալիս, արտասահմանում օտար ազգերի եմ ճանաչում, օտարը մեզի հարկ չի տար, արժեք չի տար, եթե մենք իրար արժեք չտանք, եթե մենք միասնական ձևով չլինենք: Ահավասիկ նոր Հայրենիք, անկախ պետություն ունենք, երազում էինք ազատ-անկախ Հայաստանը՝ ունեցանք, արժեցնենք, Աստծուն ասենք՝ փառք Քեզ Աստված, որ աշօրվան բերեցիր մեզ, և անկախության օրը մենք ողջունեցինք, լինենք արժանի այդ բոլորին:

Երկրորդ՝ ես ուզում եմ ձեզ ասել նաև, որ բոլորդ էլ այն գիտակցությամբ առաջ տանք ձեր կյանքը, որ մեր Եկեղեցին դառնա ձեր կյանքում ներկա մի գաղափար, մի հավատք: Հավատքով ապրեք, այդ հավատքն է մեզ ապրեցրել, և Էջմիածինը՝ մեր եկեղեցին, այդ հավատքի զանգակի ժամկոչն է: Մենք այդ հավատքի չվանն ենք շարժում, հավատքն է հնչում և դողանքում ձեր բոլորի կյանքի մեջ, ապրեք, ա՛յդ հավատքով ապրեք»:

Այս բազմության ուղեկցությամբ էլ Վեհափառն առաջնորդվեց դեպի Արթիկի Է դարի Սուրբ Գևորգ եկեղեցի, որը ցավոք այսօր խոնարհված, գլխահակ վիճակում է, սակայն իր հովանավոր Սուրբի աջաբազուկի հովանավորությամբ պիտի վեր պանա՝ դիմագրավելու և հաղթելու ապագայի սպասվելիք բոլոր հարձակումները «երևելի և աներևոյթ թշնամեաց»:

«Արթիկի շրջանի հայ ժողովրդի հավատավոր զավակներ,

Ես խորապես երջանիկ եմ զգում, որ այսօր, իմ առաջին Հովվապետական այցելության ընթացքում, երբ դուրս եմ գալիս Սուրբ Էջմիածնից և ժողովրդի մեջն եմ մտնում, իմ ցանկությունն էր՝ ճանաչել ժողովրդին և ճանաչվել ժողովրդի կողմից: Այս առաջին մեր հանդիպումն է և առաջին հանդիպումը ուզում եմ, որ լինի աղոթքի հանդիպում:

Ես ձեր եկեղեցին տեսա և այս շրջանի պատասխանատու անձերի հետ երկարորեն խոսեցա: Այս եկեղեցին չի կարելի կիսավարտ թողնել: Հիմա հարցում մը անեմ՝ զնայեք ձեր բարեկամներին էլ ասեք, եթե մեր հայրերը այսքանը շինել են այն դժվար օրերին, մենք ինչո՞ւ չպիտի ամբողջացնենք այն: Հարց եմ տալիս ձեզ՝ եթե նրանք կարող էին, մի՞թե նրանք մեքենա ունեին, մի՞թե նրանք էլեկտրականություն ունեին, մի՞թե նրանք գործնական տեխնիկ դյուրություններ ունեին, բայց հավատքով արեցին, և ճշմարտությունը այն է, որ արժանապատվության հարց կար: Օտարը գա և տեսնի, որ մենք այս եկեղեցին դնքեր շարունակ թողել ենք այսպես կիսավարտ՝ մեր պատվին, մեր արժանապատվության դա մենք կվաչելեցնե՞նք, ես չեմ պատկերացնում: Հավատացե՛ք, եթե ժամանակ ունենամ, կգամ ես, աշխատանքի մեջ կմտնեմ, շաղախ կընեմ և կաշխատեմ: Գիտե՛ք, Էջմիածինն ինչպես է շինվել՝ Գրիգոր Լուսավորիչը առել է չափը, Տրդատ թագավորը

Մասիս լեռն է գնացել և ուսերի վրա ժայռեր է դրել և քարերը բերել է Էջմիածին, Աշխեն թագուհին, Խոսրովիդուխտ արքայադուստրը՝ Տրդատի քույրը, իրենց բեհեզյա սքանչելի հագուստները գոգնոցի են վերածել և հող են թափել հիմքերի մեջ: Բացեք Ագաթանգեղոսը և կարդացեք: Ես պիտի գամ մի ուրիշ անգամ ձեր Սրբազանին հետ, ձեր հոգևորականների հետ, ձեր պատասխանատու ազգայինների հետ, պետք է մենք չոդկենք, որ եկեղեցին երկնքին բաց մնա այսպես, և Աստված ճաշի և առի. Ինձ համար մի եկեղեցի չե՞ք կարող շինել: Ամո՞թ է մեզ: Աստված ձեզ ուժ տա գործելու: Ամեն»:

Գյումրի հասնելուց առաջ օրվա այցելությունների վերջին հանգրվանը Հատին գյուղն էր՝ իր հռչակավոր Հատինա Սուրբ Աստվածածին վանքով, որի պատերը ներծծված լինելով մեր սուրբ հայրերի աղոթքներով ու Ավետարանական պատգամներով, շարականների և սրբազան Պատարագի անմահացնող հրացայլքով, այսօր պիտի այդ ամենին միացնեք ու շաղախեք Ամենայն Հայոց նորընտիր Հայրապետի օրհնությունն ու հորդորը՝ որպես խոսք վերստին նորոգման ու կենսագործունեության: Չորսբերանին ոտքը ամրությամբ հենած Հատինա վանքը իր հաստաբետ պարիսպներով վկայությունն է մեր հայրերի հավատքի կենդանության, Աստուծո Հոգով ու շնչով ապրելու երանության, որ «ո՞ր իցէ որ յաղթիցէ աշխարհի, եթէ ոչ՝ որ հաւատայցէ եթէ Յիսուս է Որդի Աստուծոյ»:

Ինչպես Երուսաղեմում ժողովրդի բազմության ուղեկցությամբ, օրհնաբանությամբ և փառաբանությամբ մուտք էր գործում Հիսուս Քրիստոս, այնպես էլ Հայ Եկեղեցու առաջին և գերագույն սպասավորը իրեն վստահված հոտի ուրախության ողջույններով առաջնորդում էր նրան դեպի Հատինա վանք, որի տակավին չսրբագործված, բայց սրբազան Խորանից էլ հնչեց վեհափառի կոչը առ ժողովուրդն Հայոց.

«Հավատացյալ զավակներ մեր Եկեղեցու և հավատարիմ քաղաքացիներ մեր Հայրենիքի,

Այս օրս իմ կյանքի մեջ և նաև ինձ ընկերակցող սրբազանների և նաև մեր պետական, քաղաքային իշխանությունների համար աննախընթաց օր է: Երբեք չէ պատահել 43 տարիների իմ հոգևորական կյանքում, որ մի օրվա մեջ այսքան մարդ տեսնեմ, այսքան աղոթք անեմ, այսքան սերտանամ, մտերմանամ իմ ժողովրդի հավատքի և հոգու վկայությունների հետ:

Առաջնության ժամը ինձ և կեսից մինչև այս պահը գրեթե ոչ մի վարկյան չեմ ունեցել հանգիստ անելու, բայց եթե հանգիստ անեի, այդ ինձ անհանգիստ արած պիտի ըլլար, որովհետև չէի կարող մեր ժողովրդի այս սրտամոտ ընդառաջումը Եկեղեցու հանդեպ, այս բոլորը նկատի չունենալ, և ասեմ ձեզ պարզ խոսքով, ես այսօր ձեր հավատքով գորացա, ձեր հավատքով բյուրեղացա, որովհետև քրիստոնեական հավատքը մարդկանց, անձերի, մարդկային էակների կյանքի միջից կախառահայտվե և ոչ թե թողթի վրա և կամ գրավոր ձևով կամ խոսքի ճամփով: Ձեր հավատքի մեջ հավատարմությունը և՛ հուզիչ է, և՛ քաջալերիչ միանգամայն:

Այս պահում Լեհինական կամ Գյումրի հասնելուց առաջ վերջին հանգրվանն է օրվա իմ այցելությունների: Ես փառք եմ տալիս Աստծուն, որ ինձ շնորհեց Հատինա վանքում լինել և այս վանքի պատերի ներսում խոսել ձեզ: Հիսուս մի օր, երբ իրեն մոտեցող ժողովրդին և երեխաներին առաք-

յալները հեռացնում էին, ասաց. «Թողնք, որ գամ, եթե նրանք լռեն, քարերը կխոսեն», և քարերը այստեղ խոսում են: Ես հարց եմ տալիս՝ դուք էլ մտածե՞ք մի պահ, ինչպե՞ս, ի՞նչ ուժով, ի՞նչ տեխնիկական միջոցներով մեր հայրերը այս եկեղեցին կառուցեցին: Հավատքով, եթե հավատք չիկներ, էս հրաշալի գեղեցկությունը որտեղի՞ց կլիներ, և հետևաբար, այդ հավատքի ուժը անցյալի հարց չէ, այդ հավատքի ուժը այսօրվա հարց է, մեզ համար արժեք ունի: Հավատքը անցյալին չի պատկանում, հավատքը այսօր էլ մենք պետք է արտահայտենք, վաղն էլ: Հավատքը ժամանակ չի ճանաչում, և դրա համար ես ուզում եմ, որ բոլոր Շիրակա թեմի գավախները, ձեր Սրբազան հոր առաջնորդությամբ, ձեր հոգևորականների ծառայությամբ շենացնեն հավատքի կյանքը այս թեմում և, հատկապես, Հառիճա այս շրջանում:

Ի խորոց սրտի, հաճում Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի, ողջունում եմ ձեզ բոլորիդ: Էջմիածինը, երբեք Վաղարշապատի մեջ մի շենք չէ, Էջմիածինը հավատքի աղբյուր է, որ բխում է և այսօր ես լինելով 181-րդ Գահակալը, իմ ընտրությունից մեկ ամիս ետքը գալով ձեզի, ուզում եմ ասել, որ Էջմիածինը ծառայության կոչված հոգևոր գերագույն կենտրոնն է մեր երկրում, պետք է հաղորդ լինենք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հետ, որ նրա հավատքով գործանաք: Այնտեղ մենք ամեն օր աղոթում ենք Մայր տաճարում, Իջման Սուրբ Սեղանի առաջ: Ես ուրիշ առիթներով էլ մտածած եմ, եթե Աստված ինձ կյանք տա, պիտի գամ և պիտի մնամ այս վանքի մեջ, մի գիշեր պիտի անցկացնեմ այս վանքի մեջ: Այս վանքի շուրջը իմ մեջս պետք է խառնվե, ինչպես որ ձեր կյանքի մեջ է խառնվել: Բայց հրավիրում եմ ձեզ, դո՛ւք էլ եկեք Էջմիածին, եկե՛ք, ուխտի եկե՛ք և այնտեղ գորացե՛ք մեր սուրբ հայրերի հավատքով: Հետևաբար, թող այս այցելությունը որպես մեր հայրական սիրո արտահայտություն լինի բոլորիդ համար, վերանորոգության առիթ՝ այսինքն, հոգևոր վերազարթոնքի առիթ: Թող Աստված ձեր ոխըր կատարի և ձեր հավատքը գորացնի, որպեսզի մեր նոր Հայրենիքում՝ ազատ-անկախ պետության մեջ կարենանք Աստծուց խնդրել՝ փառք Քեզ, Տեք, անկախություն տվիր մեզ, մենք երախտապարտ ենք Քեզ, մեր Եկեղեցին պիտի շենացնենք, մեր Հայրենիքը պիտի վերաշինենք: Աստված թող օրհնի բոլորիդ:

Հատիճ-Գյումրի ճանապարհին տեղի ունեցավ մեկ չնախատեսված հանդիպում Փանիկ գյուղի կաթողիկե հայերի հետ, որոնք իրենց կրծքի տակ դեռևս կենդանի են պահում Մայր Եկեղեցու մերկայությունը, որի վկայությունն էր այս արտահույզ հանդիպումը երեխաների «Կեցցե՛՜ Վեհափառք» հոգեբույս բացականչություններով, ովքեր արյան կանչի ներքին զգացողությամբ հասկանում և զգում էին, որ հանդիպել են իրենց հարազատ Հորը, ում միջոցով տեսնում և միախառնվում էին հարազատ Մոր՝ Հայաստանյայց Սուրբ Եկեղեցու՝ հայրորդաց Ընդհանրական Տաճ հետ, ում Հայրական խոսքին սրտի թրթրոով սպասել էին երկար ժամանակ, և այսօր այդ ի՞նչը իրականացած ու առարկայացած էր նրանց համար:

«Սիրելի հոգևոր եղբայրներ և հավատացյալ հայորդիներ,

Այսօր իմ առաջին Հովվապետական այցելության առիթով ես կողջունեմ Փանիկ գյուղի մեջ մեր սիրելի կաթողիկե հայ համայնքի անդամները և շնորհակալություն ու գնահատանք կհայտնեմ Հայր Կոմիտասին՝ կատարած ուղերձին համար, իր անկեղծ զգացումներուն և հարգալից վերաբե-

րումին համար հանդեպ մեր Առաքելական Հայաստանյայց Մայր Եկեղեցւոյ։ Այսօր ես ձեզ կողջունեմ որպէս նույն ազգի զավակներ, նույն հավատքի ձեր հոգիներուն մեջ կրողները, և Մենք հայրական քաղցրագոյն սիրով կողջունենք ձեզ բոլորդ, և ինչ որ ըսինք մեր ժողովուրդին, նույնը կըսենք նաև ձեզի։

Պատմական և վճռական օրերու մեջեն կանցնի ողջ հայությունը, Մայր Հայրենիքի և Սփյուռքի մեջ կգտնվի ապագայի իր լինելության կարևոր մեկ հանգրվանին։ Այսօր մեր երկիրը՝ մեր Հայրենիքը ազատ անկախ պետականություն դարձած է։ Մա վճռական դեպք է, սա շրջադարձային նշանակություն ունեցող հանգրվան է մեր ազգի պատմության մեջ։

Պետության ստեղծումը և բնդհանուր աշխարհի մեջ հայության պահպանության հրամայականը միության, ամբողջական ազգ, մեկ ազգի գաղափարի շուրջը պիտի համախմբե բոլորս անխտիր։ Գաղափարաբանական կամ դավանաբանական տարբերությունները երբեք պետք չէ ըլլան իրար միջև վեճի նյութ, այլ պետք է մենք բոլորս համախմբվինք մեկ քրիստոնեական հավատքի և մեկ ազգության տիրապետող կամարակապ ձևով մեզ բոլորիս բնդգրկող ազգության մեջ, որ հայ ազգն է և Հայ Եկեղեցին։

Ես սրտանց կաղոթեմ առ Աստված, որ ձեզի տա հավատքի գորացում, առավել նվիրում և մեր Հայրենիքի և Եկեղեցւոյ բոլոր գործունեության մեջ ձեր ամբողջական և անվերապահ մասնակցությունը։ Կընդհատեմ ձեզ և իմ եղբայրական սիրո ողջույնը այս եկեղեցին կողդեն նաև Ամենապատիվ Տեր Հովհաննէս-Պետրոս ԺԸ Գասպարյան Պատրիարքին, որուն հետ մենք եղբայրական հարաբերություններ ունեցած ենք առաջին իսկ օրեն, և թող ինքն էլ մնա առողջ և մնա իր ծառայության մեջ միշտ առատաբեր, պտղաբեր՝ վասն փառացն Աստուծո և վասն շինության Եկեղեցւոյս և վասն ամբողջան ու բարգաւաճման ազգիս և Հայրենիքիս ու Պետությանս Հայոց։ Աստված օրհնէ ձեզ բոլորդ։ Ամեն»։

Այս չկանխատեսված հանդիպումից հետո, շարապուն-թափորը շարժվեց դեպի օրվա, Վեհափառի բնութագրմամբ՝ Ժիրակի օրվա վերջին կայան։ Առջևում Գյումրին էր։

1988 թվականի աղետից և նրա հետևանքներից դժվարությունների ու ծանրության ներքև կորացած ամբողջ Ժիրակ աշխարհը, գլուխ ունենալով դաշտավայրի հարսը՝ Գյումրին, Վեհափառ Հայրապետի այցելությամբ որ կյանքի ու հարության լիցք էր ստացել, Աստուծո հետ հանդիպելու և ապրելու իրականությունն ու ճշմարտությունն էր կենդանացել ժողովրդի հոգում։

Թեև ժամը շատ ուշ էր, բայց Գյումրեցիները քաղաքի սահմանագծում մեծ բազմությամբ, երկար ժամեր սպասելով աղ ու հացով, ավանդական գլուխայի ու դիլիի հնչումով, պարերի գուպարով դիմավորեցին իրենց հոգու առաջնորդին՝ Ս. Տ. Գաբրիել Ա. Նորընտիր, բայց Վաղաձանոթ ու քաջամանոթ Հայրապետին։ Ոգևորության այս ալիքն ու շիրթն ձգվում էր մինչև քաղաքի սիրտը՝ Յոթվերք Սուրբ Աստվածածին եկեղեցի, որի առջևի հրապարակում խոնված հավատացյալներին, որպէս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, իր անդրանիկ Հայրապետական պատգամը տվեց՝ ասելով.

«Թանկագին հավատացյալներ Հայաստանյայց Եկեղեցւոյ, զավակներ Հայոց ազգի և բնակիչներ Գյումրի քաղաքի,

Այս օրը և վաղը, շաբաթ օրը, մինչև կիրակի կեսօր, իմ կյանքի և կենսագրության մեջ կզրվի որպես Գյումրիի, Շիրակի օր: Այս իմ գահակալությունը որքան կտևի, ես չգիտեմ, Աստված գիտե, բայց այնքան, որքան ես զգում եմ, ոգում եմ ձեզ էլ վստահացնել, որ ցանկանալով ցանկանում էի զալ Գյումրի և հազիվ ապարտվեց առաջին ամիսը իմ գահակալության, ես ցանկացա զալ այստեղ՝ Շիրակի թեմ, այցելել, ձեր ժառանգ առաջնորդ Սրբազանի հրավերով և նաև բարյացակամ մասնակցությամբ այս շրջանի նահանգապետին՝ մեր սիրելի Անդրանիկ Քոչարյանին: Եվ պետությունն ու Եկեղեցի եթե միասին լինեն այսպես, ես կհավատամ, որ հրաշքներ կգործվեն:

Ուզում եմ նաև ավելացնել, որ Եկեղեցին իր առաջին մտահոգություններից մեկը նկատում է այն ժողովրդին ծառայել, որ ամենից շատ կարիքը ունի: Դո՛ւք եք, որ ամենից շատ տառապեցիք 1988 թվականի երկրաշարժից, և Եկեղեցին պետք է, որ իր կարիքավոր զավակների հանդեպ հայտնե իր սերը, իր հոգածությունը, և խորհրդանշական ձևով, որպես առաջին թեմ ընտրվիլը Շիրակի՝ Եկեղեցու հանդեպ ժողովրդի իր պարտականության գիտակցության գորացումն է մեր Հայրենիքի մեջ և Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի մեջ: Եկել եմ ձեզ հետ լինելու: Ես չեմ եղել Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Էջմիածնի մեջ նստելու համար: Նստելը իմ հոգեխառնությանը հաշտ չի, շարժվելն է ինձ հարազատ:

Առաջին անգամ, երբ դուրս եկա Էջմիածնից՝ այդ եղալ Շիրակի թեմը և Գյումրին, և վստահեցնում եմ ձեզ, որ որքան Աստված ինձ կյանք տա և կարողություն, իմ գերագույն ճիգերը չեմ խնայի ձեր թեմի բարգավաճման, ձեր վերքերի դարմանման և ձեր կյանքի պայմանների առաջադիմական ձևով վերականգնման կամ բարելավման կամ բնականոնացման համար:

Երկրորդ՝ այն ատեն, երբ եկա այստեղ, լաց էր չորս դին, ավել կար չորս դին, դազողների դեզը իմ աչքերիցս երբեք չի հեռանա: Ցավ էր, կռակիծ, մորմոք բոլորի սրտերում: Բայց այդ թվականից այս կողմ փոխվեց ողջ հայության կյանքը և՛ Հայրենիքում, և՛ Արցախում, և՛ արտասահմանում: Դարե՛ր, դարե՛ր հայ ժողովուրդը երազել էր իր սեփական կամքի արտահայտությունը ունենալ, իր սեփական հողի վրա: Եվ ստեղծվեց Հայաստանի անկախ պետությունը: Մեր երազներին, գերագույն իդեալին Աստված մարմին հագցրեց և ահավասիկ, ես եկել եմ և ձեր դեմքերի վրա (հակառակ, որ արև չկա) ես արևն եմ տեսնում, ծայիտ եմ տեսնում: Մի ասեք, որ ես չեմ ճանչնար կյանքը այստեղ, ճիշտ է, դժվար, շատ դժվար պայմանների միջից եք անցնում, բայց Եկեղեցին քրիստոնեական հավատքի իր բարոգությամբ ձեզ ասում է՝ եթե քրիստոնյա եք, եթե հայ եք, չեք կարող լաշտվել պաշտվածության հոգեբանության հետ, չեք կարող ընկրկել, չեք կարող նահանջել, չեք կարող հուսահատվել: 1988 թվականի դեկտեմբերի 15-ին այստեղ ամբողջ ցավը տեսնելուց հետո, երբ վերադարձա Անթրիկաս՝ Կիլիկիո Կաթողիկոսության հոգևոր կենտրոն, այնտեղ մի բարոգ տվեցի Մայր տաճարից և հետևյալ բառերը գործածեցի այդ բարոցի մեջ. «Հայություն և հուսահատություն չեն կարող իրար հետ հաշտվել»: Մեր ամբողջ պատմությունը ես նկատի ունեմ՝ մենք երեկ չձնվեցինք, որ վաղը գնանք: Դարե՛րն են խոսում, հազարամյակներն են խոսում մեր արյունի միջից:

Հարց եմ տալիս ձեզ բոլորիդ, ինչպե՛ս ապրեցինք մենք Լեհիսկանի կամ Գյումրիի ահավոր աղետից շատ ավելի ծանր, ողբերգական դեպքերից հետո: Մեր պատմությունը ի՞նչ ձևով շարունակվեց երկնել և փա-

Պալորասպետ ստեղծագործականորեն կերտվել: Հավատք, «հասարք քո կեցուցեմ գրեզ»: Նա, որ Աստծուն կհավատա, նա, որ Քրիստոսին կհավատա, չի կարող հուսահատվել, չի կարող տրտմնով ապրել, չի կարող դժգոհությամբ ապրել, այլ հաստատական կամքով, աշխատանքի մղումով, գոհողության գաղափարով մեր ազգը ապրել է միշտ և այսօր էլ պիտի ապրի:

Ձեռն ուզում ընդհանուր խոսք ասել բարեկամներ, եղբայրներ, քույրեր, զավակներ, ես ձեզ պիտի տամ օրինակը: Երբ 1915 թվականի ցեղասպանությունը կատարվեց և մեկ և կես միլիոն հայեր՝ ձեր եղբայրները՝ նույն արյունը, նույն անունը կրող, երբ Դեր-Չորի անապատում և ուրիշ վայրերում հողին հանձնվեցին, երբ Արևմտյան Հայաստանի մնացյալ ամբողջ հայությունը արժատախիլ եղավ իր հողերից, իր տներից, իր շենքերից, իր քաղաքներից և դուրս շարտվեց՝ աշխարհով մեկ ցրվեց, ինչպես կարողացանք մենք վերապրել: Ձեր եղբայրները և քույրերը երբ թողնեցին իրենց Հայրենիքը պարտադրաբար՝ մեր թշնամու կողմից գործադրված ցեղասպանության հետևանքով, ոչ թե իրենց կամքով, և զնացին Սիրիա, Լիբանան և այլուր, ի՞նչ ունեին իրենց հետ, ի՞նչ տարան իրենց հետ՝ ցնցոտիներ էին իրենց հագուստները: Իմ հայրը, իմ մայրը անապատի ավազների միջից վերապրեցին և ինձ կյանք տվեցին, բայց այդ ժողովուրդը, երբ դուրս եկավ իր հայրենի հողերից և գտնվեց «օտար, ամաչի ճամփեքի վրա», ինչպես ասում է բանաստեղծը, ո՛չ լեզուն էին իմանում և ո՛չ էլ այդ ժողովրդի կյանքը ճանաչում: Թիթեղաշեն տների մեջ էին ապրում, ցեխով ծածկված հողի մեջ էին ապրում: Ես տեսել եմ՝ աչքերովս տեսել եմ և նույնիսկ ապրել եմ էդ տնակների, էդ խրճիթների մեջ, երբ անձրևը գալիս էր, այնպես էր խփում այդ թիթեղին, որ կարծես թե ականջներիդ մեջ անդադար արձագանքում էր: Երբ դուրս էինք գալիս, ցեխի մեջ էինք մըտնում մեր ոտնամաններով, այն ալ ի՞նչ ոտնամաններ: Բայց արյեցիք և այդ վիճակից դուրս եկանք և տուն-տեղ շինեցինք, գործատեղի բացին մեր հայրերը և նոր կյանք սկսեցին:

Անգլիո ամենեն մեծ նկատված քաղաքական դեկադարներից մեկը սըր Ռիկնատոն Չերչիլ գրել էր 1929 թվականին. «Հայաստանը ջնջվեց աշխարհի քարտեզից, և այս ժողովուրդը այլևս փոշի դառնալուն աահմանված է, անշուշտ, եկել է վերջը»: Այդպես էր մտածում աշխարհին ամբողջ, որ կարծես թե գերեզմանի քարը դրել էին հայության վրա, բայց մարգարե չէին գիտնալու համար, թե հայ ժողովուրդի մեջ կա հավատքի անպարտելի ուժը, ստեղծարար ուժը: Այն ատեն, որ մեր հայրերը վերապրեցին ահավոր ջարդից, ոչ ոք օգնեց հայերին, մի քանի միսիոնարներ միայն որբերին նայեցին: Հայը իր ճակատի քրտինքով, իր պատվո գիտակցությամբ, արժանապատվության տեր ըլլալու իր կամքով, իր չարքաշությամբ, իր պարկեշտությամբ, աշխատանքի նվիրվելու իր առաքինությամբ իր կյանքը վերաշինեց:

Մենք այսօր Հայաստանը ունենք իբրև ազատ և անկախ պետություն: Ժամանակին կարող էիք ասել, ես էլ կներող էի ասել, թե մենք ազատ չենք, որովհետև ուրիշներ ասում էին, ինչ որ մենք անելու ենք, մենք չէինք կարողանում որոշել: Հիմա ազատ ենք, դո՛ւք կարող եք որոշել իբրև ժողովուրդ, դո՛ւք եք ընտրել մեր պետությունը և այսօր դո՛ւք եք շինելու մեր Հայրենիքը, մե՛նք ենք շինելու: Ես հիմա եկել եմ Աստծու կանչին ընդառաջելով, մեր ժողովրդի կամքին ընդառաջելով իմ ամբողջ կյանքը մինչև վերջ, սգնբան, որբան տա ինձ Աստված, Հայաստանի, մեր Մայր Աթոռ

Սուրբ Էջմիածնի, մեր ընդհանրական ազգին ընծայելու: Պետք է ձեռք-ձեռքի տանք՝ Եկեղեցին եւ չեմ, Եկեղեցին սրբազանները, վարդապետները և քահանաները չեմ, Եկեղեցին ո՛չ աղյուսն է, ո՛չ մարմարն է և ո՛չ էլ ջահն է, Եկեղեցին ժողովուրդն է՝ դուք եք, հավատքն է ձեր մեջ, որ Եկեղեցին կշինի՝ ոչ թե քարեղեն եկեղեցին, այլ կյանք Եկեղեցին: Անապատի մեջ ո՞վ եկեղեցի ունեցավ, բայց աքսորված քահանաները բաց օդի մեջ և ավազի վրա պատարագ արեցին և հավատքը կենդանի պահեցին: Մենք այսօր վերածնված ազգ ենք:

Իմ այսօրվա վերջին խոսքը, մենք իբրև նորոգյալ ժողովուրդ, նոր Հանրապետության կանչված ժողովուրդ, մենք պետք է այլևս թողնենք այն հոգեբանությունը, որով ժամանակին մենք ասում էինք՝ ջարդվեցինք, ավերեցին մեր երկիրը, քանդեցին մեր երկիրը, «ողբամ գրեզ Հայոց աշխարհ»։ ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ: Նայե՛նք կյանքին, նայե՛նք ապագային, մենք վերածնված ազգ ենք՝ մեկ ու կես միլիոն զոհ տվեցինք, բայց այսօր ուր միլիոն հաշվով ազգ ենք՝ պետությամբ, դիմագիծ ունենք, ՄԱԿ-ի անկախ վրա Եռագույնն է ծածանվում, մենք հոր ազգ ենք՝ ոչ թե ջարդված, ոչ թե հալածված, այլ վերածնված, վերաշինյալ Հայրենիքով և ազատ ու անկախ պետականությամբ: Պետք է այլևս կյանքին նայենք, գործին նայենք և խոսքին այլևս պետք չէ այդքան ուժ տանք և մեր կյանքը և մեր գործը պիտի ըլլան մեր խոսքը առ Աստված՝ և՛ առ մարդկությունը, և՛ առ մեր ապագան: Թող Աստված ա՛յս հոգեբանությամբ զինե գձեզ բոլորդ և երբեք չհուսահատվեք: Աստվածաշունչն է ասում. «Յոյս ոչ երբեք ամաչեցուցանե՛» և մենք ա՛յդ կյանքով պիտի նայենք դեպի Հայոց Ապագան: Աստված օրհնի ձեզ բոլորիդ: Ամեն:

Այնուհետև ժողովրդի ուղեկցությամբ Վեհափառ Հայրապետը մուտք գործեց թեմի Սուրբ Աստվածածին Մարի Եկեղեցի, որտեղ գեոդություն և փառք հայտնեց Ամենակալ Տիրոջը՝ Շիրակ աշխարհի անասանության և հաստատության համար, որպեսզի Նրա ամենակարող Աջը գործավիզ և հովանի լինի Իրեն հավատացող ստապայալ ժողովրդին, որոնց Ավետարանի ողջունատու խոսքով կանչում է հավերժաբար. «Եկալք սո իս ամենայն վաստակեալք և հոգնաբեկք և ես հանգուցից գձեզ» (Մատթ. ԺԱ. 29):

Օրվա վերջում, գիշերվա քավականին ուշ ժամին Վեհափառ Հայրապետը իջեանեց Շիրակի թեմի առաջնորդարանում, որտեղ և հանդիպեց Գյումրիի Ընծայարանի սաներին՝ պատգամելով նրանց ապրել ընծայալի հոգով և նվիրումով Աստուծո փառքի, Եկեղեցու անասանության և հարստության ու Հայրենիքի շինության և անխախտելիության համար:

ՄԱՅԻՍ 6, ՇԱՀԱԹ

«Ունկնդիր լերուք լսելեօք ձերովք,
զհետ եկալք ճանապարհաց իմոց.

լուարուք ինձ, և կեցցեմ ի բարություն անձինք ձեր»:

(ԵՄԱՅԻ ԾԵ 3)

Ստավուր Գյումրիում բացվեց Վեհափառ Հայրապետի՝ Լորդ Բայրոնի անվան դպրոց այցելությամբ: Դեռևս 1989 թվականի աղետալի երկրաշար-

ծից հետո, Վեհափառը, լինելով Կիլիկիո Աթոռի Գահակալ, այցելել էր այս դպրոց, որ այդ օրերին ծանր կացության մեջ էր գտնվում, և դասերը ընթանում էին վրանային ճամբարում: Սակայն հետագայում Մեծ Բրիտանիայի կառավարության և ժողովրդի ձեռքմեկնումի և օգնության շնորհիվ այն ընդունեց այժմյան բարձր վիճակը:

Վեհափառ Հայրապետին ողջունեցին և փոքրիկ համերգային ծրագրով հանդես եկան դպրոցի աշակերտները, որից հետո Վեհափառն իր Հայրապետական պատգամը և սերն ու գոհունակությունը հայտնեց ուսուցչական կազմին և աշակերտությանը:

«Միեղի և թանկագին ուսուցիչներ և մանավանդ, թանկագին սաներ Լորդ Բալթոնի անունը կրող այս վարժարանի,

1989 թվականին էր, երբ ես առաջին անգամ այցելեցի այս վարժարանը, այն ատեն որպես Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոս, այս շքեղ շենքը տակավին չկար, այլ վրանների տակ էին դասերը լինում: Այն ատեն դուք չէր հիշում, հավանաբար, ես մի խոսք ասեցի. համեստ արտաքին նյութական պայմանները երբեք պատճառ չեն ուսման մեջ նսեմանալու կամ տկարանալու: Ես շատ աղքատ դպրոցի մեջ եմ մեծացել, բայց այդ աղքատությունը նյութական երևույթ էր՝ գրասեղանը շատ փայլուն չէր, գրիչ, մատիտ սղեքան առատ չունեինք՝ մեկ մատիտ ունեինք՝ սրում հա սրում էինք, երբ որ վերջանում էր, մի մատի փոքրիկ ծայրի էր վերածվում: Չունեինք պետք եղածը, բայց սովորեցինք, ուսուցիչներ ունեցանք՝ դպրոցը ուսուցիչն է, դպրոցը աշակերտն է, դպրոցը հոգեկան ջրտուքն է: Նայեցեք, աշակերտներ, այս խոսքը, որ պիտի ասեմ, լավ լսեք՝ ես էլ ուսուցիչ եմ, մինչև կաթողիկոսական այս աստիճանիս մեջ ամեն շաբաթ մի օրը գնում էի մեր հոգևոր դպրանոցը Բելյուրում և այնտեղ դասավանդում էի մինչև այսօր:

Ասելիքս այն է, որ դպրոցում միայն թվաբանություն, գիտություն, քերականություն, թվական չպետք է սովորեք՝ կյանք պիտի սովորեք, ապրել պիտի սովորեք: Այսօր փոքրիկ մեքենաներ կան, երկու առավել երկուսն ի՞նչ կանի ասելու համար, կարող եք այնտեղ գումարը ունենալ՝ դա գիտությունն է: Գիտությունը՝ ինչպե՞ս ապրել իրար հետ, ինչպե՞ս վարվել իրար հետ, ինչպե՞ս վարվել բնության հետ, ինչպե՞ս արժևորել նյութը, մինչև ո՞ր աստիճանի արժևորել նյութը և ի՞նչ արժեք տալ հոգեկանին, բարոյականին, իմացականին, հոգևորին և ուրիշ բաներին, որոնք մնալուն արժեքներ են: Գպրոցը օջախն է, որտեղ մենք սովորում ենք ոչ թե ,որ ու ցամաք գիտություն, այլ հոգեկան ազնվություն, վերաբերման եղանակ: Եվ ատոր համար ձեզ բոլորիդ ուզում եմ ասել, որ այս դպրոցը Լորդ Բալթոն կոչված, որից այնքան լավ տպավորվեցի՝ կարգ ու կանոն կա, կոկիկ դասավորում կա, այս բոլորը պետք է որ շնչավորվեն:

Հիսուս ասել է. «Տուր գլխներն կայսեր և գԱստուծոյն Աստուծոյ». ինչ որ նյութին կպատկանի, բնականորեն պիտի տանք, մարմին ենք՝ պետք է խնամենք մեր մարմինը, բայց ո՛չ մարմնապաշտ լինենք, ո՛չ նյութապաշտ լինենք: Մարդը կրկնի իր բարձրությունից, երբ դառնա միայն նյութի հետ՝ նյութով արժևորվող մարդ: Հետևաբար դուք սովորեք նշմարտությունը դարձյալ Ավետարանի բառերով. «Հոգի առաւել է քան գիերակոյր և մարմին քան զհանդերձ»: Աշխարհումս պիտի գիտնաք՝ ի՞նչ բանն է կարևորը և ի՞նչ բանն է նվազ կարևորը, և ի՞նչ բանն է անկարևորը՝ այս է դպրոցին արվեստը: Եվ ատոր համար ես կշնորհավորեմ տնօրենության, ուսուց-

չական կազմի բոլոր անդամները և բոլոր այն անձերը, որ այս դպրոցի բարգավաճման, բարեկարգ պահպանումի համար չեն խնայեր ո՛չ զոհողության և ո՛չ էլ ճիգի որևէ մեկ բաժին, որովհետև սրտի մոտիկ ունեն՝ իրենց փառքն է այս դպրոցը, ձեր պատիվն է այս դպրոցը, ինչքան որ դուք այս դպրոցին կտաք, այնքանով կմեծանաք:

Իմ ըմբռնման ուսուցչության՝ այս է. աշակերտով զբաղվել իբրև անձ, ոչ թե անոր գիտություն փոխանցել իբրև գործիք, և դրա համար շնորհավորում եմ ձեզ և այժմ աւսում եմ. Անգլիական մեծ պետության ժողովուրդը, երբ մեր աղետին առիթով այսպիսի գեղեցիկ մարդկայնական և ազգերի միջև եղբայրության իսկական արտահայտություն ունեցավ, եկեք արժեցնենք: Այդ հարգանքը, որ մեր հանդէպ նրանք ունեցան, այդ սերը, որ արտահայտեցին և այս դպրոցը բացվեց և տիկին Թեռչերը եկավ այստեղ Վազգեն Վեհափառին հետ և այս դպրոցին բացումը կատարեցին, մենք արժեցնենք նրանց այդպիսի համարումը մեր ազգի նկատմամբ և չեն պահենք այս դպրոցը»:

Լորդ Բայրոնի անվան դպրոց այցելությունը երկար և անջնջելի պիտի մնա դպրոցի բոլոր սերունդների հիշողության մեջ, քանզի այն վարժարանի պատմության մեջ դարձավ նվիրական և Հայրապետական շնորհաբեր օրհնության օր, որը հավերժացվեց այս կրթական հաստատության տարեգրության մեջ:

Այնուհետև Վեհափառ Հայրապետը շրջագայեց քաղաքում, ծանոթացավ տարվող շինարարական աշխատանքներին, եղավ 58-րդ և Ավստրիական կոչվող թաղամասերում, գրուցեց ժողովրդի հետ, իր հայրական ջերմ սերն ու հորդորները բաշխեց մանուկներին, հանդիպեց երկրաշարժի հետևանքով անդամալույծ դարձածներին՝ ամենքին ոգևորելով, գոտեպնդելով և մխիթարելով նրանց Ավետարանի լույս պատգամներով և Աստուծո խոսքի ուժավորող գործությամբ: Ժողովրդի մեջ շրջելուց, նրանց ցավերին, տառապանքին և դժվարություններին անմիջականորեն հաղորդակից և սրտակից դառնալուց հետո, Վեհափառ Հայրապետին սպասվում էր մի նոր հուզիչ, բայց միևնույն ժամանակ բերկրալի հանդիպում Գյումրիի Միքայել Նալբանդյանի անվան Մանկավարժական ինստիտուտում: Մանկավարժական ինստիտուտը 1988 թվականի երկրաշարժից հիմնովին ավերվել էր, և հարյուրավոր պարմանիներ ու պարմանոհիներ զոհ գնացին այդ սարսափելի աղետին: Բայց այսօր աճողությամբ վերանորոգված շենքը իր լուսավոր դասաւեճակներով և, որ ամենակարևորն է՝ ուսանողության թվի բազմությունը և նրանց դեմքերից ուրախության միջից նկատվող ապրելու կամքն ու կորովը, կարելի է ասել գրեթե իսպառ ջնջել էին արհավիրքի վերքերն ու հետքերը:

Այստեղ Վեհափառին երախտագիտության և ողջույնի խոսք ուղղեց ինստիտուտի տնօրեն Ս. Սարգսյանը, ապա հանուն ուսանողության շնորհակալություն հայտնեց Բ կուրսի ուսանողուհի Նարինե Ղազարյանը, որից հետո Հայոց Հայրապետը Ծմարտության, ուսման և ուսուցման մասին իր մտածումները և խոհերը կիսեց դասախոսական կազմի և ուսանողության հետ.

«Միրելի առաջնորդ Սրբազան, հոգևոր եղբայրներ, պետական, քաղաքային իշխանությանց ներկայացուցիչներ, հարգարժան վարիչ-տնօրեն պա-

րոն Սարգսյան, ուսուցչական կազմ, դասախոսական կազմ և սիրելի ուսանողներ և ուսանողուհիներ:

Այս պահը հատուկ նշանակություն ունի ինձի համար, որովհետև իմ անձնական կյանքի կարևորագույն մեկ բաժինը անցել է մանկավարժական բնագավառին՝ աշխերն, կրթական, դաստիարակչական գործում և, եթե երբեք մի օր ինձ մի անձ հարց տա և ասի՝ Վեհափառ, եթե եկեղեցական կամ հոգևորական չլինեիր, ի՞նչ կուզեիր լինել, պիտի ասեի՝ համալսարանի դասախոս: Այս մեկը ո՛չ ուրիշ նպատակի համար, ո՛չ փառքի համար, ո՛չ դրամի համար, այս մեկը անոր համար, որ իմ հավատքը, իմ ըմբռնումը այն է, որ նա, ով ճշմարտության թարգմանը կհանդիսանա երիտասարդ սերնդին՝ Աստծուն գործակից անձ է, որովհետև ճշմարտությունն է, որ երբ մարդու մը էության, գոյության, ամբողջ կյանքի շաղկապի հետ կմիանա, այդ ճշմարտությունն է, որ անհատը և մարդը կփրկի: Ավետարանն ասում է. «Շահիչիք զճշմարտութիւնն, և ճշմարտութիւնն ազատեացէ զձեզ (Հովհ. Ը 32): Կեղծիքը, ստորը, կարճատեսությունը մարդկանց սխալ ճանապարհի մեջ կգցեն՝ ճշմարտությունն է, որ իբրև լույս ճանապարհը կուսավորե:

Ատոր համար է, որ մեր Տեքը՝ Հիսուս Քրիստոս, ասեց. «Ես լույս եկի յաշխարհ»՝ ես իբրև լույս եկա աշխարհ: Ատոր համար է, եղբայրներ և քույրեր, որ մեր հավատո հայրը մենք կկոչենք Լուսավորիչ, իսկ եկեղեցին՝ Լուսո Խորան: Հետևաբար, այս իմացական, հոգեկան լույսն է, որ կհալոնաբերե մեզ համար կյանքի ճշմարտությունը, և առանց այդ ճշմարտության ո՛չ մարդը մարդ կլինի և ո՛չ էլ ազգը՝ ազգ:

Այստեղ պիտի ուզեի ձեզի մի փոքրիկ պատկեր, մի փոքրիկ նմանություն զձե կերկու լույսերի միջև.— ֆիզիկական, արեգակնային լույսն է, որ իմաստ կուտա տիեզերքին: Հանեցե՛ք լույսը աշխարհից՝ խավար է. խավարը անգոյություն է, կույր գոյություն է: Լույսն է, որ գոյության գոյությունը մեզի կհալոնաբերե ֆիզիկական աշխարհի մեջ: Եթե երբեք դուք հարցնեք աշագուրկ մարդուն, թե ի՞նչ է աշխարհը, քրա պատասխանը ձեզ կհամոզի, թե լույսը ինչ մեծ արժեք ունի... Այսպես է նաև իմանալի լույսը՝ «Լույս Արարիչ լուսոյ առաջին լույս, բնակալոյ ի լույս անմատոյց, ի ծագել լուսոյ արեգակն» ծագեա ի հոգիս մեր զլույս Քո իմանալի», Աբնագայի շարականն է Դեռսես Շնորհալու գրած, որ չորս տողի մեջ յոթ անգամ երաժշտականությամբ բանաստեղծության լույս բառը երաժշտական հանկերգի պես, կհանդիպի. «Լույս առաջին լույս, արարիչ լուսոյ բնակեալոյ ի լույս անմատոյց», երբ արևը ծագի մեր մեջ, ծագեցուր իմանալի լույսը: Ատոր համար չէ՞ արդյոք, եղբայրներ և քույրեր, մտքի հաղորդակիցներ, որ ըսված է մեր մատենագրին կողմէ՝ «Լա է կոյո աշօք, քան կոյր մտօք»: Մտքի կուրությունը ահավոր բան է: Աչքի՝ մտեղեն աչքի կուրության համար դարձան կա. աշագուրկը զալազան կրճա ունենալ և խարխափել և տեսնել ճամփան, հոտառությունը, շոշափելիքի կարողությունը կգործանան, երբ աչքի տեսողության ուժը կտկարանա: Բայց ի՞նչ պիտի անի այն մարդը, որ գրկված է իմացական լույսից, չի իմանում, թե կյանքը ի՞նչ է արժույթ, չի իմանում, թե մարդը ո՞վ է: Կույր գոյություն մըն է, և ա՛յս է տգիտությունը: Անգիտությունն է մեր ազգի ամենից մեծ վտանգը, որի առաջը պետք է առնենք: Այս հաստատությունը, որտեղ գտնվում եմ հիմա, իմացական լույսի մի ուրիշ խորան է:

Խավարը, կյանքի իմաստին, արժեքներու ըմբռնողության խավարը և անգիտությունը փարստողը լույսի խորանն է: Ատոր համար է, որ երբ Մովսես Խորենացին կնկարագրե Թարգմանիչ վարդապետաց առաքելությունը,

աչնտեղ մի նշանավոր խոսք ունի՝ տգիտահալած Գիլքը՝ ճշմարտության խոսնակը, տգիտությունը կհալածեւ և լույսը կառատացնեն մեր կյանքի մեջ։ Ահա թե ինչու այս մանկավարժական կենտրոնը, հարգելի պարոն տնօրեն, իմ սրտին շատ մոտիկ հաստատություն է, որովհետեւ կաշքումս նախաշէլ եմ, Աստված գիտի, թե որքան եմ հաջողել, լույսին երկրպագու դառնալ և լույսին որոնողը դառնալ իմ տկար կարողությանս սահմանների մեջ։

Դեռ, աշակերտներ, դուրս եկաք մի ահավոր աղետից։ Ես վկան եղա՝ առաջին վկաներից մեկը, թե այս քաղաքը և Շիրակա նահանգը որքան ցնցվեց։ Ես այն ատեն մի բառ գործածեցի, սա երկրաշարժ չէր միայն՝ սա մարդաշարժ էր, հոգեշարժ էր, ազգաշարժ էր։

Աշխարհը արթնացավ, և Հայաստանը դարձավ շատ երկրնէրի մամուլի, հաղորդագրության միջոցների սենտակետ։ Բայց մոռացվեց, վերջին տարիներին մոռացվեց, և ես այսօր եթե ընտրեցի որպէս առաջին Հովվապետական այցելության դաշտ Շիրակա նահանգը, իմ փափագն էր, իմ նպատակն էր մեր ողջ ժողովրդի գիտակցության մեջ և՛ Հայաստանում, և՛ արտասահմանում վերստին արթնացնել Շիրակա նահանգին աղետի դարձանումին համայնական, հասարակաց և ընդհանուր պարտքը։ Հուզվել չի բավեր, կերակուր տալ չի բավեր՝ վերակառուցել, վերականգնել, բնականոն պայմանների բարձրացնել այս նահանգի մեր ժողովրդի կյանքը։ Այս պետք է լինի մեր հասարակաց նպատակը և դրա մեջ առաջին պատասխանատվությունը կինա մեր վրա, իբրև շիրակացի ժողովուրդ։

Հայաստանի մեր մշուս եղբայրները, բնականորեն մահ արտասահմանի մեր եղբայրներն էլ կզան, իրենց ձեռքերը կմիացնեն մեր ձեռքերին. և սակայն պարտավորության առաջին գծի վրա դարձյալ մենք ենք գտնվում։ Արդեն չեմ ասում դուք, ասում եմ մենք, որովհետեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ով որ էլ լինի, չի կարող մի նահանգի, մի վայրի քաղաքացի լինել։ Անհկաւան ենահայ է՝ և՛ շիրակացի է, և՛ երևանցի է, և՛ արցախցի է, և՛ պունցի է, և՛ Գուգարաց աշխարհից է, և՛ արտասահմանցի հայ է։ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը բոլորին համար է և բոլորն էլ իրեն համար տեղ ունեն, բայց դուք, շիրակացիներ, առաջին տեղում եք։ Եվ ձեր գործը՝ մտավորական դասակարգին գործը, համալսարանական ուսանողության հեռանկարային գործը պիտի ըլլա բարոյական, հոգեոր, իմացական, նկարագրային, մարդկային վերականգնումը՝ առանց որին նյութական վերականգնումը մեծ արժեք չունի։

Երկրորդ նշանակությունը, որի մասին այսօր ուզում եմ մի քանի բառասել, այն է, որ մանկավարժության պատրաստվող, իմացական առաջնորդության պատրաստվող, ուսուցչության հանրային դաստիարակության համար պատրաստվող ուսանողները և ուսանողուհիները լավ պիտի իմանան, որ ուսուցումը տեխնիկա չէ, ուսուցումը անձից բխող առաքելություն է։ Մեքենագետը կարող է համակարգիչ պատրաստել, մեքենական գեներատոր շինել, որը տեխնիկական նյութի՝ անշունչ նյութի հետ կապված գործ է։ Բայց ուսուցիչը, հոգևորականը, գրողը, մտավորականը իր անձն է, որ պիտի տա և ոչ թե մեթոդ կամ աչնպիսի մի աշխատանք, որ անանձնական լինի։ Մանկավարժությունը լեզվաբանական գիտություն սովորելու հետ կապ չունի։ Կարող եք սովորել և պարտավոր եք սովորել, բայց դրանով չեք կարող ուսուցիչ լինել։ Ես ունեցել եմ ուսուցիչներ, որոնք մանկավարժական ինստիտուտ չեն կարողացել գնալ, առիթ չեն ունեցել, բայց երբ դասարանում, բնում

խոսում էին, մենք տարվում էինք, վեհանում էինք, բարձրանում էինք, խանդավառվում էինք, և եղանք այն, ինչ որ ենք այսօր շնորհիվ այդ մանկավարժների, որոնք հոգուց էին խոսում, իրենց անձն էին անում դասագիրք, իրենց անձից էին բխեցնում ճշմարտությունները և ոչ թե գրքի թարգմանն էին լինում կամ իբրև գործիք գործածում էին գիրքը: Հետևաբար, դուք պետք է այս ուսանողության շրջանին սովորեք ո՛չ միայն տեսություն, ո՛չ միայն մեթոդաբանություն բոլոր այն բնագավառներում, որտեղ դուք ուսանում եք, այլ պետք է սովորեք առաքելության գերագույն դասը: Հիսուսն ի՞նչ արեց, 12 հոգի ընտրեց, 12-ին էր անձին շուրջը բոլորեց, ո՛չ դասարան, ո՛չ դասագիրք, ո՛չ գրասեղան, ո՛չ գրիչ, այլ՝ հոգի տվեց, իր հոգին տվեց, իր կյանքով ինքն իրեն տվեց:

Ծմարտությունը դա է. չասեց՝ ճշմարտությունն այս է, այսպես է, ասեց. «Ես եմ ճշմարտությունը», չասեց տեսականորեն, վերնախավային կերպով, հաշեցողական կերպով: Ծմարտությունը կյանքումն է արտահայտվում, անձների միջից է մարմնավորվում, և դուք պետք է այդ դասը սովորեք, դուք ձեզ ազգին, մարդկությանը ընծայելու գերագույն դասը: Եվ դրա մեջն է ձեր ուսումին անդրագույն, հանգուցային իմաստը. եթե չկարողանաք այդ անել, ինչ էլ որ սովորած լինեք, համակարգիչն էլ կարող է անել, այսօր, մանավանդ այս զարգացման դարում: Վերջապես դուք շիրակացի եք, մենք ունեցել ենք մի մեծ գիտնական՝ Անանիա Ծիրակացին, է՛ դարի այդ հանճարեղ աստղը: Եվ երևակայեք նրանից մենք այսօր սովորելու ենք՝ ի՞նչ բան. նա գնաց Ծիրակավանից Բյուզանդիոն, գնաց Տրապիզոն Տյուբիկոս անուն հույն մեծ գիտնականի մոտ աշակերտելու և վերադարձավ իր հաշիվները, չմնաց օտար երկինքների տակ, եկավ, դպրոց բացեց:

Ա՛խ, եթե կարողաք նրա ինքնակենսագրությունը, կզգաք ամբողջ դաժնությունը, երբ տեսավ, որ իր ուսումը գնահատող մարդ չկար Հայաստանում, ափսոսաց, բայց չհուսահատվեց: Գիրք գրեց և մինչև այսօր իր գրքերը ճանաչվում են մեր գիտական գրականության բարձրակետերը, և մինչև այսօր մենք ուսանում ենք նրանից: Դրա կյանքի օրինակը թող ձեզ համար առաջնորդող աստղ լինի, փառքս լինի: Մենք չարհամարհենք գիտությունը, բայց գիտությունն էլ զարդի, փառքի չվերածենք՝ գիտությունը ծառայության վերածենք, գիտությունը մարդու բարիքին ընծա անենք, որպեսզի մարդը բարձրանա մեր բոլորի ծառայությամբ՝ հոգևորականների, մտավորականների, մանկավարժների, գրողների՝ մի խոսքով, նրանց, ովքեր կարող են ճշմարտության լույսը ժողովրդի կյանքի մեջ տարածել, ինչպես արեն իր ճանապարհներն է տարածում աշխարհիս չորս կողմերը:

Ես հավատում եմ, որ մեր վերստին անկախացյալ Հայրենիքի մեջ նորաստեղծ անկախ պետականության այս օրերին Եկեղեցին պիտի բերի իր բաժինը, մտավորականները պիտի բերեն իրենց բաժինը, մանկավարժները պիտի բերեն իրենց բաժինը, գիտնականները պիտի բերեն իրենց բաժինը, գյուղացին պիտի բերի իր բաժինը, քաղաքացին պիտի բերի իր բաժինը:

Համաներդաշնակյալ, համակարգչալ ձևով մենք մեր պետության և Մայր Աթոռի միացյալ գործունեության միջից պիտի այս Հայրենիքը աճենք այն, ինչ որ Աստված ուզում է, որ լինի, ինչ որ պատմությունը պահանջում է մեզանից, որ լինի, ինչպես մեր երեխաները մեզանից սպասում են, որ լինի: Մեր նահատակները այն են կտակել մեզ: Այս ցուցահանդեսը, որ այս սրահին մեջ տեսա շատ արագ, ակնթարթային, ակնարկային ձևով, ես սրանցից շատ ավելի ծանր տեսարաններ եմ տեսել, բայց սրանք

Շիրակի քանի տեղիամերի հետ

հուշարար են: Այս ամբողջ նկարները վկայություններ են ոչ թե անցյալի պատահածի մասին միայն, այլ մեր անելիքի համար, մեր այսօրվա անելիքի համար: Ես եղել եմ Տեր-Ջորում, տեսել 600.000 հայերի զերեգմանը առանց շիրիմի, խաչքարի: Ուրը Հունվարին, հիմա ամիսներ առաջ, այնտեղ գնացի, այս ձեռքերովս փորեցի, ո՛չ թե փորեցի, բրբրեցի՝ հողը, ավազը և ոսկորները դուրս բերեցի: Տակավին մինչև այսօր, 50 տարիներ են անցել, մենք շատ վերք տեսանք, բայց երբեք մահացու վերքի չվերածեցինք ստացած վերքերը: Վերքից երգ սարքեցինք, ցավից նոր տեսիլք կազմեցինք մեզ մեռցնել ուզող որևէ մի պետության, որևէ մեկ ումի դիմաց պիտի կանգնենք ումե՛ղ, Արարատի նման կանգուն, ժայռի նման անասան և այդ պիտի անենք ո՛չ թե խոսքով, ո՛չ թե ճառով, և ո՛չ էլ քարոզով: Սա պիտի անենք կյանքով, նվիրումով ու գործով:

Եղեք հողում, եղեք Հայրենիքում, մի լքեք էս Հայրենիքը, այն է Աստծու տվածը մեզ՝ քա՛ր է, քարից խաչքա՛ր կհանենք, անատուն է, կաշուց մագաղա՛թ կշինենք, մենք գիր կստեղծենք, Աստծու ստեղծագործությանը գործակից կլինենք: Այն է հայուն ճակտի գիրը, պայծառ պահեցեք: Դո՛ւք սիրելի երիտասարդներ և երիտասարդուհիներ, որ այս կամքին գործադրողները պիտի լինեք. ձեր երիտասարդությանը մենք էլ երիտասարդանանք և մեր երիտասարդ պետությունը միշտ երիտասարդ, ստեղծագործ և հաղթական պահենք Աստծու փառքին, մեր ազգի պատվին համար: Ամեն»:

Աշոցք մեկնելու ճանապարհին Վեհափառ Հայրապետն այցելեց նաև Գյումրիի Ամերիկայի Հայկական Համախմբումի (Ասամբլեայի) կողմից հաստատված տնաշինական գործարան, ծանոթացավ կատարվող և կատարվելիք աշխատանքներին, գործարանի արտադրական կարողականությանը, ինչպես նաև մինչև այսօր իրականացրած ծրագրերին, որից հետո Վեհափառն ուղևորվեց դեպի Աշոցք, ուր մշակույթի տան հրապարակում շրջանի ամբողջ ժողովուրդը անհամբերությամբ և սրտի թրթիռով էր սպասում Սուրբ Էջմիածնի ներկայությանը, քանզի պատմության մեջ առաջին անգամն էր, որ ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը Հայրապետական այցելություն էր տալիս այս շրջանի հալատացյալ ժողովրդին՝ այսինքն սա Աշոցքի ժողովրդի հանդիպումն էր Գարեգին Վեհափառի միջոցով նախորդ քոլոր 130 Հայրապետների հետ, որոնց կենսավորող շնչի և հոգիների փոխանցողը և թարգմանը եղավ Մայր Աթոռի 131-րդ Գահակալը՝ Ս. Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը.

«Միրելի առաջնորդ Սրբազան Ծիրակա թեմի, հարգարժան պետական երկաշացուցիչներ, պարոն նահանգապետ և օգնականներ, սիրեցյալ և հավատացյալք Աստուծո, որ գտնվում եք պատմական այս շրջանում Աշոցքի, ես ձեզ առաջին անգամ տեսնում եմ իբրև ամբողջական հայություն, իբրև համայնական երկայություն և ուրախ եմ, որ ձեզ տեսնում եմ արևով, արևի լույսով, պայծառ դեմքերով, Աստծու լույսը ձեր դեմքերի վրա: Աստված միշտ արև տա ձեզի, ձեր կյանքը արևով օծի, որպեսզի դուք միշտ Աստծու լույսին մեջ մնաք:

Միրելիներ, ուզեցինք, որ դուք զգաք, որ Եկեղեցին, Մայր Աթոռը շենք չէ, աշխարհագրական վայր չէ, ձեր հոգիների մեջ ապրող հավատք է, երկայություն է, գժբիստոս թարգմանող հաստատություն է, Ավետարանը քարոզող գործոնություն է, և դրա համար ես թողեցի իմ գրասենյակը,

եկա ձեզ հետ լինելու, ձեզնով գորանալու և ձեզ էլ գորացնելու: Մեր Տերը՝ Հիսուս Քրիստոս, երբ աշխարհ եկավ երկնքից, Նա ժողովրդի հետ խառնվեց, ժողովրդի մեջ գտնվեց, ժողովրդի հետ եղավ, քարոզեց, դարմանեց, բժշկեց, մի խոսքով՝ ծառայեց այդ ժողովրդին: Մենք ալ Նրա օրինակով ահավասիկ շրջագայում ենք և առաջին հերթին Յիրական թեմը, որովհետև այս թեմի ժողովուրդը սրանից շուրջ յոթ տարիներ առաջ երկրաշարժի ամենեն ծանր վերքը կրեց և տակավին այդ վերքը չի դարմանվել ամբողջականորեն: Ուզեցինք գալ և ձեզի հայտնել, որ Եկեղեցին ձեզ հետ է և ինչ որ կարող է անել, պիտի չխնայի ձեզ համար, միայն թե դուք հավատքը ունեցեք ձեր ուժերին, ձեր կարողություններին, ձեր աշխատանքներին: Երբ մի մարմին, ֆիզիկական մարմին վերք ունենա, հիվանդություն ունենա և երբ ինքը իր միջոցով կկարողանա այդ վերքը դարմանել, այդ մարմինը բժիշկներն ասում են ամենեն առողջ մարմինը կլինի: Դուրսից եկած ճարը, դարմանը էդ մարմինը չեն կարող բուժել, եթե այդ մարմինը ներքին ուժականություն չուներ: Դուք ունեք այդ ուժը, հալ եք, հալի պես ապրեք, ինքնավստահ, ոչ թե անցյալը ավաղող, անցյալից դժգոհող, ո՛չ, ներկայումս աշխատող և ապագային նայող ժողովուրդ: Մանավանդ մի նոր շրջան ենք մտել Հայոց հազարամյակների պատմության մեջ: Այդ շրջանը կոչվում է ազատ-անկախ Հայրենիքի նոր դարաշրջան: Մենք, որ արտասահմանում ենք ծնվել, արտասահմանում ենք ապրել, միշտ երազել ենք մեր Հայրենիքի ազատությունը և անկախությունը: Այստեղ տեսնում եմ երեխաներ, պճլտուն առջքերով, անուշիկ դեմքերով երեխաներ: Ես էլ այդպիսի երեխա էի. և գիտե՞ք, իմ մայրը ինչ էր սովորեցրել ինձ.

Ազատն Աստված այն օրից, երբ հաճեցավ շունչ փչել,
 Իմ հողանւոյս շինվածքին կենդանւոյն պարգևել,
 Ես անբարբառ մի մանուկ երկու ձեռքս պարզեցի,
 Եվ իմ անգոր թեւերով ազատւոյն գրկեցի:

Այսպես ենք ապրել մենք: Այդ ազատությունը եկել է մեզի հիմա և մենք պետք է որ լծվենք աշխատանքի, տանք ձեռք-ձեռքի, միանանք, միության մեջ զգանք մեր գործությունը՝ լինենք ամբողջական ազգ, մեկ Հայրենիք, մեկ հայություն, մեկ Եկեղեցի, մեկ պետություն: Այն թող ըլլա մեր ճակտին պատիվը, պայծառությունը: Աշխարհումս ներկայանանք և աշխարհն ասի՝ հայեր են սրանք, որովհետև միասին են ապրում, հայեր են սրանք, որովհետև սիրում են իրար, հայեր են սրանք, որովհետև շինում են, կառուցում են, ուրիշները քանդել են, բայց ինքը՝ հայ ժողովուրդը, շինել է, վերաշինել է: Այն է մեր պատիվը, բարձր պահեցեք այդ պատիվը:

Ես եկել եմ այսօր մեր Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից, բերել եմ ձեզի Սուրբ Գրիգոր Դոսևորչի տեսիլքի լույսը, բերել եմ ձեզի Աստծու այն օրհնությունը, որ իջավ Վաղարշապատ և այնտեղ Հայոց հողի վրա ցույց տվեց այն տեղը, որ իր Եկեղեցին պիտի շինվի: Այդ Եկեղեցին շինվեց Աստծու կողմից՝ «Էջմիածին», Միածին Որդին իջավ, մե՛նք բարձրացանք դեպի Իրեն: Այս է իմ առաջին խոսքը ձեզի, լծվեցեք ձեր հավատքի ուժին, կենդանի պահեցեք մեր հայրերի հավատքը՝ դա է մեր ուժը: Միշտ է, լսեցի ձեր առաջնորդ Սրբազանից, որ տակավին Եկեղեցի չունեք Աշոցքում, էլի հավատք ունեցեք, եղբայրներ, տակավին մի ամիս է Կաթողիկոս եմ ես,

հրաշքներ չեմ կարող գործել, բայց պիտի ջանամ իմ գերագույն կարելին ի գործ դնել, որպեսզի ձեր առաջնորդ Սրբազանի հետ, ձեր աշխարհական, պետական, քաղաքային իշխանությունների հետ, բայց ամենեւնի ավելի ձեզ հետ միասին ձեռք-ձեռքի տված Աստծու Տունը շինենք Աշոցքում: Այս տեսիլքով ես ողջունում եմ ձեզ և օրհնում եմ ձեզ բոլորդ այժմ և միշտ և հավիտյան հավիտենից: Ամեն»:

Աշոցքի շրջանում Վեհափառն այցելեց նաև շրջանի նշանակալից հաստատություններից մեկը՝ «ԲԱՐԻԹԱՍԻ» Նաբեկի Աստվածամայր անունը կրող կաթոլիկ հիվանդանոց, ուր քարոզեց՝ շեշտադրելով այն գաղափարը, որ բժշկությունը դավանանք և գաղափարախոսություն չի պահանջում և չի ճանաչում, այն բոլորի համար է անկախ ամեն ինչից, քանզի Տեր Հիսուս բժշկեց անխոտր բոլորին՝ առանց հավատաքննության և հավատազննության:

«Եթե երբեք այս հիվանդանոցին մեջ բոլոր հայերը առանց խորության պիտի դարձանվին, այդ է պատիվը, այդ է առաքելությունը այս հաստատության, որովհետև Հիսուս Քրիստոս որևէ մեկին բժշկելու ատեն չաւեց, թե ինչ բանի կհավատա՞ւ կհավատա՞ս Աստծուն, ասեց. ոչ այս ձևին կամ այն ձևին: Հետևաբար ես ուրախ եմ և վստահ եմ, որ այս ոգիով պիտի շարունակվի այս հաստատությունը և այս միասնականության, համաքրիստոնեական գաղափարաբանության մեջ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցվո պաճուղություններուն հարգումով և այդ բոլորին եղբայրական գործակցությամբ մենք առաջ պիտի տանինք այս սուրբ գործը և Քրիստոսի սերը պիտի թևածի այստեղ և ամենուրեք:

Վերադառնալով Գյումրի, Վեհափառն այցելեց քաղաքապետարան, որտեղ դիմալորվեց քաղաքագլուխ Միքայել Վարդանյանի և քաղաքային իշխանությանց պատասխանատու պաշտոնյաների կողմից: Այստեղ փոխադարձ զրույցի ընթացքում քննարկվեցին քաղաքի վերականգնման աշխատանքներին, բնակարանաշինության, արդյունաբերական ձեռնարկությունների և խոնարհված Եկեղեցիների վերաշինությանը վերաբերող բոլոր այն խնդիրները, որոնք ծառացել են քաղաքային իշխանությունների և ընդհանրապես շրջանի և Հանրապետության ղեկավարության առջև:

Քաղաքապետարանում այս գործնական զրույցից հետո Վեհափառ Հայրապետն այցելեց նաև Գյումրիի հրետանային զորամաս, որտեղ հրամանատարությանն ու զինվորներին պատգամեց կյանքով ու գործով վկայել Հայրենիքի հանդեպ ունեցած սերն ու նվիրումը, բարձր պահել և արժնոքել հազ զինվորի պատիվը, որի հաղթական փալատակումները դարեր շարունակ չեն խամրել և առավել հատու են դարձել մեր ժամանակներում՝ Արցախյան ու Հայաստանյան հերոսամարտերով: Հովհաննես Մկրտչի օրինակով խրախուսեց և պատվիրեց Հայոց Բանակի զինվորներին՝ երբեք ու երբեք չչարաշահել զինական դրությունը, այլ, գործելով Աստուծո պատգամներին հավատարիմ, զենքը օգտագործել իմաստուն կերպով, միայն ու միայն Հայրենիքի պաշտպանության ժամին, որպեսզի այն չլինի մարդասպանության, այլ մարդապաշտպանության և հայրենապաշտպանության գործիք:

«Սիրելի և բաջարի զինվորներ Հայոց բանակի,

Կյանքումս այս պահը պիտի չմոռացվի: Առաջին անգամ՝ է, որ ես գտնվում եմ հայկական բանակի մի ջոկատի առջև, Գյումրի քաղաքում: Ոչ միայն իբրև Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, այլ նաև որպես հոգևորական ես, առաջին անգամ լինելով իմ կյանքում, նայում եմ հայ բանակի զինվորների աչքերին, տեսնում եմ նրանց կեցվածքը և նրանց միջից մեր Հայրենիքի ապահովության և անկախության պահպանումի ու պաշտպանության գրավականն եմ տեսնում: Բանակը երկրի ողնաւայունն է: Աշխարհումս պետություններ, ժողովուրդներ, որոնք իրենց հայրենի հողը ուզում են պահել իրենց ազգային անկախության գաղափարականին մեջ և իրողականորեն այդ անկախությունը արտահայտել կյանքում, նրանք ուժ են տալիս, զորացնում են իրենց բանակը, որպես պաշտպանության այնպիսի հավաստիք, որ ոչ մեկ թշնամի համարձակվի այդ Հայրենիքին հողը բռնաբարել և ժողովուրդը իր ազատության մեջ կաշկանդել:

Հայաստանի Հանրապետության հռչակումից մինչև այսօր, 1991 թվականի սեպտեմբերի 21-ից մինչև այսօր, դուք գործում եք, ապրում եք, շնչում եք Հայոց Եռագույնի ծածանումին ներքև՝ անկախության Դրոշին ներքև: Այդ Դրոշը պաշտպանելը ձեր պարտքն է սրբազան: Մենք, իբրև Ամենայն Հայոց նորընտիր Կաթողիկոս, երբ Մեր առաջին Հովվապետական այցելությունն ենք տալիս Շիրակի թեմին և Գյումրի քաղաքին, անհմուն սիրով ողջունում ենք ձեզ բոլորիդ և ձեր մեջ տեսնում ենք հայ ժողովրդի արիության նոր վկայությունը: Մի ժողովուրդ, որ հոգեկանորեն իր արիությունը չի կարող արտահայտել, այդ ժողովուրդը իբրև պետություն և ազգ երկար չի կարող ապրել: Բնականորեն ես կկարողանայի շատ ավելի երկար խոսել զինվորության առաքելության մասին, բայց վստահ եմ, ապահով եմ, որ դուք պետք չունիք իմ խոսքին, որովհետև դուք գիտակցությամբ եք եկել այն պարտավորությանը, որ հայ զինվորի պարտավորությունն է:

Միայն ուզում եմ ձեզ մի խոսք ասել. դուք ձեր զենքերի առաջինը և բարձրագույնը նկատեք հոգեկան, բարոյական, ազգային, հայրենասիրական ոգին: Դա՛ է, որ ձեր մյուս զենքերին արժեք կտա, դա՛ է, այդ հոգեկան արիությունը, ազգային գիտակցությունը, Հայրենիքի պաշտամունքը, որ ձեր զենքերին իմաստ կտա, այլապես ձեր զենքերը մեծ նշանակություն չունեն և չեն կարող այն նվիրականությամբ գործածվել, ինչ որ բանակի մեջ կոորդինացվեն վասն հայրենյաց, վասն հավատո և վասն հավերժության մեր ազգի: Ուզում եմ նաև ձեզ հիշեցնել, որ երբ հայ ժողովրդի գոյության հարցը խեղրո առարկա էր 451 թվականին, երբ Հայոց սպարապետը՝ Քաջն Վաթրան, նետվեց Ավարայրի դաշտ, նա կովի մտնելուց առաջ իր ամբողջ բանակով հաղորդվեց Սուրբ Առնոյ Երեցի պատարագով և հաղորդության մատուցումով:

Երբ դարեր ետքը և այս դարուս սկզբին՝ 1918 թվականին, Հայրենիքը վերստին պաշտպանության պետքը զգաց, երբ Մարդարապատյան դաշտի վրա հայ զինվորը, գրեթե ամեն մարդ զինվոր դարձած, իր կործբը բացեց և թշնամու դիմաց կանգնեց անխորտակելի պատվարի նման, այն ատեն այդ բանակի կողքին էր մի դարաբաղդի հոգևորական, էջմիածնի հոգևորականության փառքերից մեկը, որ թողեց գրիչը, թողեց համալսարանը, թողեց էջմիածնի Մայր տաճարը և գնաց, զինվորների կողքին կանգնեց և նրանց Ղևոնդ Երեցի ոգին ոգին համաձայն ուժ ներարկեց, հոգեկան ուժ, որպեսզի նրանց ֆիզիկական ուժը արժեքավորվի Հայրենիքի պաշտպանության գաղափարով: Դա Գարեգին Հովսեփյանցն էր, որ հետո եղավ

Կլիկյան Աթոռի Կաթողիկոս, որ մեր պատմության մեջ կմնա ո՛չ միայն իր գրիչովը, ո՛չ միայն իր գիտական, գրական աշխատասիրություններովը, այլ նաև իր հերոսական մասնակցությամբը Հայոց բանակի կողքին՝ վասն պաշտպանության Հայրենյաց Հայոց:

Հարգելի հրամանատար զորավար, ձեր անձի մեջեն Մենք կողջունենք բոլոր մեր այն բաջարի երիտասարդները, որոնք իրենց կյանքը ընծայում են մեր Հայրենիքի պաշտպանությանը: Երբ 1940-ական թվականներին, Համաշխարհային երկրորդ պատերազմին, հաչ զինվորները գնում էին պաշտպանելու համար իրենց Հայրենիքը, մեր գրագետներից Մուշեղ Գալշոյանը «Զորի Միրուն» իր վեպի մեջ գեղեցկորեն նկարագրեց, թե ինչպես մի հաչր զավակին առաջնորդում էր դեպի կալարան, որպեսզի այնտեղից շոգեկառքով նա զնա Հայրենական պատերազմի: Այն ատեն ձեռքը դրեց իր զավակի ուսին և ասեց այդ հաչ հաչրը. «Տղաս, դու ասկար չե՛ս, դու զինվո՛ր ես»: Զինվորն ուրիշ է, ասկարը ուրիշ է: Ասկարը մարդ կսպանե, զինվորը մարդ կպաշտպանե: Հետևաբար, դուք մեր հաչ ժողովրդի ամենեն ամուր գոյության կռվաններից մեկն եք և ես ցանկանում եմ ձեզ իմ ողջ սրտից, որ դուք շարունակեք գիտակցորեն, նախաձեռնախնդրորեն բարոյական բարձր գիտակցությամբ արժեքավորել ձեր զինվորությունը: Այնքան նվիրական է այդ ձեռի զինվորությունը, որ քրիստոնեական Եկեղեցին մեզ՝ հոգևորականներին ներկայացնում է որպես հոգևոր զինվոր: Հավատարմություն, հնազանդություն, պատրաստակամություն և զոհողության գերագույն աստիճանի գիտակցություն: Ահավասիկ ձեզ այդ իմաստով կարող եմ ասել պաշտոնակիցներ: Մենք Աստծուն ենք զինվորագրվել, Եկեղեցուն, դուք՝ Հայրենիքին: Եկեղեցին և Հայրենիքը անբաժան են եղել մեր հաչ կյանքում: Ծարունակեցեք այդ առողջ և պատվաբեր զինվորության զաղափարով ապրել և գործել իբրև Հայոց բանակի զինվորներ: Թող Աստված օրհնի ձեզ բոլորիդ և ձեր նման բոլոր հաչ զինվորներին: Թող Աստված ձեզ ուժ տա՝ հոգեկան ուժ, բարոյական ուժ, ազգասիրության գիտակցություն և այն ատեն ես կհավատամ, որ Աստված ձեր ձեռքերը կօրհնի, Աստված ձեր կյանքերը կպաշտպանի:

Թող Աստծու օրհնությունը անպակաս լինի ձեր վրա և Աստծու աչքը ամենատես և Աստծու Աջը ամենակարող լինեն ձեզի առաջնորդ: Ամեն»:

Վեհափառի օրհնությամբ հաջորդեց կազմակերպված զինվորական շքերթ-տողանցը, որի ընդունողն էր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, որից հետո ծաղիկներ գետեղվեցին զորամասի բակում երկրաշարժի և արցախյան ազատամարտի զոհերի հիշատակին կանգնեցված խաչքարի առջև: Այս միջոցին էլ Վեհափառը ծանոթացավ զինվորների կենցաղին և առօրյային:

Օրվա այցելությունների եզրափակումը եղավ Գյումրիի Վ. Աճեմյանի անվան թատրոնի դահլիճում հանդիպումը քաղաքի մտավորականության և ղեկավարության հետ: Լեփ-լեցուն դահլիճը խոսուն վկայությունն էր հավատքի կենդանության և Մայր Եկեղեցու ու նրա Գահակալի նկատմամբ ունեցած սիրո և ակնածանքի: Վեհափառ Հայրապետի խոսքերով ասած, սա մի գրույց էր և մտքի հաղորդության անպակաս մի պահ՝ ժողովուրդը ներկայացնող և ժողովրդի պատկերը հանդիսացող խավի հետ:

«Միբելի հոգևոր եղբայրներ, թանկագին արյունակից և հավատարիմ եղբայրներ և քույրեր: Այսօրվան իմ՝ ձեզի խոսելը պաշտոնական խոս-

քի, Հայրապետական պատգամի բնույթ չունի: Ուզում եմ, որ մենք բոլորս զրույցի նստենք իրար հետ, մտերմական զրույցի, սրտից սիրտ, մտքից միտք, հոգուց հոգի հաղորդությամբ: Հռետորական, պաշտոնական, պարագայական, հանգամանավոր, հաճախ ձևական խոսքերը կարող են մի որոշ տպավորություն թողնել, բայց ո՛չ սրտերը հուզել, ո՛չ մտքերը պայծառացնել և ո՛չ էլ կամքերը պրկել: Խոսիլ առանց խոսակցելու ամբողջականորեն իր իմաստը չի գտնի: Խոսիլ՝ ունկնդրողին ինքն իրեն հետ խոսիլ տալու նպատակով, այդ է բուն սահմանումը և ճշմարիտ նկարագիրը իրական խոսքի: Երբ Հիսուս խոսում էր, ճշմարտությունն էր քարոզում, պարզաբանում, մարդիկ հաճախ ասում էին՝ ո՞վ է սա, ի՞նչ իրավունքով է խոսում. ոչ քահանայապետ է, ոչ փարիսեցի իշխանավոր է, ոչ օրենքի մասնագետ դպիր է, ոչ թագավոր է, ոչ թագավորազարմ է, ուրկե՛՜ կուգա իր խոսքին ուժին աղբյուրը, գաղտնիքը: Երբ խոսում էր, մարդիկ, ունկնդրելուց հետո, ասում էին իրար. «Իշխանությամբ խօսի սա եւ ոչ որպէս դպիրքն եւ փարիսեցիքն»:

Գրքից չէր խոսում, աթոռից չէր խոսում, մականով չէր խոսում, սուրով, բանակով, նիզակով չէր խոսում: Հոգուց էր բխեցնում ճշմարտությունն Աստվածային և դա բաժանում էր հացի պես, հոգևոր հացի պես: Ամեն մարդ, որ ունկնդրում էր նրան, ինքն իրեն հարց էր տալիս. ես ո՞վ եմ այդ խոսքերի հաշվեհիմն մեջ, ե՞մ այն, ինչ որ պարտավոր եմ ըլլալ իմ սրտի թելադրությամբ, և եթե չեմ այն, ինչն ո՞ւր չեմ, ինչ որ պարտավոր եմ ըլլալ: Մենք հաճախ խոսքը նկատում ենք որպես վարագույր, մինչդեռ խոսքը հոսք է և ոչ թե մտածումը ծածկող մի վարագույր:

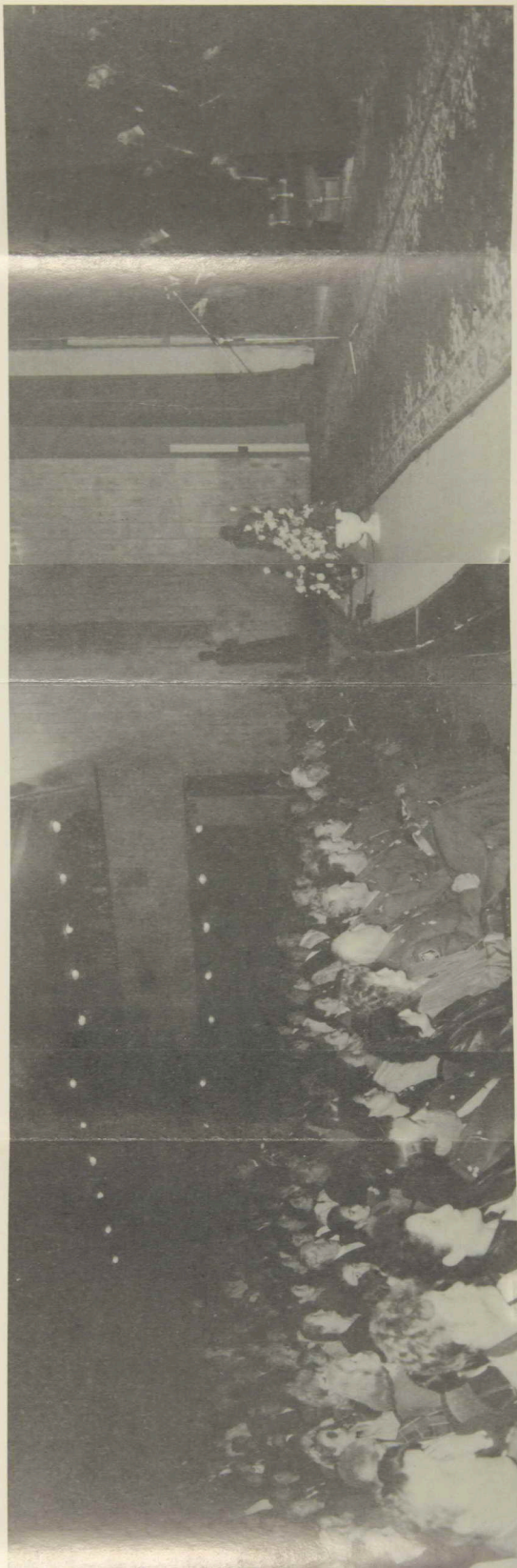
Այսօր ես ուզում եմ իմ տկար ուժերով ձեզ հետ զրույցի նստել խոսքի այս հասկացողությամբ, և ոչ թե բեմի աթոռից ձեզ հետ խոսել: Հաղորդության, մտքի հաղորդության մի պահ թող լինի այս պահը:

Առաջին մտածումը, որի մասին ուզում եմ ձեզ հետ զրուցել, այն է, որ ներկայումս ամբողջ աշխարհում մի կրոնական վերազարթոնքի շարժում է սկսվել: Որտեղ որ գնաք՝ պատերազմներից հոգնած, մահվան, ավերակի, քանդուծի երևույթներից այլևս զգված, պատերազմի, նոր պատերազմի հավանականությունը այլևս չտեսնող այս մարդկությունը շվարած վիճակի մեջ է: Այդ ամբողջ նոր քաղաքակրթություն կոչված իրականության մեջ, այսօրվան տեխնոլոգիայով, գիտությամբ, չոր գիտությամբ, առարկայի բնությունամբ հագեցած և առատ արտադրության մեջ եղող արևմտյան աշխարհի հագեցումի հասած ընկերության, կարող եմ ասել նույնիսկ հոլիա՜ցած վիճակի մեջ մարդիկ հարց են տալիս. ինչո՞ւ ենք ապրում, վասն ինչի՞: Կար մի փիլիսոփայություն՝ էպիկուրյան փիլիսոփայությունը, որ ասում էր. «Կե՛ր, ա՛րբ և ուրախ լե՛ր»: Կյանքի մի հասկացողություն է սա. կեր, խմիր և զվարթ եղիր: Բայց կյանքը ա՛յս է: Եթե այս է, ապա մենք ինչո՞վ ենք տարբեր ուրիշ էակներից, շնչող, զգացող, բայց ան-ասուն մյուս էակներից:

Ես հիշում եմ իմ փիլիսոփայության ուսուցչին, երբ մեզ Անթիպատի դպրեմանքում փիլիսոփայության դաս էր տալիս և ջանում էր բացատրել, թե ի՞նչ է մարդկային կյանքի նպատակը, ասում էր՝ երջանկության որոնումը, և որ Ավետարանի բառերով «երկնից արքայութիւնն է, որ ի ներքս ի մեզ է»: Եվ հանկարծ այդ դասախոսը՝ Ծաճան Պերպերյան, պատուհանից մյուս կողմ դարձավ և տեսավ կովեր, որոնք վանքի մոտի պարտեզի մեջ խոտ էին ուտում. զարնան եղանակն էր, խոտն էլ առատ

Գյումրիի միտակալան բաւրով. հանդիպում Բաղրաթի հասարակարգին

Չ.յուրիկ մեծստանի բաժնի. համընթաց բաժնի հաստատվածությունը հետ

Վեհափառ Հայրապետի քննադատում է Գլխավորի գնդի զինվորների տղանցը

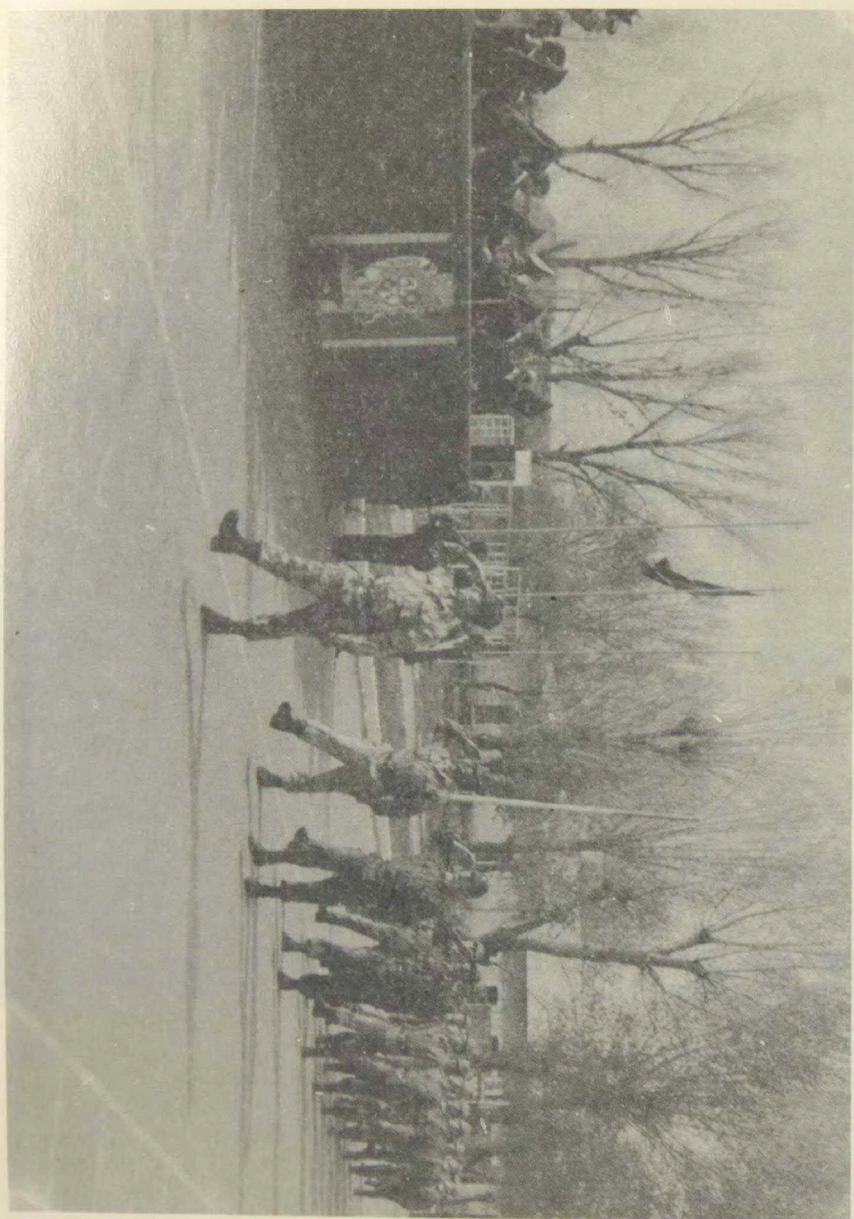

Հանդիպում Գլխավորի երեխաների հետ

Փանթիկ հարողիկն եկեղեցում

Մարտի 19-ին, Երևանի Կոմունիզմի հրապարակում Է. Գյուրժյանի գլխի զինվորների արշավանքը

և, ճիշելով նախաստիարակյան շրջանի փիլիսոփաներից Հերակլիդեսին, ասեց. «Հերակլիդես մի օր ասել է, եթե երբեք երջանկությունը հաճույքին մեջն է, ինչպե՞ս չենք դառնա և ասի՝ էս կովերը ի՞նչ երջանիկ են, որովհետև կով են: Մենք շեշտակի տարբերություն ենք դնում գգալական հաճույքի և հոգեկան երջանկության միջև: Եթե կյանքը միայն այդ է՝ խմել, ուտել, զվարճանալ, ամեն մարդ կարող է ասել, ի՞նչ իմաստ կա էս կյանքի մեջ. «Մարդոյ որպէս խոտոյ են ասուրք իւր, որպէս ծաղիկ վայրի՝ ալնալէս ծաղկէ: Ենչէ ի մմա հողոյ եւ ոչ է, եւ ոչ եւս երեսի տեղի մորա»—ասում է սաղմոսեղովուն: Ոչ թե մարդն է խոտ, մարդու օրերն են խոտի նման, կուգան ու կերթան:

Մենք, հետևաբար, պետք ունենք ազգովին և իբրև մեկ մարդ մտածելու այս նոր հանգրվանի վրա, մեր պատմական զարգացման պրոցեսի մեջ: Հայաստանը այսօր մի դարձակետի առջև է գտնվում, զգո՞ւմ եք, թե ոչ՝ չգիտեմ, բայց պարտավոր եք զգալ, եթե հայ եք և մասնակից, պատասխանատվության դերով մասնակից մեր Հայրենիքի վերականգնության այն կարևոր և կենսական գործին, որին լծվել ենք մենք որպես պետություն և Եկեղեցի, որպես համալսարան, որպես կրթական հարկ, որպես մանկավարժ, որպես արվեստագետ, որպես բանվոր, որպես գյուղացի, քաղաքացի, որպես վաճառական, որպես տնտեսագետ, որպես ճարտարարվեստի նվիրված մարդ: Յուրաքանչյուրն ունի իր պարտականությունը կատարելու համազգային այս գործի մեջ: Եվ կարևորը՝ էս ո՞վ եմ գիտնալն է, ազգը ո՞վ է գիտնալն է. «Մանի՛ր զքեզ»,—Սուրբատի խոսքն է:

Ամեն տարի տասնյակ հազարներով երիտասարդներ հավաքվում են Եվրոպական որևէ քաղաքում և չորս-հինգ օր կրոնական խորհրդածության են նվիրում իրենք իրենց: Այս տարի, դեկտեմբերի 28-ից մինչև հունվար 2, Փարիզ քաղաքում հարյուր հազար քրիստոնյա երիտասարդներ և երիտասարդուհիներ հավաքվեցին, ձմեռվան այդ ցուրտ օդին, քնապարկերի մեջ պառկելով, եկեղեցու կամարների ներքև: Իսկ նախորդ տարին Մյունխեն քաղաքի մեջ, Գերմանիա, ութսուն հազար էր անոնց թիվը: 1997-ին, երկու տարի հետո, մեկ միլիոն երիտասարդներ, քրիստոնյա հավատքով առաջնորդված, պիտի համախմբվեն Հռոմում: Վասն ինչի՞: Իրենք իրենց ճանաչելու և կյանքը արձնորելու համար:

Մենք, որ այժմ գտնվում ենք մեր Հայրենիքի շրջադարձային մեկ շրջանում, անկախություն ունենալը չի բավեր, անկախություն պահելն է կարևորը, անկախ Հայրենիքը ծաղկեցնելն է կարևորը, բարգավաճիլն է կարևորը, զարգանալն է կարևորը և ոչ թե ունենալն է: Անկախությունը չի տրվում, եթե մի ուրիշ պետություն, ուրիշ ազգ մեզի տար անկախությունը՝ էս նրա մեջ մի մեծ արժանիք չէի գտնի: Մենք է, որ պետք է հռչակենք իբրև հայ, մենք է, որ պիտի լինենք նրա կնքահայրը և մենք է, որ պետք է լինենք նրա շինարարը, ճարտարապետը՝ իբրև ամբողջ ժողովուրդ միասնությամբ: Այլևս պիտի շրջադարձ ունենանք մենք ներքնապես, հոգեպես: Ինձից մինչև ամենե՛ն պարզ հայը եթե երբեք հոգեփոխության միջից չանցնի անկախության ստեղծումից հետո, կնշանակի մենք ազգ չենք, այլ ամբոյս ենք:

Բարեկամներ, էս փոքր երեխա էի, գյուղում էի և, ինչպես ասեցի Էջմիածնի Մայր Խորանի վրա, Գահակալությանս առաջին պահին, պատարագի ընթացքին, էս ձեզ նման հայրենի հողի վրա չեմ ծնվել, բայց Հայրենիքը իմ մեջն է ծնվել ա՛յն օրից, երբ էս Այբ, Բեն, Գիմը ճանաչեցի, ա՛յն օրից, երբ իմ մորս օրորոցի մեջ լսեցի նրա երգը, թեև անգիտակից

կերպով, այն օրից, երբ իբրև պատանի մեծացա գյուղի մեջ և իմ ուսուցիչներս, մեծ մաշրիկիցս սկսյալ, ինձ մի երգ սովորեցրին, ազատության երգը.

Ես անբարբառ մի մանուկ երկու ձեռքս պարզեցի,
Եվ իմ անգոր թներով Ազատություն գրկեցի:

Եվ գտանք մենք այդ ազատությունը: Երազեցինք տասնամյակներ շարունակ տեսնել այդ ազատությունը և ունեցանք, փառք Աստծու, և մենք պարտավոր ենք աղակերպվելու, պայծառակերպվելու: Այս բառերը մոռացվել են երբեմն մեր ժողովրդի մեջ՝ հոգիով պայծառակերպվենք: Սուրբ Էջմիածինը, Մայր Աթոռը մեր պայծառակերպության տեղն է, այն տեղը, ուր Աստված իշավ և մեր հոգին մեջ Քրիստոս իր կնիքը դրավ: Այդ հողը նվիրական է: Կրոնքը մեր ամբողջ ազգային շարվածքին մեջը տարրացավ, անբակտեիորեն միացավ, ընդելուզվեցավ, շաղխավեց: Հարց տվե՞լ եք դուք ձեզի, պատմությունը ուսումնասիրե՞լ եք լրջորեն, եղե՞լ է աշխարհումս մի տեղ, երկրագունդի չորս ծագերում կա՞րողյոք մի տեղ, եղե՞լ է մի ժամանակ, որ մարդկությունը եղած լինի և կրոնքը եղած չլինի: Չի՞ եղել: Պատմաբաններ, ընկերաբաններ այդ են ասում: Գնաք Ափրիկե, կտեսնեք, որ բնութենապաշտ և ոգեպաշտ կրոնքներ կան տալկափին: Կրոնքների ձևերը կան: Աստվածայինը, գերմարդկայինը, խորհրդավորը, անըմբռնելիս արտահայտելու եղանակները կտարբերին, բայց ոչ որ կարող է հերքել Աստծու գոյությունը: Ո՛չ որ կարող է մերժել Աստվածայինի ներկայությունը մեր մարդկային գոյության բոլոր շաղվածքին, կազմվածքին մեջ: «Ամեն բանի վրա կարող եմ կասկածել,—ասել է Ֆրանսիացի փիլիսոփա Գեկարթը,—բայց չեմ կարող ես կասկածել կասկածելուս վրա»՝ այսինքն չեմ կրնար չհավատալ բանի մը: Եթե անհավատ եմ, կնշանակի կհավատամ, որ անհավատ եմ: Առանց հավատքի ոչ որ կարող է ապրել, բայց անհավատ մարդ գոյություն չունի: Տեսեա՛նք որն մարդիկ կրնան ճամարտակել, մտքով խաղեր խաղալ: Ես հիշում եմ, մեծ գրագետ, իսկապես շատ մեծ գրագետ Լևոն Ծանթը փիլիսոփայականորեն ինքն իրեն հաշտաբարել էր միշտ իբրև անհավատ: Բայց գիտե՞ք, երբ մահանում էր Բեյրութի մեջ, Լևոն Ծանթը կանչեց իր աշակերտին և իր վերջին վաչրկյանները ապրեց Նարեկացին ունկնդրելով՝ իր աշակերտին Նարեկացի կարդալ տվեց:

Մեր Եկեղեցին քրիստոնեական կրոնքին մարմնացումն է հայ կյանքի մեջ, հավատքի ուժականության աղբյուր է եղել մեր ամբողջ պատմության ընթացքում: Հարց եմ տալիս ձեզ, հետո դուք էլ հարց տվեք ձեզ. Հիսուսի 12 առաքյալները, խեղճ մարդիկ՝ մեկը ձկնորս, մյուսը մաքսավոր և այլն, ո՛չ զենք ունեին, ո՛չ զիտություն ունեին, ո՛չ բանակ ունեին, ո՛չ հեղինակություն ունեին, ո՛չ ալ իմացական պատրաստություն ունեին, ի՞նչ ուժով կարողացան նրանք ամբողջ աշխարհով մեկ քրիստոնեությունը տարածել՝ հավատքի ուժով: Սպանելի անոնց՝ հավատքի համար կմեռնեին: Ամեն մեկ քրիստոնյա, որ կրկեսում, հոռմեական կրկեսում, հոռմայեցի կայսեր և հոռմայեցի լեզեոնականների աչքերի առջև զազանների բերանների մեջ կհռչոտվեին, երբ մի քրիստոնյա այնտեղ մահանար, հարյուր քրիստոնյա կծնվեր դիտողների մեջ: Նրանք հարց կտային. ի՞նչ մարդիկ են սրանք, որ իրենց հավատքի համար մեռնում են: Այդ հավատքն էր ուժը: Մեր մահատակները, մեր հերոսները ինչո՞ւ մեզ կտակեցին այդ հավատքի գոյությունը, եթե ոչ՝ իրենց մահատակության վկայությամբ:

Բ դարի ընդհանրական Եկեղեցու հայերից Իգնատիոս Աստվածագոյացը ասում է. «Ես, եթե պահանջվի, պարտավոր եմ հացահատիկ դառնալ և գազանի բերանի մեջը իբրև աղորիք աղվիլ, որպեսզի հաց դառնամ ուրիշների համար»: Ի՞նչ խորախորհուրդ հավատք...:

Մենք մեր Եկեղեցու դերը ճիշտ պետք է հասկանանք: Ես այդ Եկեղեցու համար ոչ մեկ փաստաբանություն անելու պարտավոր եմ: Դիտեցե՛ք մեր եկեղեցին, դիտեցե՛ք մեր քարերը, խաչքարերը, մագաղաթները, բոլորից ի՞նչ կզգանք՝ այնպես, ինչպես աղբյուրից ջուր կխմենք, հավատք կզգանք: Երեկ ես Հատիճում էի, այդ ձորաբերանին, այդ լեռան պռունկի վրա, ի՞նչ հրաշագործություն է դա. «Երբ մարդիկ լռեն, քարերը պիտի աղաղակեն» և քարերը աղաղակում են: Ես իմ աչքերով տեսա, 1966 թվականին Խորհրդային կարգերի տակ երբ տակավին կոտմվե՛ր Հայաստանը, ես այն ատեն երեք անգամ եկել եմ Հայրենիք, գնացի Մոլոմու վանք, այդ վանքի մեջ ես աչքերովս տեսա, որ վանքն ու եկեղեցին ամբողջ հարդով էր լցված, բայց նույն այդ աչքերով ես հարդ չտեսա՝ տեսա մայրիկներ, որոնք գալիս էին և մոմ վառում պատի վրա, դրսում: Բողոքում էին: Եկեղեցին չի՛ կարող վերածվել հարդանոցի:

Միբելիներ, շատ մարդիկ գտնվեցին, ումեջ մարդիկ գտնվեցին աշխարհում, որոնք մերժեցին Աստծու գոյությունը: Նիցշեն, գերմանացի մեծ փիլիսոփան, ասեց. «Քրիստոնեական եկեղեցիները պիտի վերածվեն Հիսուսի գերեզմանների»: Ուրիշ մեկն ասեց. «Կրոնքը ավիտն է», «Կրոնքը միշտ է ժողովուրդները շահագործելու համար»: Մեկ ուրիշը գիրք գրեց և գրքի վերնագիրն էր. «God is dead», «Աստված մեռած է»: Ուրիշը գրեց նրա դեմ, ասեց. «Yes, God is dead, but which God?» «Այո՛, Աստված մեռած է, բայց ո՞ր Աստվածը»: Բո շինած Աստվածը կմեռնի, բայց քեզ արարած Աստվածը կապրի, քեզ ստեղծող Աստվածը կապրի: Ուրիշ աստվածություններ ստեղծվեցին, գաղափարաբանություններ, իդեոլոգիաներ աստվածների վերածվեցին: Հիմա տնտեսությունը, սպառողականությունը, տեխնոլոգիան տեսակ մը աստվածությունների են վերածված: Բայց այդ բոլորը կերթան: Մենք մեր պատմության մեջ եկած ենք այն պահին, այսօր, եթե երբևիցե պատմությունը կարդալ գիտենք և ճշանները կարդալ գիտենք, կզանք այն եզրակացության, որ մենք այսօր վերածնության շրջանի մը մեջ կապրինք:

Աստված տված է մեզի մի նոր ճանապարհ՝ հայտնեն քայլելու, հայի կյանքով քայլելու և այդ ճանապարհի մեջ մեր հավատքը վերստին ուժակաճության բերելու: Եթե այդ հավատքը ներթափանցի մեր հոգիների մեջ, մեր երեխաները միշտ կլինեն մաքուր: Թող մեզինք լսեն, մեր կյանքով իմանան, թե հավիտենականի մասնիկն ենք մենք՝ «Եւ արար Աստուած գերկին եւ գերկիր: Եւ երկիր էր աներևոյթ եւ անպատրաստ», քառս էր, «Եւ ասաց Աստուած, Եղիցի լոյս, եւ եղև լոյս: Եւ եղև երեկոյ եւ եղև վաղորդացն, օր մի»: Աստվածաշնչի առաջին գլուխը բանաստեղծությունների բանաստեղծությունն է: Ես էլ իմանում եմ, որ աշխարհն չստեղծվեց վեց օրվա մեջ: Աշխարհն ստեղծվեց հոլովոյ լրով, դարերի ընթացքում: Աստվածաշունչն ասում է. «Մարդն չէր, որ գործէր գերկիր», «Եւ երկիր էր աներևոյթ եւ անպատրաստ» (Մանդ. Ա. 2):

Քառս էր. մա՛րդն էր, որ իմաստ տվավ տիեզերքին: Առանց մարդի ծառն ի՞նչ է, առանց մարդի քարն ի՞նչ է, առանց մարդի ջուրն ի՞նչ է: Մարդն է պակը տիեզերքի ստեղծագործության: Մենք Աստվածային կայծ ունինք մեր մեջ, Աստվածամամություն ունինք մեր մեջ: Մոռացել ենք այս

բանը: Մենք միայն մարմնի մեջ ենք մնացել, մոռացել ենք մեր մեջ եղող կնիքը, դրոշմը, պատկերը Աստուծո: Երբ Հիսուս եկավ, այդ պատկերը, որով մենք արարվել էինք, արբեց, փոշին դուրս բերեց և մեզ վերստին հայտնաբերեց այդ պատկերով: Ահավասիկ այդ պատկերը դրոշմվեց հայի ճակտին այն օրվանից, երբ Հայոց Տրդատ արքան և Լուսավորիչը՝ Գրիգոր Պարթևը, միասնաբար հռչակեցին քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն մեր Հայաստան աշխարհի, 301 թվականին:

Եղբայրներ և բույրեր, եթե կարդաք Ագաթանգեղոսը, Հայոց Դարծի պատմագիրը, պիտի տեսներ ի՞նչ գեղեցիկ պատկեր է դա: Ասում է, առապելական ոճով, Հայոց Տրդատ արքան գնաց ի վեր՝ ի Մասիս, յոթ ժայռեր դրավ իր ուսին, ամեն մեկ ժայռը յոթ մարդով կարելի չէր շարժել, բերավ և հայոց եկեղեցու հիմքը դրեց: Աշխեն թագուհին, Խոսրովիդուխտ արքայաքույրը իրենց բեհեզյա զգեստները գոգնոցի վերածած հող թափեցին այդ հիմքում: Ի՞նչ խորհրդավոր պատկեր է, ի՞նչ ներշնչողական պատկեր, և շինականները, գյուղացիները, ամբողջ ժողովուրդը աշխատեց, որ այդ եկեղեցին շինվի: Այսօր մենք պատրաստվում ենք տոնելու 1700-ամյակը մեր քրիստոնեացման, որպես պետական կրոնի հռչակման: Ես մի գրքույկ եմ գրել՝ «1700-ամյակը Նոր Հոգեգալուստ»: 1700-ամյակը մեզ համար, հայ ազգի համար Սուրբ Հոգվույն վերստին թափանցման, մեր հոգիների մեջ ներթափանցման և մեր հոգիների կենսավորման, կաղապարման ուժ է տալիս: Մենք ամեն ինչ պիտի անենք, որ պատիվը մեր ժողովրդին՝ վերածենք շարժումի, կյանքի. գործի: Աշխարհումս չկա մի ուրիշը, որ 1700-ամյակ կարենա տոնել: Մենք եղել ենք առաջինը, բայց այսօր չիմենք վերջինը: Ոչ թե պատմությամբ պիտի հպարտանանք, այլ պիտի կարենանք մեր ներկյան արժևորել:

Ահավասիկ իմ մտորումները, որ առաջին հանդիպմանը ես ձեզ հետ բաժանեցի և կուզեմ, որ զանք այն եզրակացության, թե այսօր, Հայաստանի անկախության դարաշրջանին, իմ տկար անձիս վիճակվեց, կրել կարողիկոսական լուծը: Ես շատ ծանր լուծի տակ եմ դրել իմ գլուխը: Ամեն մարդ սպասում է, բայց այդ բոլորը կարելի է միայն համայնությամբ, ամբողջությամբ, գործակցությամբ, սերտակցությամբ, մասնակցությամբ, ներդաշնակությամբ, համակարգումով: Խնդրում եմ օգնել ինձ: Մեր գործերը անհատների ծնունդ չեն, հավաքականության ծնունդ են: Գիրը չգտնվեց միայն Մեսրոպ Մաշտոցով, գիրը գտնվեց Մեսրոպ Մաշտոցով, Սահակ Կաթողիկոսով, Վռամշապուհ թագավորով: Քրիստոնեությունը մենք չընդունեցինք միայն Գրիգոր Լուսավորիչով, այլ Տրդատ թագավորով և ուրիշներով՝ ամբողջ ժողովրդով:

Բարեկամներ, եկեք այսօր Երևակա թեմի մեջ, ուր գտնվում եմ այսբան ժամանակ, եկեք բոլորս անցնենք մի փոփոխության, բարեփոխության՝ հոգեփոխության միջից: Բոլորս, ինձնից սկսյալ մինչև ամենեն պարզ դպրոցական աշակերտը, որ այսօր տեսա, մինչև զինվորականը, որին ողջունեցի բիշ առաջ, մինչև այն տնագործի լեհիսականցի հայը: Գացի-տեսա տակավին կիսավեր և կամ անավարտ տները, որոնք շինվում են: Ամեն մեկը այլևս թող դադարի իսպառ ավաղելուց, արտաավելուց՝ եկա՛ն, կոտորեցի՛ն, ջարդեցի՛ն, բանդեցի՛ն: Այդ հոգեբանությունից պիտի դո՛ւրս գանք: Դադարենք այլևս ջարդված ազգ լինելուց: Վերածնված ազգ ենք, անցյալի դեպքերից մեր միտքը սևեռենք ներկայի վրա և մեր ապագայի վրա: Ոչ որ

կարող է արևը տեսնել, բայց ոչ ոք կարող է առանց արևի որևէ մի բան տեսնել:

Չե՛ք կարող Աստծուն տեսնել, բայց չեք կարող առանց Աստծու ուրիշ երևույթներ տեսնել և հասկանալ: Ինչպես ասել է մի արվեստագետ՝ «Տիեզերքը ամբողջ հագուստն է, հանդերձն է Աստծու»: Նայեցե՛ք տիեզերքին: Իսկ ես ասում եմ. «Հայաստանը զգեստն է Աստծու, նայեցե՛ք ձեր շուրջը և Աստված պիտի տեսնեք»: Բացե՛ք բարեքը, և Եկեղեցին, զԱստված նրանց միջից կտանեք, բացե՛ք գիրքերը՝ Աստծու խոսքն են զանգահարում և դողանցում: Մեկ խոսքով, մենք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին վերանորոգության շուկշով պետք է նայենք և Էջմիածնի լույսը սնուցող ձեզ բոլորիդ բաժին լինի, բայց դուք էլ անցնեք հոգեփոխության միջով: Իբրև ազգ աչյևս դառնանք պետականորեն մտածելու եղանակին: Այդ եղանակը ինձ համար հետևյալն է, թողնենք մանր-մունր, ճղճիմ, ժամանակավոր, անցավոր և մաշեցնող հարցերը: Բարձրանա՛ք, վերստին և ճշմարտապես լինենք ազգ, պետություն, Եկեղեցի՝ մեկ ազգ ենք, մեկ Եկեղեցի:

Աստված մեզ տվել է այդ ուժը, մենք օգտագործենք այդ ուժը: Իմ այս խոսքը ես փակում եմ ձեզ հրավիրելով այն մեծ շրջադարձության, հոգեդարձության, որ մեր արմատներից եկող ավիշին հետ հաղորդությունն է, այսինքն մեր հավատքին ակունքներից ջրի զորությունը մեր կյանքի անդաստանի մեջ մոծենք: Պետք է բացվենք, որպեսզի ընդունենք այդ քաղցրությունը, ինչպես ասում է մեր Պատարագը. «Մատի՛ք առ Տէր և առէք զլոյս, ժաշակեցէ՛ք եւ տեսէ՛ք, զի քաղցր է Տէր»: Չե՛ք կարող լույսը տեսնել, եթե չբացեք ձեր աչքերը, չեք կարող իմանալ հավատքին ուժը, եթե չհաշակեք այդ հավատքը: Հետևաբար օրն է վերազարթոնքի, օրն է հայրենաշինության, օրն է պետականության զորացման, օրն է Եկեղեցու միասնականության, օրն է հավատքի վերածաղկման:

ՄԱՅԻՍ 7, ԿԻՐԱԿԻ

«Զմիմեանց բեռն բարձէք,
եւ այնպէս կատարեցէ՛ք զօրէնսն Քրիստոսի»:
(ԳԱՂԱՏ. 2/2)

Վաղ առաւոտյան Վեհափառ Հայրապետն այցելեց և զննեց Գյումրիի խոնարհված եկեղեցիները՝ Ս. Նշան, Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ, Ամենափրկիչ, ապա հոգևոր դասի, տեղական իշխանության ներկայացուցիչներ նահանգապետ Անդրանիկ Քոչարյանի, Գերագույն խորհրդի քարտուղար Վարազդատ Ավոյանի, Գյումրիի քաղաքապետ Միքայել Վարդանյանի և այլոց հետ մուտք գործեց թեմի առաջնորդանիստ Յոթփրաց Սուրբ Աստվածածին եկեղեցի, որտեղ հավատացյալների բազմությունը ուրախության արցունքն աչքերին և գոհության աղոթքը սրտում ու շրթներին դիմավորեց իր հոգու Հովվին ու մեր Եկեղեցու քահանայապետին:

Այստեղ օրվա պատարագիչն էր թեմի առաջնորդ Գրիգորիս արքեպիսկոպոս Բունիաթյանը, որի՝ Վեհափառին հայտնած շնորհակալական խոսքից հետո Վեհափառ Հայրապետը եկեղեցու սրբազան Խորանից հոգևոր արիության, քաջության և Աստուծո բարի կամքի ներքո ու Սուրբ Եկեղեցու հովանավորությամբ ապրելու հրավիրեց Ծիրակի հավատացելոց միջոցով ողջ հայ ժողովրդին.

«Հավատացալ ժողովորդ Ծիֆակա թեմի,

Այսօրվա իմ կրոնական խոսքին անցնելուց առաջ ես իմ առաջին խոսքը վերադառնում եմ դեպի Աստված, դեպի երկինք, և փառք ու գոհություն եմ տալիս մեր Արարչին, կյանքի բաշխիչին, Երկնավոր Հորը, որ ինձ շնորհ արեց, պատիվ ընծայեց այսօր ձեզ հետ աղոթակից լինելու Սուրբ Աստվածածին Յովիթաց եկեղեցում, առաջին անգամ լինելով իմ կյանքում և իմ առաքելության դաշտում որպես նորընտիր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս: Այս Պատարագը և այսօրվա հոգևոր խոսքը չեն կարող սովորական մի դեպք լինել իմ կյանքում: Այս Պատարագին և այսօրվա խոսքով ես ուզում եմ ձեզ հետ միասին Աստծուն փառք տալ, որ Նա էր ամենատես աչքով միշտ հովանի և պահպան Է եղել Ծիրակա աշխարհին և նրա ժողովրդին: Ես սրտի պարտք եմ գգում իմ խորին շնորհակալությունները և բարձրագույն գնահատանքը հայտնել ձեր հոգևոր առաջնորդին՝ Տեր Գրիգորիս արքեպիսկոպոս Բուհարյանին, թեմական խորհրդին, ինչպես նաև մեր Հայրենի պետության ներկայացուցիչներին՝ նահանգապետին Ծիրակա նահանգի, քաղաքապետին Գյումրիի և բոլոր նրանց օգնականներին, որոնք լծվել են նոր Հայրենիքում նոր լույս բերել, վերավորյալ Հայրենիքին դարձնում բերել: Ազգակերտումի, պետականորեն ինքնարտահայտության ու արժանապատվության զգացումը և գաղափարը ներարկել մեր ժողովրդին հայրենաշինության միջից: Ես ողջունում եմ նաև այստեղ մեր սիրելի եղբայրներին՝ Հայ Կաթողիկե և Հայ Ավետարանական Եկեղեցիների ներկայացուցիչներին, որոնց ներկայության մեջ ես տեսնում եմ իրենց սերը և իրենց հարգանքը հանդեպ Մայր Եկեղեցուն՝ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն Հայաստանյայց:

Սիրելի՛ք, այսօրվա իմ խոսքի բնաբան ընտրել եմ քիչ առաջ այս բեմից կարդացված Հովհաննու Ավետարանի մի հատվածից, մի խոսք, որ իմ հոգու խորքում շատ խոր արձագանք է ունեցել և վստահ եմ ունենալու Է մեր բոլորի կյանքերի մեջ: Հիսուս ասեց. «Որ զբանն իմ լսե՛ ես հաւատայ Այնմ, որ առաքեացն զիս՝ ընդունի զկեանս յաիտենական: Զի ոչ խնդրեմ զկանս իմ, այլ զկանս այնորիկ, որ առաքեացն զիս»:

Հիսուս ժողովրդին ասում է. «Նա, ով իմ խոսքերը կլսի և կհավատա Նրան, ով ինձ ողորկեց, նա հավիտենական կյանքին մասնակից կդառնա, որովհետև ես իմ կամքը չեմ, որ արտահայտում եմ իմ խոսքերի միջից, այլ կամքը Նրա, ով ինձ առաքեց»,

Երբայեցի ժողովորդը Հիսուսի մարդեղության օրերին, երբ Նա երեսուներեք տարիներ ապրեց այս երկրի վրա՝ շա՛տ-շա՛տ խոսքեր էր լսել, Աստծու անունով շատերն էին խոսել, մարգարեներն էին խոսել, պատրաստել էին ժողովրդի միտքը, սիրտը, կամքը, ընդունելության զգայարանքը գաղիք ամբողջական և կատարյալ հայտնությանն Աստուծո, որ Քրիստոսի անձն էր, կյանքն էր և խոսքն էր: Բայց ժողովրդի սիրտը տակավին կարծր էր, չունեին այն կերպընկալ վիճակը, որի մեջ Աստծու խոսքը կարող լիներ դրոշմվել անցնելի հստակ կերպով: Տեսեք. ի՛նչ է ասել Հիսուս. «Ես եմ հացն Կենաց», ոչ թե դա է հացն Կենաց: «Ես եմ Ծանապարհը» և ոչ թե այնտեղ է ճանապարհը: «Ես եմ ճշմարտությունը» և ոչ թե սա տեսությունն է ճշմարտությունը: «Ես եմ Կյանքը» և ոչ թե Էնտեղ է կյանքը: «Բանն մարմին եղև»: Խոսքը Աստծու մարմին գգեցավ, մարդ եղավ մեզ հման, որպեսզի մեզ անի Աստծու նման: Դա է ամբողջ քրիստոնեության իսկությունը: Աստված յոթներորդ եկնքում առանձնացած մի ուժ չէ,

Աստված կա, դուք ուզեք կամ չուզեք, բայց հարցն այն է, Աստված կա՞նք կյանքում, թե՞ չկա՞նք մեր կյանքում : Այդ է մեր հիմնական պարտավորությունը որպես քրիստոնյա ժողովուրդ: Եթե եղել է այն պատմական փառավոր իրողությունը, որ մեր ազգը պետականորեն, ազգովին ընդունել է զՔրիստոս իբրև ճշմարիտ արտահայտությունը Աստծու, եթե երբեք մաքնդառաջել է Աստծու ճշմարտությանը, ընդունել է այդ ճշմարտությունը և հռչակել է քրիստոնեությունը պետական կրոն՝ բոլոր ազգերի մեջ լինելով առաջինը, դա մեզ կղնի լուրջ և ծանր պարտավորության առջև:

Մենք չպետք է ապրենք միայն հիշատակային կյանքով, որ եղել ենք առաջինը, այլ պետք է՞նք, թե՞ չենք: Որքա՞ն ենք, ինչքա՞ն անկեղծությամբ, և քրիստոնեությունը մեր կյանքում ինչպե՞ս է արտահայտվում մեր առօրյա կենցաղում: Դա՞ է մեզ համար հիմնականը: Այսօր, երբ ահապասկ մի ամիսն է վեր մեր ազգը ինձ կոչել է այդ ծայրագույն, բարձրագույն, բայց միանգամայն և ծանրագույն պարտավորության, որպես Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, ես ոչինչ եմ, եթե ոչ արձագանքն Աստծուն՝ մեր բոլորի ունկրկողության համար: Ես փոխանցողն եմ. հեղինակը ճշմարտության՝ Աստված ինքն է, կտակողը մեզ ճշմարտության՝ Քրիստոս ինքն է, զայն մեզի որպես Սուրբ ժառանգ թողնողը՝ մեր սուրբ հայրերն են: Աստված խոսեց, Աստված գործեց մեր Հայրենիքում 1700 տարիներից ի վեր: «Ան, որ կլսես իմ խոսքը և կհավատա նրան, ով ինձ առաքեց, մա հավիտենական կյանք կընդունի», չմոռանաք այս խոսքը: Մենք այսօր եկել ենք այստեղ Շիրակա թեմին հոգևոր սիրտը հանդիսացող Սուրբ Աստվածածին եկեղեցի՝ ներշնչվելու համար մի անգամ ես և հաղորդ դառնալու այն կյանքին ու այն ճշմարտության, այն խոսքին, որ զալիս է Ավետարանից՝ Քրիստոսապաշտող այն ակունքից, որտեղից ճշմարտությունը կենդանի և կենդանաբար ջուրի մեջ, կենդանի և կենսատու հացի մեջն քաշվում է:

Ես ուզում եմ այսօր գործնականորեն մի երևույթի անդրադառնալ, որ իմ 43 տարիների հոգևորական կյանքում հաճախ պատահել է և ուզում եմ այսօր այդ փորձառությունն ձեզ հետ բաժանել: Երբեմն մարդիկ ինձ ասում են՝ «Հայր մեր» աղոթքում, Տերունական աղոթքում, երբ ասում ենք «Եղիցին կամք Քո», որտե՞ղ է այդ կամքը, ինչպե՞ս իմանանք Աստծու կամքը: Այսօրվան մեր բնաբանի մեջ վերջին տողը չմոռանաք. «Ոչ գկամս իմ, այլ գկամս ալմորիկ, որ առաքեացն զիս»: Ո՛ր է այդ կամքը Աստծու: Բաց գիրք է այդ կամքը, եթե կարդալ եք իմանում Ավետարանը: Քրիստոս Աստծու կամքը հայտնել է բոլորիս, մենք, սակայն, զգալու՞ն ենք, ընկալու՞նք ենք, ընդունու՞նք ենք այդ կամքը Աստծու և խառնու՞նք ենք էդ կամքը մեր մեջ՝ մեր կամքի հետ: Մեր կամքը նրանո՞վ ենք դրոշմում, նրանո՞վ ենք ղեկավարում. թե մենք ուզում ենք անել այն, որ մեր պարագայական ցանկություններն են այսօրվան հետ եկող, հովի մեջն եկող, հովի մեջն գնացող: Որտե՞ղ է մեր կեցվածքը Աստծու կամքի նկատմամբ:

Եթե դուք կարդաք Զեռան քարոզը Հիսուսի, Մատթեոսի Ավետարանի Եզրից մինչև Ե գլուխը, այնտեղ կտեսնեք ճշմարտության առատահոս սրբությունը: Այդ փորձիկ բաժինը Ավետարանի՝ մեր ժողովրդահոգի, Աստվածաաստ ի հայրենապաշտ Հայրապետներից Խրիմյան Հայրիկը կոչել է «Մարգարիտ երկնից արքայութեան»: Այդ երեք գլուխները Ավետարանի, որոնք երբ կառուցվեն բաց հոգով, բաց մտքով, բաց սրտով, մարդս կկերպարանափոխվի, մարդս Աստծու կնմանի: Այդ տողերից մեկն եմ մեջքերում ես և այդ տողի մեջ կա ամբողջ Ավետարանը խտացված. այդ տողը Հիսուս ինքն է մեզ

ասել. «Ինչ որ ցանկանում ես, որ ուրիշը անի քեզ համար, դու արա նույնը նրա համար»: Սրա մեջ եմ խոսեցված, ասում է Հիսուս, ամբողջ օրենքի զրքերը Հին Կտակարանի և մարգարեները: Բոլորին միտքը այս է՝ սերը չի կարող ատելություն ծնել, թզենուց փուշ չի ծնվի, խաղողից տատակ չի բուսնի, սերը Աստծու մարդս կրարձարացնի, մարդս ճշմարիտ մարդ կանի: Որտե՞ղ էք դուք տեսել, որ սերը ատելություն ծնի: Առեք դուք արվեստագետին, նկարիչին, բանաստեղծին, երաժշտին, քանդակագործին. նա սիրել է իր նյութը, ամբողջ սերն է դրել իր տաղանդի հետ: Ո՞ր մեկ ատեղ-ճագործ միտքը ատելությամբ կարող է ատեղծագործել՝ ո՛չ մեկ: Ատելությունը կբանդի՝ սերն է, որ ամբողջ կյանքին իմաստ կտա: Կյանքին երջանկության աղբյուրն է այդ սերը և, եթե չես ուզեր, որ մարդը քեզ չարիք անի, դու չարիք մի անի:

Երկրորդ, սիրելի եղբայրներ և քույրեր, Բանը խոսք իմաստով կտարգմանվի, բայց գրաքար իմաստով բանը խոսքը չէ միայն՝ ըսել կոզեմ բառացի խոսքը: Բանը կյանքն է. «Եւ Բանն մարմին եղեւ, եւ բնակեաց ի մեզ», մեր մեջ բնակվեց: Հետևաբար մենք կոչվել ենք իբրև քրիստոնյա հայ ժողովուրդ այդ կյանքը Աստծու՝ մեր կյանքի հետ խառնել, երկինքը երկրին՝ միացնել: Եվ քրիստոնեությունը կամ Հայ Եկեղեցին համարույրն է Աստծուն և մարդկության, համբույրն է Աստծուն և մեր Հայրենիքին: Այսպիսի գիտակցությամբ պետք է մենք զինվենք, այսպիսի գիտակցությամբ պետք է որ մեր կյանքը ապրենք: Բնականորեն ես շատ լավ եմ իմանում, շատ մոտից եմ հետևել Ծիրակա թեմի մեր ժողովրդի կրած տառապանքներին, նեղություններին, ավերածության, երկրաշարժի իբրև հետևանք: Այս եկեղեցում եմ եղել, բոլորդ հավանաբար հիշում եք, այդ աղետից տասը օր ետքը և եկել եմ երջանկահիշատակ և անմոռանալի Վազգեն Ա Կաթողիկոսին հետ միասին՝ տանելու ձեր ցավը, միասին բաժնելու ձեր բոլոր նեղությունները և միասին աշխատելու նեղությունների դարմանումին համար:

Ահավասիկ մոտավորապես յոթ տարիներ եմ անցել և այսօր ձեր բոլորին ունեմ հատուկ խոսք իմ ապրումիս, իմ համոզումիս արտահայտությունը եղող խոսք: Մենք պետք է այլևս դադարենք այն հոգեբանությունից, որ ողբի հոգեբանությունն է: Այն հոգեբանությունից, այն վերաբերումից, որով միայն մտածում ենք այն բոլոր ավերածություններին, ցավում ենք, դժգոհում ենք, բամբասում ենք: Եղբայրներ և քույրեր, եկեք վերջ տանք այդ հոգեբանությանը և լծվենք Աստծու տված մեր այս ձեռքերով մեր Հայրենիքը և մեր ավերակները վերաշինելու նվիրական և սուրբ գործին: Մարդը իր կոշտով Աստծու գործակիցն է: Աստված կգործի, բայց մարդոց միջոցով կգործի: Աստծու Որդին որ իջավ, մարդիկ ընտրեց, առաքյալներ ընտրեց և նրանցով գործեց: Գո՛ւրք էք Աստծո ստեղծագործության մասնակիցները: Մեր ավերակները վերաշինելու պարտավորությունը մեր բոլորինն է, ինձ էլ մեջը նկատի առնելով և Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը: Բայց ես ուզում եմ ի սեր առողջության, ազգային, մարդկային առողջության, որ դուք պատասխանատու զգաք վերաշինության գործին և ուրիշից միայն չսպասեք և չակնկալեք այն գործը, որ մերը՝ առաջին հերթին մերն է:

Երկրաշարժը պատահեց նաև աշխարհումս ուրիշ երկրների մեջ: Նրանք էլ վերք ստացան և իրենց միջոցներով իրենց վերքերը դարմանեցին: Մենք այսօր այլևս վերաշինության, վերակազմակերպումի հոգեբանությամբ դրական գործի, աշխատանքի պետք է լծվենք: Լեզվին դադար տանք, ձեռքին ուժ տանք, դժգոհության վերջակետ դնենք և կամավոր ծառայության ամբողջ-

ջական ինքնընծայումի դուռները բանաձևը մեր կյանքի մեջ: Ասեմ ձեզ, դրանից ավելի առողջարար սկզբունք չկա կյանքում:

Գիտե՞ք, մի օր ի՞նչ պատահեց մի քաղաքում, երբ հայերը ցեղասպանությունից ազատված իսլամների, խրեթոնների տակ էին ապյում, թիթեղաշեն, տախտակաշեն, ժամանակավոր տների մեջ էին ապրում: Այդ թաղի ղեկավարները մի գիշեր կբակի տվեցին ամբողջ տարածքը: Ժողովուրդը ստիպվեցավ փախչել և հարկավորության տակ նոր շենք շինեց: Դա ժխտական ճանապարհով դրական արդյունքի հասնելու եղանակ է: Աստիճանաբար մենք պիտի լծվենք դրական, գործնական, շինարար այն աշխատանքին, որով կարենանք ըսել ողջ աշխարհին, մենք՝ Ծիրակի ժողովուրդի զավակներս, կատարում ենք մեր պարտքը, հրամեցե՛ք, դուք էլ կատարեցե՛ք ձե՛ր պարտքը: Բայց առանց քո պարտքը կատարելու, մի սպասե՛ր ուրիշին, որ նա կատարի իր պարտքը քեզ համար:

Սկսելով իմ այցելությունը Բազմաբերդ գյուղից, անցա Թալին, ապա Սառնաղքյուր, այնուհետև Արթիկ, գնացի մինչև Ջորակապ և Աշոցք, գնացի ամեն տեղ, որովհետև չեմ ուզում ժողովրդի մասին մտքով մտածել: Ուզում եմ տեսնել, նրա հետ հաղորդվել, նրան փոխանցել կենդանի հաղորդությամբ Աստծու պատգամները:

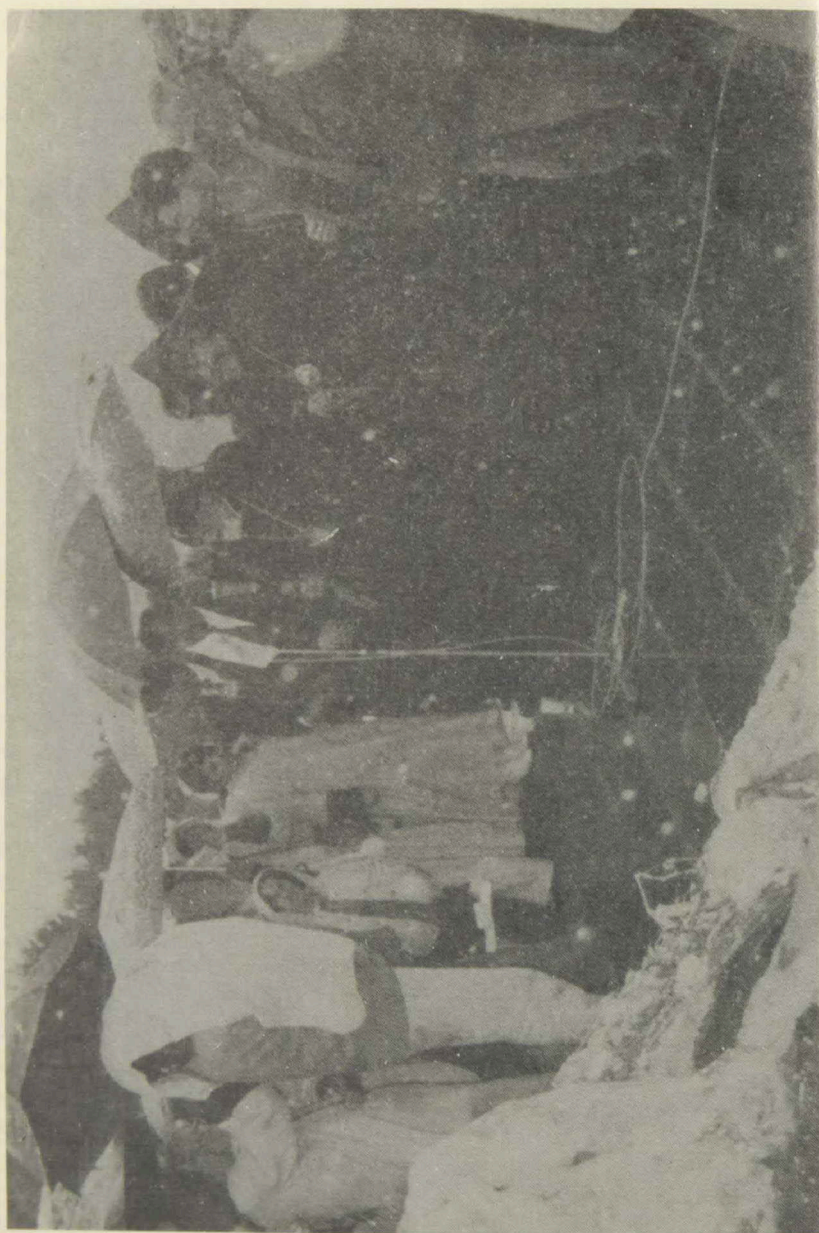
Պիտի երթամ Սպիտակ, պիտի երթամ Վանաձոր, ճանապարհին Ջարդի Ջոր պիտի իջնեմ, պիտի երթամ, նաև մնջեցյալներին հարգանք պիտի ընծայեմ: Բայց չեմ ուզում գնալ առանց ձեր կողմից գործնալու: Դուք եթե ուզում եք ինձ գորացնել, ես ձեր նահատակներին պիտի ասեմ՝ հանգչեցե՛ք, հանգի՛ստ մնացե՛ք, մենք ձեր մահը կյանքի պիտի վերածենք, մենք վերապրողներս, դո՛ւք, մենք՝ բոլո՛րս, Պետություն ու Եկեղեցի, պարզ մարդիկ: Դժգոհելով, բամբասելով, տրանջալով ո՛վ մեզի կօգնի. մենք մեզ կվճատե՛նք: Քարը քարի վրա դիր, թող տեսնե Աստված, թող տեսնե ուրիշը և պատիվ ընծայե քեզ: Դժգոհանքի խոսքը ոչ մի հարգանք չի ներշնչում: Հոգեփոխության միջից պետք է անցնենք բոլորս: Աստվածաշնչում գրվել է՝ յոթ տարիներ կան սովի, յոթ տարիներ կան առատության: Աղոթում եմ առ Աստված, որ սովի յոթ տարիները գնան պատմության և բացվեն մեր կյանքում յոթ նոր տարիներ վերաշինության, վերակազմության, վերաշխոթացման, վերակենսավորման և վերածննդյան: Մանավանդ նրանք, ովքեր գնացին հազարներով, ձեր հայրերը, մայրերը, եղբայրները, քույրերը, զավակները, որդիները, աղջիկները, մանուկները, նրանք գնացին և ես գգում եմ, որ կարծեք երկնքից նայում եմ մեզ և փառք եմ տալիս Աստծուն, որ մեր Հայրենիքը անկախացավ: Մենք ուրիշ պետություն չունինք՝ կամ ե՛նք հայ, կամ չե՛նք հայ: Եթե հայ ենք՝ Հայրենիքով ենք հայ, եթե գորավոր ենք, պետությամբ ենք գորավոր: Այլապես ի՞նչ ենք, ժողովուրդի կտորվա՛նք ենք՝ ի՞նչ: Ազգ ենք՝ գոտի լինենք, ձեռք-ձեռքի տանք, միասնականությամբ, եղբայրությամբ հալու պատիվը բարձր բռնենք, ոչ թե խոսքով, այլ կյանքով, գործով: Ահավասիկ թե ինչո՞ւ եմ եկել ես Հայաստան: Եկել եմ մեր ժողովրդի հրավերով, որ իմ կյանքը խառնեմ ձեր կյանքերին՝ իմ հոգևոր եղբայրների և աշխարհական եղբայրների հետ գործակցաբար: Մենք ուրիշ կյանք չունենք այլևս, ուրիշ նպատակ չունենք, բայց միայն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի ծաղկումը, ճառագայթումը, հոգեվոր ճշմարտությունների, բարոյական սկզբունքների բարեգությունը և մեր պետության գորացումը, ամրացումը և մեր Հայրենիքին բարգավաճումը:

Սա՛ է մեր հայրերի կտակը, բարձր շալկենք, որպեսզի ցած, գետին չտեսնի: Այդ սուրբ շալակը մեր ուսերից վար չգա:

Եղբայրներ, բույրեր, իմ առաջին այս խոսքը ավարտում եմ այն մտածմամբ, որով սկսեցի. Լսեցե՛ք Աստծու խոսքը, հավատացե՛ք Նրան, ով առաքել է Հիսուսին, Աստված՝ Երկնավոր Հայրը մեր, լսեցե՛ք Աստծու կամքը: Եթե ես ճիշտ եմ հասկանում Քեզ, Ո՛վ Աստված, ես Քո կամքը այսօր տեսնում եմ մեր Եկեղեցու վերածաղկումի մեջ, Ո՛վ Տեր, Քո կամքը տեսնում եմ մեր Հայրենիքի ամրացման և վերածնության մեջ: Արա՛ ինձ մի խողովակ, որ այդ կամքը փոխանցեմ իմ ժողովրդին՝ հայ ժողովրդին, որտեղ էլ որ նա լինի, աչտեղ՝ Ծիրակում, կամ այլ վայրերում: Դո՛ւք, երիտասարդներ, վերջին խոսքս ձեզ է՝ խորանի վրա լինեք թե եկեղեցում, կա՛մ բակում, կա՛մ խանութում, կա՛մ տանը, կա՛մ փողոցում, կա՛մ դաշտում, կա՛մ գործատեղիում: Դո՛ւք, երիտասարդներ, ապագայի աչքն եք՝ բացված դեպի մեր Հայոց պայծառ ապագան: Ձե՛ր հայրերը արին, ինչ որ կարող էին անել, հիմա ձե՛րն է հերթը: Ո՛ր օրվան եք սպասում. գյուղերի մեջ բահաճա չկա, հոգևորական ծառայող չկա, երկնքից պիտի չիջնեն, մե՛նք ենք: Մարգարեի նման կանգնենք Աստծու առաջ և ասենք. «Ահավասիկ ես Տեր, ողորկիր զիս»: Քաջություն, հոգևոր արիություն, գաղափարական մեծություն, հավատքի գոյություն, նվիրումի կամք,—ասունք են, որ կմնան, աշխարհը կպայծառացնեն ու կվերաշինեն: Դժգոհանքը, բամբասանքը. տրտմեջքը մարդս կսպանեն, կյանքի մե՛ջ մարդս կսպանեն, բայց նպատակալաց տեսիլք, կամք, հավատք, գաղափար, ծառայություն, զոհողություն,—սրա՛նք են, որ մարդս Աստծուն կմանցնեն: Աստված Ի՛նքը զոհվեց խաչի վրա մեր սիրույն համար և մեր մեղքերի համար: Աստված եթե Ինքը խոնարհեցավ Իր Երկնային Աստվածային փառքից ու մարդ դարձավ, մենք ի՛նչ ենք անելու: Դեսոք է զգանք մեր եղբայրներին հոգևոր սնունդ տանք, որպեսզի այս Եկեղեցին ծաղկի: Երկու տեսակի չափանիշներ կան կյանքում՝ զնայունը և մնայունը: Եթե զնայունին ետևից գնանք, մենք էլ կգնանք: Ինչպես հայրենի բանաստեղծն է ասում. «Հարող գնում է, ցորենն է մնում»: Որտե՛ղ է մեր ցորենը, մեր հոգեկան առաքինությունները, մեր բարոյական առողջությունը, մեր ծառայական կամքը, մնացյալն ամբողջ հեքիաթ է, սուտ է, ժամանակավոր է, անցավոր:

Ինչ որ կմնա և ձեզ կպահի և ձեզ անմահության բնակիչ կդարձնի՝ այդ Աստծու խոսքին, կամքին գործադրումին մեջ է. «Որ լսէ զբանն իմ եւ հաւատայ Այնմ, որ առաքեալսն զիս, նա՛ ընդունի զկեսանն յաիտենակաւս»: Այդ հավիտենական կյանքի ճանապարհորդները եղան մեր հայրերը, մենք էլ չենք կարող այդ ճանապարհից դուրս գալ և զնալ մայրերի վրայից և կամ զնալ փշերի ճամփով: Քալլենք մեր հայության Մայր Ուղիով՝ Եկեղեցու, Հայրենիքի, Պետության ճամփով և ի ծառայություն մարդկության և ի պանծացում Աստծու փառքին հավիտյանս հավիտենից: Ամեն»:

Սուրբ Աստվածածին Եկեղեցում արտասանված Հայրապետական պատգամը նաև հրաժեշտի խոսք էր՝ ողոված Գյումրիի ժողովրդին, որի տառապանքին ցավակից, աշխատանքին գործակից և աղոթքին աղոթակից եղավ Վեհափառ Հայրապետն այս երկու օրերի ընթացքում ճանաչելով և ճանաչվելով նրանից: Սակայն վերջնական հրաժեշտը Գյումրիին տրվեց Զարդի Չորում և Ծիրակի գերեզմանատանը, որոնցից առաջինը հավերժացնում է հիշատակը շուրջ 18.000-ի հասնող հայերի, ովքեր զոհ գնացին

Գյումրի: Ջարդի ձորում, 1915 թ. գոհերի հիշատակի ոգեկոչում

թուրքական արշավանքին 1920 թվականի մահաբազի ժամանակ, իսկ երկրորդը՝ 1988 թվականի ադեմալի երկրաշարժի մահատակների: Այստեղ, Հոգեհանգստյան սրբազան արարողությունից հետո հրամեշտ տալով տեղի ժողովրդին, Վեհափառ Հայրապետը մեկնեց դեպի Վանաձոր:

Վանաձոր տանող ճանապարհին գրեթե բոլոր գյուղերում գառնուկների մատուցներով և ծաղիկների տարափով էին ընդունում ու բարի գալուստ մաղթում Վեհափառ Հայրապետին և ցանկանում ու աղոթում, որ Աստուծո աչքը ամենատես և Աչք ամենագոր մշտապես հովանի լինեն Հայրապետին իր առաքելության ընթացքին:

Զնայած տեղատարաի անձրևին, վանաձորցիները Սուրբ Աստվածածին եկեղեցում, գլխավորությամբ տեղի քահանա հայրերի, թեմական խորհրդի և քաղաքային իշխանությունների՝ հանձինս քաղաքապետ Վ. Մատինյանի և ՀՀ Գերագույն խորհրդի պատգամավոր Արամ Մանուկյանի, մեծ աշխույժով և խանդավառությամբ դիմավորեցին Վեհափառ Հայրապետին: Վեհափառ Գլուխի Սուրբ Աստվածածին եկեղեցու լուսաճառագ սուրբ խորանից համբույրով ողջուն էր բերել Վանաձորի Սուրբ Աստվածածին եկեղեցուն, որոնց միախառնման հաղորդալարը Սուրբ Էջմիածնի Մայր տաճարն էր առաքելահաջորդ և Լուսավորչաժառանգ Գահակալով:

«Փառք Քեզ Աստուած, փառք Քեզ, յաղագս ամենայնի Տէր փառք Քեզ»:

Ի խորոց սրտի այժմ ծունկի կգամ իմ հոգու մեջ և աչքերս մի անգամ ևս երկինք բարձրացնելով, փառք կտամ Աստծուն, որ ինձ շնորհեց այս բացառիկ առիթը և առաջին առիթը՝ լինելու ձեզ հետ աղոթակից այս Սուրբ Աստվածածին տաճարի մեջ և առ Աստված վեր առաքելու գոհություն ձեր բոլորի հավատքի կենդանության և ձեր կապվածության՝ սիրո կապով, ձեր առնչության, սերտակցության համար մեր դարավոր Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն և նրա հոգևոր կենտրոնը եղող մեր Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին: Առաջին անգամն է իմ կյանքում, որ ես գտնվում եմ այս քաղաքի մեջ, որ երեկ կոչվում էր Կիրովական և այսօր կոչվում է Վանաձոր: Զգիտեմ, ուրիշ դարերին ի՞նչ է կոչվել, բայց ինձ համար ինչ անուն էլ որ տրվեր, այս հաշվական դարավոր հողի վրա ապրող մեր ժողովրդի գավակները երեք հիմնական առարկիություններով են միաչն, որ կկարողանան իրենց հաչ անունը արժեցնել և հողին իմաստ տալ:

Առաջին. Աստվածաշնորհություն: Ով ինքն իրեն կկտրի Աստծուց, կդադրե ճշմարիտ մարդ լինելուց, որովհետև մենք ստեղծվել ենք Աստծու պատկերով՝ «ես արար գմարդն հոգի կենդանի»: Մենք նյութ չենք, սոսկ մարմին չենք, մենք միայն ժամանակով չենք չափվիր. մեր կյանքը չի վերջանա այս հողի ներքև, հողից կսկսե, Աստծու շնչով կշնչավորվի և անմահության կգնա: Հետևաբար նա, ով ինքն իրեն երկնքից կկտրի, Աստծուց կկտրի և կբաժանի, չի կարող ճշմարտապես մարդ լինել, և ես պիտի ավելացնեմ՝ չի կարող ճշմարտապես հաչ լինել: Բացեցե՛ք մեր որևէ էջը Հայոց պատմության՝ հազարամյա պատմության, ո՞ր մեկ բլրակին ճայե՛ք և Հայոց եկեղեցու գմբեթը չտեսնենք, ո՞ր մեկ կղզու ճայե՛ք՝ Սևանա կղզի, Վանա կղզին, այնտեղ՝ կղզիների վրա պիտի տեսնեք տաճարներ: Մեկ խոսքով՝ Աստված միախառնվել է մեր Հայոց պատմության, մեր Հայոց կյանքին և մենք չենք կարող կտրվել Աստծուց մեր Սուրբ Եկեղեցու՝ դարավոր, Առաքելական Հայաստանյայց Սուրբ Եկեղեցու ճանապարհով մեզ առաջնորդող: Հետևաբար, հաչ լինելու առաջին արժանիքը ինձ համար Աստվածաշնորհ-

թյունն է: Հայաստանը համբույրն է Աստծու և հայու: Այդպիսի նվիրականությանը ես քմբոնում եմ Մայր Աթոռը և մեր Եկեղեցին և, հետևաբար, իմ առաջին խոսքն է ձեզ, եղբայրներս, քույրերս, լավ մտիկ արեք, Աստծու Հոգին ձեր հոգու մեջ կենդանի պահեցեք և ձեր բոլոր արարքների, բոլոր խորհրդածությունների, բոլոր խոսածների մեջ Աստծու ներկայությունը զգացեք:

Երկրորդ. հայրենապաշտություն, հողապաշտություն: Հայրենիքը մի որևէ հող չէ: Այն հողը, որի մեջ մեր կյանքի դրոշմն է դրվել, ուրիշ հող է, դա մե՛ր հողն է, դա մե՛ր շինածն է: Ինչպես անցյալները Ֆրանսիացի մի մեծ քաղաքական ղեկավար (աշտօրվան վարչապետը Ֆրանսիայի)՝ Էդուարդ Բալադյուր, ասել է. «Ֆրանսիան ստեղծումը չէ բնության, Ֆրանսիան ստեղծումն է Ֆրանսիացի ժողովրդի պատմության»: Հայաստանը բնության ստեղծումը չէ: Այս հողը, որ Հայաստան կոչվի, այս հողի վրա ծառ կա և ուրիշ հողի վրա էլ ծառ կա, քար կա, ուրիշ տեղ էլ քար կա, բայց աշտեղի՝ ծառը ուրիշ է, աշտեղի՝ քարը ուրիշ է: Աշտեղի՝ ծառը Սուպաց անտառ է, աշտեղի՝ քարը խաչքար է, կենդանու կաշին մագաղաթ է, այս նվիրական է, որովհետև մեր ձեռքերի ձեռագործն է Հայաստանը:

Տիեզերքը Աստծու ձեռագործն է: Տիեզերքին մեջ հալը այդ պատասառին վրա, որ հագուստն է Աստծուն, այնտեղ հյուսել է իր ձեռագործը, որի անունն է Հայաստան: Հետևաբար, երկրորդ հատկանիշը բոլորիս, մեզ ճշմարտորեն հայ ընող առաքինությունը Աստվածաշնորհությունից հետո, հայրենապաշտությունն է, հողապաշտությունը, հողին կապվածությունը, մանավանդ աշտօ՛ր: Ես գալիս եմ մի այնպիսի երկրից, որտեղի հողի մեջ չի ծնվել հալը իր պատմությամբ: Սիրելիներ, բոլորս էլ մեր խղճի հետ մի պահ խոսակից դառնանք, խոսենք մենք մեզ հետ: Մենք շա՛տ փոթորիկների միջից ենք անցել, տեսակ-տեսակ փորձություններ են եղել մեր Հայրենիքում:

Հալը խաղաղ չի ապրել դարերի ընթացքում, բայց աշտօր, հազար փառք Աստծուն, հակառակ բոլոր տեսակի տնտեսական, կենցաղային, ընկերային, քաղաքական, ապահովական բոլոր տեսակի դժվարություններին, մենք ծունկի գանք Աստծու առաջ և ասենք. Փառք Բեզ Տեր, որ մեր երազին, դարավոր ցանկությանը և իղձերին մարմին գգեցուցիր և ազատ, անկախ, սեփական, ինքնիշխան և գերիշխան Հայոց պետությունը ստեղծվեց: Աշտօր վերանկախացավ Հայաստանը, որովհետև Հայաստանի և Սփյուռքի ժողովրդի մտքի, հոգու մեջ ազատության և անկախության գաղափարը երբեք չմարեց, երբեք չշիջեց: Մի խոսքով՝ մնաց կենդանի, առողջ և առույգ: Հետևաբար, այդ ազատ և անկախ մեր պետականության շրջանին եկեք ամբողջությամբ կապվենք մեր ձեռքերով, մեր ջիղերով, մեր ոսկորներով, մեր ամբողջ էությանբ այս հողը պահենք հայկական, հայադրոշմ և հայական: Այս թող լինի մեր նպատակը այս ճոր շրջանին, առանց խտրության, առանց դավաճաբանական, առանց գաղափարաբանական, առանց դասակարգային խտրության և՛ Հայաստանում, և՛ Արցախում, և՛ Սփյուռքում առհասարակ:

Երրորդ հատկանիշն է՝ մշակույթի նվիրումը: Մեր ժողովուրդը կաղբատանա, կտկարանա, եթե երբեք մեր գիրը, գրականությունը, երաժշտությունը տկար լինեն: Եթե մարդկային քաղաքակրթության բարձրագույն արտահայտությունները մենք մեր Հայաստանի հողին վրա, մեր ժողովրդի կյանքի մեջ չարտահայտենք, ինչո՞վ պիտի հպարտանանք, ինչո՞վ մենք զմեզ ազգերի մեջ պիտի արժեքավոր զգանք: Մի փոքրիկ հարց տամ, ինչո՞վ հայ ենք՝ միայն հողո՞վ պիտի ասեք, միայն Աստվածաշնորհա՞մբ

պիտի ասեք: Ուրիշներն էլ Աստված պաշտում են, ուրիշներն էլ հող ունեն: Մեր ինքնության մեծության և արժանապատվության չափանիշը մեր գիրն է, մեր գրականությունն է, մեր մշակույթն է: Բարեկամներ, եթե մեկը հարցնի ձեզ՝ ո՞ր ազգին կպատկանեք, ի՞նչ պիտի ասեք: Պիտի ասեք Մեսրոպ Մաշտոցի, Գրիգոր Նարեկացու, Ներսես Ենոքի, Կոմիտաս վարդապետի, պիտի ասեք մե՞ծ ճարտարապետ Տրդատի, մեծ գիտնական Անանիա Շիրակացու, մեկ խոսքով, մեր հոգիին բարձրագույն աստիճանի արտահայտությամբ աշխարհին և մարդկությանը բացված մեր մեծ դեմքերի, մշակույթի մեծ առաքյալների: Հետևաբար, երրորդ հատկանիշը պետք է լինի մշակույթի, լեզվի, դպրության, արվեստի մեր նվիրաբերումը:

Այսօր ես գալիս եմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից: Ամեն անգամ այս վերջին ամիսների ընթացքում երբ դիտում եմ Մայր Աթոռի հրաշալի գեղեցկությունները, ամբողջ պատմության ամենալուստիվությունը, ամբողջ պատմության պերճախոսությունը այդ քարերի միջից, ասում եմ, ես որքան երջանիկ պետք է զգամ իմ կոչումի մեջ՝ իբրև անդամ, իբրև հայ հոգևորական, ոչ միայն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, որպեսզի քարերի շշուկը լսեմ, այս քարերի շնչով զորանամ: Մի խոսքով, մեր Եկեղեցին եղել է մաս մշակույթի կենտրոն, մեր վանքերը եղել են մշակույթի օջախներ: «Մի նշխարով, մի կում ջրով և տքնությամբ գիշերն անքուն» պատմությունը մեր գրեցին մագաղաթի վրա դժգույն»։ Ինչպես ասում է Ավետիք Իսահակյանը:

Հետևաբար, այսօր առաջին անգամ գալով Վանաձոր, ես ուզում եմ իմ խորին շնորհակալությունները հայտնել ձեր ժրաշան առաջնորդին՝ գերաշնորհ Տեր Գրիգորիս արքեպս. Բունիաթյանին, հոգևոր դասին, ձեր աշխարհական պատասխանատուներին, եկեղեցական խորհրդի անդամներին, հատկապես մեր պետական քաղաքային իշխանությունների ներկայացուցիչներին, որոնք սերտորեն, սրտակցորեն Եկեղեցու զարգացումն են ցանկանում: Բայց մենք ունենք մի հիմնական կարիք: Այդ կարիքն է՝ մարդո՞ւ կարիքը: Այսօր ձեր մեջ երիտասարդներին կոչ եմ անում, բոլոր երիտասարդներին, ովքեր իրենց մեջ զգում են Աստծու կանչը, ովքեր իրենց մեջ զգում են ժողովրդի կարիքը, ո՞ր օրվան են սպասում, թող գան: Եկեղեցու մեջ նրանք, ովքեր ունեն այդ ձգտումը, լցվեն Աստծու Հոգով, լցվեն մեր մատենագրության, մեր Եկեղեցու հոգևոր գործությամբ, լցվեն Ավետարանի հավերժաշունչ պատգամներով՝ Քրիստոսի Հոգով, և պատրաստվելուց հետո, իբրև հոգևորականներ՝ վարդապետ, քահանա, գնա՛ն, ժողովրդի մեջ մտնեն և ժողովրդին զգացնեն այդ երեք պաշտությունները: Աստվածապաշտություն, հայրենապաշտություն, մշակութապաշտություն:

Մեկ խոսքով՝ փակեմ. ես այնքան ատեն, որ Աստծու շնորհով Կաթողիկոս կանամ, այնքան ատեն, որքան ինձ կյանք տա, ես երբեք ժողովրդից չպիտի կտրվեմ, ես ձեզի դարձյալ պիտի այցելեմ, որովհետև մի հովիվ առանց հոտի հովիվ չէ: Մի հովիվ հոգևոր պետք է իր ժողովրդի մեջ լինի, ժողովրդի ցավը աանի, ժողովրդի ապրումները իր հոգու մեջ ապրի: Մեկ խոսքով, ցանկանում եմ ձեզ բոլորիդ, որ այս կապը՝ հոտ և հովիվ, Հայրապետ և ժողովուրդ մնա միշտ կենդանի: Դուք էլ ձեր աղոթքների մեջ հիշեք ինձ, ինչպես ես Սուրբ Էջմիածնում իմ աղոթքների մեջ պիտի հիշեմ Վանաձորի մեր սիրելի ժողովրդյան Աստծու փառքին, մեր Եկեղեցու պայծառության և մեր Հայրենիքի շինության համար: Ամենա՝

Սուրբ Աստվածածին Եկեղեցում ժողովրդի լայն զանգվածների հետ հանդիպմանը հաջորդեց նախ քաղաքի կենտրոնական մասում երկրաշարժի

և հայոց անկախության մասնատակների հիշատակին կանգնեցված խաչքարի առջև ծաղիկների գետեղումն ու Հոգեհանգստյան աղոթքը, ապա այցելությունը Վանաձորի քաղաքապետարան:

ՄԱՅԻՍ 8, ԵՐԿՈՒՇԱՔԹԻ

«Ձի ես ձեզ զայն մախ աանդեցի՝

գոր ես եսն ընկալայ,

եթէ Քրիստոս մեռա վասն մեղաց մերոց,

եւ զի թաղեցաւ, թէ՛ եւ յարեալ յատր երրորդի»:

(Ս. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ 3—4)

Վանաձորում Վեհափառ Հայրապետին անակնկալ հանդիպում էր ըսպաովում՝ չնայատեսված և չծրագրված մի հանդիպում Վազգեն Ս. երջանկահիշատակ Հայրապետի անունը կրող դպրոցի աշակերտության և ուսուցիչների հետ, որոնց պատգամեց՝ լինել արժանի կրողները Վազգեն Վեհափառի անվան, մշտապես ապրելով մրա թողած բարի ավանդներով և մատնանշած ճանապարհի ուղեգծով:

Այս սրտառու ալցից հետո Վեհափառը Վանաձորի մշակույթի պալատում հանդիպեց քաղաքի հանրության, դեկավարության և մտավորականության հետ: Դահլիճի ծայրեփծայր լցված լինելը վառ արտահայտությունն էր ժողովրդի ակնկալությունների և ջերմ սիրտ զգացումների՝ հանդեպ Հայաստանյայց Առաքելական Մայր Եկեղեցին ու նրա Գահակալը:

«Ես փառք եմ տալիս Աստծուն, որ ինձ տրվում է առիթը, ձեզ հետ գործակից դառնալ ոչ այնքան և այնպես, ինչպես տնում ենք հաճախ խորանից եկեղեցու կամ սրահի բեմերից, պաշտոնական, Հայրապետական պատգամի իմաստով. ես ուզում եմ ձեզ հետ խոսել մտերմաբար այնպես, ինչպես ըմբռնում եմ իմ առաքելությունը որպես նորընտիր Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, այնպես, ինչպես ըմբռնում եմ ման ձեր գործը, որովհետև այդ գործին ամբողջությունը կնկրառի իր մեջ ձեր բոլորի մասնակցությունը:

Առաջին հերթին ես ուզում եմ ձեզ բոլորիդ հայտնել, որ մենք անցյալի առաքելության շարունակողն ենք և ոչ թե մի նոր առաքելության սկիզբը, որիչ խոսքով՝ ինձնից առաջ այդ նույն զահի վրա եղել են 130 Հայրապետներ, որոնք դարերի ընթացքում Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչից սկսյալ մինչև այսօր, 301 թվականից մինչև այսօր, կատարել են իրենց պարտականությունը հանուն Աստծու, հանուն մեր Սուրբ Հայրերին, մեր Եկեղեցուն, հանուն մեր Հայրենիքին և մեր ամբողջ ազգին, լինի դա Հայրենիքում՝ Հայաստան աշխարհում, և կամ արտասահմանում: Հետևաբար, մեր գործն է առաջին հերթին ամեն բանից վեր Աստծու Խոսքը՝ ճշմարտությունը՝ Աստծուց եկած, Քրիստոսով հալածված, Ավետարանով քարոզված, այդ ճշմարտությունը մեր ժողովրդի կյանքի սեփականությունը դարձնել: Երբեք անջատում չիկնի Աստծու ճշմարտության և ժողովրդի հոգու միջև:

Փափառու Բուզանդ պատմիչն ասում է, որ եկեղեցու սպասավորները գրնում էին Հայաստանի չորս կողմերը և քարոզելիս անձրեի նման տեղացնում էին Աստծու Խոսքը, բայց ժողովրդի հոգին երբեք չէր ազդվում: Պատճառն այն էր, որ այդ Խոսքը քարոզվում էր ոչ հայերեն լեզվով, այլ հունարեն և ասորերեն, ու Աստծու Խոսքը մի օտար խոսք էր թվում հայ ժողովրդի համար:

Երբ Դ. դարում, հիշում եք հավանաբար, Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց գտավ հայերեն Այբուբենը և Աստվածային Գրքերը թարգմանվեցին մեր հայերեն լեզվին, պատմիչն ասում է. «Սբանչելի լինէր աշխարհն Հայոց, յորժամ գլոխն առաքելական զնդին Պատրոս և դասն մարգարէից հայերէնախօս և հայրենաբարբառ գտան», այսինքն, սկսեցին հայերեն խոսել: Հայերեն լեզվով Աստված սկսավ խոսել մեզ հետ և այդ եղավ մեր Ոսկե Դարը, երբ Աստծու շունչը միացավ հայու շունչին, Աստծու Խոսքը ներթափանցեց հայու հոգու մեջ:

Դարեր շարունակ սղոթ քարոզությունը կատարվեց և մեր ժողովուրդը բարոյական բարձր ըմբռնումների, սկզբունքների, հոգևոր արժեքների ծառան եղավ, սպասավորը եղավ, ստեղծագործողը եղավ: Մենք երբ մեր պատմությունը բաղդատենք ուրիշ ազգերի պատմության, մեր պատմության մեջ ամենից ուժեղ ներկայությունը եղել է քրիստոնեական ճշմարտության, քրիստոնեական հավատքին հավատարմությունը: Անցնող տարիներին մեր ժողովրդի գավակներին ասվեց, թե քրիստոնեությունը խաբուսիկ կրոն է, թե անհիմն կրոն է, թե ճշմարտությունից հեռու կրոն է, թե մարդկանց ձեռքերում շահագործող գործիք է, ափիոն է, մեկ խոսքով՝ արեխտական քարոզություններով ուզվեց, որ մեր ժողովրդի հոգին բաժանվի, անհաղորդ մնա Աստծու Խոսքից՝ քրիստոնեական հավատքից: Եվ չհաջողվեցին: Եվ երբեք չեն կարող հաջողվել ոչ թե այսօր, ոչ թե միայն չեն հաջողվել անցյալում, մնան փորձ երբեք չի հաջողվի նաև ապագայում: Ինչո՞ւ Եկեղեցու համար Ավետարանում ասվել է մի խոսք. «Դրոնք դժոխսոց զնա մի չաղթահարեսցեն», նաև ուրիշ խոսք է ասվել. «Երկինք եւ երկիր անցցեն, եւ բանք իմ ոչ անցանիցեն», այսինքն իմ խոսքի վստահությունը հավիտենական է և այս դարին չի պատկանի, և այս մարդուն չի պատկանի, բոլոր ժամանակներին և համայն մարդկության բաղկացուցիչ ազգերին, ժողովուրդներին և ցեղերին կպատկանի:

Սիրելի՛ք, ես կուգամ հիմա իմ ամենեն կարևոր ասելիքին: Այս հավատքի՝ քրիստոնեության, գերազույն իմաստը և արժեքը և ուրիշ կրոններից ունեցած տարբերությունը այն է, որ քրիստոնեությունը արժեք կտա մարդ էակին: Մարդը ինքը Աստծու պատկերով է ստեղծված: Երևակայեցեք մարդը և, որ կիմաստավորի ամբողջ գոյությունը տիեզերքի: Եթե մարդը հանք տիեզերքից, բնությունը, անշունչ իրականությունը, կենդանական աշխարհը, բուսական աշխարհը ի՞նչ կարժե: Կույր գոյություն է, անիմաստ: Քարը ի՞նչ արժեք ունի, եթե քարից տուն չես սարքի, արձան չես կանգնեցնի, խաչքար չես հյուսի: Ուրեմն տիեզերքի առարկաներին իմաստ տվողը մարդն է: Մարդու հարաբերությունն է, մարդու՝ անոր հանդեպ ունեցած արժեքավորումն է: Մեր Հայաստանը հող չէ միայն: Հայու ձեռքի շնորհքն է, այսինքն մեր ստեղծագործությունն է: Քրիստոնեությունը մարդ անհատին գերազանց արժեքը ճանաչող կրոնք է: Ուրիշ գաղափարաբանություններ մարդը կգոհեն անձնական շահերին և քմահաճույքներին համար. քրիստոնեությունը մարդու փրկության համար է:

Քրիստոս ինքն եկել է, որ մարդուն ասի, թե մարդը Աստվածանման մի էակ է, Աստծու շունչը ունի իր մեջ և պետք է ըստ այնմ ապրի իր կյանքը: Այդ կյանքի մեջ ամենեն էականը Խաչն է: Մի մեծ գիտնական ասել է. «Աշխարհի բոլոր կրոններում կա սիրո գաղափարը, բայց ոչ մեկ կրոն չի ունեցել Խաչը, բացի քրիստոնեությունից»: Խաչը գերագույն արտահայտությունն է սիրո սկզբունքին: Երևակայեցե՛ք, ի՞նչ կնշանակի ասել՝

Ես Աստծուն կսիրեմ և չկարենայ եղբորս սիրել: Այդ կեղծի՛ք է: Հովհաննէս առաքյալը ինքն ասում է. «Եթե դուն Աստծուն կսիրես, որին չես տեսնում և չես կարող եղբորդ սիրել, որին տեսնում ես, այդ ի՞նչ տեսակ սեր է»: Սերը կյանք է, հարստություն է, ուրիշին հանդեպ բո ցույց տված վերաբերմունքի չափանիշն է: Քրիստոնեությունը իբրև սիրո վարդապետություն մեր ժողովրդին տվել է այդ սերը գոհողությամբ արտահայտելու փիլիսոփայությունը: Եթե մեկը կամավոր հաճմնատություն չի ստանձնէր, ուրիշին հանդեպ պարտականություն չզգար, այդ անձը ո՛չ մարդ է լրիվ իմաստով, հարազատ իմաստով, ճշմարիտ իմաստով և ո՛չ էլ հայ: Մենք մեր կյանքում չենք կարող ապրել իբրև անհատ մարդ, պետք է նաև ապրենք իրարմով: Ես մի գրություն ունեմ «Մարդը մարդ է մարդով» վերնագրով: Մարդը մարդ չէ ինքն իրմով. ինքն իրեն համար և այն տարածքը, որ համայնության, ազգի, համայնքի զաղափարն է, դրա անհատե անհատ անցնող կապը սերն է և եղբայրությունը և իրար հանդեպ նույն տեսիլքին, նույն զաղափարին, նույն հավատքին բաժանումն է: Երբ բոլորս այդ նույն հավատքը ունենք, այն ասեն է, որ մենք ազգ կլինենք, ալլապես ես, դուք, մյուսք, եթե անհատներ լինենք՝ գումար կլինենք, մարմին չենք դառնա: Իրարմով. իրար հետ լինելով է, որ մենք ազգ կեկատվենք. այդ ազգի կապը սերն է, քրիստոնեության ամենեն մեծ ճշմարտությունը, որ Խաչով կարտահայտվի:

Ինչո՞ւ ենք խաչ հանում, ինչո՞ւ ենք խաչը մեր պարանոցներից կախում՝ խաչը զա՞րդ է: Խաչը խորհրդանիշ է: Երբ նայում ես երկրներին մոտեցող մեր գմբեթներին և խաչը տեսնում ես, հիշեցնում է քեզ, որ կյանքդ իմաստ ունի, եթե կարողանաս այդ կյանքդ բաժանել ուրիշների հետ և այդ կյանքդ ապրել ուրիշներով: Գիտեք, որ որոշ մեծ ազգերի բանտերը ամենից լավ հարդարված սենյակներն ունեն: Մեկ օրենք կա միայն. որ մարդուն կզգացնե, որ բանտը դժոխք է: Դա այն է, որ ոչ ոք կարող է այդ մարդուն ալցել: Այդ մարդը առանձին կթողնեն, կտրված ուրիշներից և այդ մարդը կանդրադառնա այդ բանտարկության շրջանին, թե իր իմաստը դժոխքը առանձնությունն է, ուրիշին հետ չկարողանալ լինելն է: Մարդուն բանտը, այն կաշկանդող ուժը, որ իր գոյության իմաստը կփչացնի՝ առանձնությունն է: Ընտանիքը ընկերության առաջին կորիզն է: 2ի կարող լինել մարդկություն՝ առանց ընտանիքի, չի կարող լինել ազգ՝ առանց ընտանիքի: Եթե երեք մենք՝ հայերս, ընտանեկան պատվիր և սրբությունը բարձր ենք դասել, դրա մեջ քրիստոնեության այդ զաղափարն է, որ ամենից մեծ ազդեցությունն է ունեցել:

Սիրելիներ, ես կգամ հիմա իմ խոսքի վերջին բաժնին: Մենք այսօր անցյալը ավաղելով չենք կարող մեր ապագան կերտել: Անցյալում ինչ պատահել է, դրա մասին մենք դառնությամբ խոսելով՝ չենք կարող ոչինչ անել մեր ապագայի համար: Սե՛րը իրար հանդեպ, սե՛րը ամբողջին հանդեպ, սե՛րը Եկեղեցու հանդեպ, սե՛րը ազգին հանդեպ, սե՛րը պետության հանդեպ, դրանք են, որ մեր ուժն են դեպի ապագա գնացող: Գաղութային մեր մեջ կփչացնի մեր անձը: Հետևաբար, ես տեսնում եմ, որ մենք մասնավորաբար ա՛յս դարաշրջանի ավարտին երբ մտել ենք մի երր ուղի, մեր ազգային պատմության ընթացքում հազարամյակների մեջ, դա կոչում ենք անկախության և ազատության շրջան, ա՛յս ժամանակ ձեզնից յուրաքանչյուրը իր պատասխանատվությունը պետք է կատարի, որպեսզի ազգը ազգ լինի, Հայրենիքը Հայրենիք լինի և Եկեղեցին էլ՝ Եկեղեցի: Ոչ ոք կարող է ինքն իրեն դուրս պահել, եթե ինքն իրեն ճշմարտորեն հայ է զգում: Մաս-

Վեհափառ Հայրապետի օրհնությունը վանածորիներին

նակցություն՝ այս է կյանքի սահմանումը ինձ համար, ոչ թե քաշվիլ, ոչ թե մեկուսանալ, ոչ թե առանձնանալ, այլ զալ և մոռել մեկ ճանապարհի մեջ ձեռք-ձեռքի, միասնական կամքով և հառաչատես զնացքով:

Ամբողջ երեք օր Ծիրակա նահանգում էի, այժմ զոհվում եմ ձուլվա աշխարհում և այս երկու աշխարհներն էլ տուժվեցին այն ահավոր երկրաշարժի աղետից, որին ենթարկվեց մեր ժողովուրդը: Իմացա ձեր քաղաքային իշխանություններից, ձեր Սրբազանից, ձեր հոգևորականներից, որ այժմ դուք անցնում եք վերաշինության, վերակազմավորման, վերականգնումի ընթացքի միջից: Այս ընթացքը մեր բոլորի հաաարակաց գործն է, ոչ թե իմ, ոչ թե նրա, ոչ թե մյուսին՝ մեր բոլորի գործն է: Եթե մենք ուզում ենք Խաչի նշանը այսօր ապրել և Խաչով ապրել, պետք է գիտենանք զոհողությամբ ապրել: Այն, որ չի կարող զոհվել, իմաստ չունի նրա կյանքը, խոտի պես կգա և խոտի պես կգնա: Մեր արևմտահայ բանաստեղծներից Վահան Թեքեյանը մի սքանչելի տող ունի, որ ինձ համար մարգարտաշար է, որ ամեն մեկ հայի կրծքից կամ վզից պետք է կախվի.

Ի՞նչ մնաց, կյանքեն ինձի ի՞նչ մնաց,
Ինչ որ տոհի ուրիշին՝ տարօրինակ այդ միայն:

Սերը որ տաա, զոհողությունը որ կկատարես, դրանք են, որ քեզ կերչանկացնեն և քեզ կարծևորեն, քո կյանքը կիմաստավորեն: Առ՛եր մեր բոլոր մեծերը, նրանք, ովքեր մեր պատմությունը կերտեցին: Տալո՛ւ, իրենք իրե՛նց տալով, իրե՛նց ունեցածը տալով՝ ունեցան: Ինչպես Ավետարանը աւում է. «Ան, որ ունի, անոր շատ պիտի տրվի, իսկ ան, որ չունի, ունեցածն անգամ ձեռքեն պիտի առնվի»: Ոչ թե իր ունեցածը, այլ իր ունենալուն իմաստավորումը. եթե մեկը չի գիտեր իր ունեցածը, իր եղածը՝ Աստծու տուրքը, Աստծու տուրքով ձեռք քերած իր կարողությունը, հմտությունը, հարստությունը, եթե պիտի չկարենա իրենից դուրս ուրիշին և ընդհանուրին ի սպաս դնել, եղել է, չի եղել, պատմությունն անգամ նրա անունը չի ճիշատակի: Ես եկեղեցիներ եմ տեսել, մանավանդ Ստեփանոս Նախավկայի եկեղեցին, որ Արաքս գետի մյուս ափին է՝ Պարսկաստանում: Այդ եկեղեցու ամեն մեկ քարի վրա գրվել է. «Քարս այս յիշատակ է Խաչատուրին», «Քարս այս յիշատակ է Աստուածատուրին», մեկ խոսքով, ամեն մի մարդ իր կնիքն է դրել այդ եկեղեցուն, ինքը գնացել է, եկեղեցին մնացել է: Բայց ինքը պատմականությունը՝ պատմություն կերտելու առաքելության մեջ տեղ է ունեցել և դրանով է արժեքավորվել: Այսօր Վարդանի գերեզմանն անգամ տակավին վիճելի է բանասերների համար: Որտե՞ղ է թաղվել Վարդանը, մարդ չի գիտեր: Բայց ի՞նչ փուլթ, թե որտե՞ղ է թաղվել՝ Վարդանը կապրի, զոհվելով ապրեց, ոչ թե ինքն իրեն համար ապրելով ապրեց: Այն, որ այդ ձևով կապրի, անհկա անմահ կմնա: Այս է մեր կյանքի՝ հայ կյանքի փիլիսոփայությունը:

Գալով մեր օրերի պարտականության. մենք մեր ձեռքերով, մեր զոհողության գիտակցությամբ, մեր ամբողջական մասնակցությամբ, յուրաքանչյուրը մեզանից իր չափով և իր ձևով պետք է բաժին քերե երկրի այս վնասված բաժնի վերականգնումին. և ոչ թե միայն նյութական վերաշինության՝ շենքի, քարի, աղյուսի, այլ վերաշինության՝ հոգեկան իմաստով: Պետք ունենք բոլորս էլ փոխվելու, մի նոր հոգեբանության մեջ մտնելու: Դա քրիստոնեական հավատքով թրծված հոգեբանությունն է և ազգի անկախությամբ

զսպանակված, մեր ինքնության, արժանապատվության գիտակցությունն է:

Ես եկել եմ արտասահմանից մեր ժողովրդի կամքով: Իմ ամբողջ կյանքը սրանից հետո Հայրենիքին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին և մեր ժողովորդի համար է: Ինչպես մեր Հանրապետության Նախագահն ասեց, մենք մեր գլուխները իրար միացնենք և մատաղ անենք մեր ժողովրդին: Ուրիշ նպատակ չկա, ուրիշ երազանք չկա: Մենք փառք չենք փնտրում: Բայց ո՞վ ենք մենք առանց ձեզի: Դո՛ւք եք, սիրելի ժողովուրդ, դո՛ւք եք, որ մի նոր քուրաչի, հոսանքի միջից պետք է անցնենք, և ես պիտի ջանամ իմ բոլոր ուժերովս, որքան էլ տկար լինեն այդ ուժերը, իմ եղբայրների՝ հոգևորական եղբայրների հետ միասին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը առավել աշխուժացնել, որպեսզի քարոզության վերածվի, հոգևորականներ դուրս գան ու մեր ժողովրդին ո՛ւժ տան՝ հոգեկան ուժ տան, բարոյական նկարագիր տան: Ես մի բան եմ նկատում և՛ արտասահմանում, և՛ Հայրենիքում: Մեր ժողովուրդը սուժում է մի բանից՝ մսխումից: Մեր հայրերը ցեղասպանության օրերին մեռան հացի կարոտությունից: Իսկ հիմա, մանավանդ որոշ տեղեր, ոչ այս օրերին թերևս Հայաստանում, բայց արտասահմանում, մեր ժողովուրդը մեռնում է ոչ թե հացի պակասից, այլ հացի շատությունից: Մեր Եկեղեցին իմաստությամբ է ասել, որ որկրամոլությունը մահացու յոթ մեղքերից մեկն է: Ծռալությունը, անիմաստ արժեքների հետևից վազքը, արդու-գարդից, ճոխակացությունից, ավելորդ հիմարական վատնումներից շատ ենք տառապում: Աստված կյանք և ուժ է տվել մեզ: Այդ բոլորը գործածենք ոչ թե մենք զմեզ փչացնելու համար, ալկոհոլամոլության կամ շատակերության և կամ մսխումի հիմար-հիմար կյանքի ձևերին երթալով, անդրադառնանք, որ մենք ունենք այնպիսի հոգեկան, բարոյական արժեքներ, որոնք երբևիցե պետք չէ, որ գետին ընկնեն, այլ՝ բարձր մնան, մեր կյանքում արժևորվեն: Դրանով է, որ մեր ազգը հպարտացել է, դրանով է, որ ազգը տոկացել է, դիմացել է և այս օրերին է հասել: Մեզ կմնա հիմա շարունակել այդ կյանքի ուղին: Աղետը այն ատեն աղետ է, երբ նրանից ոչինչ կտվորենք: Եթե աղետից սովորենք, թե ինչպես կարող ենք մեր կյանքը ապրել, մենք ուրիշ աղետներից կփրկվենք:

Միրելի եղբայրներս, քույրերս, այսօր ես իմ խոսքը փակելու եմ հետևյալ աղոթքը ձեզ հիշեցնելով: Մենք ասում ենք հաճախ՝ «Պահպանիչ ես յոյս հառատացելոց Քրիստոս Աստուած մեր, փրկես զմեզ յերեւելի եւ յաներեւոյթ թշնամուցն»։ Երևելի թշնամին աչքիդ առջևն է, կտեսնես, կխուսափես, բայց աներևոյթ թշնամին այն բոլոր ապականությունները, բարոյական կյանքի խաթարումները, օտարամոլությունը և աշխարհիկ հաճութների հետևից վազքը,—սրանք են, որ մեր աներևոյթ թշնամին են: Հիմա ձուլման, ապագայանցման, օտար բարբերին հետևելու, կուրորեն հետևելու մոլությունն է մտել մեր ազգի մեջ և մեզ մեր կյանքում սպանում է: Կյանքի մեջ է պատահում մահը հիմա, առաջ կյանքից հետո էր մահը: Իսկապես այս օտարամոլությունը, բարբերի խաթարումը՝ դրանք է, որ մեզ կփչացնեն: Մի ազգի ուժը իր բարոյական բարձրության մեջ է, իր գիտակցության մեջ, իր երեխաների դաստիարակության մեջ, իր հանրային կյանքի ներդաշնակ կազմակերպության մեջ: Ընդհանրական շահերի գերադասման և երկրորդական ու մասնավոր և ժամանակավոր շահերի ստորադասման իմաստության մեջ կկաշմառ ազգի մը մեծության գաղափիրը:

Ահավասիկ, թե ի՞նչ մտորումներով, ի՞նչ մտածումներով ես ուզում եմ իմ Կաթողիկոսական Գահակալության շրջանը սկսել միշտ ժողովրդի հետ լի-

նելով, ժողովրդի հետ հաղորդ մնալով և քրիստոնեության ճշմարտությունները մեր ազգային կյանքում ջանալով ամեն բանն ավելի տարածելու, որպեսզի օտար մարդիկ, ապագային բարբերով մեզ չշահագործեն: Խնդրում եմ ձեզանից լսեցեք ինձ, ես օտարների հետ շատ եմ ապրել: Այսօր գալիս եմ մեր երկիրը, գալիս եմ այս երկիրը և մեզ քրիստոնյաներիս քրիստոնեություն եմ քարոզում: Ինչու հերանո՞ւ ենք մենք, քրիստոնեություն չունենալ մենք, ո՞ր բարք վերցնեն Հայաստանից՝ տակը Քրիստոսի հավատքը կա, ո՞ր մեկ բլրին մայես և վրան եկեղեցի կա: Մեր հայրերի հավատքը այս երկրի ամեն մեկ բշիշի մեջն է տարրացել, մագաղաթի հետ է նույնացել, երաժշտության մեջն է տարրացել: Մենք հոգով, նույնիսկ այն տարիներին, որ մեր քրիստոնեական հավատքը ազատ կերպով չէինք կարող ապրել եկեղեցում, հավատքը երբե՛ք-երբե՛ք չի մեռել Հայաստանում: Հիմա օտար քարոզիչներ, տեսակ-տեսակ աղանդավորներ գալիս են և մեզի ասում են, թե ինչ է Քրիստոս: Ես նրանց մի պատասխան ունեմ, ուզում եմ դուք էլ այդ պատասխանը տաք. գնացե՛ք այնտեղ, որ Քրիստոս չի քարոզվել: Դա՛ է Քրիստոսի պատգամը. «Գնացեք այստե՛տե՛ս աշակերտեցեք զամենայն հեթանոսս, սկստեցեք զնոսս, ուսուցեք նոցա զամենայն, զոր ինչ պատուիրեցի ձեզ», Մատթեոսի Ավետարանի ԻԸ գլխի վերջին տողերն են:

Աշխարհումս չկա՞ն ուրիշ երկրներ, չկա՞ն ուրիշ ազգեր, որոնք Քրիստոսի անունը չեն լսել կամ չեն ընդունել զՔրիստոս: Մենք այսօր պատրաստվում ենք տոնել մեր եկեղեցու հիմնադրության 1700-ամյակը: Որտե՞ղ էին նրանք մինչև հիմա, երբ մենք Ավարայրի դաշտում քրիստոնեությունն էինք պաշտպանում: Որտե՞ղ էին նրանք, երբ մեզ վրա օտար ազգեր խուժում էին և մենք դիմանում էինք իսաչի նշանով, քրիստոնեական հավատքով: Դրանք մեզ հետ կապ չունեն: Կորույ եղանակ կա վերաբերվելու՝ դռները փակել, եղբայր ասել, գնացեք այնտեղ, որտեղ մարդիկ քրիստոնյա չեն, հարգանքով, առանց բռնության, բայց այնպիսի «ղալիմ» հավատքով, որ ուրիշները մեր ժայռ հավատքի հետ չխառնան, և կոտորվանքներ չբերեն մեր մեջ: Բայց դրա համար մենք ոչ թե ուրիշի սրածին պիտի հակազդենք, այլ մենք մե՛ր գործը պիտի կատարենք, մե՛ր եկեղեցիները պետք է շինենք, մե՛ր եկեղեցին պիտի դատարկ չթողնենք, այլ լցնենք:

Իմացա՛, որ ձեր եկեղեցին ամեն կիրակի լցվում է, ապրե՛ք: Եթե ձեր կյանքը լցնեք, ուրիշները արարա՛յ չեն գտնի՝ այնտեղ ու չեն գա և որո՞մ չեն ցանի: Մենք դրական ձևով պիտի մոտենանք, ոչ թե մխտական ձևով: Մենք մեր եկեղեցին պիտի այնպիսի կենսավորումի ուժեղ ընթացքի մեջ դնենք, որ մարդիկ ամաչեն գալու և մեզի՝ քրիստոնյաներիս, քրիստոնեության համար արյուն թափած հայերիս քրիստոնեություն ուզեն քարոզել: Հետևաբար, հարգանք բոլոր մարդոց կարծիքներին: Մենք կրոնական ազատությունը հարգում ենք, բայց մեր ազատությունը ուրիշ ձևերով մարդիկ չշահագործեն: Մեր քրիստոնեությունը Հիսուսի քարոզած վապերական կրոնն է, մե՛ր հայրերի 1700 տարիներ ապրած կրոնն է: Զգան և մաքրոր ջրի մեջ պղտորություն չխառնեն, չգան և ցորենի մեջ որո՞մ չցանեն: Գնան այնտեղ, ուր չկա քրիստոնեություն: Այս է ճշմարիտ առաքելությունը, այս է ճշմարիտ միսիոնարությունը: Հետևաբար, մենք կոչված ենք, այստեղ կամ Հայաստանի ամբողջ տարածքում, Արցախի մեջ և Սփյուռքի մեջ, մեր եկեղեցին վերակենդանացնել, վերստին այն ուժականությամբ բերել, որով այդ եկեղեցին պահպանել է մեր Սուրբ Հավատքը և մեր նվիրական ազգը: Ի՞նչ են ասել վարդապետներս: «Հայր մեր՝

գտոյրք Աւետարանն գիտեմք եւ Մայր՝ զԱռաքելական Եկեղեցի Կաթողիկէ՝ Ընդհանրական Հայոց Եկեղեցին: Մենք իբրեւ Հայր կճանչնանք Ավետարանը և մայր կճանչնանք մեր Եկեղեցին, մենք ալ ամենքս անոնց զավակներն ենք, հետևաբար, մեր Հայրն ու Մայրը, այդ եկեղեցական ընտանիքը շէն պահենք, առողջ պահենք, առույգ պահենք, գործոն պահենք, որպէսզի մեր ղրդներից և պատուհաններից ուրիշներ չստնեն և որոմ չցանեն մեր Հայոց փոքր ամուին մեջ:

Այսօր իմ առաջին հանդիպումն է ձեզ հետ, Աստված տա, չգիտեմ որքան կյանք կտա մեզ, բայց մենք ուրիշ անգամներ ևս պետք է հանդիպենք: Հոտ և հովիվ պետք է միասին լինեն, որպէսզի ուրիշներ չգան և մեր հայ ժողովրդի ամբողջականությունը և միությունը չխանգարեն: Միասնականությամբ, համագործակցությամբ ազգ և Եկեղեցի, պետություն և Եկեղեցի գործակցաբար պիտի հառաջ տանենք այն սուրբ առաքելությունը, որ մեր հայրերի մեզի թողած կտակն է:

Ողջունում եմ ձեզ բոլորիդ հանուն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի և որևէ մեկ ատեն, որ իմ ձեռքիցս որևէ մի գործ կզա ձեզ համար անելու, վստահ եղէք, որ ոչինչ կլինայեմ այդ գործը անելու համար: Աստված օրհնի ձեզ բոլորիդ, գորացնի ձեզ բոլորիդ: Ամեն:

Վանաձորից շարասյունն ուղվեց Ստեփանավան, որի վերականգնման գործում մեծ նպաստ ունի Վեհափառ Հայրապետը: Ստեփանավանի սահմանագծում քաղաքագլուխ Արամ Բարաջանյանը քաղաքային իշխանությանց ներկայացուցիչների և ժողովրդի բազմության հետ դիմալորեց և ուղեկցեց Վեհափառին դէպի քաղաքի Սուրբ Սարգիս եկեղեցի, որտեղ խոսք ուղղելով ժողովրդին, մաղթեց՝ ասելով. «Մեր եկեղեցու հոգևոր արևը ձեզ հետ լինի միշտ», այն արևը, որի ջերմությամբ մեր սրտերից պիտի հալի ցուրտը, որի լույսի ծավալումով պիտի «սեկնի մեզն ու մառախուղը, գնալ գիշերն» և թագալորեն Տիրոջ խաղաղությունն ու սերը՝ Սուրբ Հոգու անուշահամ ու անուշաբույր ներկայության պտուղները:

Անկարագրելի էր Վեհափառի հանդիպումը ժողովրդի հետ Ստեփանավանի մշակույթի պալատում, որտեղ քաղաքային իշխանության կողմից Վեհափառ Հայրապետին շնորհվեց քաղաքի պատվավոր քաղաքացու կոչումը, որից հետո Վեհափառը օրհնեց ներկա ժողովրդին.

«Միեկի հոգևոր եղբայրներ, առաջնորդ Սրբազան, քաղաքագլուխ Ստեփանավանի, քաղաքային խորհրդի անդամներ և թանկագին հայրենակիցներ, հույն արյունը և մույն անունը կրող համաքաղաքացիներ, քանզի ես ալ Ստեփանավանցի եղա, ահավասիկ փաստը: Բայց այնտեղ մեկ գիր գրած էիք դուք, մեկ բառ գրած էիք, վստահ եմ՝ ձեր սիրուն և հարգանքի արտահայտությունն էր առիկա: Դուք ըսած էիք այդ գիրին մեջ Պատվո քաղաքացի: Ես այդ գիրը պիտի փոխեմ ինձի համար, կպահեմ զայն իբրեւ ձեր սրտին ազնիվ արտահայտությունը, ես պիտի գրեմ անոր տեղը պարտվո քաղաքացի: Պարտք ունիմ այս քաղաքին հանդեպ և ոչ միայն պատիվը կվալելեմ այդ քաղաքացին ըլլալու:

Այսօր ես ունիմ իմ խոսքիս մեջ երեք հասցեներ, երեք խումբեր, երեք դասակարգի հայրենակիցներ, որոնց ուղղելու եմ իմ խոսքը:

Առաջինը տարեց սերունդին, այն հայրերն ու մայրերն են, որոնք վետերան անունն են շահել իրենց զոհողության գնովը և ոչ թե դուրսից ե-

Գլխավորում՝ Ստեփանավանում

կամ որպես շնորհ: Մենք այսօր և վաղը ողջ Հայաստանի տարածքի վրա նշելու ենք պատերազմից ազատագրման 50-ամյակը: Մեր Հայաստանի Հանրապետության Նախագահը, այժմ ուրիշ ազգերի, ուրիշ պետությունների պետերի հետ միասին ներկայացնում է հայ ժողովրդի հարգանքը այն բոլոր ազգերին, որոնք մասնակցեցին պատերազմին վերջ տալու և մեր Հայրենիքը ազատագրված տեսնելու սրբազան, նվիրական գործին: Տեսնում ենք, որ ձեզից շատերի կործանող շքանշաններով են այսօր հարուստ, բայց այդ շքանշանները երկնքից չնետվեցին անձրևի նման: Դրանք շահվեցին ձեր հերոսական մարտնչումին որպես արդար և բնական գինը և վարձատրությունը: Ձեր սերունդին երբ կմայեն, կասեն՝ մենք երախտագետ ենք ձեզ, որովհետև դուք այնպիսի սերունդ պատրաստեցիք, որի հաջողությունները այսօր բազմապատիկ ուրախությունն ձեզ պետք է պատճառեն, որովհետև դուք տքնեցիք, դժվար, շատ դժվար օրերի միջից անցաք, բայց ձեր սերը և գուրգուրանքը հանդեպ ձեր զավակներին այնպես արտահայտեցիք, որ մենք մեր սերունդի՝ միջին սերունդի հսկերս միայն երախտապարտությամբ լցված կրնանք ըլլալ ձեր հանդեպ:

Ձեզմե ոմանք Համաշխարհային Առաջին Պատերազմից հետո, Յեղապանությունից հետո, տեսան մեր ժողովրդի ջարդի հետևանքով կրած այն տառապանքները: Դուք իմ հոր սերունդն էք, ես չեմ կարող ձեզ մոռանալ, որովհետև դուք առաջին և դառնագույն տառապանքը տեսնելուց հետո կրեցիք մեկ այլ արհամարհ՝ 70 տարիների այն վարչակարգի տիրապետությունը, որ ձեզ ասում էր՝ դուք չեք կարող ձեր ճակատագիրը որոշել, մենք վերից պիտի որոշենք ձեր անելիքը: Դուք մարդ էք, բայց կամք չունեք, դուք հայ էք, բայց ազգային կամք արտահայտելու իրավունք չունեք: Ահավասիկ իմ հայրեր և մայրեր. դուք այսօր մեզից ավել, փոքրիկներից, երիտասարդներից, չափահասներից ավել ուրախանալու, առ Աստված գոհություն մատուցելու իրավունքը ունեք, որովհետև ցավը տեսաք, ահավասիկ, կտեսնեք նաև մեր ազատագրումը, մեր անկախացումը:

Ձեր սերունդից բանի՝բանի՝ հոգիներ գնացին հողին, առանց տեսնելու այն օրը, որ դուք տեսաք, ազատ, անկախ Հայրենիքը: Երազեցին շատերը, տքնեցան շատերը, տառապեցան շատերը, երանք այժմ երկնքից են նայում, նրանք հրճվում են երկնքից: Դուք երկրի վրա էք: Սրանց հաղորում են առ Աստված, որ ձեր կյանքը երկար պահի, որպեսզի դուք վայելեք մեր Հայրենիքի անկախացյալ պետականության այս օրերը և ձեր օրհնանքը տաք իրեն երեց սերունդի անդամներ մեր նորակազմ Հայրենիքին և նրա երիտասարդ բոլոր նվիրյալներին՝ Նախագահից սկսյալ մինչև ամենեն պարզ պետական պաշտոնյան:

Երկրորդ հասցեն, որին ուղղում են իմ խոսքը միջին սերունդի մեր հայ եղբայրները և բույրերն են: Այդ սերունդի մեջ նկատի ունենալով մեր սիրելի Արամը՝ քաղաքագլուխը Ստեփանավանի, և նրա բոլոր օգնականները և բոլոր այն անձերը, որոնք լինեն հրապարակային, հանրային պատասխանատվության մեջ, լինեն անձնական գործի մեջ, տանում են այն շաղակը, որ մեր հայրերը մեր ռուերին դրեցին: Ես մի պատկեր ունեմ, որ ուրիշ տեղ գործածել եմ, բայց Հայաստանում այդ պատկերը տակավին չեմ գործածել: Աստվածաշնչի մեջ մենք կարդում ենք, որ եբրայեցի ժողովրդի զավակները ուզում էին գրավել Երիբով քաղաքը և չէին հաջողում: Ամեն անգամ հարձակվում էին և, սակայն, հետո մղվում էին: Եվ մի օր Տապանակ Ուխտին շաղակեցին քահանաները և յոթ անգամ դարձան Երիբով քաղաքի շուրջը, և

Երբորդի պարիսպները խորտակեցին: Ի՞նչ կար այդ տապանակին մեջ. Տառնաբանյա պատվիրանները Մովսեսի, ծաղկալ գաղազանը Ահարոնի և մանանան, իբրև հիշատակ անապատուցին կյանքին ազատագրման: Երեք նվիրական սրբություններ այդ ժողովրդին, որուն դիմաց բոլոր տեսակի խոչընդոտները հաղթահարվեցին: Հիմա ես էլ ասում եմ, մեր հայ ժողովրդի Տապանակ Ուխտին ո՞րն է: Այն շալակը անտեսանելի, խղճի մեջ, հոգու մեջ, սրտի մեջ, մտքի մեջ տարված այն տապանակը, որի մեջ կան երեք նվիրական սրբություններ՝ Հուսավորչի հավատք-արցունքի կանթեղից մի ճառագայթ, Մեսրոպ Մաշտոցի Գիրք, Քաջն Վարդանի Սուրբ: Երեք նվիրականություններ: Եթե այս երեք սրբությունները մեր ժողովուրդը տանք իր հոգու մեջ կենդանի, այն ասեն ո՛չ մի վտանգ, ո՛չ մի սպառնալիք չի կարող Հայաստանին ընկնել: Ոգու հարստությունն է, որ մարմնին ուժ կուտա, կանքին իմաստ կուտա: Ապրեցե՛ք այս կյանքը առանց այս երեք սրբությունների, ի՞նչ իմաստ ունի կյանքը. «Կեր, արբ և ուրախ լեր»: Եթե այս է կյանքը, դա ի՞նչ կյանք է: Դա բնախոտական կյանք է, դա զգայաբանական կյանք է: Մարդը ուրիշ է, մարդը զաղափարների կհավատա, գաղափարներից ուժ կառնի, հավատքով կանանի, նպատակ կհետապնդե՝ արվեստ, մշակույթ, մեկ խոսքով՝ հոգու պայծառ արտահայտություն: Եթե երեք այս արժեքներին, այս բարոյական հասկացություններին կապված չլինենք, մենք չենք կարող մեր կյանքը առաջ տանել դեպի պայծառ ապագան:

Միջին սերունդին՝ մեր սերունդին և նաև անոնց, որոնք այժմ պատասխանատվություն են վերցրած ժողովրդի կամքով, ժողովրդի ընտրությամբ և իրենց էլ ամբողջական և անկեղծապես նվիրաբերմամբ, այդ սերունդին ասում եմ. Ըստ լիք բարձր պահեցեք, վա՛յ այն օրվան, երբ այդ երեք սրբությունների Տապանակ Ուխտին մեր ուսերից ցած գա և հող տեսնի: Դա այնպիսի մի սրբություն է, որ ուսից ուս կփոխադրվե և գետին չի կարող տեսնել: Դա մեր հոգուց հոգիին կանցնե, սերունդից սերունդ կփոխանցվե, որպեսզի մնա կենդանի և դրանով ապրենք հավերժ:

Միջին սերունդին էլ ասում եմ. պատվով, քաջությամբ, պատասխանատվության զգացումով, ընդհանուրին շահին նվիրվելու զաղափարով հառաջ տարեք այս նվիրական շալակը, որ մեր պատմության հերոսներից, մեր սրբերից, մեր Հայրապետներից ժառանգություն է թողնված մեզ:

Երրորդ հասցեն դո՛ւք եք, երեխեք, դպրոցական երեխեք, երիտասարդներ, պատանիներ: Դուք եք, որ այժմ պիտի կազմավորվեք, պատրաստվեք: Ձեր պայծառ աչքերի մեջ, ձեր այդ սեզ ճակատների վրա մեր ամբողջ Հայոց ապագան է, որ կհայի: Մենք կամաց-կամաց կերթանք, բայց դուք կամաց-կամաց կգաք: Եվ դուք եք, որ պիտի հաջորդեք միջին սերունդին: Հովհաննես Թումանյանն ասել է. «Ապրեք երեխեք, բայց մեզ պես չապրեք»: Ես բանաստեղծ չեմ, հեռու-հեռու է ինձմե ամենայն հայոց բանաստեղծ լինելու այդ շնորհքը և պատիվը, բայց ես ալ, որ մի հոգևոր Ամենայն Հայոց եմ. Եկեղեցու պետ, հետևաբար, Թումանյանն ասածը կարող եմ մի քիչ փոխել: Թումանյանն ասել է. «Ապրեք երեխեք, բայց մեզ պես չապրեք», իսկ ես իբրև Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ասում եմ. «Ապրեք երեխեք, մեզնից ավել ապրեք»: Այնպես ապրեք, որ ձեր հայրերը, եթե բաներ կային, որ չկարողացան անել, դուք անեք, ինչպես նրանք արեցին ավելին, քան ինչ որ արեցին իրենց հայրերը: Դուք ավելի լավ պիտի լինեք, քան մենք: Դուք եղեք արժանի զապակները, որ տանեք ազգի կյանքը բարձունքից բարձունք, փառքից փառք, դեպի վերելք, միշտ հեռուն ճալեր, միշտ դեպի լավը ճալ-

յեք: Եվ բոլորիդ հիմա մեկ խոսք պիտի ուղղեմ և դրանով կփակեմ: Մենք պիտի շարժվենք հետևյալ սկզբունքով:

Հայաստանը չէ այն, ինչ որ էր տասնամյակներ առաջ: Հայաստանը է այն, ինչ որ ուզե, որ հայ ժողովուրդը ինքը ըլլա: Հետևաբար, ի՞նչ կուզեք, որ ըլլա ձեր երկիրը՝ լա՛վ կուզեք, լա՛վը արեք: Ոչ թե ուրիշից սպասեք, ձեր ձեռքերի շնորքները խառնեցեք այս հողին, այդ հողից կյանք հանեցեք, որ մեր Հայրենիքը հայի ձեռքով շինվի, հայրենաբնակ հայության և մահ արտասահմանի հայության միասնական գործակցությամբ և օժանդակությամբ: Ժողովրդի խոսքը մտիկ անենք. «Իմ քեզ օգնի, Աստված քեզ կօրհնի»: Եթե նույնիսկ անձրև գա, ինչպես ժողովրդական առածն ասում է, ցնցողը ձեռքիցդ մի գցիր: Ցնցողը միշտ պահիր ձեռքումդ, աշխատանքդ, քո բաժինը բեր, Աստծու բաժինը թող Աստծուն, որովհետև Նա կօրհնի նրան, ով արժանի է օրհնության, ով ինքն իրեն կօգնի, իր նմանին կօգնի և Հայրենիքի ծաղկմանը իր մասնակցությունը կրեր:

«Ընորհք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ ընդ անհետեսանդ: Ամէն»:

Ստեփանավանից Վեհափառը շարժվեց դեպի այս այցելության վերջին հանգրվանը՝ Սպիտակ քաղաք: Եթրաշարժից հիմնովին ավերված Սպիտակը այսօր վերականգնվում է հայի նակատի գրով ու Տիրոջ անսուտ խոսքով ամրացած պիտի կերտի նոր արշալույս:

Սպիտակի սահմանագծում քաղաքի Սուրբ Հարություն եկեղեցու հովիվ Ավետիք արեղա Սողոմոնյանը, քաղաքագլուխ Հ. Ասատրյանը և քաղաքային իշխանության ներկայացուցիչները քաղաքի և շրջակա գյուղերի ժողովրդի հետ դիմավորեցին Վեհափառ Հայրապետին՝ նրա միջոցով տեսնելով իրենց ապրելու հույսն ու գրավականը:

Սպիտակից քիչ հեռու գտնվող Լուսազյուղ վայրում էլ Վեհափառն իր վերջին պատգամը տվեց իր հավատացյալ հուռին, որը կարելի է բնութագրել որպես Ծիրակի թեմ կատարած այցելության ամփոփում և հրավեր աշխատանքի ու կյանքի՝ Աստծու փառքի ծառայության, Եկեղեցու պալծառության և Հայրենիքի շինության համար:

«Սիրելի հոգևոր եղբայրներ և հարգարժան պետական քաղաքային իշխանությանց ներկայացուցիչներ և թանկագին հավատացյալներ՝ հարազատներ,

Այս արևին հերքև, Աստծու ստեղծած բնություն տաճարի մեջ, ես երբ առաջին հանդիպումն եմ ունենում Սպիտակի ժողովրդի հետ, փառք եմ տալիս Աստծուն, որ արևով եմ տեսնում ձեզ բոլորիդ: Արև լինի միշտ ձեր բուլորի կյանքը: Անձրեք, մութը շատ ծանր նստավ ձեր բոլորի վրա: Միշտ ապվեց, որ Սպիտակ անունը առնչվեց մեր ներկա ժամանակների պատմության ընթացքում ցավի, վշտի, կործանումի, մահվան, սուգի բառերին հետ: Սպիտակ աստղը կհիշի երկրաշարժը: Սպիտակ աստղը կհիշի այն հազարավորների անհետ մեկնումը այս աշխարհից, որ իրենց կամքից կայուն չուներ և հանկարծ բնության մեկ անսպասելի ցնցումի հետևանքով նրանք, որոնք երկրի վրա էին, հանկարծ երկրի տակը թաղվեցին: Ահավասիկ, շուրջ յոթ տարիներ եմ անցել, ես նրանց հիշատակը չեմ մոռանա և ձեզ խոսք անելուց առաջ իմ աչքերը դեպի երկինք եմ բարձրացնում առ Աստված և նրանց հիշատակն եմ օրհնում: Թող նրանք երկնքից դիտեն մեզ՝ ապրող-

ներիս: «Ողորամ մեռելոց» և այժմ «կոչեմ ապրողաց»: Ճիշտ է, մահը եկավ, վիշտը այցելեց մեզ, բայց ինչպես ճիշտ նշվեց, ես առավել եւս պիտի շեշտեմ այն ճշմարտությունը, որ մենք եղել ենք կյանքի համար և ոչ թե մահվան: Մահը մեզ պիտի պատահի ուղենք կամ չուղենք, այսօր կամ վաղը, այսպես կամ այնպես. դա մեր կամքից վեր է: Դա մարդկային մեր գոյության հետ առնչված բնութենական, բնախոսական երևույթ է: Ինչ որ մեզի տրվել է, դա կյանքն է: Մենք կոչված ենք ոչ թե մահվան մասին մտածելու, որի մասին մտածելն ավելորդ է: Մենք ոչինչ կարող ենք փոխել մահվան իրողությունից: Մահը մահ է ամեն տեղ, բայց մենք ստացել ենք Աստծուց կյանքը զայն ապրելու համար, զայն արժեքավորելու համար: Օյնպես, որ երբ մահը գա ու տանի այն, ինչ որ տարվելիք է, այսինքն ֆիզիկական գոյությունը մեր, մենք չգնանք մահվան հետ անհետ, մնանք մենք իբրև հիշատակ, մնանք իբրև գործ, մնանք իբրև զաղափարի վկաներ, մնանք իբրև հավերժական Աստծու կանչին մասնակից անձեր այս երկրի վրա: Մեր քրիստոնեական հավատքը մեզ անմահություն կներշնչի: Այդ անմահության շունչն է, որ այժմ պետք է մեր բոլորի՝ ապիտակցիների և ամբողջ աղետի գոտի կոչված շրջանի ժողովրդին մեզ վերատին շնչավորի անմահության զաղափարը: Եղել ենք կյանքին համար, պիտի նայենք կյանքին և այդ կյանքը պիտի արժևորենք այնպես, որ երբ մահը գա, մեզ չկարենա տանել ամբողջությամբ և մնանք մենք իբրև հավերժական ժողովուրդ:

Եղբայրներ և քույրեր, ահավասիկ ճիշտ մեկ ամիս անցավ այն օրից, երբ ազգի կամքով, Աստծու տնօրինությամբ ես կոչվեցի այս ամենեն ծանր պարտավորության, որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության պաշտոնն է մեր Եկեղեցու և ազգի կյանքի մեջ: Երևակայեք դուք, 35 թեմեր Հայաստանում, Արցախում, նախկին Սովետական Միությունից անջատված երկրների մեջ, ինչպես Դաշնակցային Ռուսաստանի, Ուկրաինայի և մյուս երկրների մեջ, արտասահմանի չորս տարածքի վրա, և այդ 35-ի մեջ ես բնութեցի Եփրակի թեմը, որպես առաջին թեմ Հովվապետական այցելության համար, որովհետև իմ ըմբռնումով Եկեղեցին եղել է առաջին հերթին կարիքավոր, աղետից այցելված, բայց ոչ թե աղետված, մահվանից այցելված, բայց ոչ թե գերեզմանված, հուսահատությունից այցելված, բայց հույսով ապրող և ապրելիք ժողովրդի հետ: Պարզ խոսքով՝ եկել եմ ասելու, որ ձեզ հետ եմ ձեր ներդրման օրերին և եկել եմ մասնակից դառնալու կարողության գերազույց աստիճանի չափով այն բոլոր վերակառուցման, վերականգնման աշխատանքներին, որին այժմ լծվել է ամբողջ, այսպես կոչված, աղետի գոտու ժողովուրդը, և դրա մեջ հատկապես Սպիտակի ժողովուրդը:

Աղբյուրն եմ նաև առ Աստված, որ աղետի գոտի արտահայտությունը կամաց-կամաց մեր բառարաններից դուրս հանվի և կոչենք այս շրջանը վերակենդանության շրջան, վերածաղկման շրջան: Բնության արհափարքները հաճախ բնության վրա այնպիսի չարիքներ կրեքեն, որոնցով բնությունը կվնասվի: Կզան փոթորիկը, երաշտը, մարախը և բնության գեղեցկությունները և բնության գործենականությունները կտանեն: Բայց կգա զարոն, կվերածաղկի այդ բնությունը: Կյանքն էլ բնության հետ կարելի է նմանեցնել: Կգա մահ, կգա հիվանդություն, կգա աղետ զանազան տեսակի, բայց մարդը, ազգը, ժողովուրդը եղել է վերակենդանության համար և մենք այդ վերակենդանության շունչն է, որ ուզում ենք բերել ձեզ բոլորիդ: Եկել ենք ասելու ձեզի. մի՛ խնայեք ոչ մեկ ճիգ՝ ձեր ձեռքերով ձեր կյանքը վերակա-

ոուգելու համար: Եթե դուք ձեր գերագույն չափի կարելին անեք, հավատացեք, Աստված ձեզ կօգնի: Երբ մարդ ինքը ոչինչ անի անձնապես, ո՛չ որ իրեն կարող է օգնել, որովհետև Աստված անգամ տիեզերքի մեջ գործելու համար մարդն է ստեղծել, մարդը եղել է լծակը տիեզերքի, մարդը եղել է պսակը Աստծու ստեղծագործության: Թանկագին զավակներ Հայաստանյայց եկեղեցու, եթե ճիշտ եք հասկանում քրիստոնեական մեր հավատքը, մեր հավատքը եղել է մահվան հաղթելու հավատք: Այդ հավատքն է զինել մեր բոլոր մախնիներին: Այս Սպիտակի կամ աղետյալ գոտու աղետից շահ-շահ տավելի մեծ աղետներ է անցկացրել մեր ժողովուրդը իր պատմության ընթացքում:

Դուք, մանավանդ դպրոցականներ և երիտասարդներ, եթե նայեք պատմությանը, պիտի տեսնեք, որ պատահեցան տարիներ, որ ավելի քան երկուսու կես միլիոն ժողովուրդ իրենց տներից դուրս թափվեցին, արմատախիլ եղան ցեղասպանության ժամանակ: Եթե չգիտեք, զնացեք, ձեր ուսուցիչներին հարցրեք: Ես իմանում եմ, որովհետև իմ հայրը և իմ մայրը այդ արսորի ժամանակ փրկվել են, իրենք տեսել են իրենց յոթ եղբայրների և քույրերի մահը: Փառք Աստծու, դուք ձեր հողերի վրա մնացիք, նրանք՝ վերապրողները, իրենց հողերից էլ դուրս շարժվեցին: Ամեն մեկը մի երկիր ընկավ, անձանոթ՝ լեզուներին և կյանքին. իրենց ունեցած ժառանգությունից ոչինչ կրցան տանիլ այնտեղ. ցնցոտիի նման հագուստներով գնացին, բայց էլի ապրեցին:

Ապրեցին, որովհետև հավատքով գործեցին, քրիստոնեական հավատքով ներշնչվեցին, կյանքին նայեցին: Ես գիտեմ այդ սերունդը մեր պատմության մեջ, անձամբ տեսել եմ այդ սերունդը՝ որբերի սերունդը: Դուք կարող եք երևակայել այդ տարիներին 130.000 որբ անհայտ ու անմայր փոքրիկներ: Այն վաճառում, որ ես ապրել եմ, մեծացել եմ Անթիլիաս կոչված վանքը խրաճանում, 1400 որբեր են ապրել այդ փոքրիկ տարածության վրա, որ հետո վերածվեց կաթողիկոսարանի: Իրենց Հայրենիքից փրկված, արմատախիլ եղած տղաներ գնացին, չարքաշ աշխատեցին, քար կոտրտեցին, ճամփա շինեցին, կոշիկ կարեցին, կոշիկ ներկեցին, կոշիկ հնակարկատեցին, մինչև որ հասնեն արվեստի, գիտության, տեխնոլոգիայի և ուրիշ բարձր մակարդակների: Բայց նրանցից ոչ ոք չմտրաց, մտրացկան չեղավ: Արար մեծ եկեղեցականներ, արար աշխարհի մեծ ղեկավարներ ինձ անձամբ ասել են, որ հայերը երբ գնացին այնտեղ, նրանց համար, նրանց դիտելով, արաբները մի առակ են ստեղծել. «Մի՛ մուրար, նաչի՛ր հայերին»: Ի՛նչ մեծ պատիվ է մեր ազգի համար:

Հետևաբար Սպիտակի թանկագին ժողովուրդ, արեք ձեր բարձրագույն աստիճանի կարելին, նայելով միշտ կյանքին, հույսով միշտ լեցուն և ոչ թե հուսահատությամբ, ողբով, հոգեկան ավեկոծությամբ: Մի լինեք այսպես կյանքից դժգոհ ժողովուրդ: Եղեք կյանքով խանդավառ ժողովուրդ: Ասեք մահվան. դու տարար այն, ինչ որ կարող էիր տանել, բայց մենք ապրում ենք կյանքի համար և պիտի ապրենք այնքան առեն, որքան Աստված մեզ շունչ է տվել, ստեղծագործականորեն պիտի աշխատենք: Մենք պիտի հողին մեջ աշխատենք, պիտի աշխատենք բոլոր այն գործարանների մեջ, որոնք կամաց-կամաց, վերաշինվելու են, բայց անաշխատ, անգործ մարդը ինձի համար չի կարելի ամբողջականորեն հաշվառել: Հայը եղել է գործի համար, այս երկրից կյանք հանելու համար:

Դուք էլ եղեք հոգով գինված, արի, հայտ վայել գավակներ և աղպիսի կլանքով, կլանքին մալող և անմահությունը շահող ազգային անձեր Սպիտակի շրջանում: Թող Աստված ձեզ ուժ ներշնչի, հույս ներշնչի և աշխատանքի կամքը պրկի, որպեսզի էրբ ուրիշները զան, ձեր ձեռքի «հունար»ները տեսնեն, դաշտերը քիչ մը ավելի կանաչացած, բերքը ավելի առատացած, տները մի քիչ ավելի շինված և ասեն. այս ժողովուրդը ոչնչից այս է արել, դուք էլ ձեր ձեռքերը միացրեք նրանց ձեռքերին, որովհետև նրանց ձեռքերը աշխատող ձեռքեր են և ոչ թե մուրացող: Այս թող լինի իմ առաջին պատգամը ձեզ բոլորիդ ուղղված, մանավանդ մեր այս սիրասուն փոքրիկ աղջիկներին և տղաներին, որոնք դպրոցում պետք է սովորեն կյանքի իմաստը: Իրենք երբ մեծանան, ասեն, թե մահը տարալ մեր նախորդներին, որքան մանուկներ դպրոցական զոհ գնացին, բաց էի մենք կան: Եվ այնքան ասեն, որ կանք, մենք Աստծուն, մեր Մայր Եկեղեցուն, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին և մեր Հայաստանի անկախ պետականությանը պիտի հավատարիմ գտնվենք և մասնակից դառնանք, որովհետև Աստված այս աղետից հետո մեզի մեկ բան պատիվ արեց, այն է՝ մեզի տվեց ազատ, անկախ, ինքնիշխան Հայկական պետություն: Անցնող 70 տարիներին ինչ որ կորցրինք իբրև ազգ մեր սեփական կամքի արտահայտության տեսակետից, այսօր դավերաշահներ նոր կլանքով, Հայաստանի անկախ պետականության ամրացումով և զարգացումով, որովհետև պետությունը մենք ենք: Մեր բոլորի մասնակցությամբ է, որ կլինի պետությունը և Եկեղեցին, ինչ որ դուք կուզեք, որ նա լինի վասն փառացն Աստուծո, վասն շինության և պատվուն ազգիս Հայոց և վասն պալծաւորության Հայաստանցւոց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հավիտյան հավիտենից: Ամեն:

Այցելության ամենավերջին հանգրվանը Սպիտակի թիթեղաշեն Սուրբ Հարություն եկեղեցին էր Հարության խորհրդանիշը և այդ Հարության ազդարարողն ու համազանգողն է Սուրբ Էջմիածինը իր ազգընտիր Գահակալով, որի ճշմարիտ և անաղարտ պատկերն ու նկարագրի էությունը Հոգու անպառ հեղման շնորհով քաջհայտել է անմահաճուն Հովհան Մանդակունի Հայրապետը. «Յեկեղեցիս օրհնեցէք զԱստուած, եւ զՏէրն յաղբերացն Իսրայէլի, ահա սիրեցէք զեկեղեցիս, եւ սիրեցալք լեկեղեցւոյ, զթագաւորս քաղցրացոյց եկեղեցի, զգաւազանս ընտելացոյց, զգալս զգառինս առար, զձեզ պալծաւացոյց, զթշմամիս ճշմարտութեան ամաշեցոյց» Ամեն:

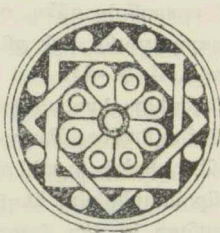
Սուրբ Հարություն եկեղեցում ստոթքից հետո Վեհափառն այցելեց և ծանոթացավ քաղաքում կառուցվող նոր եկեղեցու շինարարության աշխատանքներին, խրախուսեց, քաջալերեց և օրհնեց աշխատանքները իրականացնողներին, այցելեց և երկրաշարժի զոհերին ի հիշատակ կանգնեցված խաչքարի առջև աղոթք և խնդրանք բարձրացրեց առ Բարձրյալն Աստված, որպեսզի Տէրը երկնային խորանների լույսերի մէջ պահի նրանց անմահ հոգին, ինչպես նաև ուժ և կորով պարգևի նրանց կանքն ու գործը շարունակողներին:

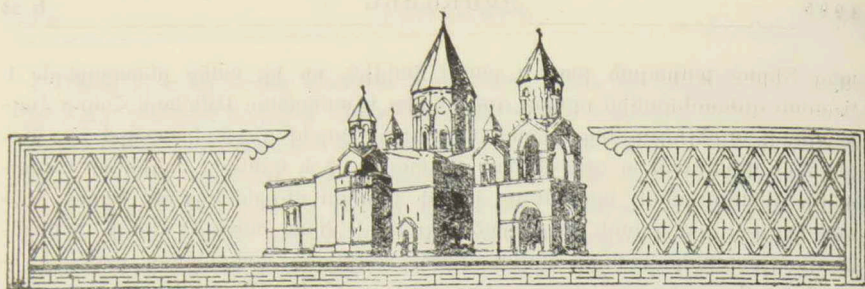
Այս հոգեշունչ արարողությամբ էլ Վեհափառ Հայրապետն ավարտեց այցելությունը Թրակի թեմ և ուշ երեկոյան վերադարձավ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին՝ այս անգամ արդեն ժողովրդի շունչը խառնելու Իջման Սուրբ Մեղանի խաչից ճանաչող Լուսավորչի շնչին:

Վեհափառ Հայրապետի՝ Թրակի թեմ կատարած Հովիպպետական այցելությամբ ժողովուրդը հանդիպեց Աստվածաէջ Սուրբ Էջմիածնին, հանդի-

պեց Տիրոջ քարոզած քաջ և բարի հովվին, որ իր անձը ընծայաբերել է Գառուս գոհաստեղանին որպես գոհ ընտիր և անսրառ: Ամենայն Հայոց Հայրապետի աջգլությունից Շիրակ աշխարհը շարժվեց... երկրաշարժ էր, սակայն ոչ փլուզման ու սվերի, այլ վերհատնումի և կյանքի, հոգիների և սրբուների միահյուսման, հավատքի, հույսի և սիրո վերընձուղման, Տիրոջ հրեղեն համբույրից կրակե քարացած լեզուների նման ծաղկած Սուրբ Էջմիածնի հովիտեմական հնոց-ձուլարանում, հոգիները ապականող ցանված ուրումն ու փառակալած ժանգը մաքրելու շարժ էր Աստվածպաշտության և ինքնանմանաշողության լուսարձակի ներքո: Մղետի լոթ տարվա մղձավանջից հետո Վեհափառի շուրթերով հնչեց Արարչի հրամանը. «Նդիցի լոյս» և վառան ենք, պիտի չուշանա «Նւ եղև լոյս»-ը, որը տեսնելու և դրանով ապրելու ճշմարտությունը ի լուր ողջ հայության և աշխարհի ղողանջեց Մալքալանքի Լուսակառույց Խորանից:

ՎԱԶԳԵՆ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ԳԱԼՍՏՅԱՆ:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՔԱՐՈԶԸ ՄԱՅՐ ՏԱԾԱՐՈՒՄ
ԵՐԵՎԱՆ ՍՈՒՐԲ ԽԱՉԻ ՏՈՆԻՆ
(14 մայիս)

«Յանուն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ: Ամէն»:

«Ձոր տեսարն եւ լուսք՝ պատմեմք զձեզ, զի եւ դուք հաղորդութիւն ունիցիք ընդ մեզ, եւ մեր հաղորդութիւնն իցէ ընդ Հօր եւ ընդ Որդոյ իրում Յիսուսի Քրիստոսի» (Ս. Յովհ. Ա. 3—4):

Քիչ առաջ, այս Սուրբ Եկեղեցու կամարների ներքեւ ընթերցուեցին այս բառերը, որոնք բաղուած են Յովհաննու Առաքելոյն առաջին թղթից եւ առաջին գլխից: Յիսուսի ամենէն սիրելի աշակերտներից՝ Յովհաննէսը ասում է. «Այն ինչ որ մենք տեսանք եւ լսեցինք, ձեզի կ'պատմենք, որպէսզի դուք մեզի հետ հաղորդակից դառնաք եւ մեր հաղորդակցութիւնը լինի ամբողջական Հօր Աստծոյն, Նրա Որդւոյն Յիսուսի Քրիստոսի հետ»:

Յիսուսի կեանքը բաժանող, Յիսուսի մտերմութեան մէջ ապրող առաքեալները, Յիսուսի Համբարձումից յետոյ, համարձակ, յանդուգն, արի հոգիով քարոզեցին Յիսուսի ճշմարտութիւնները, որովհետեւ չէին կարող իրենք իրենց մէջ պահել Լոյսը: Լոյսը իր բնութեամբ իսկ ճառագայթում է. նա ով լոյս ունի իր մէջ՝ չի կարող իր անձին եւ իր սեփական, անհատական կեանքի նեղ պարունակին մէջ պահել այդ լոյսը: Ինչպէս Աւետարանի մէջ ասուել է, լոյսը աշտանակի վրայ կը դրոյի եւ ոչ թէ անկողնու տակ, ոչ էլ գրուանի ներքեւ: Յիսուսի առաքեալները սկսան այնպիսի ուժգնութեամբ, յարատեւութեամբ եւ մարդկայնօրէն անկարելի թոող քաջութեամբ լուսին ճառագայթները դառնալ աշխարհին չորս կողմերը:

Մենք՝ հոգեւորականներս, որպէս նրանց՝ առաքեալների անարժան յաջորդները, մենք էլ պարտաւորութիւնը ունենք նրանց ճանապարհին հետեւելու եւ դառնալու վկաները այն ճշմարտութիւններին, որոնք Աւետարանից են բխում եւ եկեղեցու կեանքից են անցնում եւ մեր փորձառութեան միջից են փոխանցում:

Աւետարանի այդ ճշմարտութիւններից շատերը ինձ համար վերստին թարմութիւն գգեցան, երբ անցնող շաբաթ ինձ վիճակուեց Աստծու օրհնութեամբ եւ տնօրինութեամբ իմ առաջին Հովուապետական այցելութիւնը կա-

տարելու Շիրակայ թեմում՝ Հիսիս-արեւմտեան շրջանում մեր Հայաստան աշխարհի, այն մասը մեր երկրի, որ սրանից եօթ տարիներ առաջ երկրաշարժից այնքան խորը ցնցուեց, եւ ահաւոր ողբերգութեան մի դուռ բացուեց մեր ժողովրդի կեանքում: Եօթը տարիներ առաջ այդ երկրաշարժից վնասուած, երկրաշարժի զոհ գնացած ձեր հայ եղբայրներին եւ քոյրերին ուղեցի գնալ առաջին անգամ Հովուապետական այցելութեան, որովհետեւ ցանկացայ եկեղեցու հոգածութիւնը հանդէպ ժողովրդի, յանուն Աստծու, յանուն Քրիստոսի ցոյց տալ առաւելաբար, տառապող, զրկուած, վերքից տակաւին կրտսացող մեր ազգի այն անդամներին, որոնք գտնուած են մեր երկրի Հիսիս-արեւմտեան շրջանում:

Եւ այսօր Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի սրբազնատոբն այս բեմից ուզում եմ իմ ապրումները եւ տեսածները պատմել մեր ժողովրդին, եւ նրանց միջից անգրագիտունալ այն ճշմարտութիւններին, որոնք մեր կեանքի համար կենսական են, եթէ մենք ուզում ենք այդ կեանքը լինի հարազատօրէն քրիստոնէական, վաւերականօրէն մարդկային եւ ճշմարտօրէն հայկական:

Սիրելի՛ք, Աստուած ինձ ուժ տուեց, փառք Նրան, որ եւ գտնուեցի զրեթէ բոլոր շրջաններում, զրեթէ բոլոր ծխական այն համայնքների մէջ, որոնք կազմում են Շիրակայ թեմը: Սկսեցի գիւղերից, գնացի Ներքին Բազմաբերդ, անցայ Թալին, գնացի Մաստարա, Ստոնաղբիւր, Մարալիկ, Չորակապ, գնացի Արթիկ, Հատին եւ ապա Գիսարի, եւ Գիւմրիից լետոյ մինչեւ Աշոցքի շրջան, գնացի մինչեւ Սպիտակ, մինչեւ Վանաձոր եւ մինչեւ Ստեփանաւան: Եւ ի՞նչ տեսայ. հանդիպեցի գիւղացու, չարքաշ մարդու, որ իր ձեռքերն է խառնում հողին եւ իր կեանքն է իր ձեռքերովը, իր քրտինքովը շահում: Գնացի քաղաքացի մարդին, տեսայ նրա բնակարանային պայմանները, հանդիպեցի մանուկներին, դպրոցական, երիտասարդ, հանդիպեցի մտաւորական, ուսուցիչ, արտեստագէտ դասակարգերին, եղայ տառապեալին հետ, հաղորդուեցի զինուորականներին հետ, խորհրդակցեցի մեր հոգեւորական եղբայրներին հետ, գտնուեցի մեր պետական քաղաքային իշխանութեանց ներկայացուցիչներին մօտ, մի խօսքով՝ ժողովրդի բոլոր խաւերի, ժողովուրդը եւ ազգն ու եկեղեցին բաղկացնող բոլոր տարրերին հետ կարողացայ շփում հաստատել, ուղղակի հաղորդութիւն ստեղծել եւ նրանց սրտի տրովը զգալ իմ երակների մէջ: Այդ բոլորից եւ քաղում եմ հետեւեալ զխաւոր ճշմարտութիւնները.

Առաջին. Փառք Աստծուն, քրիստոնէական հաւատքը կենդանի է մեր ժողովրդի մէջ: Եւ դա տեսայ այն սիրալիր, ջերմօրէն ընդառաջող դիմաւորութեան մէջ, որ ժողովուրդը ցոյց տուեց: Հաւատքի ծարաւը, քրիստոնէական ճշմարտութիւնների հանդէպ զգալնութիւնը առողջ է մեր ժողովրդի մէջ եւ նա, ով կասի, թէ անցնող 70 տարիների ընթացքում մեր վրայ պարտադրուած վաշտակարգի բերումով հաւատքն անհետացել է՝ սխալ է խոսում կամ սուտ է ասում: Հաւատքը առո՛ղջ է: Կը մնայ, որ այդ հաւատքը գիտակցական ապրումի, գործի, վարուելակերպի վերածուի մեր ժողովրդի բարոյական նկարագրի վերականգնման, առողջացման համար ե՛ւ իբրեւ մարդ, ե՛ւ իբրեւ հայ, քրիստոնէաշունչ պատգամներով մեր կեանքը կառավարելու իմաստութեամբը: Եւ այստեղ էր, որ տեսայ առաջին վերքը՝ «Հունձք բազում են, եւ մշակիք՝ սակաւ»,—ինչպէս ասում է Աւետարանի մէջ: Այո՛, պետք ունենք մենք այդ ժողովրդին գնալու, այդ ժողովրդի կեանքին մէջ մտնելու, այդ ժողովրդի կեանքի շրջագծի մէջ Աւետարանը թարգմանելու: Մի խօսքով՝ եկեղեցին պատ, ջահ, խորան, կամար, զմբէթ լինելուց աւելի, պէտք է

դառնայ ժողովրդի մէջ գործող հոգեկան ուժ, բարոյական ուսուցում, նկարագրի կազմաւորման ընթացք: Մենք պարտաւոր ենք լինել այն, ինչ որ Աստուած ուզում է, ոչ թէ այն, ինչ որ մենք մեր պարագայական, ժամանակաւոր, մակերեսային, զգայարանական, հաճոյապաշտական ախորժակներից տարուած ուզում ենք, որ լինենք: Ո՛չ, պէտք է լինենք այն, ինչ կերպարով մեզ Աստուած ստեղծել է եւ ուզում է, որ մենք մնանք պայծառ, անաղարտ այդ Աստուածային դրոշմին, Աստուածային կնիքին մեր վրայ անապական պահպանումով:

Սիրելիներ, այստեղ կամ աշխարհի որեւէ մի տեղ, որ նայում էք Սուրբ Էջմիածնին՝ մեր Մայր Աթոռին, այստեղից եւ յատարարում եմ մեր ողջ ժողովրդին, որ աղէտը, որ պատահեց՝ աղէտ չի մնալ, եթէ երբէք մենք աղէտից դաս սովորել գիտենանք: Աղէտը աղէտ է այն ատեն, երբ մենք աղէտից ոչինչ ենք հասկանում, ոչինչ ենք սովորում եւ այնպէս ենք ապրում, որ կարծէք թէ աղէտ եղած չլինի մեր կեանքում: Վիշտը, տառապանքը, նեղութիւնը մի դպրոց են մեզ համար եւ այդ դպրոցի առաջին դասը, որ եւ սովորեցի իմ այս Հայրապետական այցելութեան ընթացքում, այն է, որ մենք բոլորս հայաստանցի հայերս, ամենից առաջ, մենք պէտք է, որ մեր վերքերը մե՛ր ձեռքերով դարմանենք: Այլեւ թողնենք այն լաց ու կոծի հոգեբանութիւնը, ճնշուած մարդի, զրկուած ազգի այն հոգեբանութիւնը, որ կը կաշկանդի մեզ: Մենք տերն ենք մեր անձերին, լինե՛նք տէրը մեր կեանքին՝ այսինքն, մենք աշխատենք մեր վերքը մեր ձեռքերով դարմանելու:

Երկրորդ մեծ դասը, որ եւ սովորեցի եւ մենք սովորելու ենք, այն է, որ այլեւ մեր այն եղբայրները եւ քոյրերը, որոնք ուզում են իրենց եղբայրութիւնը եւ գորակցութիւնը յայտնել Լեւինականի շրջանի մեր ժողովրդին, պարտաւոր են անդրադառնալ այն իրողութեանը, որ այլեւ ամենից կարեւոր բաժինը այս գործի մէջ պէտք է լինի բնակարանաշինութեան գործը, արդիւնաբերական միջոցների ստեղծումը եւ ոչ թէ շարունակումը այն շտապ օգնութեան, որ սկսուեց երկրաշարժի աղէտի օրից եւ շարունակում է որոշ աստիճանով մինչեւ այսօր: Ես տեսայ, թէ որքա՛ն ընտանիքներ տակաւին գտնում են առանց բնակարանի, տակաւին վթարուած տների մէջ են ապրում: Տեսայ դիմացը նաեւ այն սքանչելի գործը, որ կատարուել է՝ շէնքեր են բարձրացել, փլատակ շէնքեր են վերստին նորոգուել: Իմ մտքից անցաւ այն պատկերը, որ լուսի եւ խաւարի խաղի պատկերն է. մի կողմ մութ էր, միւս կողմ լուս էր: Ռոյսը նոր շինուածն էր, մութը այն էր, որ տակաւին մնում էր երկրաշարժի վերքի արիւնոտ բաժնում:

Հետեւաբար, մենք պէտք ունենք այլեւս ե՛ւ արտասահմանում, ե՛ւ սլաւոնեղ լծուել շինարարական գործի, որովհետեւ դա իր մէջ ունի երկու բարիքներ. առաջին՝ հանգստաւէտ, չեմ ասում շռալ, գեթ բնականոն պայմանների մէջ ապրողը նուազ կատաւափ, քան խեղճ պայմանների կամ բնակարանների մէջ ապրողը: Մենք երջանկութեանը տեղի նպաստած կլինենք բնակարան հայթաթելով, քան մի պատառ հաց տալով: Երկրորդ՝ մենք աշխատենք, գործ ստեղծած կլինենք անգործ մնացած մեր եղբայրներին եւ քոյրերին համար, ուրիշ խօսքով՝ կրկնակ բարիք ունի բնակարանաշինութեան եւ արդիւնաբերական միջոցների ստեղծման կենսական գործը:

Այստեղ եւ ուզում եմ նշել, որ սքանչելի գործ է կատարել «ՀԱՅԱՍՏԱՆ» Համահայկական Հիմնադրամը. տեսայ նրանց ջանքերով շինուած հարիւրաւոր տները. եւ մենք պէտք ունենք մեր բոլորի աշխատանքները համակարգելու, ներդաշնակելու, միութիւն ստեղծելու եւ ոչ թէ ցրիւ կերպով,

իրարից անտեղեակ կերպով մեր օգնության և աջակցության ու զօրակցության գործը յառաջ տանելու:

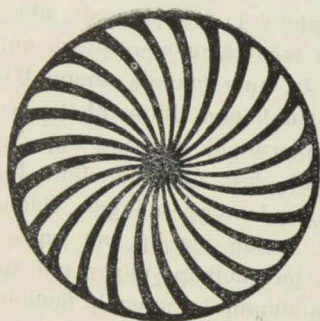
Երրորդ՝ Ես սովորեցի այն դասը, որ մենք եթե երբեք ուզում ենք մեր ժողովուրդը այս հողին կապում Կահել, պետք ունենք մեր Հայրենիքի շինարարության այն առողջ բաղաբականության մշակումին, որով մենք այլևս հողը մեր սեփականը նկատենք, մեր գերագույն հարստությունը: Մի մեծ ղեկավար մի մեծ ազգի ասել է. «Մի ազգ բաղկանում է երեք բաներից՝ հողը՝ Հայրենիքը, ժողովուրդը և օրենքները: Վերջին երկուսը կը փոխուն՝ ժողովրդի կեանքն ու օրենքներն էլ կը բարելաւուն՝ կը փոխուն: Միակ այն բանը, որ կը մնայ անփոփոխելի, դա հո՛ւն է, երկի՛րն է»: Եղբայրներ, մենք մոր ենք դուրս եկել Հայոց ազգի դեմ գործուած ցեղասպանության 80-ամեայ ոգեկոչման օրերից. ապրիլի 24-ն էր դա: Մէկ և կէս միլիոն հայ մարդ զոհ տուեցինք: Փառք Տիրոջ, հազար փառք Իրեն, որ մենք մէկ և կէս միլիոնի թիւը վերագտանք՝ և աւելիով: Բայց հողը, որ գնաց՝ Արեւմտեան Հայաստանը, ահաւասիկ այսօր տակաւին մեզ համար կորսուած հող է:

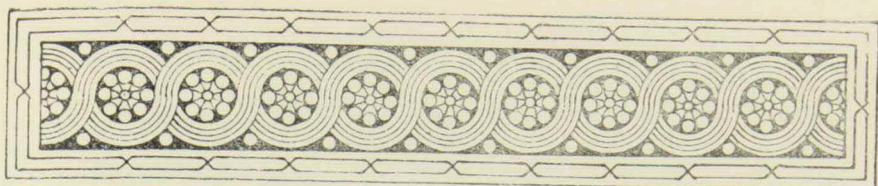
Հայրենի՛քն է, որի շինության գործին պետք է մենք լծուենք, որովհետեւ Հայրենիքը սոսկ հողը չէ, հողին վրայ մեր խառնած քրտինքն է, հողին մէջ մեր թափած արիւնն է: Մի խօսքով, մեր ամբողջ էութիւնն է, մեր ազգային ինքնության և արժանապատւութեան զգացումն է՝ դա է, որ հողը կը վերածի Հայրենիքի: Եւ դրա համար այսօր Մենք կոչ ենք ուղղում մեր ողջ ժողովրդին Մայր Աթոռի այս Սուրբ քեմից է՛ւ աշատեղ Հայաստան, է՛ւ ի սփիռս աշխարհի: Երկրաշարժի առիթով մեր ժողովուրդը լուռուց, շարժուեց և այն ատեն ես ըսի, եթէ Հայաստանում երկրաշարժ տեղի ունեցաւ, ողջ աշխարհում մարդաշարժ տեղի ունեցաւ, հոգեշարժ տեղի ունեցաւ: Այն ատեն եղան բազմաթիւ օտար ազգեր, որ օգնեցին մեզ. գրեթէ անմասն չմնաց որեւէ մի հալ, որ իր քածինը չբերէր այն զօրակցութեան գործին յատուկ նուիրահաւաքութիւններով և յատուկ հանգանակութիւններով: Եւ եթէ կան տակաւին այդ գումարներից մնացած գումարներ, օր առաջ փոխանցուեն դրանք «ՀԱՅԱՍՏԱՆ» հիմնադրամին, որպէսզի Հայաստանի վերաշինության գործը աղէտի գօտու մէջ առաւել թափով առաջ երթայ և մենք պայծառ դիմագծով աշխարհին ներկայանանք, որպէսզի մեր շինուած շէնքերի փայլը տարածուի և վնասուած շէնքերի վերքը դարմանուի մեր ժողովրդի կեանքում:

Ահաւասիկ, թէ ի՞նչ եզրակացութիւնների եմ եկել ես այս օրերին, երբ վերադարձել եմ Ծիրակալ թեմին իմ տուած առաջին այցելութիւնից: Այնտեղ եկեղեցիներ ունենք, որոնք կը կարօտեն անմիջական վերանորոգութեան: Այնտեղ ունենք դպրոցներ, որոնք պէտք ունեն խնամքի: Եթէ մենք կարենանք մեր հասարակական ընդհանրական հաստատութիւնները զօրացնել, նրանց միջից անհատները և ընտանիքներն էլ կը զօրանան:

Ահա, թէ ինչ տեսանք եւ ինչ լսեցինք և այսօր պատմում ենք ձեզ, հաղորդում ենք ձեզ, որպէսզի դուք էլ հաղորդակից դառնաք ողջ աշխարհում այս բոլոր իրականութիւններին և ճշմարտութիւններին և ըստ այնմ ձեզնից իւրաքանչիւրը կատարէ իր պարտականութիւնը ի՛ր ձեռով և ի՛ր չափով: Այս կիրակին Մայր Աթոռում ես հռչակում եմ Հիսիս-արեւմտեան մեր հայ ժողովրդի կիրակի: Այսօր մեր աղոթքների սիրտը նրանք թող գրաւեն, նրանք՝ ովքեր աշդ աղէտի զոհերը եղան: Անցեալ կիրակի ճիշտ այս ժամին զմբեթահատեալ և վերստին զմբեթաորեալ Եօթվերք Սուրբ Աստուածածնի եկեղեցում էի և այնտեղից էի խօսում մեր ժողովրդին, ջանալով

նրանց հաւատք, վստահութիւն եւ լաւատեսութիւն ներշնչել: Այսօր, մի շարք եւրոպացիներ, այս Մայր Տաճարում սիրտս բանալով կոչ եմ անում մեր ողջ ժողովրդին, որ իր մտածումների եւ իր արարքների մէջ հայրենաշինութեան գործը նկատի ունենալ եւ մոռացութեան չտալ երկրաշարժից վնասուած մեր Հայրենիքի այդ բաժինը եւ մեր ժողովրդի սիրեցեալ զասակները Գիւմրիի, Սպիտակի, Ստեփանաւանի, Վանաձորի եւ նաեւ այլ բոլոր այն գիւղերի մէջ, որոնց պատկերը իմ աչքերիցս երբեք պիտի չհեռանայ: Աստուած զօրացնի նրանց եւ զօրացնի ձեզ բոլորիդ «ի խնամս մարդասիրութեան խոր» լաւատեսաւ յաիտեանց: Ամէն:

ԾԻՐԱԿԱՅ ԹԵՄԻՆ ՄԵՐ ՀՈՎՈՒԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՆԴՐԱՆԻԿ
ԱՅՑՅԵԼՈՒԹԵԱՆ ԱԻԱՐՏԻՆ, ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ՈՒԽՏԱՎԱՅՐԻ ՕԶԱԽԻՅ ԱՂՈԹՔ ԵՄ ՎԵՐԱՆՈՒՔՈՒՄ
ԱՌ ԲԱՐՁՐԵԱԼՆ ԱՍՏՈՒԱԾ

«Բարերար և բազումողորմ Աստուած, հալցում եմ Քեզանից, որ սիրոյ, լոյսի և հաւատքի ապրումներով լցնես սրտերն ու հոգիները Ծիրակի տարածաշրջանում ապրող Քո հալկեան ցեղի զսակներին, համայն արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց, որք են ի նեղութեան իրենց տների աւերման, աշխատանոցների քանդման, վիրաւորում կամ հիւանդ լինելու, գործազուրկ մնացած լինելու և այլ կարիքների պատճառներով:

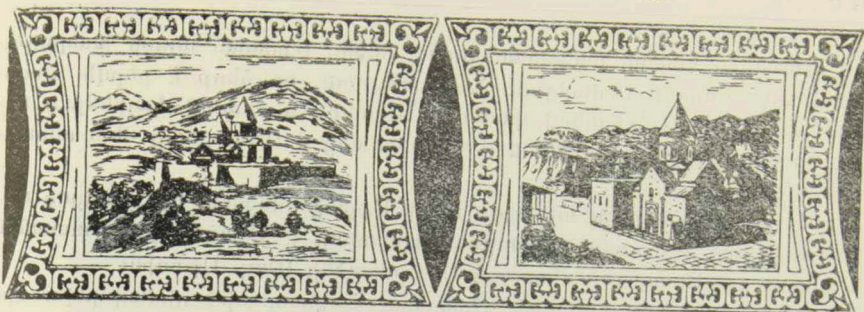
Զօրացուր մեր հոգևորականներին և պետական ու քաղաքային իշխանութեան սպասաւորներին, ժողովրդի բոլոր խաւերին և դասակարգերին, յատկապէս դպրոցական երեխաներին և նրանց ուսուցիչներին, աշխատող մարդկանց, հիւանդներին, որբերին, վիրաւորներին, վաճառականներին, հողազործներին, արհեստաւորներին և արուեստագէտներին ու մտաւորականներին, հաստատութիւններին և կազմակերպութիւններին, որպէսզի կարողանան փութով վերականգնել իրենց անհատական, ընտանեկան և համայնական կեանքը և ի սպառ բուժել բոլոր վերքերը երկրաշարժի պատճառած աղէտի:

Տէ՛ր, շնորհեա՛ւ ամենեցուն գերկնային իմաստութիւն և զհոգեւոր արիւթիւն վասն պատերազմին կենաց ըստ Առաքելոյն Սրբոյն Պօղոսի (Բ. Տիմ. Դ. 7) զի կարող լինիցին բարոք ընթանալ և զպսակն ժառանգել ի փառս Ամենակալին Աստուծոյ, ի շինութիւն ազգիս Հայոց, և ի պայծառութիւն Եկեղեցոյս Հայաստանեայց և ի բարօրութիւն Ծիրակայ Տիրախնամ թեմին. ամէն»:

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ
ՀՈՎՎԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԱՐՑԱԽԻ ԹԵՄ

ՄԱՅԻՍ 19

«Ես եկի զի զկեանս ունիցին, եւ առաւել եւս ունիցին»:
(ՀՈՎՀ. Ժ 10)

1995 թվականի մայիսի 19—22-ը, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության նախագահի և Արցախի թեմի առաջնորդ Ս. Պարզե եպիսկոպոս Մարտիրոսյանի միացյալ հրավերով, Վեհափառ Հայրապետը, ուղեկցությամբ Մայր Աթոռիս միաբաններ «Էջմիածին» ամսագրի գլխավոր խմբագիր Ս. Ասողիկ եպիսկոպոս Արիստակեսյանի, Միքայել ծայրագույն վարդապետ Աջապահյանի, Գրիգոր վարդապետ Զիֆոշյանի և Վազգեն սարկավազ Գալստյանի, Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահ Գագիկ Հարությունյանի, Կրոնից գործոց նախագահի պաշտոնակատար Լազար Սուջյանի, «Հայաստան» Համահայկական Հիմնադրամի գործադիր տնօրեն Մանուշակ Պետրոսյանի, Մայր Աթոռիս մամուլ դիվանի տնօրեն Արգար Ափիկյանի և լրատվական գործակալությունների թղթակիցների, այցելեց մաքառող և մարտնչող Հայոց արժվանքիստ Արցախ աշխարհը:

Սուրբ Էջմիածնի Գահակալներից շատ քերին է բախտ վիճակվել այցելել Արցախ աշխարհ, որի սրբություններն ու սրբաշնչիքները դարեր շարունակ բնրեխոս՝ և օգնական են եղել նրանց քաջ հովվության ու հայրապետական մականի ներքո ռաբոտող, ստեղծագործող և այդ ստեղծագործությունը արյան հեղմամբ սրբացնող զավակների համար:

Պողոս առաքյալը պատգամում է. «Եղբայրներ, դուք կոչված եք ազատության. միայն թե ձեր ազատությունը սոսկ մարմնի օգտի համար չլինի, այլ սիրով ծառայեցեք միմյանց» (ԳԱՂ. Ե 13):

Յոթամյա դաժան ճակատամարտից հետո, Արցախն այսօր խաղաղության երանությունն է վայելում, խաղաղություն, որ ձեռք է բերվել թափված թանկ արյամբ՝ հանուն փառացն Աստուծո և հանուն Հայրենյաց սիրտ, որ նորովի վերարժարծումն է Վարդանանց և Ղևոնդյանց հերոսամարտի:

Վեհափառ Հայրապետի երթը դեպի Արցախ անցնում էր Սյունյաց աշխարհով՝ որը մշտապես ամրության պատվար է Արարատյան ուտանին և Սրբություն Սրբոց լուսակառույց Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռին:

Գորիս քաղաքի մուտքին Վեհափառ Հայրապետին դիմավորելու էին եկել Սյունյաց թեմի առաջնորդական տեղապահ Ս. Աբրահամ վարդապետ Մկրտչյանը, հոգևոր դասի, շրջանի պետական և զինվորական ներկայացուցիչների հետ: Կարճատև դադարից, մահ «Հայաստան» Հիմնադրամի կողմից շրջանում ծավալած աշխատանքներին ծանոթանալուց հետո, Վեհափառ Հայրապետը շարժվեց դեպի Արցախ:

Հայաստանի և Արցախի սահմանագծում՝ Աղավնագետ (Ջաբուղ) գյուղում, Արցախի թեմի առաջնորդ Ս. Պարզև եպիսկոպոս Մարտիրոսյանը, հոգևոր դասը և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության վարչապետ Լ. Պետրոսյանը, բանակի հրամանատար գեներալ Ս. Բաբայանը և պաշտոնատար այլ անձինք ավանդական աղ ու հացով և ժողովրդի բազմությամբ դիմավորեցին Վեհափառ Հայրապետին: Յնծություն էր Արցախ աշխարհում, բանգի Հայոց Հովվապետի օրհնությունը եկավ կնքելու այս բազմաշարքերի խաղաղությունը և հուսադրելու՝ ասելով. «Եթե Աստված մեր կողմն է, ո՞վ է մեզ հակառակ» (ՀՌՌՄ. Ը 31):

Արցախում Վեհափառ Հայրապետի այցելության առաջին հանգրվանը եղավ մախկին Լաչին, այժմ Քաջաթաղ, իսկ Վեհափառի բնութագրմամբ և որակավորմամբ՝ Քաջաթաղ քաղաքը, որը Ծուշիի հերոսական ազատագրումից հետո նույնպես խոնարհվեց Հայոց զենքի առջև և այսօր հալաշունչ ու հայաբարբառ շուրջ երեք հազար բնակչությամբ ոգու ամբողջ ջերմությամբ իր գիրկն առավ իր հոգևոր հորն ու խնամողին: Խայտացող մանուկները, պատերազմի դառնությունը թոթափած և ուրախության արցունքախառն ժրպիտով ծերերն ու երիտասարդները մեկ բան են ասում մեզ, որ Արցախ հաղթել է աշխարհին և ապրում է Տիրոջ հարության օրհնակով ու զորությամբ:

Քաջաթաղի հրապարակում ժողովրդի անունից Վեհափառ Հայրապետին ողջունեց քաղաքագլուխ Ալեքսան Հակոբյանը, ապա Վեհափառ Հայրապետն իր անդրանիկ պատգամը հղեց քաջաթաղցիներին, որոնց միջոցով՝ մահ մարտնչող Արցախի ողջ ժողովրդին.

«Սիրելի հոգևոր եղբայրներ, հարգարժան փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, հարգարժան վարչապետ Արցախի մեր հաշ Հանրապետության, մախարարներ, քաղաքապետներ, պետական անձնավորություններ և շատ սիրելի, թանկագին եղբայրներ և քույրեր,

Ես առաջին անգամն է, որ արևին մայրում եմ ձեր աչքերի միջից: Ես արևը տեսել եմ 60 տարիներից ի վեր, երբ աշխարհ եմ եկել, բայց այսօր արևը ուրիշ լույս ունի, ուրիշ համ ունի, ուրիշ ջերմություն ունի ինձ համար, որովհետև դուք չեք կարող երևակայել, թե ի՞նչ է նշանակում մի անձի համար գտնվել մի այնպիսի վայրում, որի անունն է լսել հազար անգամ, բայց այդ վայրը չի տեսել իր կյանքում: Եվ ահա, փառք Աստծու, տեսնում է ա-

Գինավորում Սոխակում

Վեհափառը Քառաբարձրում (Լաչին)

նաշին անգամ այս առավոտ, շրջանի ազատագրման երրորդ տարեդարձի պաշտոն օրը: Փառք եմ տալիս Աստծուն՝ մեր Երկնավոր Հորը, որ ինձ շնորհեց այս պատիվն ու երջանկությունը, որ ես տեսնեմ հայ ժողովրդի այն գավակներին, ովքեր շատ նեղության օրերի միջից անցան, մահվան հովիտից քայլեցին, ռմբակոծումների, կույր զինարձակումների, մահվան վտանգի, կշանքը կորցնելու սպառնալիքի տակ ապրեցին, և այսօր, ահավասիկ, Աստված լսեց իրենց իղձը և պարգևեց իրենց այս օրը, որ ցանկանում էին իրենք, և ցանկանում էր մեր ազգը և՛ Հայաստանում, և՛ Արցախում, և՛ արտասահմանում: Ես գալիս եմ այնպիսի երկրից, որտեղ օտար շատ մարդկանց հետ եմ հանդիպել, բայց շատ քիչ է պատահել, որ գտնվեմ մի քաղաքում, որի բոլոր բնակիչները առանց բացառության հայի արյուն ունեն, հայի անուն ունեն, հայի պատիվ ունեն, հայի պարտք ունեն և հայի ապագա ունեն:

Գուր այս երկիրը վերստին հայացրիք, այս հողը դարձավ հայաշունչ. հայաբարբառ, հայահոգի ձեր բոլորի ներկայությամբ, կապվածությամբ այս հողին: Ես շատ ավերակ տեսա այս քաղաքում, բայց հավատում եմ, և վաղ ձեզի, եթե իմ հավատքը ի դերն էլնի, որ եթե մի քանի տարի հետո գամ, ոչ մի ավերակ չեմ տեսնի ձեր քաղաքում, որովհետև մեր պատմությունը միշտ այսպես է եղել. մենք միշտ շինել ենք, մենք միշտ կառուցել ենք, թըշնամին է քանդել, բայց մենք վերաշինել ենք: Մի մեծ պատմաբան, բյուզանդական պատմությունը գրող մի հեղինակ, ասել է. «Եթե ուզեմք ես հայ ժողովրդի համար ասել, թե ինչ է այդ ժողովուրդը, պիտի ասեմ՝ կառուցողների՝ ազգ»: Այս երկիրը, քարը, հողը, ծառը, բույսը աշխարհում ուրիշ տեղ էլ կարող ենք գտնել, բայց որովհետև մենք սրանց մեջ մեր քրդտիներն ենք խառնել, մեր տաղանդն ենք խառնել, մեր արյունն ենք թափել, այն հողը ուրիշ է մեզ համար: Մի բոլոր հող վերցրեք այս տեղից և մեկ ուրիշն էլ՝ Եվրոպայից, Ամերիկայից, աշխարհի մի որևէ տեղից և տարեք մի լաբորատորիա, կասեն նույն հողն է: Բայց հողը մեզանով է տարբեր: Երբ մեր կյանքն ենք խառնում այդ հողին, այն մեր գոյությանը մասն է դառնում և անբաժան մասը: Ծի'շտ է, 70 տարի բռնազրավեցին, բայց 70 տարին ի՞նչ կարծի մեր հազարամյա պատմության մեջ, երբ թշնամին եկել ու գնացել է, մենք է, որ մնացել ենք, և էլի պիտի տոկանք:

Միբելի երեխեք, ես այսօր շատ-շատ ուրախ եմ, որ եկել եմ ձեզ մոտ: Որտեղից եմ եկել, գիտե՞ք՝ Սուրբ Էջմիածնից, որին Մայր Աթոռ ենք ասում: Այն մեր հոգևոր կենտրոնն է: Գիտե՞ք ինչու է կոչվում Էջմիածին, որովհետև Հիսուս Քրիստոս, որի անունով մենք խաչ ենք հանում, եկավ ոսկե ոռոճակը ձեռքում, եկավ երկնքից, խիստ գետնին և ասաց. «Այստեղ պիտի շինեք իմ եկեղեցին», և դա եղավ Էջմիածինը՝ Միածին Որդին իջավ Հայաստան: Ես գալիս եմ 1700-ամյա նվիրական այդ կենտրոնից և ողջուն եմ բերել ձեզ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից: Հրավիրում եմ ձեզ, որ երբ Հայաստան գաք, այսինքն՝ ձեր երկիրը, վա՛յ որ Երևան գաք և Էջմիածին չգաք: Այդպես չի լինի, դա մեղք կլինի: Եթե գալու լինեք Երևան, անպայման եկեք Ս. Էջմիածին, այնտեղ, եկեղեցում, ես ձեզ կօրհնեմ, ձեր շնորհները կշատանան, մեր Հայրենիքը ավելի պաշտոն կդառնա, դուք էլ ավելի ուժեղ կդառնաք:

Միբելի եղբայրներ և բույրեր, մի խնդրանք ունեմ ձեզ. անցյալը մի ավաղեք, անցյալից մի դժգոհեք, ներկան է կարևորը, հողին կապվեցեք, հողից կյանք հանեցեք հայի պես: Եթե մի օդանավ անցնի ու տեսնի ձեր

մշակությունը, ասի առանց ճանաչելու՝ հայեր են ապրում այս երկրում, հայերն են, որ այս երկիրը շինացնում են:

Աստված օրհնի ձեզ բոլորիդ և Քաջաթաղը լինի բոլորիդ համար, ձեր նվիրական կյանքի կենտրոնը, որպեսզի էրք ես աշխարհում ուրիշ տեղ խոսեմ, ասեմ, «Քաջաթաղը հայության պատիվ բերող համայնք է»: Ապրեք բոլորդ էլ: Ամեն:

Քաջաթաղից շարասյունն ուղղվեց դեպի Արցախի սիրտը՝ Ծուշի: Աստծու գործության հրաշքով ազատագրված Հայոց թագուհին, բազմած անառիկ բարձունքին, կարծես հսկում է իր եղբայրների և քույրերի անդորրը: Նա իր հրաշագեղ Կանաչ Ժամով և Ամենափրկչյան Ղազանչեցոց եկեղեցիով դարձյալ Լուսավորիչ-Մեսրոպյան աղոթքն է բարբառում՝ ասելով. «Տեր եթե կամիս կարող ես գիս փրկել» և վստահ ենք, որ լսել է կամ դեռ պիտի լսի Տիրոջ մշտանորոգ պատասխանը, թե «Հաւատք քո կեցուցին զքեզ, մոտ յորսխություն Տեառն քո»:

Մանուկների թոթովախոս լեզվով հնչած «Հրաշափառ», «Ուրախ լեր սուրբ եկեղեցի» շարականների ուղեկցությամբ Վեհափառ Հայրապետը մոտք գործեց Կանաչ Ժամ, որտեղ առաջնորդ սրբազանը բարի գալուստ մաղթեց Վեհափառին՝ ասելով, որ արցախցին Հայոց Հայրապետին է նվիրում աշխարհի ամենամեծ և ամենազորավոր զենքը՝ հայի աղոթքը: Կանաչ Ժամի վերանորոգված սրբազան խորանի առջևից Վեհափառը հողորդեց իր ժողովրդին՝ ապրել որպես եկեղեցի, ապրել աղոթքով և Աստծու վերանորոգող ու վերափոխող սիրով:

«Սիրելի հոգևոր եղբայրներ, հարգելի պարոն փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, հարգելի ներկայացուցիչներ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության և բարեկամներ, հաճատացյալներ և դուք, մանկունք եկեղեցվո՛ր,

Առաջին զգացումը, որ այստեղ բարձրանում է իմ սրտից դեպի Աստված, փառատրությունը, փառաբանությունը և գոհությունն է ի խոոոց սրտի առ Աստված՝ հետևյալ բառերի մեջ խոսացված. «Փառք Քեզ Աստուած, փառք Քեզ, յաղագս ամենայնի, Տեր, փառք Քեզ»: Իմ կյանքում երբեք չեի ակնկալում, որ Աստված ինձ պիտի շնորհի այս բացառիկ հոգեկան ցնծության և ներքին հոգեկան բավարարության առիթը: Ես մեծացա օտար երկրների ներքև, այս դպիրների, այս սարկավազների, այս հոգևորականների մոտ. որտեղի՞ց իմ մտքովս կանցներ, թե Աստծու տված օրերից մի օր ես իր շնորհին պիտի արժանի լինեմ և տեսնեմ Արցախ հաշկեական աշխարհը, և Ծուշի պատմական քաղաքի այս եկեղեցում պիտի աղոթք վերառաքեմ Իրեն՝ Աստծուն, ձեր բոլորի ներկայությամբ: Կյանքը խորհուրդ է: Մեր պատմությունն էլ խորհրդավոր, խորհրդայից համազգային կյանք է: Ցրեր կզան նեղության, օրեր կզան տառապանքի, օրեր կզան մահվան և օրեր կզան կյանքի և վերհարության:

Ես եկել եմ որպես Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, որպեսզի ձեզ հետ դառնամ աղոթակից: Սրբազանն ասեց, որ դուք ինձ տալիս եք ամենից մեծ զենքը՝ աղոթքը: Ես ուզում եմ, որ մենք այդ զենքը գործածել գիտնանք՝ այսինքն, աղոթքը դարձնենք մի այնպիսի ուժ, որ մեզ Աստծու հավիտենականության գաղափարի մեջ կենդանի պահի: Նա, ով կկտրվի Աստծուց, կղաղարի մարդ լինելուց: Այդ պատճառով առաջին խոսքս առ Աստված

ուղղված աղոթք է. եւ շնորհակալ եմ, որ ձեր աղոթքների մեջ հիշում եք ինձ և իմ ամբողջ արտով ցանկանում եմ, որ այդ հոգևոր շունչը տարածվի ողջ Արցախ աշխարհի հայ ժողովրդի կյանքի մեջ: Երբ եկեղեցի մտա և լսեցի զիլ ձայնը մեր սիրատուն աղջիկների, ամբողջ հոգով եւ ցնծացի աւառ Աստված շնորհակալություն հայտնեցի ձեզ համար: Դուք նոր սերունդ եք, եկել եք եկեղեցի և մեր հայրերի շարականներն եք երգում, դարերը դարերին եք կապում, Աստծուն մարդկանց եք կապում, երկինքը երկրին եք կապում: Աստված օրհնի ձեզ և ձեր ծնողներին, սիրելի երեխաներ: Եվ լավ իմացեք, որ եկեղեցին այս քարը չէ, ջահը կամ մոմն ու աշտանակը չէ, եկեղեցին դո՛ւք եք: Եթե դուք աղոթեք, եկեղեցին լցնեք, շարականները ձեր շրթներին ծաղկեցնեք, այն ժամանակ է, որ Աստված ներկա կլինի ձեր մեջ: Եկեղեցին Աստծու և մարդու հանդիպումն է և այդ հանդիպումից են ծնունդ առնում այս բոլոր քարերը:

Քիչ առաջ աչքերիս դիպավ Ղազանչեցոց եկեղեցին՝ Ամենափրկիչը, իր հսկայական՝ դեպի վեր պացող գմբեթով: Դա հավատքի վկայությունն է: Եթե հավատքը չլիներ, եթե բուն եկեղեցին մեր հոգիներում չլիներ, ոչ մի եկեղեցի չէր կառուցվի: Քարը մարդու ծնունդն է, քարի վրա դրված կմիքը մարդու կմիքն է: Եթե հավատք ունես, քարը բո հավատքի թարգմանը և խոսմանը կլինի: Հետևաբար, իմ առաջին խոսքն է ձեզ. կենդանի պահեցեք, արթուն պահեցեք հավատքը: Այն մեր հայրերի թողոնը չէ միայն, մեր հայրերի կտակը չէ, Աստծու տված կյանքն է, որ մենք այսօր պետք է ապրենք:

Եկեղեցին կենդանի հաստատություն է դառնալու, նա չպետք է մնա դարուց-դարուց հիշատակ...: Եւ երիտասարդներին կոչ եմ անում, որ իրենք կիրակի օրեր, տոնական օրեր գան այս եկեղեցին, ծաղկեցնեն իրենց ներկայությամբ և առ Աստված իրենց հաղորդությամբ: Առաջին խոսքն փակում եմ՝ ասելով. «Ո՛վ Տէր երկնի և երկրի, նորոգեա գհաւատ ի ժողովորդս մեր, որ յԱրցախ յաշխարհն: Յրհնեա Տէր զառաջնորդ սրբազանն, զհոգևորական դասն և զպետական իշխանութիւնն Արցախայ աշխարհի և Հանրապետութեանն Հայոց և գհաւատացեալ, գհաւատարիմ և գարիապիրտ ժողովորդս Քո ընդ հովանեաւ տարք և պատուական խաչիդ Քով ի խաղաղութեան: Փրկեա Տէր յերեսի և յաներևոյ թշնամոյն: Արժանաւորեա զոհոթեամբ փառաւորել զՔեզ, աչմ և միշտ և յաիտեանս յաիտենից: Ամէն»:

Կանաչ ժամի դիմաց վեր է խոյանում Արցախ աշխարհի հրաշալիքներից մեկը՝ հռչակավոր Ղազանչեցոց եկեղեցին, որ հավատքի ներշնչման աղբյուր է եղել և է՝ սերունդների համար: Ոչ միայն հավատքի աղբյուր, այլև ինքն իսկ կենդանի հավատքն է Արցախի հայի, քարերի վերածված սիրտ, հույսի և ազատության թանձրացումն է այն՝ հայի հոգուց աղբյուրացած: Տաճարում կատարված աղոթքից հետո, Վեհափառ Հայրապետին իր Հարապետական խոսքն ուղղեց բակում հավաքված շուրջ երկու հազարի հասնող ժողովրդին.

«Սիրելի առաջնորդ սրբազան՝ Պարզև եպիսկոպոս Մարտիրոսյան. հարգարժան պետական ներկայացուցիչներ, հոգևոր եղբայրներ և հայրենակից, արյունակից, հավատակից եղբայրներ և բույրեր,

Դուք չեք կարող պատկերացնել, թե հոգեկան ի՞նչ մեծ ապրում է ինձ համար դրսից, աշխարհագրականորեն եմ աւում, դրսից եկող մի հոգևորականի համար և Ամենայն Հայոց նորընտիր Հայրապետի համար, զալ և Շուշին տեսնել Արցախ աշխարհում, այս բաց երկնքի ներքև, այս հոգեդիմացյալ հողի վրա: Չմոռանաք այս բառերը. հոգեդիմացյալ հող, որովհետև այս հողը մեզ համար սովորական հող չէ, այլ մեր սեփական քրտինքով թրծած, մեր արյունով ոռոգված, կյա՛նք տվող հող է, սուրբ հող է, նվիրական հող է: Եվ այսօր ձեր բոլորի առջև, որպես Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի, ես խոնարհվում եմ մեր սրբերի, մեր հերոսների առաջ՝ ասելով. փառք Քեզ, Տեր, փառք Քեզ, որ ինձ այսպիսի՝ ժողովրդի ծառան դարձրեցիր: Ես հետևել եմ ձեր պատմությանը ոչ թե հեռավոր անցյալի այլ նաև ներկա ժամանակների ամենադժվարին օրերի, ձեր տագնապի, տառապանքի ու գոյամարտի հերոսական պատմությանը:

Ես շնորհակալություն եմ հայտնում նախ ձեր առաջնորդ սրբազանին, որ հրավիրեց ինձ ձեր բոլորի անունով, երբ մեկ և կես ամիսներ առաջ կոչված Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության պաշտոնին Աստծու կամքով և ժողովրդի բնորոշությամբ, ես այս հաղորդությունն եմ ունենում ձեզ հետ և ձեզանով եմ զգրանում, որովհետև Աստծու սերը, Աստծու հաճատքը մարդկանց միջից է արտահայտվում: Եթե ձեզանից որևէ մեկը ասի, որ ինքն Աստծուն սիրում է, Աստծուն, ում չի կարող տեսնել և, սակայն, չի սիրում իր եղբորը, ում տեսնում է, Ավետարանն աւում է, որ այդ մարդը սո՛ւտ է խոսում: Աստծու սերը արտահայտվում է մարդկանց հանդեպ ցույց տրված սիրո միջից: Այսօր ձեր սերը հանդեպ եկեղեցու ինձ գորացնում է և ես փառք եմ տալիս Աստծուն, որ այսպիսի հաճատարիմ, հավատացյալ և հերոսական ժողովրդի զավակ եմ եղել և նրան ծառայելու եմ կոչվել:

Երկրորդ. ես տեսնում եմ, որ մեր ժողովրդի մեջ արցախցի հայը, շուշեցի հայը այլևս Արցախի աշխարհագրական սահմաններով սահմանափակվող ժողովուրդ չէ: Ես արցախցի եմ, ամբողջ հայ ժողովուրդը արցախցի է. երբ այսպես հաճատարո՞ւթե՞ն հայության անունն ու պատիվը բարձր կպահենք այս հողի վրա: Ձեր պատմությունը մոտից ճանաչած լինելով պիտի ասեմ. ես, որ զալիս եմ Լիբանանից, այցելել եմ շատ երկրներ, 43 տարիներ որպես հոգևորական ծառայել եմ արտասահմանի հայ ժողովրդին, եղել եմ Ծայրագույն Արևելքում, Ավստրալիայում, Նոր Զելանդիայում, Հնդկաստանում, Հարավային Ամերիկայում, Եվրոպայում, Միջին Արևելքի երկրներում, աւում եմ ձեզ բոլոր հայերի անունով, բոլորն էլ արցախցի եմ, երբ Արցախի հարցը արդարության, խաղաղության և մարդկային իրավունքի հարց է: Բնականորեն, երբ հարկը պահանջեց և տակավին պահանջում է, ձեր սքանչելի երիտասարդներին տալիս եք վասն պաշտպանության ազգային կյանքի և մեր Հայրենիքի սուրբ հողին: Ես ուրիշ տեղ ասել եմ, միջազգային հրապարակներում ասել եմ, որ հայը ոչ ոքի չի սպանել սպանելու համար: Հայը միայն ինքն իրեն է պաշտպանել: Ա՛յս է մեր պատմության դասը:

Մենք ո՞ր ազգից ենք ուզել կողոպտել նրանց հայրենիքը, բայց չենք թողնի ուրիշներն էլ մեր Հայրենիքը կողոպտեն: Դա մեր իրավունքն է: Սա պատերազմ չի, սա ինքնազոչության պայքար է: Այդ կյանքը մեզ Աստված է տվել և մենք մեր կյանքը միայն Աստծուն կտանք: Հետևաբար, այսօր ձեր բոլորի առաջ և այս երկնքի ներքև հարգանք եմ քննադատում այն բոլոր ազատամարտիկներին, այն բոլոր քաջ, արի հոգով զինված տղաներին ու աղջիկներին, ովքեր մի օր ինձ և ձեզ պես ապրում էին, շնչում էին, աշխատում

Վեհափառ Հայրապետը օրհնում է նորածին մանկան: Քաւարաղ (Լաչին)

էին, որախաճում էին, կանքը վայելում էին, բայց երբ Հայրենիքի պարտքը կանչեց նրանց, գնացին և իրենց գերագույնը տվեցին՝ իրենց կյանքը: Հարգանք բոլոր նահատակներին, առանց որոնց մենք այսօր ժպիտ չէինք կարող ունենալ մեր դեմքերի վրա: Նրանց հիշատակը երբեք պիտի չմոռանանք, նրանք գերեզմանված անձեր չեն, նրանց գերեզմանը մեր սրտերն են, մեր հոգիներն են, որովհետև ես գիտեմ, թե ինչ է նշանակում և դուք էլ գիտեք, թե ինչ է կյանքը: Ամենից թանկ բանն է: Երբ որ մարդ իր կյանքն է տալիս, նշանակում է, որ կյանքից վեր՝ Աստծուն, ազատության Հայրենիքին է տվել այն: Եվ Աստված կընդունի և ձեզ համար ուժի կվերածի այնպիսի մահերը, ինչպիսին են սուրբերի և նահատակների մահերը:

Սիրելիներ, մեր Եկեղեցին միշտ եղել է բարոգիչը խաղաղության, հետևելով մեր Տիրոջ՝ Հիսուսի Քրիստոսի այն պատգամին, որ ասում է. «Խաղաղություն զիմ տամ ձեզ»։ Հիսուս, որ երկնքից երկիր իջավ, հեղոհեցնում է ձեզ ծնվեց և իր Ծննդյան օրը երկնքում հրեշտակները երգեցին. «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»։ Եկեղեցին, որպես Քրիստոսի շարունակվող մարմինը տիեզերքում, բարոգել է և բարոգում է խաղաղությունը՝ արդարության հետ միասին։ Մենք այսօր էլ ասում ենք, այս հողի վրա ենք ասում, ինչպես մեր գահակալության օրը, ապրիլի 9-ին, Էջմիածնի Մայր տաճարի խորանի վրա ասեցինք, այդ նվիրակնագույն պահին մեր կյանքում, մենք Արցախը չմոռացանք և ասեցինք, որ մենք պիտի շարունակենք մեր երջանկահիշատակ նախորդի՝ Վազգեն Ա. Վեհափառի ուղեգիծը, որ մեր էլ ուղեգիծն էր իր ողջությանը, երբ մենք Կաթողիկոսն էինք Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռին։ Մենք երկուսով միշտ նույն գաղափարն ենք տարածել, այն է՝ բանակցության, խորհրդակցության միջոցով լուծենք մեր տարակարծությունները և ոչ թե պատերազմով։

Մենք չենք ուզում, որ պատերազմով որևէ մեկը մեռնի: Մեր գերագույն գաղափարն է, որ մարդիկ իրար հարգեն, մարդոց իրավունքները ճանաչեն: Մենք ուրիշ ոչինչ չենք ուզում: Այս հողը մերն է, մեր հայրերի գերեզմաններն են այս հողում: Հազարներով հուշարձանները վկայում են, ինչպես այս եկեղեցին, ինչպես քիչ առաջ տեսա մյուս եկեղեցին և Սուրբ Հովհաննես Մկրտիչը՝ Գանձասարը, Դադի վանքը, Ամարսար, ո՞ր մեկն ասեմ: Մենք ոչ ոքի դեմ չենք, ոչ ոքից վրեժ չենք ուզում, միայն ուզում ենք ապրել Աստծու համար, մեր հիշատակը երկարենք վասն մարդկության, վասն քաղաքակրթության և վասն երջանկության: Ես այսօր ի խորոց սրտի շնորհավորում եմ ձեզ՝ ապրողներից: Բանաստեղծն ասել է. «Ողբամ մեռելոց» և հետո ասել է «Կոչեմ ապրողաց»: Քիչ առաջ հարգանք ընծայեցի նրանց, ովքեր իրենց կյանքը տվեցին մեր Հայրենիքի համար, իսկ այժմ ձեզ եմ կոչում Պարույր Սևակի անունի թառերով: Սիրելիներ, դուք կյանքը ունեք ձեր առջև, արժեցրեք այդ կյանքը, մի՛ վատնեք կյանքը: Հողին կապվեցեք, այս երեխաների կրթությունը ապահովեցեք, որ լինեն մարդ, որ լինեն հայ Աստծու զգացումը իրենց հոգիների մեջ և ազգի պատիվը իրենց կրծքերի տակ: Այդ թող լինի ձեր փառքը:

Ի՞նչ եմ ժառանգել ես հորիցս. ոսկի՞, ո՛չ, ոսկուց առավել՝ նրա հոգին, ազգի համար ապրող հոգին: Իմ մեծ մորիցս եմ ժառանգել եկեղեցու սերը, դրահանից ավելի ի՞նչ կա թանկագին: Աստված տվել է մեզ Արցախի այս սքանչելի գեղեցկուսի, բարերեն, կանաչավետ աշխարհը: Եկեք այն արժեցնենք մեր կյանքով: Ջեր հերոսները, ովքեր ընկան պարտականության գետնի վրա, ովքեր իրենց կյանքը տվեցին իրենց արյունը ընծայելով, ես ձեզ խընդ-

րում եմ, ձեր մյուս հեղուկը տվե՞ք՝ քրտինքը, ձեր հավատը, նվիրումը, կարգապահությունը, գիտակցությունը, ազգային արժանապատվությունը, ձեր քրիստոնեական հավատքը: Այս է, որ պահանջվում է ձեզանից: Ես գիտեմ, որ մենք այստեղ ենք հավաքվել, բայց այնտեղ, սահմանի բոլոր պատենշների վրա, մեր երիտասարդները պաշտպանում են մեզ: Եվ երբ որ հարկը լինի, մենք մեր արյունն էլ կտանք և տվեցինք, բայց երբ որ պարտականությունը կանչի, մենք հայրենիքը պետք է շինենք, ոչ թե միայն պահենք: Պահենք, այո՛, բայց պահենք շինելու համար, ստեղծելու համար, բարգավաճության տանելու համար: Հետևաբար, ես այսօր եկել եմ ձեզ աշխատանքի հրավիրելու, որպեսզի աշխարհին մի անգամ ևս փաստենք, որ մենք հողից կյանք կհանենք և ոչ թե կյանքը հողին կխառնենք: Մենք մարդ չենք սպաներ, մենք մեր հողը կպահենք ու կծաղկեցնենք և կապրենք Աստծու և մարդկության համար:

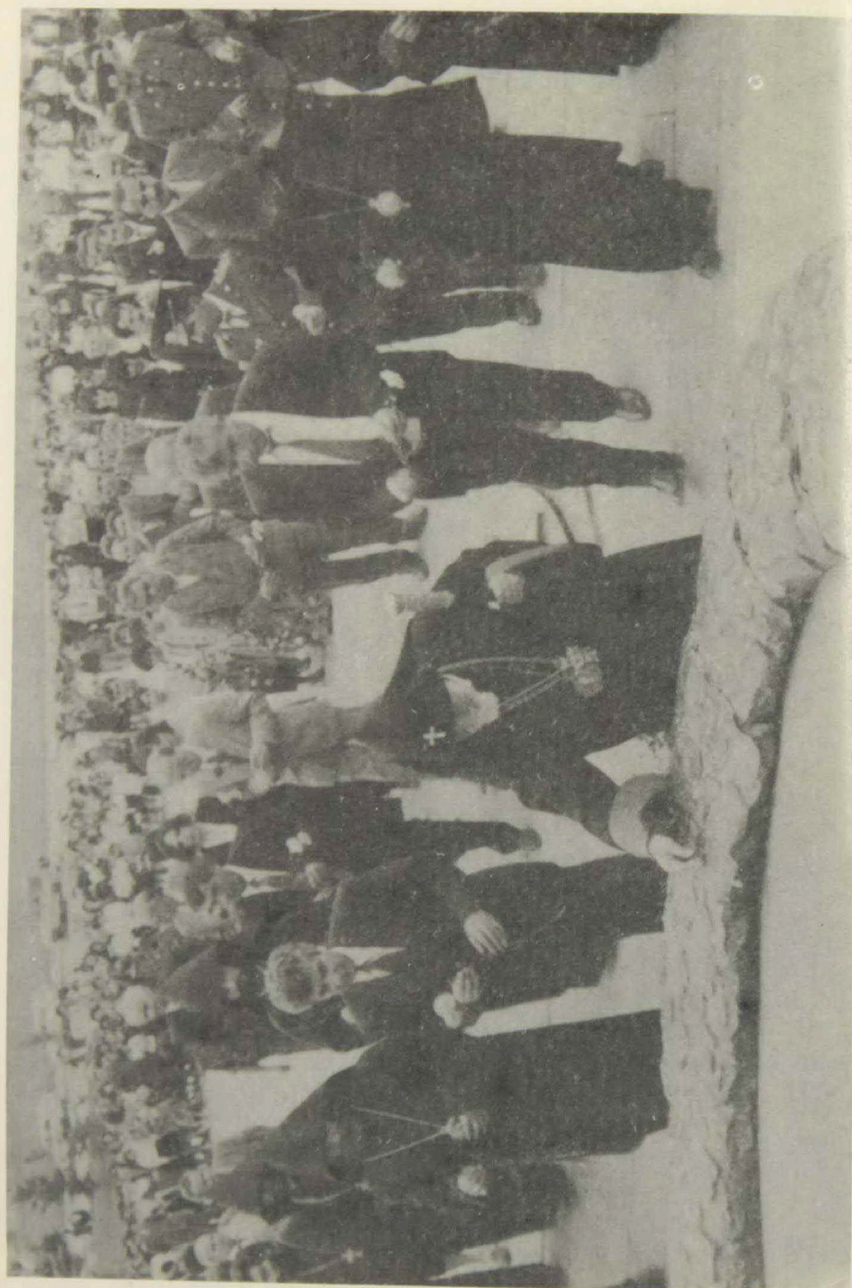
Իմ խոսքը այս հողի վրա ես փակում եմ այսօր՝ խոր գնահատանք հայտնելով այն հոգևոր աշխատանքին, որ մեր Արքայախ թեմի հոգևորական դասը ընծաւում է մեր ժողովրդին: Սրբազան, Աստված Զեզ գորացնի և մընաք միշտ այսպես պարտականության գերագույն աստիճանի գիտակցության վրա ի սեր այս փառավոր ժողովրդի:

Երկրորդ. փոխնախագահ Գագիկ Հարությունյանի միջոցով ես ուզում եմ իմ հարգանքը և գնահատանքը հայտնել Հայաստանի Հանրապետության ողջ պետական կազմին՝ վսեմաշուք Նախագահից սկսյալ մինչև ամենեւն խոնարհ սպասավորը: Ես գնահատում եմ, որ մա ինքն անձամբ ընկերացավ ինձ՝ ասելու համար ձեզ, որ պետությունը Եկեղեցու կողքին է կանգնած, իսկ Եկեղեցին հոգևոր մշակության է նվիրված մեր ժողովրդի և Հայրենիքի վերաշինության նվիրական առաքելության մեջ: Ես ողջունում եմ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Նախագահին՝ պարոն Ռոբերտ Քոչարյանին, և վարչապետի՝ Արեւարդ Պետրոսյանի անձի միջից ես հայտնում եմ իմ խոր գնահատանքը այն հավատարիմ ծառայությանը, որ պետությունը տանում է ամենադժվարին պայմանների ներքև: Ես էլ պատասխանատվություն ունեմ, շատ ծանր է մեր գործը, Հայրենիք կերտելը դյուրին չէ, Եկեղեցին վերածաղկեցնելը դյուրին չէ: Եղե՛ք ձեր պետության հետ: Եթե դուք ձեր ուժերը համադրեք և համակարգեք, հրաշքներ կգործեք: Միասնությունն է մեր ուժի աղբյուրը: Այստեղ պիտի մեջբերեմ մի սքանչելի վկայություն՝ ԺԼ դարի մեր պատրիարքներից մեկի՝ Հակոբ Նալչանի կողմից գրված. «Փոքրերը կսեծանան միաբանությամբ, մեծերը կփոքրանան անմիաբանությամբ»:

Այսօր ողջ հայության համար, լինի Հայաստանում, Արցախում, լինի արտասահմանում, միության հրահանգն է, որ Աստծուց գալիս է յուրաքանչյուրիս: Միատեղման, համադրության, միասնության կոչն է, որ անում եմ ձեզ բոլորիդ: Երկրորդական, երրորդական հաշիվներից վեր մնաք, իբրև մեկ ազգ մտածենք, մեկ Եկեղեցի մտածենք և մեկ պետություն մտածենք: Այս է, որ ես բերում եմ ձեզ իբրև իմ սրտի խոսքը այսօր, երբ առաջին անգամ իմ շրթներն եմ բացում դեպի երկինք և դեպի մեր ժողովուրդը Արքայախ հողի վրա: Հողը բռնեք, եղբայրներ և քույրեր, դառնա ոսկի: Ոսկին հոգևոր իմաստով ըմբռնենք և ոչ թե սոսկ նյութական իմաստով: Թող Աստծու շնորհքը, սերը և հավատքը դառնան հացի և ջրի պես ուժ տվող ձեր կյանքում, ամբողջ Արքայախ տարածքի վրա, հերոսական Շուշիից, պատմական Շուշիից, մշակութի կենտրոն եղած Շուշիից մինչև բոլոր գյուղերը: Այսօր, 60-ամյա կյանքումս առաջին անգամ լինելով, երբ ներս մտա Արցախ, նախկին Լաչինից

Վեհապառ Հայրապետի օրհնում և բուժեցիկներին

Անգլիական, ծաղիկներ գնվածների հուշարձանին

անցաւ եւ երբ այնտեղ մեր երեխաների երգերը լսեցի, պարերը տեսա, սիրտըս լցվեց հոգեկան ապրումներով և աւազի՝ Տեր, փառք Քեզ, որ վերստին հայ կյանքն եւ վերադարձնում այնտեղ, որտեղ ուրիշներ ուզեցին այդ կյանքը խափանել և հողը մեզնից պոկել: Զորդեցինք, Աստված չթողեց: Դուք էլ Աստծու հետ գործակցեցիք և ահա վասիկ ունեցանք այս հողը, պահե՛նք այս հողը, ծաղկեցնե՛նք այս հողը վասն փառացն Աստուծո, վասն շինության ազգիս Հայոց և վասն պայծառության Հայաստանյայց եկեղեցւո, հապիտյանս հապիտենից: Ամեն:

Ծուշիից շարաւումն ուղղվեց դեպի Արցախի Հանրապետության մայրաքաղաք Ստեփանակերտ: Քաղաքի ժողովուրդը արդեն դուրս է եկել նկուղներից, որտեղ տարիներ շարունակ սաղմոս ու արոթք էր քաղում և հոգու բնար շարականներով «նոր երգ էր երգում»՝ Աստծու փառքի հռչակման և Հայոց զենքի հաղթանակի պայծառ երազով լցված: Ստեփանակերտում վեհափառ Հայրապետը Համաշխարհային պատերազմի և Արցախյան գոյամարտի զոհերի հիշատակին կանգնեցված հուշահամալիրի մոտ հուսադրեց և խրախուսեց իր հավատավոր ժողովրդին, մաս աղոթք վերաառաքելով երկինք բոլոր այն հոգիների համար, ովքեր ուրիշների կենաց համար չխնայեցին իրենց կյանքը՝ դառնալով թթխնոր Հայոց հսկայածալալ խմորի մեջ:

«Սիրելի բնակիչներ Ստեփանակերտի, Տակավին օրը չլրացավ այն վայրկյանին, երբ եւս կյանքումս առաջին անգամ ոտք դրեցի Արցախի սրբացալ, նվիրականացալ հողի վրա: Այս առավոտ էր, որ իմ դողդոջ ոտքերը աչպիսի սրբավայր հողի վրա կոխելու համար մոտք գործեցին Արցախ: Այժմ Արցախի մայրաքաղաքն եմ մտնելու և խոր շնորհակալության զգացումով ողջունում եմ ձեզ և զնահատանք հայտնում այն մտածումի համար, որ ձեր պետական իշխանությունները առաջարկեցին ինձ այստեղ կանգ առնել՝ ողջերին, ապրողներին իմ խոսքը ասելուց առաջ, իմ զգացումները և մտածումները ձեզ հետ կիսելուց առաջ: Հարգանք ընծայենք նրանց, ովքեր մեզ մեծ ապրում էին, բայց այժմ կան երկրի վրա: Մենք հավատում ենք, քրիստոնեական հավատքի հարազատ գոյությամբ ենք հավատում, որ նրանք հիմա երկնքից դիտում են մեզ: Ես այդ զգացումով եմ կանգնած ձեր դիմաց, որպէս նորընտիր Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, և ասում եմ ի խորոց սրտի: Փառք նրանց, ովքեր փառք համարեցին իրենց կյանքը ընծայելու, որպեսզի Հայրենիքի կյանքը չկորսվի: Նրանք իրենց անձնական, անհատական կյանքը տվեցին, որպեսզի մեր հավաքական կյանքը, համայնական գոյությունը չվերանա աշխարհից:

Եւ խոնարհվում եմ բոլորի առաջ, այն քաջամարտիկների, ովքեր իրենց տները թողեցին, իրենց ծնողներին թողեցին, իրենց կանանց ու զավակներին թողեցին, զնացին և պաշտպանեցին Արցախը՝ Հայրենիքը, գնահատե՛նք նրանց՝ ովքեր Սուրգայիթում և այլուր զոհ զնացին թշնամու վայրագության, վասն հայրենեաց և վասն ազգիս Հայոց: Մի մեծ պատմաբան ասել է. «Հռոմի կաշարությունը, որ ավելի քան 600 տարիներ ամբողջ աշխարհին իշխեց, հանկարծ կործանվեց, որովհետեւ հռոմեացեցին իր մեռելներին մոռալեց, հանկարծ կործանվեց, որովհետեւ հռոմեացեցին իր նահատակներին ցավ»: Երբ մեկը իր մեռելներին, իր նահատակներին մոռալեց, իր արմատներից կկտրվի: Այդ պատճառով անցյալը կդառնա կմոռանա, իր արմատներից կկտրվի: Այդ պատճառով անցյալը մեզ համար հոգեկան ուժ է: Հար-

զանք նրանց և Աստված թող երկնքի մեջ նրանց հոգիները Իր երանական խաղաղության մեջ ընդունի:

Իմ երկրորդ խոսքը ուղղում եմ ձեզ՝ ապրողներին: Այսօր երրորդ հանգիստն է Արցախի ժողովրդին. առաջինը եղավ Լաչինում, որը հիմա նոր անուն ունի՝ Քաշաթաղ: Քաշաթաղ անունը ես չեմ սիրում՝ Քաշաթաղ ասենք: Այնտեղ ես կերպարանափոխություն տեսա «ի խաւարէ ի լոյս, յանգիստութենէ ի գիտութիւն, ի մահուանէ ի կեանս»: Այդ կերպարանափոխությունը տեսա: Երկրորդ՝ ձեր վերի թաղեցիներին հանդիպեցի՝ Շուշիի մեր ժողովրդին: Իսկ այժմ ձեզ ասում եմ, որ հանգիստ ապրեք, որովհետև վերը եղբայրներ ունեք և ոչ թշնամիներ: Հանգիստ ապրեք Ստեփանակերտում, կերտողական գործի նվիրվեցեք, շինարարական գործի լծվեցեք, որովհետև եթե ոգում եք այս նմեցեցյալների հիշատակը անմահացնել, խոսքով և զգացումով չպիտի բավարարվեք, այլ պիտի գործով այս երկիրը շենացնենք, որպեսզի նրանք երկնքից մեզ ասեն. մենք իզուր տեղ չմեռանք, մեր հողը այսօր մեր եղբայրներն ու քույրերը ծաղկեցնում են հայի պես:

Որքան ուրախացա այս երեք վայրերի մեջ, տեսնելով այսքան երեխաներ, մատղաշ սերունդի, նոր սերունդի ծիլեր մեր ազգի կյանքի մեջ, և ասում եմ, երեխաներ, ձեզ շատ եմ սիրում: Գիտե՞ք ինչու եմ սիրում, որովհետև ես էլ ժամանակին ձեզ պես եմ եղել, հիմա չեմ կարող լինել: Ուզում եմ ձեզ պես լինել, բայց չեմ կարող: Դուք պիտի իմանաք, որ մեր Տերը՝ Հիսուս Քրիստոս, շատ էր սիրում երեխաներին. Մի օր ի՞նչ պատահեց, գիտե՞ք: Երբ երեխաները գնում էին Նրա մոտ, առաքյալները արգելում էին: Ասաց՝ «Թողե՛ք, որ նրանք ինձ մոտ գան, որովհետև նրանցն է արքայությունը»: Եվ դուք էլ այդ սիրույն կարծանա՞ք, եթե հաջող և լավ լինեք դպրոցի մեջ, ընտանիքի մեջ և այն ատեն կտեսնեք, թե ձեր ծնողները որքան երջանիկ կլինեն, իսկ նահատակները երկնքից կօրհնեն ձեզ՝ իբրև Աստծու օրհնության ճառագայթները ձեզ վրա: Ամեն»:

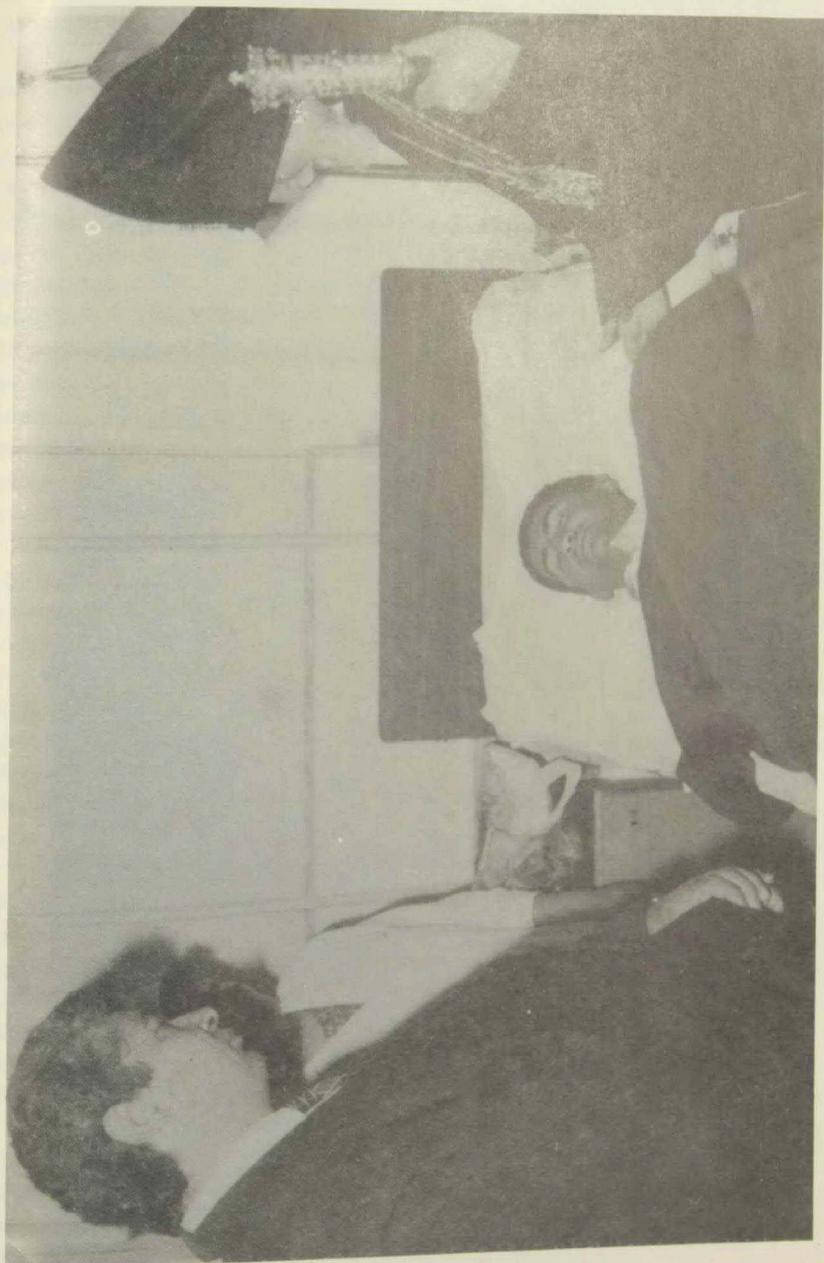
Ուշ երեկոյան Վեհափառ իջևանեց ԼՂՀ ընդունելությունների տանը, որ և Ամենայն Հայոց Հայրապետին աջահամրույրի և բարի գալուստ մաղթելու եկավ ԼՂՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանը, ում հետ հանդիպմամբ և գործնական գրույցով ավարտվեց Արցախի այցելության առաջին օրը:

ՄԱՅԻՍ 20

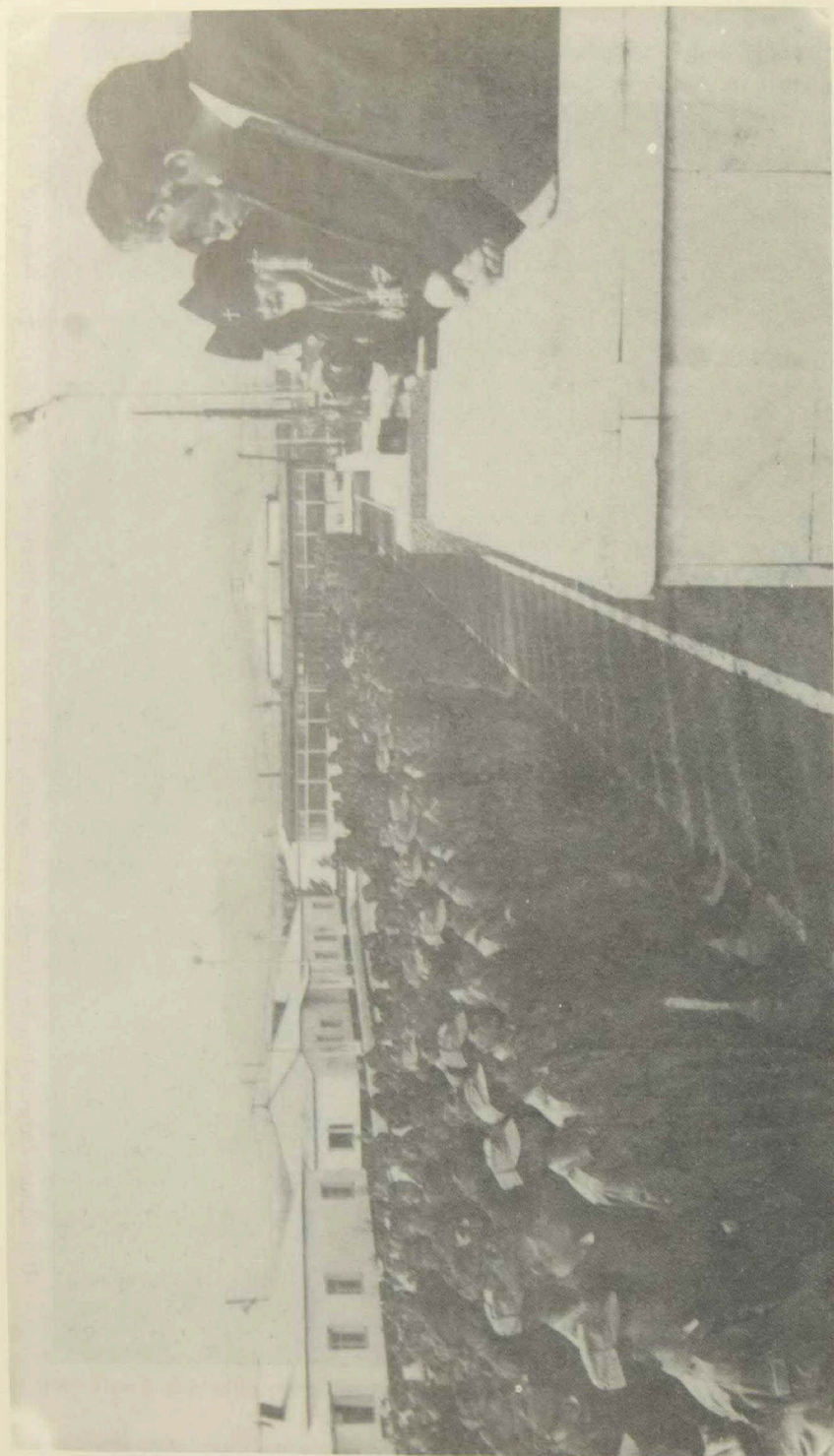
«Եղբայրներ, զմիմեանս բեռն բարձեք, եւ այնպէս կատարեցեք զօրէնսն Քրիստոսի»:
(ԳԱՂԱՏ. 2 2)

Առավոտը Արցախում բացվեց Խոջաուրի ուսումնական գունդ այցելությանը, որտեղ Վեհափառ Հայրապետը օրհնեց Հայրենիքի պաշտպանության գործին լծված հայ երիտասարդներին՝ մաղթելով, որ Աստված Իր ամենալուրջը Սջով գործով լինի նրանց այս խիզախումի մեջ.

«Սիրելի զինվորներ, զինվորագրւյալ մանկունք Արցախի մեր հայ ժողովրդի,

Վեհափառ Հայրապետը եւ Գագիկ Հարությունյանը ԼՂՀ կենտրոնական զինվորական հոսպիսարում

Վեհապառ Հայրապետի օրհնութեան խոսքի ժամանակ զորանոսի մարտիկներին

Այս առավոտը իմ կյանքում պիտի մնա մի անմոռանալի առավոտ: Իմ առաջին առավոտը Արցախում սկսում եմ ձեր տեսքը և այս ամբողջության մեջ տեսարանը իմ աչքերում պահելով: Դիտում եմ էս լեռները, ամբողջ օրը լի-
նելու եմ Արցախում և այդ ընթացքում ձեր տեսքը, ձեր երևույթը, ձեր շար-
քերը այսպես իմ մտքիցս պիտի երբեք դուրս չգամ:

Իմ ամբողջ կյանքի ընթացքում առաջին անգամն է, որ այսպիսի սովա-
րաթիվ հայ գունդի եմ հանդիպում, որը տակավին նոր կյանքին, գիտակցա-
կան կյանքին բացվող երիտասարդ սերունդից եմ բաղկացած, նրանցից, ով
քեր պատրաստվում են այն մեծ գործին, նվիրական ու հայրենապաշտպան
գործին, որ աշխարհումս եղող բոլոր գործերի ազնվագույններից մեկն է։ Այ-
սօր ես շնորհակալություն եմ հայտնում Արցախի Հանրապետության նախա-
գահին, վարչապետին, մեր բանակի ընդհանուր հրամանատարին և բոլոր
պատասխանատուներին, որ ինձ տվեցին այս մեծ կարելիությունը, եզակի
պահը, որ ես լինեմ ձեզ հետ, աղոթք անեմ ձեզ հետ և ձեզ համար։ Դուք գիտեք
անշուշտ, որ ես գալիս եմ ամբողջ հայության, աշխարհի չորս կողմերը ցի-
րուցանված հայ ժողովրդի հոգևոր կենտրոն և մեր սրտում Սրբություն Մեր-
բությանց ճանաչվող Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից։ Ահավասիկ, մեկ և
կես ամիս է, երբ Աստծու կամքով և մեր ժողովրդի ներկայացուցիչների
ընտրությամբ ես կոչվեցի հոգևոր զինվորության՝ այս կարևորագույն և բարձ-
րագույն պաշտոնին։

Հոգևոր զինվորություն բառակապակցությունը հատուկ կերպով ընտրեցի: Ահավասիկ, Արցախի թեմի առաջնորդը, տեսնում էք նաև եպիսկոպոս, վարդապետ, բահանա և սարկավագ հոգևորականներ՝ մենք էլ մեզ ըմբռնում ու դավանում ենք որպես Աստծու զինվորները, Եկեղեցու զինվորները, մենք էլ ձեզ նման համազգեստ ունենք և մենք էլ թողել ենք մեր անհատական գոյությունը ու դարձել ընդհանրական գոյության փոքրիկ մասնիկ: Նա, որ զինվոր կդառնա, պետական սպասավոր կդառնա ղեկավարի բարձրագույն աստիճանից մինչև ամենից խոնարհ աստիճանը, նա ալյուս ինքն իր մասին չի մտածում, այլ այն գաղափարի, այն նպատակի, այն առաքելության, որի համար հազել է այդ տարազը:

Եվրոպական մի երկրի համալսարաններից մեկում մի ուսանող ուրիշ մի ուսանողի համագգեստից պոկել է աչքն և նա, որ ևրա ընդհանրական ծառայութեան ևնանն է եղել: Նա հարձակել է արարքը կատարողի վրա և պատժել է նրան՝ ասելով, որ դու չես կարող իմ պատիվը ոտնակոխ անել: Անուրեւտեա, երբ ղեկավարը կանչել է նրանց և ամեն ոք ասել է, այս մեկը մշտսին խփեց, տնօրենն ասել է. խփողն է իրավունք ունեցողը և ոչ խփվողը, քանզի նա իր արարքով աչնպիսի հանցանք է գործել, որով արհամարհել է սրբութունն ճանաչված մի նվիրական խորհուրդ:

Այդ խորհուրդը մեզ համար մեր տարազն է, Հայրենիքի համար մեր Դիրոշն է ու Եկեղեցու համար Սուրբ Խաչն։ Դուք էլ քաջ երիտասարդներ, այս հաստատության մեջ եք, որպեսզի պատրաստվեք վաղվա այն մեծ պայքարին, որի անունն է հայրենասպաշտության ուղի։ Մենք չենք գնում պատերազմ ուրիշ մարդիկ կապանելու, նրանց հողերը գրավելու համար։ Մենք ուզում ենք մի բան, որ այս հողը Աբրախիս և Մալր Հայաստանի, որ մեր հայրերը թողել են իբրև սուրբ կտակ, մեզնից ոչ ոք իրավունք չունենա խլելու։ Դա՛ է մեր գաղափարները կտակ, մեզնից ոչ ոք իրավունք չունենա խլելու։ Դա՛ է մեր գաղափարաբանությունը։ Հավատացեք, որ ազգը ձեզ կպատվի, երբ որ դուք կարողանաք ձեր պատրաստությունը այնպես առողջ անել, որ չդառնանք սովորական զինվոր, այլ դառնանք քաջամարտիկ՝ աշխիւրն, հոգով, մարմնով կռուներ և

ոչ թե միայն զենքով: Զենքը արժեք կունենա այն ժամանակ, երբ մարդը այդ զենքին կմոտենա այն գիտակցությամբ, որ այդ զենքը նպիրական մի գործիք է որպեսզի ժողովրդի կյանքը, Աստծու տված կյանքը ուրիշները մեր ձեռքից չխլեն: Մենք իրավունք ունենք այդ կյանքը ապրելու, Աստված է մեզ տվել էդ կյանքը: Գեթագույն մկերը, որ Աստված տվել է մարդուն, կյանքն է: Եվ ինչպես Աստվածաշունչ մատչանում ասվել է, հող առավ Աստված երկրից և շունչ փչեց այդ հողի մեջ «և մարդն եղև հողի կենդանի»: Մեր կյանքը Աստծուց է գալիս և Աստծուն կվերադառնա և մենք այն խաղի զոհ չենք դարձնի ուրիշների հաշիվներին, ուրիշների շահերին:

Միբելի երիտասարդներ, այսօր ես եկել եմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից և երևակայեցեք, իմ խոնարհ անձի միջից ձեզ եմ հալում Հայաստանյայց Եկեղեցու բոլո՛ր, բոլո՛ր անդամները՝ Մայր Հայրենիքից մինչև Սփյուռքի չորս ծագերը: Երբ վերադառնամ Էջմիածին, պիտի խոսեմ բոլոր հայերի հետ, ովքեր գտնվում են Հայաստանում և աշխարհում, ովքեր սպասում են ինձնից, իրենց բնորոշ Ամենայն Հայոց Կայսրիկոսից, որ ես լինեմ ձեզ հետ աղոթքով, կյանքով և մարդկային այն բոլոր միջոցներով, որ Աստված տվել է մեզ: Մեր հոգևորականները, ձեր պետական, քաղաքական բոլոր պատասխանատուների կողքին ձեզ հետ եմ, հաճախ եմ մտածում ձեր մասին: Մենք Սուրբ Էջմիածնում ամեն առավոտ աղոթք ենք անում, հիշում ձեզ և հոգևոր կյանքով ձեզ հետ լինում: Խմբիկայոց ես ուզում եմ այստեղ ասել, որ այն փոքրիկ գրքույկը, որ պատրաստել է ձեր հոգևոր առաջնորդը՝ ուղղված հայ զինվորներին, պետք է բոլորդ կարդաք: Եվ այնտեղ եղած գաղափարները ձեզ համար պետք է լինեն սնունդ՝ սնունդ բարոյական, սնունդ հոգեվոր, որպեսզի դուք կարողանաք ձեր առաքելությունը՝ ճիշտ ըմբռնել և բարձրագույն մակարդակով արտահայտել այդ զինվորությունը:

Քանի որ ձեզ հաճախ տեսնեմ առիթ չեմ ունենա, այստեղ ուզում եմ իմ խոսքին մի բաժին ես հավելել, այն, որ մենք երկու տեսակ թշնամիներ ունենք: Մենք այն թշնամին է, որին աչքով կարող ենք տեսնել, բայց կա մի ուրիշ թշնամի, որը աչքով չի տեսնվում՝ անտեսանելի, աներևույթ թշնամին է դա: Եվ երբ որ քիչ հեռու աղոթք անեմ, դուք կտեսնեք այդ աղոթքի բառերի մեջ «փրկես զմեզ յերեւելի եւ յաներևույթ թշնամույն» արտահայտությունը: Ո՞րն է աներևույթ թշնամին: Տեսանելի թշնամին հստակ է, թե ով է, իսկ աներևույթ թշնամին մեր մեջ առաջ եկող փորձությունն է թուլության, տկարության, գաղափարի նահանջի: Եվ մենք այդ մեկը թույլ պիտի չտանք, որովհետև այն ավելի վտանգավոր է: Եթե մենք թուլանանք, ինչ կարող ենք անել, պայքարը ո՞ր պիտի հասնի: Այդ պատճառով երբեք պետք չէ աղպիսի թերացում ունենանք:

Միբելի երիտասարդ եղբայրներ, մենք աշխարհիկ կյանքի ժամանակավոր, վաղանցուկ հաճույքներից երբեք չպետք է այնպես ազդվենք, որ մեր հիմնական առաքելությունը, գաղափարը, այն հոգեկան մղումը, որ մեզ տանում է դեպի ինքնապաշտպանություն, հանկարծ թուլանա: Եվ եթե այս մեր գոյամարտը, անկախ մեր ցանկությունից, որքան էլ երկար տևի, ոչ մի տեսն ընկրկում, նահանջ, թուլացում մենք մեզ չենք կարող թույլատրել: Դա դավաճանություն է Աստծուն, դավաճանություն է Հայրենիքին և դավաճանություն է մեր Արցախին: Հետևաբար, ցանկանում եմ ձեզ բոլորիդ տոկունություն, հարատևություն և առողջ պատրաստություն, բարձրագույն առախնանի առողջ դաստիարակություն: Ինչ որ տրվում է ձեր պատասխանատուներից ու մեծերից, յուրացրե՛ք, ձեր կյանքի՝ հետ խառնեցեք և եղեք զու-

դափարական զինվոր, զենքի զինվոր լինելուց առաջ: Գաղափարն է, որ զենքին իմաստ կտա և այդ գաղափարի համար եմ եկել ձեզ ասելու, որ մեր Եկեղեցին օրհնում է նրանց, ովքեր կյանքն են պաշտպանում և Հայրենիքն են պահպանում:

Տեսե՛ք, սիրելի երիտասարդներ, ձեզ հետ է ամբողջ հայ ժողովուրդը՝ առանց կրոնական կամ գաղափարաբանական կամ քաղաքական, դասակարգային խտրության: Ահավասիկ ինձ հետ եկել է Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահ պարոն Գագիկ Հարությունյանը: Նրա՝ ինձ հետ լինելը այս այցելության ընթացքում, այն մեծ գաղափարն ունի, որ դուք իմանաք, նաև տեսանելիորեն ըմբռնեք, որ Հայաստանի Հանրապետությունը ձեր կողքին է կանգնած իր ամբողջ կարողականությամբ և պատրաստակամությամբ՝ գերազույն աստիճանի աջակցությունը բերելու ձեր սրբազան դատին և Հայրենիքի պաշտպանության սուրբ գործին: Նա ոչ միայն փոխնախագահն է Հայաստանի Հանրապետության, այլ նաև ընդհանուր վարիչն է «ՀԱՅԱՍՏԱՆ» Հիմնադրամի, որը մեծ ջանադրությամբ լծվել է Արցախի վերաշինության ու ավերակների վերականգնման գործին:

Բարեկամներ, քաջ զինվորներ, եկեք, բոլորդ էլ միասին արդարացրեք այն սքանչելի անունը, որ հանկարծաբուխ ձևով մեր ժողովուրդը տվեց ձեզ: Մեր ժողովուրդը ձեզ չի կոչում զինվորներ, այլ՝ քաջամարտիկներ, քաջությամբ մարտը առաջ տանողներ: Մեր Սուրբ Գրքի՝ Աստվածաշունչ Մատյանի ամենից խորունկ ճշմարտություններից մեկ փոխանցող Պողոս առաքյալը ասում է. «Կյանքը մի ասպարեզ է պատերազմի, բարվոք պատերազմը պատերազմեցի այժմ, ինձ մնում է Աստծու կողմից տրվելիք երկնքի պրսակը»: Մենք ունենք ներքին թշնամին, որ մեզ սալթաբեցնում է և պարտավոր ենք բարվոք պատերազմը պատերազմել նրա դեմ, առողջ, արթուն պիտի լինենք, որ այդ ներքին բարվոք պատերազմը շահենք, որպեսզի շահենք նաև մեր հայրենապաշտպանության այն գոյամարտը, որ մեր բոլորիս հասարակաց, ընդհանրական առաքելությունն է:

Ահավասիկ, ինչ մտածումներով, ինչ գզացումներով ես այս սքանչելի տեսարանի առջև եմ կանգնած և Ղարաբաղի լեռների ամբողջական պես ձեզ եմ ասում. ամո՛ւր բռնեցեք ձեր պատիվը, թող դիմացիները իմանան, որ սովորական մարդկանց հետ չէ իրենց գործը: Դա՛ է մեր ուժը և աղբյուրը մեր ուժի, թող չջամաքի այդ աղբյուրը, չտկարանա նրա հոսանքը մեր ժողովրդի և հատկապես ձեր կյանքի մեջ: Այս սրտարուխ գզացումներից և մտածումներից հետո աղոթենք Աստծուն, որ ձեզ պաշտպան լինի, օրհնի և զորացնի վասն հայրենայաց և վասն ազգիս Հայոց, վասն Եկեղեցվոյս Հայաստանայց և վասն Ամենակալին Աստուծո՛ւ, Հոր և Որդւո՛ւ և Հոգւոյն՝ Սրբո՛ւ, այժմ և միշտ և հավիտյանս հավիտենից. ամեն՛:

Վեհափառ Հայրապետը զինվորյալ երիտասարդաց խոսք ուղղելուց հետո, «Պահպանիչ» աղոթքով Ամենակալ Աստծուց քաջություն, իմաստություն, համբերություն և տոկունություն խնդրեց Հայրենիքի ազատությունն ու հզորությունը պահպանող երիտասարդների համար, խաչի պահպանության հովանու ներքո:

Անուհետև, բառ ճախատեալած ծրագրի, Վեհափառ Հայրապետը գնաց Մարտունի: Ասկերանի պարիսպների մոտ ժողովուրդը, քաղաքի դեկավորության գլխավորությամբ, մեծ ցնծությամբ ու հոգեկան խանդավառությամբ դիմավորեց Վեհափառ Հայրապետին: Փողոցների ողջ երկայնքով կանգնած

երեխաները, որ Արցախի աշխուժացող ներկայի և ապագայի պայծառ կյանքի խորհրդանիշն ու հույսն են, ծաղիկների հեղեղ էին տեղում իրենց Հայրիկի վրա:

Ասկերանից շարասյունը շարժվեց Մարտունի, որի ճանապարհն անցնում էր Աղդամ քաղաքով, որը պատերազմի ծանր հետքերն է կրում իր վրա: Արցախ աշխարհին պղծան ցավ պատճառած Աղդամը այսօր լուռ է: Լուռ է, որովհետև նրա դիմաց կանգնած է մարտ ունեցող արցախցին, որի հերոսների արյան հեղմամբ ողջ Արցախում է աիրապետող դարձել այս աղաղակող լուրջությունը:

Մարտունու հրապարակում, ուր վեր է խոյանում մերօրյա հռչակավոր գորավար Սոմոն Մելքոնյանի՝ դարաբաղցիների սիրելի Ավոյի կիսանդրին, վեհախառ Հայրապետն օրհնեց իր առջև հավաքված Մարտունու գրեթե ողջ բնակչությանը.

«Միրելի հոգևոր եղբայրներ, հարգարժան նախագահ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության, հարգարժան փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, պետական անձնավորություններ և սիրելի հայրենակիցներ,

Այս պահին իմ խոսքը ձեզ ուղղվուց առաջ, ես պարտք եմ զգում՝ սրբոտի պարտք, Հայրապետական պարտք նաև, որ մենք դառնանք դեպի մեր այն հերոսները, նրանց, ովքեր այժմ աչստեղ աչքերով մեզ չեն տեսնում և երկրի վրա չեն ապրում: Բայց եթե երբեք երկրի վրա չեն ապրում, պատճառը այն է, որ իրենց Հայրենիքի համար, սուրբ հողի համար, այս մեր մատղաշ սերունդի ազատ-անկախ ապրելու նվիրական գաղափարի համար իրենց կյանքը նվիրեցին, զոհեցին Աստծուն: Հետևաբար, առաջին իմ խոսքը ես ուղղում եմ նրանց և ձեզ իմ պատգամը տալուց առաջ այժմ կատարելու եմ հոգեհանգստյան արարողություն և ապա իմ խոսքը ուղղվու եմ ձեզ:

Հավատացյալներ և հավատակից եղբայրներ, բույրեր և զավակներ ազգիս Հայոց, այս արևի ներքև, մայիս 20-ի այս առավոտ, մենք բոլորս հավաքվել ենք այստեղ, որպեսզի մեր մեջ, յուրաքանչյուրիս մեջ անհատապես և բոլորիս մեջ հավաքաբար վերամրացնելու, ուժեղացնելու, ամրապնդելու քրիստոնեական անասան և անասանների հավատքը ի Քրիստոս: Այդ հավատքն է եղել մեր հայրերի և նախահայրերի հոգեկան ուժի աղբյուրը: Առանց այդ հավատքի մենք կլինեք տկար ժողովուրդ: Հավատքն է, որ մարդուն անմահության հույս է ներշնչում, կյանքի իմաստն է արժևորում և երջանկություն բերում մեզ բոլորիս: Ես զպիս եմ քրիստոնեական այդ հավատքի Հայաստանյան աղբյուրից՝ Սուրբ Էջմիածնից, որ Մայր Աթոռ էնք կոչում: Մեր սրտերում ներկա, մեր կյանքից անբաժան, հավատքի աղբյուր, Սրբություն Սրբոց Սուրբ Էջմիածնից, որտեղ սրանից մեկ և կես ամիս առաջ մեր ժողովուրդը Աստծու կամքով ինձ տվեց այս բարձրագույն աստիճանի ծանր պարտականությունը՝ մեր ժողովրդին հովվելու քրիստոնեական հավատքի և ազգային առողջ գիտակցության մեջ:

Ես ցանկանալով ցանկացա, որ առաջին հերթին իմ Կաթողիկոսական գործունեության մեջ ճանաչեմ ձեզ՝ իմ ժողովրդին: Ես միայն գրասենյակում Կաթողիկոսություն վարելու համար չեմ ընտրվել, ես եղել եմ ձեզ հետ լինելու, ձեր մեջ լինելու, ձեզ համար միայն գործելու, որովհետև դուք եք հարստությունը մեր Հայրենիքի: Եկել եմ առաջին այցելությունը տալու ձեզ և պարտք եմ զգում շնորհակալության և զնախաժամանակի խոսք ուղղել ձեր հոգևոր առաջնորդին՝ Պարզև եպիսկոպոս Մարտիրոս-

յանին, որ իբրև առաջնորդ նշանակվելուց մինչև այսօր Ղարաբաղի ամբողջ ժողովրդի մարդկային և ազգային իրավունքի դատը, գաղափարը և պայքարը իր հոգու մեջ է շաղախել, ամբողջ հոգևոր դատով հանդերձ: Շնորհակալություն կհայտնեմ նաև, մանավանդ մեր սիրելի նախագահին՝ Ռոբերտ Քոչարյանին, և շուրջը բոլորված պետական բոլոր ներկայացուցիչներին և քաջարի այն երիտասարդներին, ովքեր այժմ ձեզ հետ չեն և սահմանագծում արթուն կանգնած են: Ես նրանց պատկերացնում եմ հիմա պատենշների վրա առանձին, բայց ժողովրդի հոգին իրենց մեջ զգացող, որ պաշտպանում են հողը, որպեսզի դուք այդ հողը արժեցնեք ձեր ծառայությամբ, ազատ և ապահով պայմանների ներքո:

Ես ուրախ եմ նաև, որ այսօր մեզ հետ է Մայր Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահ պարոն Գագիկ Հարությունյանը, որ ինքն այստեղ իր ներկայությամբ և մասնակցությամբ մեր բոլոր խորհրդակցություններին ուղում է ասել ձեզ, որ Հայաստանի Հանրապետությունը ձեզ հետ է ամբողջ սրտով և իր բոլոր կարելիություններով: Եվ ես շնորհավորում եմ իրեն, որ Մայր Հայրենիքը, պխավորությամբ մեր սիրելի նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի և իր ավագանիի, այսպիսի հասկացողությամբ է դեկավարում մեր ժողովրդի ճակատագիրը դեպի Հայոց պայծառ ապագա:

Երբորդ իմ խոսքը, որ այսօր ուղղում եմ ձեզ՝ Մարտունիի մարտունակ հոգով ժողովրդիդ, հետևյալն է. սիրելիներ, ես գալիս եմ արտասահմանից, ես չեմ ծնվել ո՛չ Արցախում և ո՛չ էլ Հայաստանի սուրբ հողում: Ես «օտար, ամառի ճաճիների վրա» եմ կյանքի կոչվել, բայց իմ ծննդյան առաջին իսկ օրից Հայրենիքը, հայոց լեզուն, հայոց գրականությունը, հայ ժողովրդի ապրելու կամքը իմ մեջ ծնել են իմ ծնողները: Եթե դուք ընդունեք, անգամ եթե չընդունեք, ես այսօր ինձ պիտի հաշտարարեմ Մարտունիի քաղաքացի: Դրա պատճառն այն է, որ ոչ թե գտնվում եմ այսօր ձեր մեջ, այլ ով որ մարտ ունի՝ մարտունեցի է: Եվ ես մարտ ունեմ, մեր սիրելի եղբայրները մարտ ունեն. մարտը, պայքարը գոյամարտ է ինձ համար՝ լինելության պայքար: Մենք ոչ որի հանդեպ թշնամություն չունենք, ոչ որի հողը չենք ուղում կապտել, յուրացնել, գողանալ, շահագործել: Մենք ուղում ենք միայն ա՛յն հողը, որ Աստված է մեզ տվել մեր հայրերի մշակությամբ: Մենք երազել ենք այն Հայրենիքը, որ կոչում ենք Արցախ, թող ուրիշները մեզանից մեր հողը չվերցնեն: Դա՛ է մեր ամբողջ ուզածը: Եվ դրա համար հողը միայն պաշտպանել բավական չէ: Մեր արյան գնով պաշտպանեցինք, ազատագրեցինք և պիտի շարունակենք պաշտպանել: Դա մեր իրավունքն է՝ Աստծո՛ւց տրված իրավունքը: Բայց հողը պահպանելուց բացի, մենք պետք է հողը մշակենք, հողին արժեք տանք մեր աշխատանքով: Երբ մի տարի հետո ուրիշները գան, ասեն, ես հողը չէ այն, ինչ որ անցյալ տարի կամ նախորդ տարիներին: Հողի մեջ մեր ձեռքերը խառնենք, կյանք դուրս բերենք, մեր պարտեզները մշակենք, մեր քրտինքով ջրենք այն, որովհետև ես հողը մե՛նք ենք և մենք էլ մեր հողինն ենք, բայց կենդանության օրոք և ոչ թե մահվանից հետո:

Վերջապես այսօր թե՛ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը, թե՛ Հայաստանի Հանրապետությունը և թե՛ մեր Եկեղեցին՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, ձեռք-ձեռքի տված պիտի լծվենք շինարարական աշխատանքի, որպեսզի երբ մարդիկ այս հողը տեսնեն, ասեն, հայեր են անցել այս հողից, հայեր են ապրում այս հողում, հողը դարձել է Հայրենիք, հողը դարձել է քաղաքակրթություն: Այս տարի, հունվարի 7-ին, գնացի Տեր-Ջոր, ուր մեկ և

կես միլիոն հայեր զոհվեցին: Միոթայի այդ ավազների ու անապատների միջին ձեռքերովս ոսկորներ հանեցի: Իմ հայրերի ոսկորներն էին: Բայց էի ապրեցիմ, մահից այն կողմ ապրեցիմ, մահի դեմ ապրեցիմ, մահը խորտակելով ապրեցիմ և մահվան մենք պատասխանում ենք միայն կյանքով, գործով: Հայի նակատի գիրն է, հայի պատիվն է աշխատանքը: Մենք ուրիշներից այնու չափաք է սպասենք մեր կյանքը, մեր ձեռքերով, մեր կամքով, մեր խելքով ու քրտինքով պիտի շահենք այն, քանզի աշուղի խոսքով այդպիսով շահած «մի պատառ հացը, իշխանական մաշ է ինձի»:

Ես եկել եմ ձեզ ասելու, մի՛ հայեք անցյալին միայն, մի՛ ցավեք միայն, մի՛ ողբաք միայն, մի՛ լացեք միայն, աշխատեցե՛ք, հրճվեցե՛ք, կյանքին լավատեսությամբ նայեցեք: Իսկ այդ լավատեսության աղբյուրը այս առաօին շարքում կանգնած պնդումն աչքերով սիրատուն երեխաներն են: Հավատացե՛ք, սիրտս զարնան ծառի պես ծաղկեց, երբ տեսա նրանց: Տեսա նրանց Քաջաթաղում, որը ևս Քաջաթաղ եմ անվանում, Ծուշիում, Ստեփանակերտում: Այս առավոտ իմ աչքերը արևին բացեցի մեր զինվորների սպասկան դարոցում և նրանց հետ եղա: Այս երիտասարդությանն ու մանուկներին, որ տեսա, խնդրում եմ ձեզ գուրգուրեցե՛ք նրանց: Մենք կզնանք, բայց սրանք պիտի մնան, ինչպես մեր հայրերը գնացին և մենք մնացիմք:

Ահավասիկ, հեռացավ ՅՅ-ամյա իմ բարեկամ, մեր սիրելի և անմոռանալի մախորդը՝ Վազգեն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Եկա ես, վաղը ես էլ կզնամ և կզան ուրիշներ: Ոսկի շղթա է հայությունը, օղակները իրար են կապվելու և, եթե երբեք ոսկին հասարակ մետաղ դառնա, մե՛խկ-մե՛խկ մեզ համար: Ոսկի ենք, ոսկի՛ մնանք և էս երեխաներն էլ, որ ոսկու արժեք ունեն մեզ համար, տվեցե՛ք, աշխատեցե՛ք, մի՛ խնայեք ո՛չ ձեր հաճույքից, ո՛չ ուրիշ վաղանցուկ արժեքներից: Ինչ որ նրանց համար եք անում, ապագայում Աստծու փառքի և Հայրենիքի բարգավաճման ու պայծառության համար գործած կլինեն:

Ահավասիկ իմ խոսքը Մարտունիի մեր պատվական ժողովրդի զավակներին: Եվ այժմ աղոթում եմ առ Աստված, որ միշտ իր հովանին, իր ամենագոր Սջը և իր ամենատես աչքը ձեզ վրա պահի հավիտյանս հավիտենից. ամեն»:

Մարտունու մարտական ժողովրդին իր Հայրական պատգամը տալուց հետո Վեհափառ Հայրապետն ողևորվեց դեպի Ամարասի մեծահամբավ վանք, որտեղ ևս, դիմելով հավաքվածներին, ասաց.

«Հարգարժան նախագահ և ներկայացուցիչներ, մեր ժողովրդի սպասավորության ծառայության կոչված ազնիվ ազգայիններ և թանկագին հավատացյալ ժողովուրդ մեր,

Ուզում եմ առաջին իսկ բույեից բոլոր էլ զիտակեցեք, անդրադառնաք ազնի իրողությանն ու նշմարտությանը, թե ինչ է նշանակում ինձ համար, վատահաբար նաև ձեզ համար տարիներ-տարիներ Ամարասի մասին լռած լինել, կարդացած լինել և, սակայն, աչքերով չկարողանալ տեսնել: Այսօր ձեր բոլորի ներկայությամբ ծունկի եմ գալիս իմ հոգու մեջ և փառք եմ տալիս Աստծուն, որ ինձ այս մեծ պատիվն արեց, որպեսզի այս քարերի հետ աչքովս շփվեմ և այս քարերի մեջ կարդամ հոգեղեն ներկայությունը և հոգեկից ներգործությունը մեր հայրերի դարավոր հավատքի: Քարը կզա, քարը կխորտակվի, նրա տեղ նոր քար կզա, պատահանք կխորտակվի, նրա

ները մեզ չէին օգնում, ինչպե՞ս էին իրենց ձեռքերով կանքը շահում այս հողերի վրա: Հետևաբար եղբայրներս, քույրես, թույլ տվեք ասել ձեզ, որ դուք պետք է այս հողի արժեքը իմանաք: Ճիշտ է, որ այստեղ ամեն կիրակի Պատարագ չի մատուցվում, բայց մանավանդ, դուք երեխաներ, պատանիներ, պարմանոհիներ, սովորեցե՛ք մեր շարականները, ո՞վ կարող է ձեզ արգելել: Եթե դուք ուզե՛նք «Հայր մեր»-ը սովորել, ո՞վ պիտի ձեզ խանգարի: Պետք է գտնվեն նմիբլա՛ մարդիկ, ովքեր ջանան այդ սովորեցնել: Դուք պիտի սովորեք մեր շարականները, նույնիսկ եթե եկեղեցում Պատարագ չի մատուցվում, դժվար օրերից ենք անցնում, բոլորդ էլ գիտեք, բայց Աստծու օգնությամբ կգա օրը, հավատացե՛ք, ձեր մնալուն քահանան էլ կունենաք, բայց ունենաք կամ չունենաք, միայն քահանայով եկեղեցի չի լինի:

Գու՛րք եք եկեղեցի: Երբ «Հայր մերը» երգեք, պետք է դողան այս քաղաքը, ձեր հավատը պետք է փոխանցեք նրանց, որպեսզի հետո նրանք իրենց դարավոր լեզուն բացեն և խոսեն, ու նրանց միջից հավատքը արտահայտվի: Ահավասիկ իմ զգացողությունը առաջին անգամ Ամարասում լինելով: Հուսամ, աղոթում եմ Աստծուն, որ սա իմ վերջին այցելությունը չլինի, այլ որ նորից կարողանամ գալ այստեղ: Բայց, իմ անուշիկ երեխաներ, եթե ուրիշ անգամ ես այստեղ գամ և դուք աղոթք չանեք, շարականը չերգեք, այն ատեն ես ձեզանից կխուզվեմ: Ուրեմն պիտի սովորե՛նք այս բոլորը, պիտի նորոգվե՛նք իբրև ազգ և Արցախի հայությունը աշխարհին պիտի փաստի, որ ոչ միայն ազատագրված է, այլ ստեղծագործական է, շենացնում է իր կյանքը և մարդիկ թող ուրախանան, երբ տեսնեն Արցախի ժողովրդի վերակենդանացումը և, մանավանդ, այս երեխաների եկեղեցուն կապա՛ծությունը: Ամեն»:

Այնուհետև Վեհափառ Հայրապետը Մայր Աթոռիս միաբաններով իջավ՝ հարգանքի տուրք մատուցելու Ամարասի սուրբ Խորանի ներքո հանգչող Սուրբ Գրիգորիսի նշխարներին: Եվ շիրմի մոտ հնչած «Որք Զարդարեցին» Սրբոց թարգմանչաց նվիրված շարականն էլ նորոգեց Հայաստանյայց Սուրբեյական Սուրբ Եկեղեցուն ծառայելու սրբազան ուխտը: Ակամայից մեր աչքերի առջև հառնեց այն հոգեհույզ դրվագը, երբ Երուսաղեմի Սրբազան Պատրիարք Եղիշե արքեպիսկոպոս Դուրյանը, այցելելով Օշական՝ Սուրբ Մեսրոպի գերեզմանին, ասել էր. «Կյանքիս մեջ այնքան վարձա՛յած չունեի ես՝ այնքան վեր տեսած ըլլալու համար»:

Սուրբ Գրիգորիսից բարեխոսություն հայցելով Հայոց երկրի խաղաղության և ապահովության համար, Վեհափառ Հայրապետը շրջեց, դիտեց և շոշափեց Ամարաս սքանչելիքի ամբողջ համալիրը՝ ցանկանալով նրա քարերի միջից իր երակների մեջ փոխադրել այդտեղ թափված հերոսների արյունը, հոգու մեջ ավելացնել այդ պատերում խոսացված անմահանուն սրբերի աղոթքն ու արցունքը, իր իմացականության դաշտը վերստին ջրդեղել այդ խցերում ծնունդ առած և արձանացած գիտության ու մշակույթի մեղրամոմով: Ամարասի ճանապարհը տարավ դեպի Հաղրութ՝ պատմական Դիզակ:

Քաղաքի մոտքին շրջանի վարչակազմի ղեկավար Գ. Հայրապետյանը ժողովրդի մեծաթիվ բազմության հետ դիմախոսեց Վեհափառ Հայրապետին՝ առաջնորդելով Հաղրութի սյգի-հրապարակ, որտեղ և Ամենայն Հայոց Հովհապետը պատգամեց իր հավատացյալ հոտին,

Հարություն

«Սիրելի առաջնորդ սրբազան՝ Պարգև եպիսկոպոս Մարտիրոսյան, հոգևոր եղբայրներ, հարգարժան նախագահ Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետության, հարգարժան փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, պետական և թանկագին, սիրեցյալ ու հավատավոր հայորդիներ Հաղորթի՝ այժմ բառը պիտի փոխեն և կոչեն Դիզակի,

Ահավասիկ մեկ օր և ավելի է, որ ես գտնվում եմ պատմական, հայաշունչ, հայամարմին Արցախ աշխարհում: Հազիվ մեկ և կես ամիս անցած այն օրից, երբ Աստծու կամքով և մեր ժողովրդի ընտրությամբ Մենք կոչվեցինք այդ ծանր պարտավորության և բարձրագույն աստիճանի պատասխանատվության, Մեր առաջին պարտքերից մեկը համարեցինք գնալ մեր ժողովրդին, ճանաչել նրան և ճանաչվել նրանից: Այս բառերը ինձից չեն ստեղծում, այլ բաղում եմ մեր Սուրբ Ավետարանից՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի խոսքերն են սրանք, երբ Նա ասեց. «Ես եմ հովիվն քաջ, հովիւ քաջ զանձն իւր դէւ ի վերայ ոչխարաց: Ծանաչեմ զիման և ճանաչիմ յիմոցն»: Հետևելով մեր Տիրոջը՝ Հիսուս Քրիստոսի այս սրբաշունչ բառերին, ահավասիկ Հովվապետական զավագանը ձեռքս վերցրած, հովվի ցուպը շալակած, ես սկսեցի գնալ և ժողովրդին հանդիպել՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը ներկա դարձնել: Ձեր կյանքում զգացնել, որ Էջմիածինը վայր չէ ստակ, մա՛ ձեր հոգու մեջն է:

Մենք եկել ենք Մայր Աթոռի մայրությունը և օրհնությունները ձեզ փոխանցելու, որպեսզի դուք զգաք, թե ունեք պատմական հոգևոր կենտրոն՝ սրբատեղի, որ ճանաչվել է որպես ամբողջ աշխարհի մեջ առաջին պետական բրիտանյա ազգի կենտրոն: Դա մեծ պատիվ է մեզ համար և մենք պետք է գիտենանք դա արժեցնել, այդ հոգևոր կենտրոնը՝ Սուրբ Էջմիածինը, մեր կյանքում ներգործոն վիճակի մեջ դնենք՝ դուք այցելեք, Մենք այցելենք, կենդանի հարաբերություն լինի, որպեսզի զգաք Աստծու շունչը ձեր կյանքի մեջ:

Ղարաբաղում գտնվելուս երկրորդ օրվա հետմիջօրեին ես այս շրջանի ժողովրդի ծոցում եմ, որի հետ կապված անձնական շատ նվիրական հիշատակներ ունեմ: Որևէ տեղ որ գնացի՝ Քաջաթաղ, Ծուշի, Ստեփանակերտ, այցելեցի զինվորական կենտրոն, գնացի Մարտունի և հիմա եկել եմ Հաղորթ: Առաջին անգամն է, որ ես Արցախ եմ այցելում և նախքան այս Արցախի որևէ մեկ շրջանի հետ ուղղակի կապ չունեի, բայց Հաղորթի հետ կապ ունեմ: Կհարցնեք՝ ինչպե՞ս. ձեզանից որևէ մեկը չի՞ հիշում, երբ 1991 թվականին Հաղորթի ժողովուրդը բռնությամբ դուրս էր մղվել իր հայրենի եզերքից և ձեզանից ոմանք հասել էին Գորիսի շրջանի Խնձորեսկ գյուղ, այնտեղ ես ձեզ գաղթական տեսա:

Աչքերս արցունքով լցվեցին, ձեր ձայները մինչև այսօր իմ ականջում միշտ հնչել են: Ասում էիք այն ժամանակ, որ ուզում ենք մեր շրջանը գնալ, ուզում ենք գնալ մեր տունը վերաշինել: Փառք Քեզ, Աստված, հազար փառք Քեզ, որ մեր ժողովրդի սրտի ձայնը լսեցիր և ինչպես ասեց ձեր վարչական կենտրոնի նախագահը, ձեր ազատամարտիկների՝ Արցախի ժողովրդի քաջ որդիների մարտով, պաշտպանությամբ, հերոսական ջանքով դուք վերադարձաք, ձեր տան իրավատերը դարձաք, տան տերը լինելու ձեր իրավունքը արժեցրիք: Հազար ապրեք, բարի եկաք ձեր տունը, շենացրեք այն, որ երբ աշխարհը տեսնի, ասենք. թշնամին ավերակի վերածեց, մենք պարտեզի կվերածենք: Մենք շինարար ժողովուրդ ենք, մենք չենք քանդում, քանդվածն

ենք վերաշինում: Դրանից ավելի ի՞նչ պատիվ եք փնտրում: Այսօր ողջ Արցախ աշխարհում ես մի հոր շունչ եմ տեսնում: Սա ոչ միայն բնության, գարնան մեղե, ծաղկուն և կանաչավետ շունչն է, այլ ձեր վերանորոգման, վերականգնումի, ձեր վերաստեղծագործության շունչն է, որ զգում եմ ամեն տեղ: Եվ իսկապես տեսնում եմ, որ կոտրված փայտը վերստին իր տեղն է դրվում, ընկած քարը պատի մեջ է զետեղվում, եկեղեցու գմբեթը դարձյալ դեպի երկինք է խոյանում, այլոված հողերը կրկին կանաչում են:

Դուք ձեր ձեռքերը խառնում եք այս հողին, կյանք եք հանում և հողին իմաստ եք տալիս՝ այս հողի տերը լինելով: Իսկ տեր լինելը ճշմարտորեն իրական է, երբ ծառան ես լինում: Մենք հողի ծառան լինելով, հողի տերը դարձած կլինենք, որովհետև այն կլինի մեր աշխատանքի պտուղը: Ես եկել եմ ձեզ ասելու. շարունակե՛ք այս ճանապարհը, որ երկու ուղիներ ունի՝ քաջության, արիության ճանապարհը, քանզի երբ ուրիշը մեզանից մեր հողըն է խլում, չէ՛նք թողնի, կմեռնե՛նք, բայց չէ՛նք թողնի: Սա պատիվն է հայության, բարձր պահեք: Այլևս մենք ուրիշների կողմից ոչխարի նման թշվոյ, ոչխարի նման մորթվող ժողովուրդ չենք: Ապրե՛ք, Վարդանանց սերունդն ենք, Սարգսյանայաթի սերունդն ենք, Արցախի քաջամարտիկներին ծնունդ տվող սերունդն ենք՝ պատիվ ձեզ: Ես ասել և ասելու եմ ողջ աշխարհում. մենք հրաժարվել ենք ջարդված ժողովրդի հոգեբանությունից:

Մեր մասին միշտ ասել են. հաշերը ջարդվել են, ցեղասպանության են ենթարկվել, գաղթական են եղել, կարծեք թե մենք պատիվ չունենք: Ինչո՞ւ այդպես արհամարհված ժողովուրդ պիտի լինենք: Մենք պաշտպանել ենք այս երկիրը դարեր շարունակ: Երեսկայե՛ք, մինչև 2000 թվականը, այս տարիների ընթացքում տոնելու ենք մեր Սուրբ Էջմիածնի հիմնադրության 1709-ամյակը: Եվ ես առանց հպարտանալու ասում եմ միայն պատմական ճշմարտությունը. հինգ միլիարդ հաշվվող մարդկության մեջ չկա մի ազգ, որ կարողանա իր եկեղեցու 1700-ամյակը տոնել: Մենք առաջինն ենք քրիստոնեությունը հռչակել պետական կրոն, արժեցնե՛նք այս, հորոգենք մեր եկեղեցիները, շունչ տանք մեր դպրոցներին, որ երբ մարդիկ դիտեն, ասեն. Աստված այցելել է այս երկիր, Քրիստոս իջել է այս երկրում և մենք դարձել ենք Աստծու հավատարիմ ժողովուրդը: Այս է մեր պատիվը: Հետևաբար ողջունում եմ ձեզ իմ առաջին Հովվապետական այցելության այս օրերին:

Հավատացե՛ք, աչտահետ ուր էլ գնամ և խոսեմ Արցախի ժողովրդի մասին, պիտի չխոսեմ երեսկայված, տեսականորեն ըմբռնված մի շրջանի մասին, այլ ձեր անունով պիտի խոսեմ, ձեր դեմքերի ժպիտը պիտի ունենամ իմ ժպտի մեջ, ձեր ձայնը պիտի զգամ իմ ձայնի մեջ, ձեր բազուկների, երակների տրոփը պիտի զգամ իմ երակների տրոփյունի մեջ: Մենք և դուք միացած պիտի լինենք և աչտեղ է, որ պիտի արժեցնենք մեր Եկեղեցու վերածնունդը: Մենք պարտավոր ենք հետևել մեր հայրերին և Սուրբ Ավետարանի պատգամներին, ճշմարտություններին: Եվ եթե դրանք գործադրող ժողովուրդ լինենք, ուրեմն Եկեղեցի ենք փառափոխապես: Հիսուս ասեց. «Ով իմ խոսքերը կլսի և կգործադրի, նա է իմ եղբայրը, մայրն ու քույրը»: Նա, ով Հիսուսի ասածները կլսի և կգործադրի, նա իր տունը շինած կլինի ժայռի և ոչ ավազի վրա:

Դուք ասեք հիմա ինձ. ես կարո՞ղ եմ իմ խոսքը փակել այս երեխաներին առանց մի խոսք ասելու: Ի՞նչ անուշիկ երեխաներ կան աչտեղ, երբեք չէի կարող երեսկայել: Չգիտեի, որ այսքան թվով, կայտառ դեմքով, մենք կստենք պնդումն աչքերով, պաշտառ ճակատներով անուշիկ փոքրիկներ

վան կյանքով ապրելիք ժողովուրդ եւր: Եվ եթե այստեղ Պատարագից առաջ մղվեցի այս մի բանի խոսքերը ասելու, հավատացե՛ք, ձեր համախումբ ներկայությունն էր պատճառը և այս անուշիկ փոքրիկների շարականի երգեցողությունը, ովքեր իրենց զիւ, մատղաշ ձայնով դարավոր մեր աղոթքներին նոր շունչ տվեցին, նոր պայծառություն բերեցին, շարականները զորքերից դուրս եկան և ծաղկեցին նրանց շուրթերի վրա: Եվ երբ տեսնում եմ մեր նոր սերունդին, մանուկներին, պատանիներին, որ այսպես շարական են երգում, իսկապես ասում եմ, որ մեր ազգը մնանվում է մի կաղնու, որից նոր ճյուղեր են դուրս գալիս և այն առավել ևս կանաչում, կենդանանում է և ավելի խոր արմատներ է գցում մեր հողի ընդերքի մեջ:

Թող Աստված ձեր աղոթքները ընդունի և այս քարերը այլևս միայնակ չմնան, առանձին չապրեն՝ ձեր շնչով ապրեն և ամբողջ աշխարհում վկայեն, թե հավատքը ժամանակի հարց չէ, այն մարդու խնդիր է: Մարդ եթե հավատքով ապրի, քարերը կյանք կառնեն և կյանք կտան մեզ բոլորիս: Ամեն»:

Իսկ հրնթացս Սուրբ և Անմահ Պատարագի, որ մատուցում էւ Արցախի թեմի առաջնորդ Տ. Պարգև եպիսկոպոս Մարտիրոսյանը, Վեհափառ Հայրապետը Սրբազան Հոր շնորհակալության խոսքից հետո Արցախյան լեռների խնամքի ներքո մնացած Գանձասարի վանքի լուսարձակող Խորանից ողղեց գոհաբանական իր խոսքը.

«Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ: Ամեն».

«Տէր եթէ զշրթունս իմ բանաս, բերան իմ երգեսցէ զօրհնութիւնս Թո»:

Սաղմոսներգուի բառերով իմ կյանքում առաջին անգամ այս սրբալույս տաճարի բեմի վրա, քարոզխոսությանս առաջին պահին, ևս մի անգամ բացում եմ իմ շրթները Գանձասարի վանքում, դառնալով արձագանքը մեր երկնավոր Վարդապետ Հիսուս Քրիստոսի. «Տէր, եթե իմ շրթները բացես,— ինչպես բացեցիր այսօր,— եւ Քեզ օրհնություն պիտի կարդամ», որպեսզի օրհնությամբդ լցվի Արցախ աշխարհը, որովհետև օրհնությամբդ կառուցվեց այս սուրբ եկեղեցին, օրհնությամբդ դարեր շարունակ եկեղեցին դարձավ հավատքի խոսնակ, Ավետարանի քարոզիչ, հոգու սնուցիչ այս քարերի և քարերից հոսող հավատքի տեր անձերի անլուելի բարբառով:

Այսօր, քիչ առաջ, այս բեմից կարդացվեց Ավետարանից մի հատված, որի վերջին նախադասությունը հետևյալն էր. «Ես եկի, զի զկեանս ունիցին և առաւել եւս ունիցին»:

Հիսուս ասեց. «Ես եկա, որպեսզի ինձ հավատացողները կյանք ունենան և առավել կյանք ունենան»: Նա խոսում էր ժողովրդի հետ և առակավոր ձևով, պատկերաչից ոճով Աստծու ճշմարտություններն էր փոխանցում նրան: Իսկ ժողովուրդը մի հոտ էր, որ իրեն ուղղություն տվող հովիվ չուներ: Եվ Հիսուս ասեց. «Ճշմարիտ հովիվը նա է, որ դռնից է ներս մտնում և ոչ թե նա, որ գողի մնան կողքից է մուտք գործում: Այդպիսին գող է և ավազակ, իսկ նա, ով դռնից է մտնում, նա է ճշմարիտ հովիվը: Նրա ձայնը կլսեն և իրեն կհետևեն: Ես եմ դուք»: Հիսուսին հետևողը արքայություն կմտնի, որովհետև Նա է ճանապարհ բացողը մեզ համար դեպի մարդկային կյանքի այն գերազույն ապրումը, որ Ավետարանը կոչում է «երկնից արքայություն», «զի արքայությունն երկնից,— ասում է Հիսուս,— ի ներքս ի ձեզ է»՝ երկնքի թագավորությունը ձեր հոգիների մեջ է:

Մարտկերի ճամպարին, հողի աշխատակրի հետ

Գալսիմասուր. Բարդան և Վեհապառ

երջանկութեան ապրումը, գոհունակության և կյանքը իմաստավոր կերպով ապրելու հոգեկան զգացումն է երկնի արքայությունը, որ սկսում է այս հողեղեն երկրից, բայց չի վերջանում այս երկրով և դա անդենական, հավերժական, երանական կյանքն է, որ Աստված պատրաստել է մեզ համար: Ի՞նչ ուզեց ասել Հիսուս, երբ ասեց «Ես եկա, որպեսզի կյանք ունենաք»: Մի՞թե մարդիկ կյանք չունեին՝ ապրում էին, ծնվում էին, ուտում էին, հագնվում էին, զվարճանում էին, ծերանում էին և հետո մահանում էին: Բայց եթե այն է կյանքը, ուրեմն այն իմաստ չունի, քանզի չի տարբերվում ո՛չ բուսական և ո՛չ էլ կենդանական կյանքից: Սրանք էլ ծնվում են, աճում, պտղավորվում և հետո անհետանում են:

Սաղմոսերգուն ասում է. «Մարդոյ, որպէս խոտոյ են աւորք իւր, որպէս ծաղիկ վայրի աչնպէս ծաղկէ: Ծնէ է ի մեա հողմ եւ ոչ է եւ ոչ եւս երեկ ի տեղի մորա»՝ հողմի փչելուց կշորանա և անգամ չես իմանա, թե որտե՞ղ է եղել այն՝ եղել է կամ չի եղել, այլևս իմաստ և նշանակություն չունի: Հիսուս չասեց, թե Ես եկա, որպեսզի ա՛յդ կյանքը ունենաք, այլ ավելացրեց. «Ես եկա, որպեսզի տալվել կյանք ունենաք»: Այդ տալվել բառը մեծ նշանակություն ունի՝ կյանքի մեջ կյանք ունենաք: Ի՞նչ է նշանակում: Այնպիսի իմաստավորված մի գոյություն, որ մարդուն լիարժեք անձ լինելու և արարածներից տարբեր լինելու զգացում է տալիս: Հիսուս եկավ մեր կյանքի մեջ հոգևոր, իմացական, բարոյական այնպիսի երանգներ բերելու, որ այդ կյանքը արժևորվի մեզ համար և դառնա իմաստակից կյանք, որ երբ մահը գա ու տանի բնախոտական կյանքը, ապա չկարողանա տանել հոգու կյանքը, մտքի կյանքը, մեր այն ապրումը, որ երբեք ժամանակ ու տարածություն չի ճանաչում:

Այդ կյանքն է, որ ապրվել է եկեղեցում: Այս պատերն ու քարերը քար են, որ էլ լինեն՝ լեռան, թե դաշտի վրա, ձորագետակի վրա քարը քար է: Բայց երբ մարդը քարը վերցնում և նրան իմաստ է տալիս՝ քանդակում խաչքար, իր հոգին է այդ քարի մեջ դնում: Եվ քարը դադարում է քար լինելուց ու այն դառնում է հոգու վկայություն, նշանատության վկայություն: Հետևաբար, Հիսուս եկավ և մեզ տվեց քրիստոնեական կյանքի այդ հասկացողությունը: Եվ ինչպե՞ս հիմա ես ծունկի չգամ իմ հոգու մեջ և չասեմ՝ փառք Վեգ Տեր, որ այնպես արեցիր, որ մեր հայ ազգը եղավ առաջին ազգերից մեկը, որ ընդունեց այդ իմաստով կյանքը ապրել՝ քրիստոնեությունը, քրիստոնեական հավատքը, քրիստոնեական իմաստասիրությունը միախառնեց իր գոյության, իր ազգային ինքնության, իր լինելության հետ և դրանից երբեք չբաժանվեց:

Շատ հաւածանքներ եկան, ավերակներ ու կործանումներ եղան, բայց հավատքը մնաց անխախտելի և մնացինք ու ապրեցինք: Տեսե՛ք, քանի՜ ազգեր եկան ու գնացին պատմության թատերաբեմից և հիմա այդ ազգերը միայն թանգարաններում են պահվում ու հիշվում: Բայց եթե մենք տուկացինք որպէս ապրող և շնչող ազգ, դրա ամենամեծ ուժը այն է, որ մենք հավատացինք, որ կյանքի մեջ կյանք կա և այդ կյանքով ապրված կյանքն է, որ հավերժական է և դրանով է, որ մենք ապրում ենք:

Դո՛ւք մարդկանորեն ամենադժվարին և ամենաճանր օրեր ապրեցիք Արցախում: Այս մի քանի օրերին, որ ես գտնվում եմ Արցախ մահանգում, գնացի մինչև Հադրոտ՝ հարավ, և հիմա եկել եմ հյուսիս, անցել եմ բոլոր քաղաքների, ավանների, գյուղերի միջով: Մենք հեռու գտնվելով շատ մոտից ենք հետևել մեր կյանքին: Արցախի քարտեզները այնտեղ՝ Լիբանանում, յուրաքանչյուր հայի պատից էր կախված կամ սեղանի վրա էր դրված

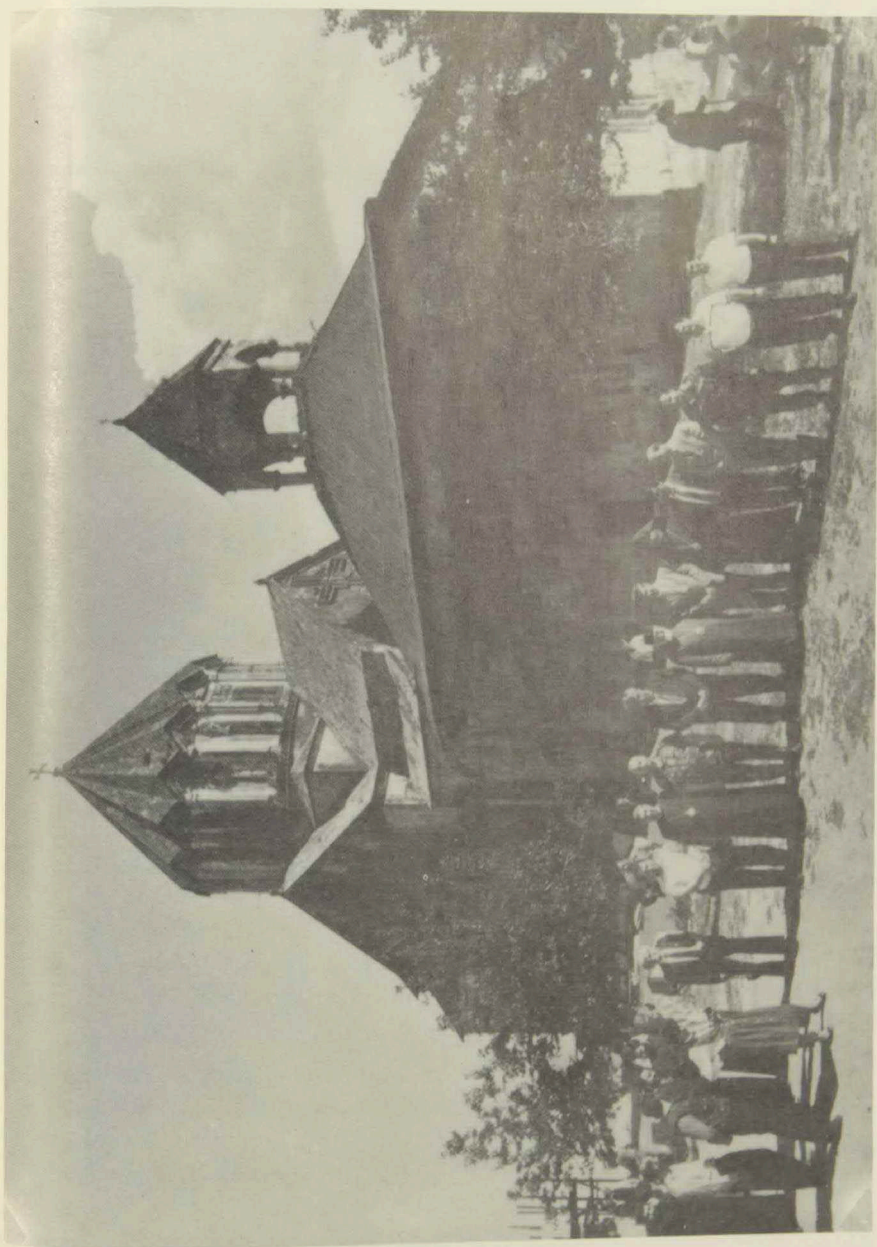
և ամեն օր խոսվում էր այս կամ այն շրջանի՝ Ասկերանի, Մարտունու, Մարտակերտի, Փանծասարի կամ Վանք գյուղի մասին, սրանք մեզ համար դարձել էին մեր կյանքի մասնիկը, թե ո՞ր տեղն են այսօր բռնագրավել մեր թշնամիները, ո՞ր տեղն է այսօր ազատագրվել մեր քաջամարտիկների հերոսական պայքարով: Եվ նույնիսկ ես Դպրեվանքում աշակերտներին դիտողություն եմ արել, որովհետև դասերը թողել և քարտեզի վրա բռնոյն քննոյն թյամբ հետևում էին Արցախի ժողովրդի հերոսական պայքարի յուրաքանչյուր իրադարձության: Բայց ինչպե՞ս կարողանալի արգելել այդ երիտասարդներին, ովքեր նույն արյունն ու հավատքը ունեին, թեև հեռու էին աշխարհագրականորեն, բայց հեռու չէին հոգեկանորեն և ձեր կյանքն էին բաժանում, այն կյանքը, որ քրիստոնեական հավատքով է դրոշմված, Մուրբ Մեսրոպի գիրով է կնքված, մեր հերոսների արյամբ է շաղախված, մեր սրբերի աղոթքով է ճոխացած և հզորացած:

Այսօր եկել եմ ձեզ մոտ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից: Աստված այնպես տնօրինեց իմ կյանքը և մեր ժողովուրդը այնպես կամեցավ, որ ինչ տվել է ինձ իբրև կյանք՝ չգիտեմ քանի տարիներ, այդ ամբողջը իմ Հայրենիքին, Արցախի ժողովրդին և իմ ազգին պիտի ընծայեմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Խորանից, որտեղից էլ բերում եմ ձեզ այդ հավատքի ուժը:

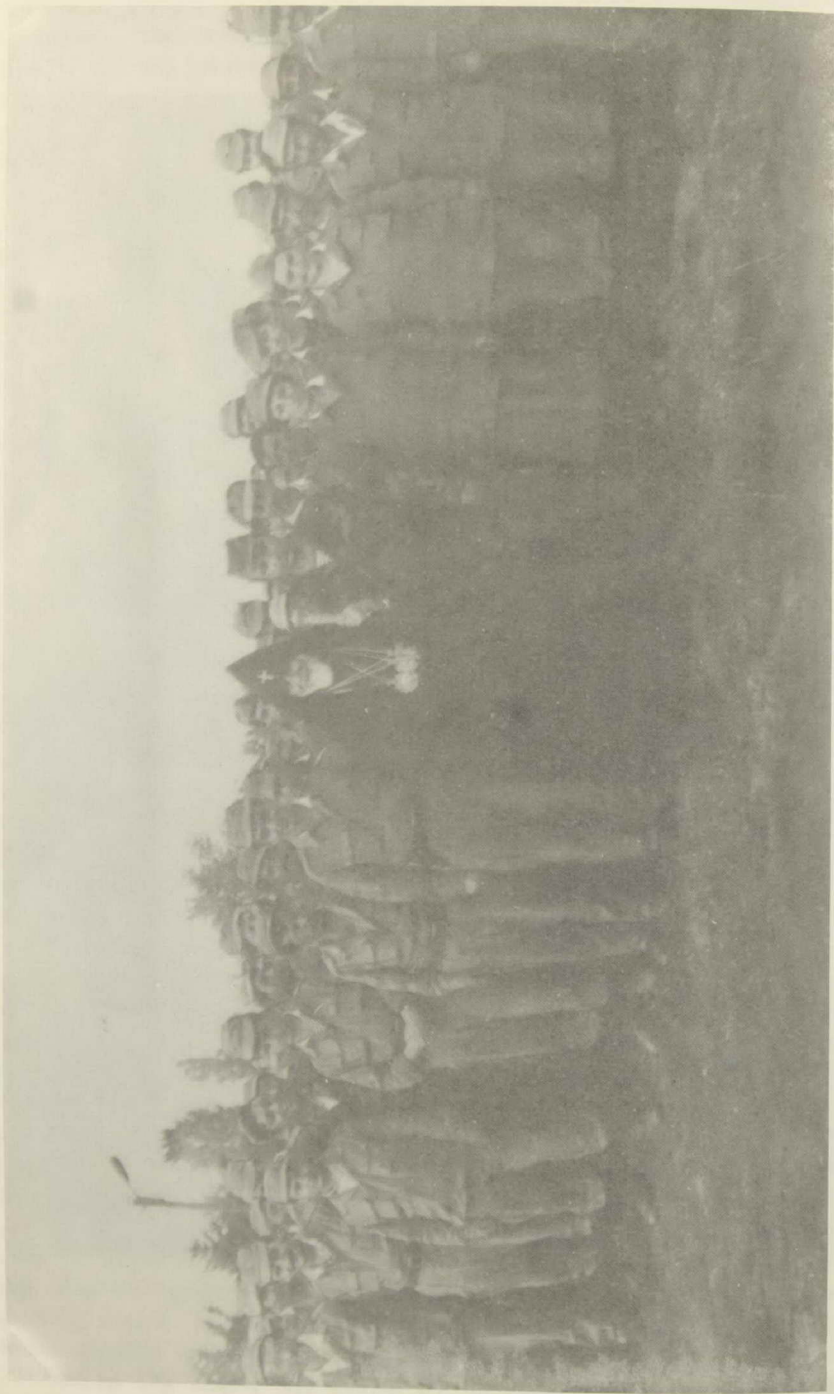
Էջմիածինը մեր գերագույն սրբությունն է: Այնտեղ է իջել Քրիստոս: Երեխաներ, դպրոցականներ, դուք լավ իմացեք մեր պատմությունը, որ սրանից 1700 տարիներ առաջ մի գիշեր, երբ քնած էր Գրիգորը, որ հետագայում պիտի Լուսավորիչ կոչվեր, հանկարծ մի լույս ծագեց: Լույսի մեջ տեսավ, որ Հիսուս եկավ ոսկի մուրճը ձեռքին, հարվածեց այն վալրին, որ ճանաչվում էր որպես սանդարանետ՝ այսինքն դժոխքի կենտրոն, և ասեց. «Այստեղ պիտի կառուցեք իմ եկեղեցին»: Աստված է իջել մեր Հայաստան աշխարհը և ցույց տվել մեզ իր Տաճ տեղը: Աշխարհում ո՞ր մեկ ազգն է այսպիսի տեսիլք ունեցել և այսպիսի տեսիլքով իր եկեղեցու կյանքը սկսել: Մենք պետք է արժեցնենք մեր այդքան հարուստ անցյալը: Հարգանք անցյալին, բայց ի՞նչ է պարտքը իմ, ձեր, այս երեխաների՝ ներկայի և գալիքի համար:

Այսօր հատուկ կերպով եմ եկել այստեղ, ԺԳ դարից շինված և կանգուն մնացած Մայր տաճարը՝ ասելու համար, որ եթե ձեր հայրերը, իմ հայրերը այստեղ, Էջմիածնում, Դադի վանքում, Ամարասում, Շուշիի Ղազանչեցոց եկեղեցում և ուրիշ վայրերում տառնչակներով եկեղեցիներ են շինել, հարց տանք մենք մեզ, թե ինչպե՞ս են կառուցել: Մեզանից ավելի՞ հարուստ են եղել՝ այս հողն են ունեցել, ուրիշ ի՞նչ են ունեցել, էլեկտրական հոսանք են ունեցել, խոշոր մեքենաներ են ունեցել: Այս քարերը իրար վրա իրենք են բարձրացրել հավատքի ուժով, իրենց երկիրը Աստծու վկայարան դարձնելու կամքով: Այս է մեր արժեքը, դրանից եթե պարզվենք, ուտել, խմելով ի՞նչ կլինենք՝ ոչ ի՞նչ, մի օր կճնվենք, անիմաստ կապրենք ու կմեռնենք-կգնանք: Հավատք, գաղափար, մշակույթ, հայրենիքի սեր, Աստծու օրհնությամբ հավիտենական կյանքի՝ առավել կյանքի գաղափար, ա՛յս է, որ մեզ պիտի հզորացնի, ա՛յս է, որ մեզ պիտի դարձնի ժամանակակից չընկճված և ժամանակով չվերջացող ազգ:

Դարեր ենք ապրել այս հողին: Մի օր մի օտար երկրում 300.000.000 հաշվվող ժողովրդի մեջ, մի թղթակից ասաց. «Այս տարի մենք տոնում ենք մեր քաղաքի երկուհարյուրամյակը և ոչ ի՞նչ չի կարող բաժանել մեզ մեր երկուհարյուրամյա քաղաքից»: Դարձա և ասացի. «Շնորհավորում եմ,

Վեհափառ Հայրապետ Գ. Բանաստառի վանքում

Մարսսկեր. Վեհապառ Հայրապետ զինվորների հետ

Աստված նոր երկուհարյուրամյակ պարգևի: Բայց դուք էլ հիշեք, որ սրանից տասը տարի առաջ մենք էլ տոնեցիկներ մեր Երևան քաղաքի 2750-ամյակը»: Տեսեք, ինչքա՞ն արժատ ունենք, ինչքա՞ն ուժականություն ունենք. եկեք հաղորդ մնանք այդ ուժականությանը և այս երեխաները սովորեն մեր քրիստոնեական հավատքը: Այդ ժամանակ է, որ կուժեղանանք: Եվ Սուրբ Էջմիածինը մեզ համար միշտ պիտի լինի այն սնուցիչ մայրը, որի հոգևոր կաթն ենք խմել և այդ կաթով ենք սնանել, այդ կաթով ենք մեծացել, այդ կաթով ենք ուժեղացել: Այսօրվա աշխարհի վաղանցուկ, ժամանակավոր հանույքների հետևից չերթանք, այլ հոգով լցվենք, ազգ դառնանք՝ այսինքն, գիտակցություն ունեցող, իր ինքնության արժանապատվությունը զգացող ազգ դառնանք: Մեր ազգը կնքվել է Աստծուց, Քրիստոսի Ավետարանով, մեր հայրերի աղոթքով: Այս շարականները, որ երգում էիք, երեխաներ, դարեր ու դարեր երգվել են մեր ազգի զավակների կողմից:

Գո՛ւք, ծնողներ, խոսքս ձեզ եմ ուղղում, այս երեխաներին ձեր տան մեջ սովորեցրեք մեր աղոթքները: Տունը տանար է հայի համար: Մեծ մայրս է սովորեցրել ինչպես աղոթել, Սուրբ Գիրքը նա է պատմել ինձ: Մենք պետք է հոգեկանորեն լցնենք մեր տները, մեր բնակարանները, մեր ընտանիքները: Եվ այդ ժամանակը բոլոր ընտանիքները կզան, կհավաքվեն այս եկեղեցում և կկազմեն մեկ ընտանիք՝ հասարակաց, ընդհանրական ընտանիքը, որը եկեղեցին է, ազգն է, մեր Հայրենիքն է և մեր մշակույթն է նաև:

Ամեն անգամ, երբ շրջում եմ Հայաստանում և տեսնում այն բոլոր վկայությունները, որոնք թողել են մեր հայրերը, ես դրանք անցյալի հետ չեմ շաղկապում, դրանք իմ մեջն են, իմ հոգում, նրանք անմահ են, որովհետև առավել կյանք ունեն: Եթե նյութական կյանքով ապրենք միայն, ափսոս և՛ մեզ, և՛ մեր գոյությանը, մարդկային կյանք չէ այդ: Բայց եթե հոգևոր կյանքով ապրենք, ազգային իմաստով, հայրենասիրական ոգով և Աստծու շնչի ներքև, Ավետարանի լուսավորության տակ, այն ատեն է, որ ես ձեզ կշնորհավորեմ իբրև արժանի ժառանգորդները մի մեծ ազգի՝ փոքր թվով, փոքր հոգով, բայց մեծ հոգով ազգի: Այդ մեծ հոգին չփոքրանա: Եվ դուք միշտ հաղորդ լինեք հայությանը այս մեծ հոգու հետ և չփոքրացնեք ձեր մեջ այդ մեծ հոգին, մշտաբարբառ, մշտակենդան և մշտահոս հոգին մեր հոգիների մեջ:

Այսօրվա Պատարագին ես ուզում եմ իմ գնահատանքը հայտնել ձեր առաջնորդ սրբազանին, որ ամեն ճիգ է թափում, որպեսզի շեն մնա սուրբ հավատքը Արցախ աշխարհում, նաև բոլոր հոգևորականներին: Ապրե՛ք, սիրելի հոգևոր եղբայրներ՝ վարդապետներ, քահանաներ, սարկավազներ, հազա՛ր ապրեք, եթե մեր ժողովուրդը այսպես հավատքով ապրեցներ: Խորանի վրա տեսա երիտասարդներին, երիտասարդներ եմ տեսնում նաև ձեր մեջ. առաջ եկեք, տղաքս: Եթե մի գյուղում քահանա չկա, երկնքից չպիտի բերվի, այլ դո՛ւք պիտի լինեք: Եթե դուք չլինեք, ձեզ նմանները չլինեն, այս եկեղեցին ինչպե՞ս պիտի շենանա, հոգու վկայություն ինչպե՞ս պիտի դառնա: Քաջ եղեք, քանզի հոգևորական դառնալը ամենից մեծ պատիվն է, որովհետև ամենամկրակա՞ն պարտքն է՝ Աստծու թարգմանը լինել մարդկանց: Անօրյա կյանքի սպառողական երևույթներով դուք ձեզ մի՛ մաշեք, այլ «յառաջ մատիք»՝ Աստծու առաջ, ժողովրդի առաջ և մի գյուղում, ավանում, քաղաքում եթե տեսնեմ, որ եկեղեցին փակ է, թվում է, թե մի կույր բան կա մեր մարմնի վրա: Բացե՛ք մեր աչքերը, որպեսզի կարողանանք մեր հավատքի տները շենացնել՝ որպեսզի առավել կյանքը լցվի մեր մեջ:

Թող այս մտածումով մենք գոտենալով ենք, զորանանք և մեր հոգևոր հայրերի գործունեությամբ, մեր պետական իշխանությունների հոգատարությամբ և մեր քաջարի բանակի պաշտպանությամբ կարողանանք այս հողը մեզ համար պահել կենդանի և կենդանարար: Այսօր դուք պետք է լավ իմանաք, որ Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահի այցելությունը ինձ հետ, մասնաճյուղի Ղարաբաղի Հանրապետության վարչապետի ներկայությունը մեզ կողքին ունի խորհրդանշական մեծ նշանակություն: Մա սատմ է մեզ, որ պետությունը մեր կողքին է հոգևոր այս մեծ վերստեղծման, վերանորոգության շրջանին: Ես իմ գնահատանքն եմ հայտնում նրանց, իրենց խնայելու Եկեղեցու արժեքը ճշգրիտ կերպով հասկացողության և առ այդ իրենց տարած աշխատանքների համար: Թող Աստված օրհնի նրանց, որ պետքի նրանց մեծ ու դժվարին պարտավորությունը՝ հայրենաշինության, ազգակերտումի, պետական կառուցումի այս ամենադժվարին օրերին լինի պաղաքեր «ընդ միոյ երեսուն, ընդ միոյ վաթսուն և ընդ միոյ հարիւր», ինչպես սատմ է Մուրբ Ավետարանը:

«Ճնորհք Տեսուն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ, ընդ ամենեւեւեցի: Ամեն»:

Մարտակերտ քաղաքն էր օրվա մյուս հանգրվանը: Զարմանալի անուններ են կրում այս փոքրիկ լեռնաշխարհի բնակավայրերը՝ Մարտակերտ կամ Մարգակերտ: Վեհափառ Հայրապետի այցը այս քաղաքին երկու նպատակներ: Էլ հետապնդում էր իր մեջ՝ շնորհավորել կերտած մարտի հաղթանակը և անցնել մարդ կերտելու գործին: Քաղաքի մարզադաշտը լեփլեցուն էր ժողովրդի բազմությամբ: Օրըստօրե վերադարձող բնակիչների թիվը հասնում է շուրջ 3000-ի, որոնց մեծ մասը եկել էին հաղորդակից դառնալու Հայոց Վեհին: Մարզադաշտի դարպասների մոտ երեխաների հսկա խումբը երգերով և ծաղիկների տեղատարափով դիմավորեց Ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ այս եղանակով առանց մեծ-մեծ խոսքերի վստահեցնելով, որ իրենք լինելու են արժանի ծառանքը ոչ միայն մեր անցյալի պատմության հերոսների, այլև իրենց հայրերի և եղբայրների, ովքեր զոհվեցին, որպեսզի իրենք ապրեն Աստծուն և Հայրենիքին անմնացորդ ծառայելու համար:

«Առաջնորդ սրբազան, հոգևոր եղբայրներ, հարգարժան փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության պարոն Գագիկ Հարությունյան, հարգարժան վարչապետ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության և պետական ներկայացուցիչներ, քաջամարտիկ զինվոր եղբայրներ, հավատացյալ և հավատարիմ հայորդիք,

Այս օրը իմ կյանքի մեջ ամենագեղեցիկ օրերից մեկը պիտի մնա և երբեք չպիտի մոռանամ և չեմ կարող մոռանալ իմ այս առաջին հանդիպումը Մարտակերտի քաջարի ժողովրդի հետ: Երբ սրանից մեկ և կես ամիս առաջ Աստծու կամքով և հայ ժողովրդի ընտրությամբ կոչվեցի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության նվիրակագրույն, բայց ծանրագույն պարտավորության, առաջին պարտք զգացի ժողովրդիս հետ լինել, ժողովրդիս մոտ լինել, ժողովրդիս ապրումները իմ կյանքի ապրումների հետ շահախել: Մեր Տերը և Փրկիչը Հիսուս Քրիստոս իր Երկնային առաքելությունը երկրի վրա կատարեց միշտ շրջագայելով ժողովրդի մեջ, գնալով ժողո-

Վեհապառ Հայրապետ Մարտիրոսի գնդում

վերդին, մոտենալով ժողովրդին, խոսելով ժողովրդին, իր մտածումները, իր գաղափարները, իր սկզբունքները ժողովրդի հետ բաժանելով:

Մարտ Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը եկեղեցական հոգևոր կենտրոնն է ամբողջ հայ ժողովրդի: Եվ, հետևաբար, ով էլ լինի այնտեղ, Կաթողիկոսը չի կարող ինքն իրեն կտրել ժողովրդից: Եվ այսօր ձեր առաջնորդ սրբազանի, նաև Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության նախագահ պարոն Ռոբերտ Քոչարյանի միացյալ հրավերով, ես եկա Արցախ և չուզեցի Արցախից մեկնել առանց հյուսիսային կողմն աշխարհիս տեսնելու: Առավոտյան Սուրբ և անմահ Պատարագ մատուցվեց Գանձաարի վանքում, այնտեղ իմ խոսքն ուղղեցի ժողովրդին և ցանկանալով ցանկացա գալ այստեղ՝ Մարտակերտ, և լինել ձեզ հետ աղոթքով, մտածումով, սրտով, մտքով ու հոգով:

Սիրելիներ, միշտ է, որ առաջին անգամն եմ իմ աչքերով տեսնում Մարտակերտը և ամբողջ Արցախ նահանգը: Բայց վերջին յոթ տարիներին գրեթե ամենօրյա հետևողությամբ մենք շատ մոտից ենք հետաքրքրվել այս աշխարհի մեջ տեղի ունեցող հեղաշրջող իրադարձություններով: Ամեն անգամ, որ լուրերը ստանում էինք Մեր գրասենյակում՝ հեյրություն, բացում էինք բարտեզը և կարծեք ձեզ հետ միասին շրջանից-շրջան հետևում էինք բոլոր տագնապալի դեպքերին, այն բոլոր անարդար հարձակումներին, որոնք կատարվեցին մեր ժողովրդի դեմ, երբ ուզեցին այդ ժողովրդի ազատ կամքը՝ Աստծու տված կամքը ազատության խել իրենից:

«Փառք Քեզ Աստուած, փառք Քեզ չաղագս ամենայնի, Տէր, փառք Քեզ»: Եկավ ազատության օրը: Գիտեմ, դժվար եկավ, բայց ո՞ր ազատությունն է դուրսին եկել որևէ ազգի պատմության մեջ: Ազատությունը միշտ ձեռք է բերվել զոհողությամբ: Նա, ով զոհողություն չի կարող անել, ազատություն չի կարող վայելել: Մենք մեր ազգային քայլերգում ասում ենք.

«Ամենայն տեղ մահը մի է,
Մարդ մի անգամ պիտ մեռնի,
Բայց երանի, որ իր ազգի,
Ազատութեան կը զոհուի»:

Սա հայության փիլիսոփայությունն է: Եվ այժմ իմ խոսքը հատուկ կերպով ուղղում եմ բոլոր իմ այն եղբայրներին, ովքեր ուրիշ տարագ ունեն: Մենք հոգևորականներս, զինվորներ ենք, մենք էլ ուրիշ տարագ ունենք: Մենք դադարել ենք անձ լինելուց, անհատ լինելուց: Մենք մեզ տվել ենք ընդհանրական արժեքի՝ գերագույն Էալ Աստծուն և նվիրական սրբություն Հայրենիքին ծառայելուն: Դուք այսօր այսինչ-այսինչյան անունը չունեք միայն, այլ ունեք հաղոց զինվոր տիտղոսի պատիվը և ազգը ձեզ նման երիտասարդներով, ձեզ նման զինվորներով կարող է միայն և՛ հպարտանալ, և՛ փրկվել, և՛ պաշտպանվել, և՛ զարգանալ:

Ես այս երկնքով բացված Աստծու տաճարի մեջ, հոգուս մեջ ծունկի նկած իմ հարգանքի խոսքը ուղղում եմ դեպի Աստված և հարգում եմ անմահ, անմեռ, անթառամելի հիշատակը բոլոր այն բաշամարտիկների, ովքեր երեկ ձեզ և ինձ նման ապրում էին, կյանքը վայելում էին, բայց երբ նկավ պարտականության ժամը, իրենք իրենց գերագույն ուժը, գերագույն բարիքը՝ կյանքը, չզրացան: Կյանքից ի՞նչ կա թանկ: Հարգանք նրանց: Եվ ես զգում եմ, եթե հոգով մոտենաք կյանքին, դուք էլ պիտի զգաք, որ նրանք

աչման երկկթից մեզ դիտում են: Նրանք չեն մեռել, նրանց մարմինը հող է դարձել, այո՛, ո՞ր մարդու մարմինը հող չի դառնում, բայց նրանց գաղափարը, Աստվածային անմահ Հոգու ճառագայթը նրանց հոգու մեջ անմահ է: Երկկթից այսօր հրճվում են, երբ տեսնում են, որ դուք աչման այսպես ազատ կարող եք ձեր հողի բարիքները ձեր ձեռքերովը դուրս բերել հողից և կյանքը ապրել խաղաղության մեջ: Ես ձեր ղեկավարներից շատ լավ տեղեկացել եմ, թե տակավին վերջնական խաղաղություն չի հաստատվել: Տակավին մի քանի կիյոսետր այն կողմ, մեր սահմանի վրա, ապահովություն չկա: Բայց ես գյուղացու գաղափար եմ, ամբողջ պատմական կյանքս ապրել եմ գյուղի մեջ: Ես գիտեմ, թե ի՞նչ է նշանակում անձրևի և արևի խաղը: Գյուղում երբ անձրև գար, բոլորս տուն էինք մտնում, երբ արևը բացվեր, տունը թողնում, դուրս էինք գալիս դաշտում աշխատելու:

Իմ մեծ պապը ասում էր. «Տղա՛ս, արև կա, տառն մեջ մի մնա, գնա դաշտ աշխատելու»: Եթե իմ խոսքերը լավ հասկանաք, կյանքը անձրևի և արևի փոխանակման շարունակական հաջորդություն է: Երբեմն արև է գալիս, երբեմն անձրև, երբեմն կարկուտ և երբեմն էլ ձյուն: Ես ձեր ցավը շատ լավ եմ հասկանում, ձեր պայմանները լավ եմ ըմբռնում, որովհետև գոթեթե տառնահինգ տարիներ Լիբանանում ռումբերի ու հրացանաձգությունների ներքո եմ ապրել: Կիլիկյան Աթոռի վանքում ամիսներ եմ անցկացրել նկողումն նստած և քամից ավելի ռումբեր են ընկել մեր վանքի վրա, հազարավոր հայ տներ են բանդվել և միայն երեք տարվա ընթացքում, Լիբանանի զաղթական հայերս այնտեղ կարողացանք վերականգնել 2224 տներ:

Եղբայրներ՛ր, մենք պատերազմ չենք ուզում, ուրիշի հողը չենք ուզում, ուրիշի իրավունքը չենք ուզում կապտել, յուրացնել ու սեփականացնել: Մենք հարգել և հարգում ենք մեր բոլոր հարևաններին: Ազգային արժանիք է դա, Աստծու հրաման է դա, բայց նաև Աստծու հրամանն է մեզ՝ կյանքը պաշտպանել: Կյանքը Աստծու տված գերագույն բարիքն է և այն ուրիշները իրավունք չունեն մեզնից խլելու: Մենք պարտավոր ենք Աստծու տվածը Աստծուն վերադարձնել, այն շահեցնելով և իրագործելով մեր կյանքում և ոչ թե ուրիշի կամ մեր ձեռքով փչացնել:

Խաղաղության շրջանում մենք պետք ունենք ասելու, արևը դուրս է եկել և պետք է գնալ մեր գործին: Մեր ձեռքերով, սեփական ուժերով, մեր իրավունքը եղող այս նվիրական հողից մեր կյանքը շահենք և դրանով ցույց տանք աշխարհին, որ հայի անցած տեղում կանաչ կբուսնի, այնտեղից կյանք առաջ կգա: Աստված տվել է այս հողը: Մենք այդ հողի տերն ենք և այդ հողի ծառան ենք: Իմ դողդոջ ու տկար ձեռքերը խաչը և Ավետարանը բռնելուց առաջ, այս կաթողիկոսական գավազանը բռնելուց առաջ հող է բռնել՝ պատիվ իմ ձեռքերին, որ հող է մշակել ու նրա հետ է խառնվել և տեսել է, թե մի հատիկ փոքրիկ սերմից ինչպես է հասկը դուրս գալիս:

Սիրելիներ՛ր, Աստված որքան կյանք տա Մեզ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում Մենք երբեք պիտի չդադարենք ձեր մասին մտածելուց, ձեզ համար աղոթելուց և ձեզ համար գործելուց: Ուրախ ենք Մենք, որ այստեղ ունենք մեր ժողովրդին նվիրված, Աստծու աղոթքը իր հոգու մեջ խառնած և մեր ազատագրական պայքարին ամբողջականորեն նվիրված մի հոգևոր առաջնորդ՝ հանձին Պարզ Եպիսկոպոս Մարտիրոսյանի, և բոլոր այն հոգևորականների, ովքեր խաչով օրհնում են և աղոթքով խնդրում Աստծուն, որ փորձանքը, պատերազմը վերջանա և հայը Արցախի մեջ իր արդար

Այցելություն ռազմական հոսանքի

գործը տանի վասն Աստծու և վասն Հայրենյաց: Շնորհավորում են մեր բոլոր հոգևորականներին, բոլոր եկեղեցականներին, ովքեր իրենց գործն են կատարում այս հողի վրա: Ես այսօր ձեր առաջ կանգնած առաջին անգամն է, որ ձեր աչքերին եմ նայում և ուրախ եմ, որ իմ աջ կողմում կանգնած է Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահը, որ եկել է հատուկ կերպով լինելու Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հետ և մեզ հետ լինելով ամբողջ մեր ժողովրդին ասել, որ Հայոց Պետությունը իր նախագահով և ամբողջ պետական կազմով պաշտպանում է Ղարաբաղի ժողովրդի կյանքով ու գործով արդարացվող այս դատը, որ ազատագրության արդար դատն է մեր ժողովրդի: Ահավասիկ, նրա կողքին կանգնած է իր եղբայրը՝ վարչապետը Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետության, որպես ներկայացուցիչը Արցախի Հանրապետության նախագահի: Պետություն և Եկեղեցի՝ միասին, որովհետև երբեք բաժան չեն եղել, այլ մեր պատմության մեջ միշտ եղել են կողք-կողքի: Ես ողջունում եմ ազատ, անկախ մեր Հայրենիքի այս միասնությունը մեր Եկեղեցու հետ, նաև շնորհավորում եմ Ղարաբաղի մեր իշխանությանը, որ այսպիսի հարգանք և սեր ցույց տվեց հանդեպ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, մեր Եկեղեցին և Մեր տկար անձին: Այժմ ես ուզում եմ, որ մենք բոլորս աղոթք անենք առ Աստված, որ ինքը գորացնի մեզ: Այնքան ժամանակ, որ պատերազմ չկա, գործ կա, գրեցեք ձեր բարեկամներին ու ազգականներին որտեղ էլ լինեն, թող վերադառնան: Այս է մեր հողը, աշխարհում որտեղ ենք կյանք փնտրում, եթե ոչ մեր հողի վրա: Հևտևարար, փտանգն էլ մերն է, կյանքն էլ մերն է, ցավն էլ մերն է, ուրախությունն էլ մերն է: Լինենք միասին, գործենք միասին և եթե պետք լինի՝ մեռնենք միասին՝ հավերժորեն միասին ապրելու համար: Ամեն:

ՄԱՅԻՍ 22

«Աստուած, դու դարձնալ կեցուցես զմեզ,
 ժողովուրդ քո ուրախ եղիցի ի քեզ»:
 (ՍՍՂՄ. ԶԴ 7)

Վերջին օրն անցավ Ստեփանակերտում: Վեհափառ Հայրապետը նախ քաղաքի զինվորական հիվանդանոցում գոտեպնդեց վիրավոր ազատամարտիկներին և քաջալերեց ու գնահատեց թիշկների այդքան ծանր պայմաններում կատարած հերոսական աշխատանքները: Այնուհետև այցելեց նոր կառուցվող մանկական ախտորոշման հիվանդանոց, որտեղ, բացի հոգևոր մխիթարությունից և բարոյական աջակցությունից, Վեհափառ Հայրապետը նաև շուրջ 100.000 ԱՄՆ դոլարի հասնող նյութական օժանդակությամբ սատարեց իրականացվող աշխատանքները՝ ցանկություն հայտնելով, որ այդ հիվանդանոցը կոչվի արցախցի զավակներից մեկի՝ Գարեգին Ա Հովսեփյանց Հայրապետի անունով: Հանդիպում տեղի ունեցավ նաև ԼՂՀ կառավարության նստատեղում, որտեղ, ծանոթանալով Արցախի վերաշինության և ստեղծագործական կյանքը բնակավանդ հունի մեջ դնելու աշխատանքներին, Վեհափառ Հայրապետը հույժ գոհունակություն և իր գոհակցությունը հայտնեց կատարված և կատարվելիք բոլոր ձեռնարկներին: Իսկցությունը հայտնեց կատարված և կատարվելիք բոլոր ձեռնարկներին: Այս ամենին եկավ ավելանալու նաև չնախատեսված մի շատ հուզիչ հանդիպում Ստեփանակերտի առաջին գորագնդի հետ, որին Վեհափառ Հայ-

րապետի օրհնությամբ պիտի հանձնվեր Ղարաբաղյան բանակի առաջին մարտական դրոշմը: Դրոշի հանձնման սրտատուչ արարողությունից հետո, Վեհափառ Հայրապետը հայրական օրհնություններ բաշխեց Հայոց ազատագրական բանակի մարտիկներին:

«Մենք գո մախազան Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության, հարգարժան և սիրեցյալ զորավար և զորագլուխ, հարգելի փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, հոգևոր եղբայրներ և պատվական, թանկագին արյունակից և ճակատագրակից զինվոր եղբայրներ,

Ես այսօր սրտիս խորքերից փառք եմ ընծայում Աստծուն, որ ինձ այս մեծ պատիվը շնորհեց և առանձնաշնորհումը, որ իմ տկար ձեռքերով, բայց Աստծու զորությամբ օրհնեմ այն դրոշմը, որ ձեր և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պատիվն ու քաջությունն է խորհրդանշում: Ես հագիվ ընտրված Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ի Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, այսօր ինձ բախտավոր եմ զգում և փառք եմ տալիս Աստծուն, որ այս բացառիկ պատիվը շնորհեց ինձ ձեր առաջ գտնվելու և դրոշմ օրհնելու:

Սիրելի զինվորներ, դուք այսօր գտնվում եք մի այնպիսի պարտականության առաջ, որ ողջ հայության՝ և՛ Ղարաբաղի, և՛ Հայաստանի, և՛ ամբողջ արտասահմանի հայության հարգանքի և հիացումի առարկա եք դարձել: Հազար՝ ապրեք: Հավատացե՛ք ինձ, Աստծու ձայնը կարծես իմ մեջից խոսում է: Հազար՝ կապրեք, եթե միշտ այսպե՛ս ապրեք՝ պատրա՛ստ, արի՛, մեր Հայրենիքի պաշտամունքը ձեր հոգիների և նրա պատիվը ձեր կրծքերի ներքև: Այսօր ինչ որ ասաց մեր սիրելի նախագահը, ինչ որ ասաց ձեր զոհակալը, ինձ համար թանկագին խոսքեր են և այն բանաձևը, որ կարդացվեց և ծածանվեց դրոշմը, այդ բանաձևը մնա ձեր սրտերի վրա գրված երկաթագիր և ոչ թե թղթի վրա մնացող գրչագիր: Ազգերը հաճախ պատվովում են այլազան չափանիշներով: Ասվել է, ասացեք ով է ձեր պետական կազմը, ասեմ, թե դուք ինչպիսի պետություն եք, ասացեք, թե ինչ տեսակ հոգևորականություն ունեք, ասեմ, թե ինչ տեսակ Եկեղեցի եք, ասացեք ինչ տեսակ մտավորականություն ունեք, ասեմ ձեզ, թե ինչ տեսակ ազգ եք: Այսօր ես ասում եմ. ասեք ինձ՝ ինչ տեսակ բանակ ունեք, ասեմ ձեզ ինչ տեսակ ժողովուրդ եք, ինչ տեսակ Հայրենիք եք:

Մեր ազգի այսօրվա չափանիշն էլ դուք եք՝ ձեր պատրաստակամությամբ և, մանավանդ, զոհողության գիտակցությամբ, որով դուք արժնորում եք ձեր զինվորությունը: Ես օրհնում եմ հիշատակը բոլոր նրանց, ովքեր ձեր շարքերից գնացին ճակատամարտ՝ զոհելով իրենց կյանքը, և այժմ երկնքից դիտում են մեզ: Հարգանք բոլոր այն քաջամարտիկներին, ովքեր իրենց արյունն ընծայեցին վասն պաշտպանության Հայրենյաց մերոց:

Պատի՛վ, հարգա՛նք և քաջալերա՛նք ձեզ, որ գիտեք այսպես պատրաստակամ հոգով ընդառաջել ձեր մեծերի հրահանգին և ժողովրդի ձայնին, որպեսզի այդ ձայնը չլռի: Դուք միշտ պատմե՜լի վրա եղեք և ձեր հոգևոր զինակիցները, զոհողության խորհրդանիշ խաչը բարձրացրած որպես մեր դրոշ, միշտ կանգնելու ենք ձեր կողքին, լինելու ենք ձեզ հետ, երբ դուք այսպես լինեք Հայրենիքի, ազգի հետ: Ես իմ շնորհակալությունն ու գնահատանքն եմ հայտնում նաև մեր Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահին, որ եկել է զորակցություն հայտնելու հանուն Հայաստանի Հանրապետության և նրա նախագահի: Եվ թող նա էլ կնքահայրը լինի այս մեծ արարողության, ինչպես նրա կատարողը եղավ ձեր նախագահը և

օրհնողը եղավ իմ տկար անձը: Աստված օրհնի և զորացնի ձեզ «ի խնամս մարդասիրության Իրոյ» և վասն պաշտպանության հայրենյաց մերոց, հավիտյան հավիտենից: Ամեն:

Այս տեսակցությունից հետո Վեհափառ Հայրապետն այցելեց հաս բաղաքի կենտրոնում նոր եկեղեցու շինության համար հատկացված տարածք՝ մողթելով, որ Տերը այն վերածի մի իսկական հավաքատեղիի և մաքրման սրբազան թոնրատան:

Քիչ անց Վեհափառ Հայրապետը Ստեփանակերտի մարզադաշտում հանդիպեց և իր հայրական խոսքն ուղղեց այնտեղ հավաքված հոծ բազմության՝ ծերերին ու մանուկներին, երիտասարդներին և երիտասարդուհիներին.

«Սիրելի առաջնորդ սրբազան՝ Պարզև Եպիսկոպոս Մարտիրոսյան, հարգարժան նախագահ Լեոնային Ղարաֆաղի Հանրապետության, հարգելի փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, սիրելի հոգևոր եղբայրներ և թանկագին ու հավատարիմ հավատացյալներ,

Այս յուպեն ժամանակացույցով չի չափվի: Իմ հոգու մեջ ապրումները այնքան հորդահոս կերպով են բխում, որ ես չեմ կարող ժամանակի սահմանափակումների կամ աշխարհագրական սահմանների ներքև դնել այդ ապրումները: Այս պահին դարերն են ինձ խոսում, այս պահին ձեր միջից ես խոսում եմ ողջ հայության հետ և՛ Արցախում, և՛ Հայաստանում, և՛ համայն աշխարհում:

Առաջին հերթին, երբ Արցախի հողի վրա իմ խոսքն եմ ուղղում Արցախի մայրաքաղաք Ստեփանակերտի ժողովրդին, փառք եմ տալիս Աստուծուն, որ ինձ շնորհեց այս գեղեցիկ, իմաստային և ներշնչողական պահը: Մենք հոգևորական ենք դարձել ոչ թե մենք մեզ համար, այլ Աստծու և ժողովրդին ծառայելու համար: Երբ գտնվում ենք ժողովրդի մեջ, երբ գործում ենք ժողովրդի հետ, երբ աշխատում ենք ժողովրդի համար, այն ժամանակ միայն մեր հոգևորական լինելը իմաստ է զգենում: Այսօր ես այդ իմաստն եմ ապրում, երբ գտնվում եմ այսքան բազմության մեջ Ստեփանակերտում:

Շատ սիրելի եղբայրներ և քույրեր, 1989 թվականին երբ ես իմ երջանկահիշատակ նախորդի՝ Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Հայրապետի հրավերով գտնվեցի Սուրբ Էջմիածնում, այնտեղ մի խոսք ասեցի և այդ խոսքը գրեթե բառացիորեն այժմ մեջքերում եմ այստեղ. «Չգիտեմ, թե գալիք պատմաբանները ի՞նչ բառերով են բնորոշելու այս վերջին շրջանը մեր Հայոց պատմության: Բայց ես նախազգույն եմ, հոգուս մեջ ապրում եմ այն գաղափարը, որ առողջ պատմագետը պիտի ասի մինչև 1988 թվականը նախադարձաբանական շրջան և դրանից հետո՝ դարաբաղյան շրջան»: Իսկ դրանից երեք տարի հետո, երբ հռչակվեց Մայր Հայաստանի անկախությունը և կազմվեց Հայաստանի Հանրապետությունը, նոր և փառավոր լույս ծագեց մեր բոլոր երազների վրա: Եվ դուք զգում եք, դուք տեսնում եք, որ ես բախտավորությունը չեմ ունեցել ծնվելու իմ հայրենի հողի վրա, բայց իմ Հայրենիքը եղել է ինձ հետ առաջին այն օրից, երբ ես աչքերս բացել եմ արևի լույսին: Հայրենիքը աշխարհագրական սահման չէ միայն: Հայրենիքը ապրում է, կյանքի հասկացողություն է, ինքնության ճանաչում է, արժանապատվության գիտակցություն և ստեղծագործություն

է: Ուրիշ տեղ առացի, բայց աչստեղ հարկ եմ զգում կրկնել. եթե Ստեփանակերտից և մի ուրիշ երկրից մի բոռ հող վերցնենք, տանենք մի գիտական կենտրոն և փորձեք այդ հողերի տեղային տարբերությունները գրտնել, պատասխանը չեք կարող իմանալ: Բայց երբ Հայաստանի հողին մեր կյանքը շաղախենք, այն ժամանակ հողը կդադարի հող լինելուց, այլ կդառնա Հայրենիք: Այսպես է եղել մեզ համար: Արցախը կերպարանափոխեց մեր ողջ հայությունը: Այլևս հայը չէ այն Ամերիկայում, կա՛մ Լիբանանում, կա՛մ Մայրագույն Արևելքում, կա՛մ Հարավային Ամերիկայում և կա՛մ մեր Մայր Հայաստանում, ինչ որ էր սրանից յոթ կամ տասը տարիներ առաջ: Մի հրաշագործություն կատարվեց, հայտնություն եղավ Արցախը: Արցախը անընդհատ ճնշվել էր, բայց չէր խամրել, չէր խեղդվել և ահավասիկ, փյունիկի նման նա վեր հառնեց և այսօր խմոր է դարձել Հայոց աշխարհի զանգվածում:

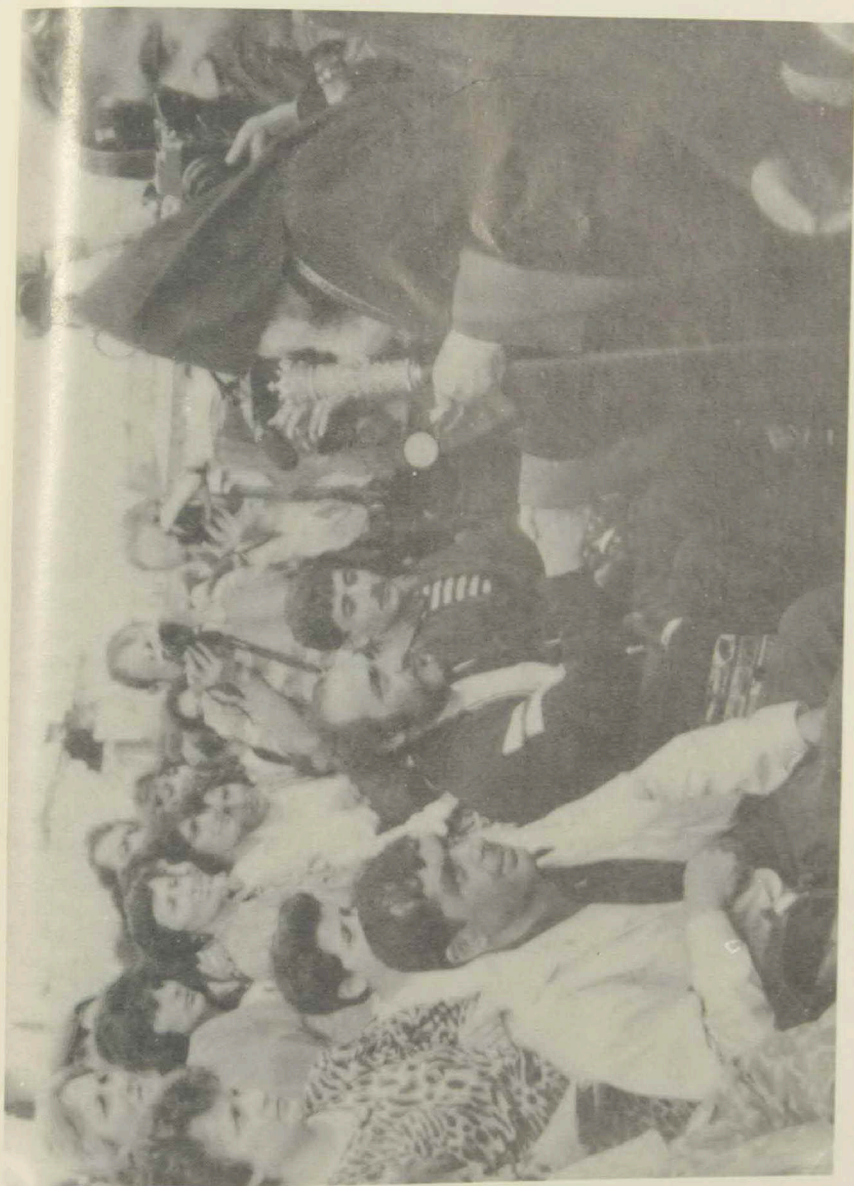
Հարգա՛նք ձեզ, որ Հայոց վերածնունդի ռաֆիքրաները հանդիսացար: Ես իմ մաղթանքն եմ բարձրացնում առ Աստված և հարգանքի խոսք ուղղում բոլոր այն հոգիներին, այն ազատամարտիկներին, ովքեր իրենց արյունը խառնեցին այս Հայրենի երկրին և նյութեղեն հողը հոգեղեն Հայրենիքի վերածեցին:

Հարգա՛նք ձեզ, այս երկիրը կառավարող պետական ներկայացուցիչներ: Դուք ձեր գործը չունեք որպես պաշտոն, պաշտոնակատարներ չեք, այլ ձեր պաշտոնը պիտի ըմբռնեք և ըմբռնելու եք որպես կոչում, նվիրում, անձնական ներդրում և ոչ թե պաշտոնի պարտականության ձևական կատարում: Ձեր կյանքի հետ է խառնվել ձեր պաշտոնը և դրա համար ես աղոթում եմ Աստծուն, որ օրհնի ձեր գործը, այս ժողովրդի կյանքը կազմակերպելու և պետականորեն իբրև ազգ մեր ժողովրդի պատիվը բարձր պահելու:

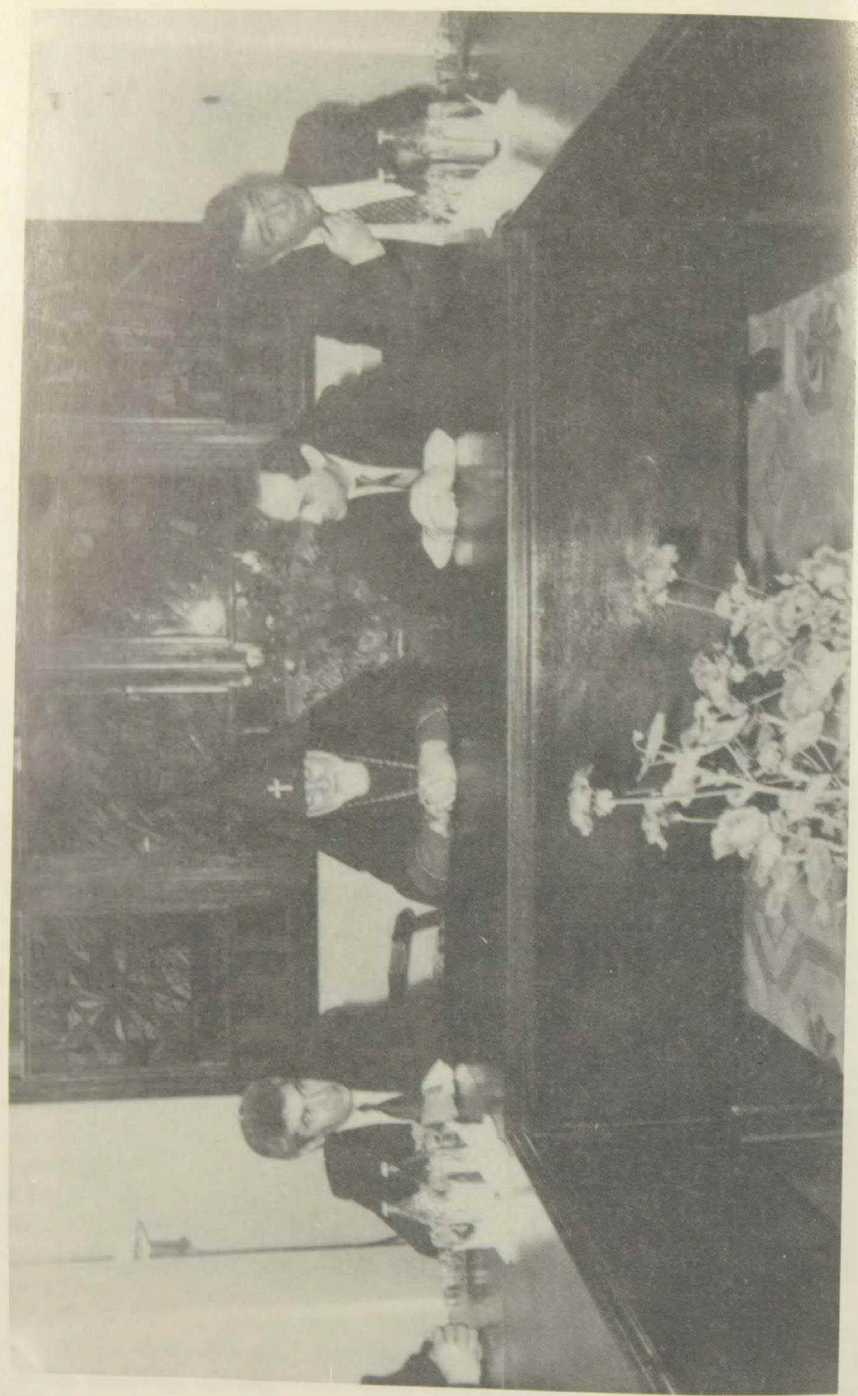
Հարգա՛նք ձեզ, այժմ իմ դիմաց կանգնած զինվոր եղբայրներ: Առավոտյան ես ուրախության արցունքներով դիտեցի այն դրոշը պաշտպանության, զոր բարձրացրին ձեր կենտրոնական զնդի զորակայանում: Այդ իմ կյանքի գերերջանիկ պահերից մեկը եղավ: Դուք այսօր այս ժողովրդին տալիս եք ապահովության զգացումը, ազատությունը արժեքորում եք, որովհետև տալիս եք նրան Հայրենիքը վերաշինելու և իր ավերակները վերականգնելու: Աստված ձեզ օրհնի, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում հարատևորեն աղոթում ենք ձեզ համար, որպեսզի արի հոգով և քաջությամբ տանեք ձեր նվիրական գործը:

Իսկ ժողովուրդ Հայոց, որ ի Ստեփանակերտ, ես գտնվեցի Արցախ աշխարհի աչազան կենտրոններում՝ հարավից մինչև հյուսիս: Այսօր վերջին պահս է Հովապետական առաջին այցելությանս և քիչ վերջ, ավարտելուց հետո իմ երեքօրյա Հայրապետական այցելությունը, վերադառնալու եմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին: Ես վերջերս ձեր հողի ճնունդ զավակներից մեկի գրությունը կարդացի: Մեկը, որ ծնվել է Դարբասղում, բայց չի կարողացել ապրել աչստեղ, եկել, այցելել է իր հայրենիք և գրել իր հուշամատյանում.

«Քարի վրա է ծնվել հայը, քարի վրա ապրել, քարով ապրել, քարը քարին դրել, քարերի վրա բարձրացել, քարեր բարձրացրել: Քարերի մեջ է անել մանուկը, քարով համ առել, քարն իմացել, քարի պես ամրացել: Ու աչսպես հազարավոր տարիներ հայն իր առաջին քայլից քարի հետ է ապրել, քարը մշակել, քարից ջուր քամել: Ես կարող էի ավելացնել իմ

Եռեթի. Վեհափառ Հայրապետ Գրիգոր ազատամարտիկների հետ

Վեհափառ Հայրապետի ԼՂՀ դնվավարության հետ

բաւերով՝ քարի պէս էլ տոկոմ մնացել: Բայց ես փակում եմ այս էջը և ուզում եմ ուրիշ խոսք ասել ձեզ: Ծիշտ է, որ Հայաստանը քար է հոշակվել, բայց ոչ միայն և միայն քար, բա՛վ է այնև քա՛ր, քա՛ր, քա՛ր ասել: Մենք հո՛ղ ունենք, հողն է մեր հարստությունը, հողից ենք կյանք հանելու: Մեր արվեստը քարի վրա դրոշմում ենք, խաչքար ենք դարձնում, տաճար ենք կանգնեցնում, պալատ ենք շինում, բայց մեր կյանքը հողից ենք դուրս հանում: Հողն է նվիրական: Ես դիտեցի ձեր աշխարհը վաթսուհամյա կյանքումս առաջին անգամ լինելով: Փառք Քեզ, Աստված, որ այսպիսի հող ես տվել Արցախի իմ պատվական ժողովրդին:

Հիմա ժամանակն է շինելու, կերտելու, ստեղծագործելու: Ես ձեզնից հետո չիմեղով գիտեմ տակավին շատ դժվարություններ ունեք: Հարյուրից ավելի երկրներում եմ եղել և ասում եմ ձեզ, որ ամեն երկրում էլ դժվարություններ կան: Սա մե՛ր երկիրն է, դժվարությունները մե՛ր դժվարություններն են, հետևաբար, պիտի կրկնապատկենք մեր ուժերը, որպեսզի աշխարհին մի անգամ ևս փաստենք, թե մենք հող չենք ուզում հողով հարըստանալու համար, մենք մեր հողը մերն ենք դարձնում, որպեսզի հողից մարդկո թշանը կյանք և ստեղծագործություն ընծայենք:

Ահա թե ինչու աշօր, իմ անդրանիկ Հովվապետական այցելության առիթով, սրտագին կոչ եմ ուղղում ձեզ. Լծվեցե՛ք աշխատանքի, սուրբ է աշխատանքը մեր քրիստոնեական հավատքով:

Իմ վերջին խոսքը ուղղում եմ այն մատղաշ սերնդին, այն փոքրիկներին, այն դպրոցականներին և ուսանողներին, որոնց այնքան առատորեն հանդիպեցի ամբողջ այցելությանս ընթացքում: Սիրելի երեխաներ, դուք մեր աչքն եմ՝ բացված դեպի Հայոց Ապագան: Այնպես արեք, որ դուք ուսման մեջ, կյանքում սովորեք ազնվագույնը և լինեք ձեր հայրերի գոհողության արժանի սերունդ: Ձեր կյանքը դյուրավ չշահեցիք, ձեր կյանքի համար ուրիշները իրենց կյանքը տվեցին: Հետևաբար դուք, երիտասարդներ, պետք ունեք առավել գիտակցությամբ, նվիրումով, կյանքով վկայել այն ճշմարտության մասին, որ հայը եղել է ստեղծելու համար և ոչ թե քանդելու: Եվ եթե երբեք մեր հերոսները իրենց արչամբ վկայություն տվեցին, դուք ձեր կյանքով պիտի տաք, ձեր աշխատանքով: Ահավասիկ, թե ինչ ապրումներով ես ուզում եմ աշօր իմ սրտագին կոչը ուղղել ձեզ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից, այն գերագույն սրբությունից, որ ողջ հայության հոգեկան գորացման աղբյուրն է: Աստված պահի, պահպանի, ծաղկեցնի այս հողը ձեր ձեռքերով, ձեր քրտինքով և ձեր աշխատանքով: Թող Աստծու ամենատես աչքը և ամենագոր Աջը պահապան լինի ձեզ վրա, հին և նոր սերունդին, մեր ողջ հայությանը «յաշխարհն Արցախայ ես ի ժողովուրդն Հայոց, որ յայսմ նահանգի» հավիտյանս հավիտենից: «Ամեն»:

Այսքան այցելություններից և տեսակցություններից հետո վեհափառ Հայրապետի ուշադրության տեսադաշտից չէր կարող դուրս մնալ մշակութային, ազգի ապագան կերտող գիտության և կրթության ոլորտը: Արցախ այցելության և՛ ժամանակային, և՛ տրամաբանական ավարտը եղավ վեհափառ Հայրապետի հանդիպումը Ստեփանակերտի պետական համալսարանի ուսանողության և դասախոսական կազմի հետ.

«Հարգարժան ղեկավարներ, մոքի առաջնորդներ հոգևոր լուսատան, որ այստեղի համալսարանն է Արցախի մեր հայության կյանքում բացված,

Ես առաջին հերթին իմ խոր շնորհակալությունն եմ հայտնում այս համալսարանի ղեկավարությանը, որ ինձ հրավիրեց ձեզ հետ լինելու երեքօրյա Հովվապետական այցելությանն ավարտին և ձեզ հետ խոսակից դառնալու առավել մտերմությամբ, քան պաշտոնական հաղորդակցությանը:

Այսօր մանավանդ, երբ զգացումները, մտածումները, տպավորությունները ամբողջ Արցախ աշխարհին և ժողովրդական լայն խավերին այցելելուց հետո իմ մեջ ամփոփելով, ես մղվում եմ հոգուս մեջ ծունկի գալու և ասելու՝ Փառք Քեզ Տեր, որ այսպիսի ժողովրդի ծառան լինելու պատվին արժանացրիր ինձ: Արցախ, Մտեփանակերտ, Շուշի և մյուս անունները հայ ժողովրդի կյանքի բառարանի մեջ նոր լույս զգեցան վերջին յոթ տարիների ընթացքում: Հիշում էինք պատմության գրքերի խորքերից, մագաղաթներից, գրական էջերից Արցախի հին փառքի մասին: Լսել էինք, կարդացել էինք, որ Արցախը եղել է մշակութային ամենաստեղծագործ կենտրոններից մեկը Հայաստան աշխարհի և հայ ժողովրդի: 1989 թվականին երբ ես Լիբանանում, Կիլիկյան Աթոռի շրջափակում, գրքերի ցուցահանդեսի տասընչորսերորդ հանգրվանին, խոսք ուղղեցի հազարավոր ժողովրդին, որ հավաքված էր այնտեղ, այդ խոսքիս վերնագիրն էր՝ «Հայ գիրքը այգեստան Հայոց», խորագիրը՝ «Ձոն Արցախի հայության»:

Այդտեղ հիշել էի այն բոլոր տպարանները, թերթերը, դպրոցները, որոնք Արցախի փառքն էին հանդիսանում: Կարդացել էի Արցախի ժողովրդի հարազատ զավակներից շատերի այն գրությունները, որոնք ինձ համար հոգեկան, իմացական, մշակութային աշխարհի հարստացման աղբյուրներ եղան: Լսել էի անձամբ ազնվորդ մեկ զավակին, որ այս հողի վրա էր ծնվել, բայց այստեղ չէր ապրել և իր հոգու մեջ Արցախը միշտ ապրել էր՝ Գարեգին Ա. Հովսեփյան Կաթողիկոսին: Կարդացել եմ լեռնի գրեթե բոլոր գրքերը:

Երբ դուք նոր էիք սկսել շարժումը, 1988 թվականին, հեռավոր Լիբանանում նստած և Արցախին ամբողջ Մեր հոգեկան աշխարհի մեջ փոխադրած առդեր գրեցի, քարոզ խոսեցի Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի Մայր տաճարում՝ ասելով հետևյալը. «Միրելի՛ք, հարազատ որդիք Հայկազնյան ցեղի, քաջ գիտեմք, որ ձեր սիրտն ու միտքը, կյանքն ու կամքը ծանրագույն պահե կանցնի: Հետևեցանք ձեր բոլոր տագնապներուն, մասնակից զգացինք ձեր ապրումներուն, անձկությանը, տառապանքին, խռովքին և միանգամազն արի և վճռական կեցվածքին, միասնական դիրքորոշումին, Արաբառանման կամքին: Այո՛, արդար է ձեր դատը, որ մերն է, ինչպես բոլոր անոնք, որոնք Հայկի արյունն ունին իրենց մեջ, Լուսավորչի սուրբ հավատքը ունին իրենց հոգիներու մեջ, Սուրբ Մեսրոպի ոսկե գիրն ունին իրենց ճակատներուն և մեծաքանչ Հայոց լեզուն՝ իրենց շրթունքներուն, Սուրբ Վարդանի արի առանց ժառանգ եղող կաշն ունին իրենց կամքերուն մեջ, Սարդարապատյան շունչն ունին իրենց կրծքերի տակ: Ձեզի հետ ենք և ձեզի հետ պիտի մնանք ու պիտի գործենք»:

Խոսքս ավարտել էի հետևյալ բառերով, որոնցով հիմա այստեղ իմ խոսքը պիտի սկսեմ. «Ձեր դատը որքան նվիրական է և դժվար՝ տվյալ իրականության շրջագծի մեջ է, հարկ է արիության հետ ցուցաբերել խոհականություն, քաջության հետ՝ իրատեսություն, հավատարմության հետ՝ տոկոսություն, անձնանվիրության հետ՝ զգաստություն, նախանձախնդրության հետ՝ շրջահալացություն, խանդավառության հետ՝ ծանրախոհ հանդարտամտություն, պահանջքին հետ՝ հարգանք դեպի օրինական կար-

գերն ու հաստատությունները: Այս բոլորը հանրային հասունության հասած ազգի բաղկացուցիչ հատկանիշներն են»:

Դո՛ւք մտքի սպասավորության նվիրված անձեր եք: Այս ժողովրդի կյանքը, մտածողությունը և ըստ այնմ վերաբերումը առաջնորդելու կոչված սնուցիչներն էք: Եվ այդ պատճառով եթե ինձ մի օր ասեին, թե Վեհապետ, եթե հոգևորական եղած չլինեիր, ի՞նչ կուզեիր լինել: Համապարանի մեջ գործող դասախոս պիտի լիներ իմ պատասխանը: Եվ ինչպես ասել եմ, վարդապետ և վարժապետ իրարից մեկ տառով են տարբեր:

Մենք մեր Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսին վարդապետ ենք կոչում. «Վարդապետ բարի, զի՛նչ արարից, զի ընդունիցիմ զկեանս յայտնեմականս»: Նա, ով ճշմարտությունը կունենա իր մեջ, բայց իր մեջ չի կարող պահել՝ դա է իրականը, իսկ ինքն իր գերեզմանը կլինի այն մարդը, որ ճշմարտությունը գիտենա, ուսումը ունենա և դա չբաշխի: Ինձ համար այդպիսի անձը չի կարող վավերական մտավորական լինել: Արև ասել, ճշմանկում է ճառագայթում հասկանալ, եթե ճառագայթում չկա, արևը արև չէ: Եթե գիտության, հմտության, փորձառության, սիրո բաշխում չկա, այդ ժամանակ մտավորականությունը իմաստ չունի: Ես ձայն ունեմ երգելու, բայց չեմ երգում, նկարելու տաղանդ ունեմ և չեմ նկարում, հմտություն ունեմ և այդ բոլորը ինձ համար զարդ եմ անում, հպարտության առիթի եմ վերածում:

Այդ չէ Աստծու պահանջը, եթե տվել է՝ տվել է, որ դու տաս և ոչ թե պահես: Ավետարանի ամենախտորմակ առակներից մեկում ասվում է, որ մեկը մեկին տասը բանքար տվեց, մյուսին հինգ և երրորդին մեկ բանքար: Երբ տասը ստացողը ներկայացավ տվողին, ասաց. «Ով տեր, դու ինձ տասն էիր տվել, ես գնացի, շահեցի և տասը ավելացրեցի, ահավասիկ քեզ քսանն եմ վերադարձնում»: Լսվեց տիրոջ պատասխանը. «Ազնի ծառայ, բարի ես հաւատարիմ, որ ի փոքուն հաւատարիմ եղեր, ի վերայ բազմաց կացուցից գրեզ: Մո՛ւտ յուրախութիւն տեսն քո», որովհետև արժեքեց իրեն տրվածը: Երկրորդն ասաց, թե ինձ հինգ բանքար էիր տվել, աշխատեցրի, հինգը տասի վերածեցի և ահավասիկ, տասն եմ վերադարձնում: Նույն խոսքը կրկնվեց նաև այս մեկի համար: Իսկ մեկ բանքար ստացողը երբ մոտեցավ, ասաց. «Ով տեր, ես գիտեի, որ դու խիստ մարդ ես, քո տվածը վարշամակի մեջ փաթաթեցի և այժմ քեզ եմ վերադարձնում»:

Լսվեց տիրոջ զայրակից պատասխանը. «Ծառա անպիտան, չես կարող դու քո տիրոջ ուրախությունը վայելել»: Ապա ավելացրեց. «Նա, ով ունի, նրան ավելի պիտի տրվի, իսկ նա, որ չունի, ունեցածն անգամ նրանից պիտի առնվի»: Ունեցողը նա է, որ կարող է տալ: Տալու ժամանակ է հարթստանում և բաշխելու մեջ՝ ճոխանում մարդը: Մեր մեծ գրագետներից Հակոբ Ծախկան երբ ուսուցիչ էր Երուսաղեմի Ժառանգավորաց վարժարանում, մի աշակերտ մոտենում էր նրա դռանը և բացված արանքից ներս էր նայում և չէր համարձակվում մեծ ուսուցչին մոտենալ: Երբ նա նկատեց երեխային, որ բակում սպասում էր իրեն՝ տնանկու ալնկալությամբ, իր մոտ կանչեց և հարցրեց. «Ի՞նչ ես ուզում»: «Պարոն,—ասաց,—չեմ ուզում ձեր ժամանակը խլել, բայց շարադրություն եմ գրել, ուզում եմ, որ աչք նետեք»:

«Եկո՛ւր, տղաս, ա՛ն ժամանակս,—ասաց,—դու, որ չառնես ժամանակս, ապա այն ինչո՞ւ պիտի հավերժանա»: Խորունկ ճշմարտություն է սա: Վավերական մտավորականը, ճշմարիտ գիտնականը նա է, որ փղոսկրյա աշտարակի մեջ չի փակվում և ինքն իր պաշտամունքը չէ, որ պիտի ունենա, իր տիտղոսներով, վկայարաններով, շքանշաններով չէ, որ պիտի գո-

համա, այլ որ բաշխվում և հոսում է աղբյուրի մեծ և ուրիշի մեջ կենդանություն դառնում: Այդ պատճառով էս ողբեցի այցելել ձեզ, քանզի էս մի հիմնական երևույթ եմ նկատել արտասահմանում և ուզում եմ այդ երևույթին անդրադառնալ մաս Հայաստանում: Ներկայումս, երբ կարդաք աշխարհի ընդհանուր մարդկության երկրորդ հազարամյակի այս վերջին տասնամյակի և բացվելիք երրորդ հազարամյակի սեմին գրված ուսումնասիրական մեծ գրքեր, կտեսնեք այնտեղ, որ աշխարհի ամենամեծ փորձանքներից մեկը դարձել է գիտության չափազանցալ տեխնիկական երևույթ դառնալու հանգամանքը: Ամեն ինչ մեքենայացվում է, ամեն ինչ դառնում է մակերեսային՝ խորացումը, մարդկային հոգեկան արվեստի ճախրանքը, մարդու իրական, վավերական նկարագիրը արժեցնելու իմաստով տկարանում է:

Դա մեծ վտանգ է: Որքան շատանում է մեքենական, նյութական առատացումը մեր կյանքում, այնքան տկարանում է հոգեկանը, իմացականը, գեղարվեստականը: Այսօր Արևմուտքը այս փորձանքի մեջ է գտնվում: Ես ինչպե՞ս չխոնարհվեմ, իբրև մտավորական մարդ, այնպիսի դեմքերի առաջ, ինչպիսիք եղել են Լեոն, Աճառյանը, Մանանդյանը, Մալխասյանը, Աբեղյանը, Հովսեփյանը, Կոմիտասը և ուրիշներ: Տիտաններ էին, մտքի ճախրանքներ էին, նրանք իրենց գրությունները մատուցում էին իբրև հոգու բխում: Ես տեսել եմ, թե ինչպես Նիկոլ Աղբալյանի մոտ մեծ դեմքը, հսկա ուժականություն և հմտություն ունեցող մտավորականը, ինչպես էր ամուսնանում խեղճ պալմանների տակ ապրում և մի ամառային տնակ անգամ չուներ: Գնում էր Լիբանանի լեռներից մեկի գլխին, աղբյուրի մոտ վրան էր խփում և ինքն իր ձեռքով կերակուր էր եփում և նստում ու բանասերի հուշերն էր գրում և այլ գործեր էր ստեղծում:

Հիմա մակերեսայնության ետևից վազք կա: Երիտասարդների ընթացքը դուրսին, մակերեսային գիտությունների ետևից է: Մեքենական աշխատանքն է գործանում և մեզ տկարացնում: Եղել եմ Արևմուտքի գրեթե բոլոր երկրներում, դասավանդել եմ համալսարաններում, ասում եմ ձեզ. ա՛յդ փորձությանը չենթարկվեք: Մարդկային ճիգը անհատին ազնվացնում է, իսկ դրա պակասը մարդկության մեջ տեղատվություն է և նյութականի մակընթացությունը: Ես չեմ ասում, որ բարեկեցիկ կյանքի պայմաններ չունենաք, ինձ սխալ չհասկանաք, բայց ասում եմ, որ դա չլինի ձեր նպատակը: Եթե բարեկեցիկ, հեշտ կյանքի պայմաններ և հաճույապաշտական կյանքի երևույթներն եք փնտրում, մտավորականությունը միշտ պիտի նահանջի:

Վաճառականին ու ճարտարագետին, գործնական գիտնականին էս չեմ կարող մեղադրել, բայց հոգևորականին, և՛ մտավորականին, և՛ արվեստագետին ամեն իրավունք ունեմ մեղադրելու: Մենք պետք է գտնվենք հոգեկան այն բարձրության վրա, որ կարողանանք ուրիշներին բարձրացնել մեր աստիճանին, ոչ թե մեր սեփական աստիճանին, այլ մտքի բարձրագույն աստիճանին: Հետևաբար, իմ խրատը և ձեր հանդեպ հոգեկան սիրո արտահայտությունը այնպես ըմռնեցեք, որ մենք Ղարաբաղում այդքան փորձությանց միջով անցանք և տակավին անցնում ենք, մտքի ուժը չտկարացնենք մեր մեջ: Եղիշեն ասում է. «Ասա է կոյր աշօր, քան կոյր մտօր», և ուրիշ մի տեղում ասում է՝ «Հոգույ ես մարմնոյ միտք եմ կառավար»: Մարդը մարմին չէ միայն, որպեսզի ինքը չափի իր արժեքը, իր մարմնի արժեքի չափով:

Այս պատճառով քիչ առաջ զինվորներին ասացի, որ թշնամու առաջ իրենց չարքաշ, արի կեցվածքով մեր Հայրենիքին և ժողովրդին

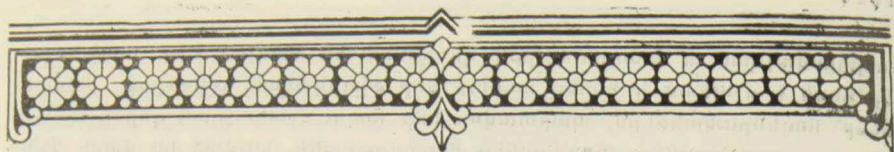
ապահովության և խաղաղության զգացումն են տալիս: Եթե հողի մշակը հողն է մշակում և կյանք հանում մեր ֆիզիկական գոյության համար, աճե՞ր՝ հողկտրականներս, պարտավոր ենք հոգու մշակության գործը անելու և դուր, դասասխսներ, ուսանողներ համալսարանի, կոչված եք մտքի մշակության գործն անելու, որպեսզի միտք, հոգի և մարմին մարդու ամբողջությունը առողջ մնա: Առողջության սահմանումը ողջությունն է, ողջության իմաստը ամբողջությունն է: Եթե մեր կազմվածքը իր ամբողջության մեջ ներդաշնակ մնա, հիվանդությունը այնտեղ չի կարող մտնել և մեր մեջ մարդկությունը սպանել:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից եմ գալիս և նոր եմ սկսել իմ առաքելությանը: 131-րդ Գահակալն եմ այդ նվիրական Աթոռի և իմ աշխատանքի մտավորական դասը յուրահատուկ տեղ պիտի ունենա, որովհետև ես էլ կյանքումս ջանացել եմ որքան հոգու, այնքան էլ մտքի սպասավոր լինել՝ այս երկուսը իրարից երբեք չբաժանելով: Ողջունում եմ ձեզ: Աղոթեցեք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի համար և աշխատեցեք, որ նա վերստին դառնա հոգեկան ջրտուրքի աղբյուր, որպեսզի այնտեղ մշակութային կյանքը առավել ևս ծաղկի և Էջմիածնից մինչև Ղարաբաղ մի ծիածան կամարակապվի և այդ ծիածանը լինի հոգու, մարմնի և մտքի միասնությունը:

Խոսքս փակում եմ այս պահանջով. ամբողջ ասածներս եթե մոռանաք, այս մեկ տողը չմոռանաք. Հայություն և հուսահատություն իրար հետ այնպես են, ինչպես ջուրը և կրակը: Աստված օրհնի և գորացնի ձեզ: Ամեն»:

Այցելության վերջում ԼՂՀ ընդունելությունների տանը Վեհափառ Հայրապետը ՀՀ փոխնախագահ Գագիկ Հարությունյանի և ԼՂՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի հետ միասին մալիո ասուլիս անցկացրեց Հայաստանի Հանրապետության և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ու մյուս լրատվական գործակալությունների ներկայացուցիչների հետ, որում մասնավորապես բարձր գնահատվեց Վեհափառ Հայրապետի խրախուսիչ և ոգևորիչ այցելությունը հայ ժողովրդի այս փոքրիկ հատվածին, որն այսօր կրկնաձեռն է, բայց երբեք չխոնարհված իր առջև ծառացած զանազան թե՛ նյութական և թե՛ հոգեկան դժվարություններից քայլում է և դեռ պիտի քայլի դեպի Հայոց լուսավոր և պայծառ ապագան:

ՎԱՋԳԵՆ ՍԱՐԿԻՍՎԱԳ ԳԱԼՍՏՅԱՆ

ԱՐՅԱՆԻ ԹԵՄ ԿԱՏԱՐԱԾ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ԱՅՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՆԻՅ ՅՆՏՈՅ ՄԵՐ ԱՂՕԹՔՆ ԵՆՔ
ՎԵՐԱՐԱՔՈՒՄ ԱՌ ԱՍՏՈՒԱԾ ԵՒ ՀԱՅՅՈՒՄ

Քարերար եւ բազումողորմ Աստուած, ի խորոց սրտի աղերսում եմ Քեզ, որ հայրախնամ սիրոյդ ճառագայթները միշտ սփռես Արցախ աշխարհի եւ Արցախցի ժողովրդի վրայ: Օրհնիր անմեռ յիշատակը նրանց նախորդ սերունդների, որոնք դարեր շարունակ իրենց կեանքն ապրեցին միշտ հաղորդ լինելով ընդ Քեզ՝ իրենց լեռների ու դաշտերի, իրենց եկեղեցիների ու վանքերի, իրենց կրթական շարկերի եւ դպրութեան օջախների մէջ:

Արդարութեան Արեգակի՝ Քո Միածին Արդոյդ եւ մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի լոյսը արեւի լոյսին պէս թող մշտապաւսձառ շողայ ապրողների կեանքում: Տե՛ս, լեռներն ու դաշտերը կանաչել են, Քո շնորհած կեանքի տրուին ուժեղացել է, լոյսի շողը առատացել, հաւատքի գործութիւնը աճել եւ սերն աճեցնոր սփռուել:

Թող ի սպառ դարարի պատերազմը. թող տիրեն սերն ու խաղաղութիւնը, հաշտութիւնն ու բարօրութիւնը:

Տուր Քո անսպառ գործութիւնը, որպէսզի կարողանան ստեղծագործական կեանքով առատացնել Քո շնորհներն ու բարիքները Արցախում:

Քաջութեան ու առաքինութեան շնորհներով օժտիր Քո զաւակներին, որոնք ի զին իրենց արեան պաշտպանում են իրենց հայրենի աշխարհն ու ժողովուրդը: Բուժիր վերքերը վիրատրներին, առողջութիւն պարգեւիր ճիւղանդներին, յոյս ներշնչիր լքեալներին. օրհնիր վաւատակը աշխատողներին, զի տացեն պատու «ընդ միոյ երեսուն, ընդ միոյ վաթսուն եւ ընդ միոյ հարիւր»:

Եկեղեցւոյ սպասատրներին, պետական ու քաղաքային իշխանութիւններին, հասարակական, բարեսիրական եւ մշակութային կազմակերպութիւններին, յատկապէս մատողաշ դպրոցական երեխաներին, պարգեւիր Քո ամենախնամ իմաստութիւնն ու սէրը վասն փառացն քոց, վասն շինութեան Եկեղեցւոյ եւ վասն բարեկարգ պահպանութեան եւ շտաշագնաց կենաց Արցախու թեմիդ. Ամէն:

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԾՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆՆԵՐ
ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԹԻՎ

Տ. Նարեկ քնն. Իշխանյան (Բաղդադ)

Տ. Ծաֆե քնն. Ալթունյան և ընտանիք (Ֆրեզնո)

Արի Թոփուզխանյան—Ֆրանսահայ Ավետարանական Եկեղեցիների Միություն

Ջոն Քերրի—ԱՄՆ-ի սենատոր (Վաշինգտոն)

Բարուշ Բեն-Ներյա—Իսրայելի դեսպան Թբիլիսիում

Թեֆրանի Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միության զույգ Վարչություն

Փերիո Կրթասիրաց Միության Կենտրոնական Վարչություն (Սպահան)

Մերձավոր Արևելյան հաստատություն, ատենապետ Դավիդ Ա. Դոշ (Նյու Յորք)

Հալեպի բարեգործական միություն

Վարդգես Նալբանդյան, Ավետիս Թերզյան—Եթովպահայ Գաղութային ժողով (Ադիս Աբեբա)

ԱՄՆ-ի Արևելյան շրջանի «Համագգային»-ի Շրջանային Վարչություն, Գորգեն Ասատուրյան, Արմինե Մինասյան

Կալկաթայի Ա. Նազարեթ հայ եկեղեցու հոգաբարձություն

Մեծ Եղեռնի և Հայոց ազատամարտի «Ուխտատուն» թանգարան-ինստիտուտի նախագահ Ասատուր Գրիգորյան (Երևան)

Էլիզ Սալիբյան (Տորոնտո)

Տեր և Տիկին Նուբար Քյուլեյան (Նյու Յորք)

Ա. Խաչիկյան, Ա. Կուլակով, Պ. Սարգսյան՝ հայ շարաքապահ գալստականներ

Անի Թորիկյան և Դեղեյան ընտանիք (Բեյրութ)

Ֆիլիպ Հանդ, Աշխարհի տեսիլք միություն (Ավստրալիա)

Արշակ Գալստուն (Ավստրալիա)

Իլսե Ֆրիտլաբերկ

Սեդա Թահան և որդիք (Փարիզ)

Հ. Հարությունյան, Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միություն

Գալուստ և Հերմինե Ծանաքզյաններ և զավակներ (Բուենոս Այրես)

Սկոթ Մբորդ (Ատլանտա, ԱՄՆ)

Հ. Միքայելյան, Մայրության ֆոնդի նախագահ (Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն)

Գրիգոր և Արաքսի Պոլանյաններ (ԱՄՆ)

Շնորհիկ Պաշյան, Կիրակնորյա դպրոցի տեսչոհի (ԱՄՆ)

Կիլիկիի ընտանիք (Նյու Յորք)

Հայաստանաբնակություն, Ալեքսան Ավետիսյան (Երևան)

Ավտոյան (Բաղդադ)

Լևոն և Մարի Մշմշյան

Ռուդ Թովմասյան՝ ՍԱՎ Ասխազդի դեկավար (ԱՄՆ)

Պերն Ժամկոչյան (Քաննոն, ԱՄՆ)

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ
ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՆ
ԱՊՐԻԼԻ 7-ԻՑ ՄԻՆՉԵՎ ՄԱՅԻՍԻ 31-Ը ԸՆԴՈՒՆԵԼ Է՝

07.04.—ՀՀ վարչապետ Հ. Բազրադյանին, որին ողեկցում էին պետա-
խարարներ Ռ. Բազդյանը, Ա. Ղազարյանը, փոխվարչապետ Գ. Մար-
տիրոսյանը, կառավարության գործերի կառավարիչ Ս. Մանասերյանը,
ՀՀ կառավարությանն պորնոթեր կրոնի վարչության ղեկավար Լ. Սուջ-
յանը,

08.04.—Հոռմի Պապի պատվիրակ, Սրբազան Քահանայապետի ներկայա-
ցուցիչ, հավատի և կրոնի գրասենյակի վարիչ կարդինալ Քասիդիին,
Միակի և Բելոռուսի միտրոպոլիտ Ֆիլարետին,

10.04.—Իրանի Իսլամական Հանրապետության պատվիրակությանը՝ Նիա
Սոբհանիի գլխավորությամբ,
Վիրահայոց պատվիրակներին՝ թեմի առաջնորդ Տ. Գևորգ եպս. Սե-
րալդարյանի գլխավորությամբ,
Հնդկաստանի Մալաբար Եկեղեցու ներկայացուցիչ Ն. Ս. Բազիլիաս
Մատումնային,
Ղպտինների Պատրիարք Շընուդային,

11.04.—ՀՀ ԳՀ նախագահ Բ. Արարքյանին, Տ. Նաթան ծ. վրդ. Հովհան-
նիսյանին և Ուկրաինայի պատվիրակներին,

12.04.—Ամերիկյան համալսարանի ներկայացուցիչներին՝ ՀԱՀ նախագահ,
դոկտոր Միքրան Աղբաբյանի գլխավորությամբ,
ՀՀ-ում ՌԴ արտակարգ և լիազոր դեսպան Անդրեյ Ուոնովին,

17.04.—ՀՀ փոխնախագահ Գագիկ Հարությունյանին, մշակույթի նախարար
Հակոբ Մուխեսին, հեռուստատաղիոպատվարչության նախագահ Տիգրան
Հակոբյանին, Մատենադարանի տնօրեն Սեն Արևշատյանին,
Վենետիկի և Վիեննայի միաբանություններից Մխիթարյան Հայրերին,

19.04.—ՀՀ-ում ԱՄՆ արտակարգ և լիազոր դեսպան Հարրի Գիլմորին,
ՀՀ նախագահի խորհրդական Ժիրայր Լիպարիտյանին,

- 20.04.**—«Արաքս» գործակալության աշխատակիցներին,
ՀՀ-ում Ֆրանսիայի արտակարգ և լիազոր դեսպան Ֆրանց դը Հարթին-գին,
- 24.04.**—ՀՀ ԳԽ նախագահ Բաբկեն Արարքցյանին, ՌԴ Պետդոմայի փոխ-խոսնակ Արթուր Չիլինգարովին, Պետդոմայի անդամ Զատովինին,
- 25.04.**—ԱՄՆ եկեղեցական խորհրդի պատվիրակությանը՝ խորհրդի նախագահ Մելվին Թալբերթի գլխավորությամբ,
- 26.04.**—Ռումինիայի արտգործնախարար Թեոդոր Մելչքանուին,
- 29.04.**—ՀՀ փոխնախագահ Գագիկ Հարությունյանին և «Հայաստան» Համահայկական Հիմնադրամի գործադիր վարչության տնօրեն Մանուշակ Պետրոսյանին,
- 30.04.**—«Բրաբիոն»—խաղաղության ծաղիկ» փառատոնի մասնակիցներին,
- 02.05.**—Միջազգային կարմիր խաչի տնօրեն Էրվին Բյոեին,
- 09.05.**—ՀՀ-ում Գերմանիայի ժամանակավոր հավատարմատար Նորբերտ Հայնցեին և Վիեննայում Գերմանիայի ԵԱՀԿ-ի գծով հավատարմատար դոկ. Գյունտեր Թարցին,
ՀՀ կենտրոնական բանկի նախագահ Բագրատ Ասատրյանին և Միջազգային բանկի ներկայացուցիչներին,
- 11.05.**—Երբաղխորհրդի նախագահ Վահագն Խաչատրյանին և Երբաղխորհրդի այլ աշխատակիցներին,
- 16.05.**—Մեթոդիստական Եկեղեցու ներկայացուցիչ Զարգ Դեվիսին,
- 24.05.**—Գերմանիայի Էկոնոմիկայի նախարար Կառլ Դիտեր Շպրայնգերին,
- 26.05.**—Հայաստան-Սիյոուք համակարգչային հեռակամուրջի մասնակիցներին՝ հեռակամուրջի կազմակերպիչ, «Առագաստ» ընկերության փոխ-նախագահ Գարեգին Չուգասզյանի ղեկավարությամբ:

ԱՍՈՐԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉԸ ԱՅՅԵԼԵՑ ԳԱՐԵԳՈՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

Երեկ, մայիսի 17-ին, Մալր Աթոռ Ա. Էջմիածնում Գարեգին Ա. Կաթողիկոսն ընդունեց Ասորական Արևելյան Եկեղեցու պետի՝ Մարտիրեա Պատրիարքի ներկայացուցիչ, Իրաքի արքեպիսկոպոս Գալսարկիս Սևալին՝ ընկերակցությամբ Մոսկվայի ասորիների հոգևոր հովիվ Տեր Խամիս Յուսեֆ քահանայի և Հայաստանում ասորական համայնքի նախագահ Բալել Թամրազովի: Սրբազան Հայրը Վեհափառ Հայրապետին փոխանցեց Մատիրեա Պատրիարքի եղբայրական ողջույնները և շնորհավորանքները՝ Նորին Սրբության ընտրության և գահակալության առթիվ:

Քննարկվեց երկու Եկեղեցիների միջև փոխհարաբերության և գործակցության առավել սերտացման հարցը: Պատվիրակները իրենց հիացումը հայտնեցին մեր Հայրենիքի և Մալր Աթոռ Ա. Էջմիածնի ձեռնարկումների և գործունեության մասին:

Հանդիպման վերջում Վեհափառ Հայրապետը և Ասորական Եկեղեցու ներկայացուցիչը նվերներ փոխանակեցին:

ԿԱՆԱԴԱՅԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԸ

Ա. ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

Մայիսի 12-ից մեկշաբաթյա այցով հանրապետությունում էր գտնվում Կանադայի պատվիրակությունը, որի կազմում էին Քվեբեկ նահանգի համալսարանի, թանգարանների, ինչպես նաև ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Կանադայի գրասենյակի ներկայացուցիչները: Պատվիրակության նպատակն էր՝ մոտիկից ծանոթանալ Հայաստանի, մասնավորապես Մալր Աթոռ Ա. Էջմիածնի թանգարանային նմուշներին, քանի որ մոտ ապագայում ծրագրված է կազմակերպել մի ծավալուն ցուցահանդես, որտեղ կներկայացվեն հայ ազգային արվեստի թանգարանային քարձրարժեք գործեր: Կազմակերպական հարցերում նրանց գործուն աջակցություն կցուցաբերի կանադահայ համայնքը: Հենց ժամանման օրը հյուրերը եղան Մալր Աթոռում, հանդիպեցին Նորին Սուրբ Օծություն Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին: Այնուհետև նրանք այցելեցին Գանձատուն և Մալր տաճարի թանգարան: Գրիգոր Խանջյանն ու արվեստարան Մանյա Ղազարյանը մանրամասն տեղեկություններ հաղորդեցին այնտեղ պահվող ցուցանմուշների մասին:

Հաջորդ օրերին հյուրերը ծանոթացան հանրապետության ևս մի շարք թանգարանների: Կիրակի օրը ներկա գտնվեցին Մալր տաճարում մատուցվող Ա. Պատարագին:

ԿԱՆԱԴԱՅԻ ԴԵՍՊԱՆԱՏԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԸ Ա. ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

Մայիսի 15-ին Մալր Աթոռ Ա. Էջմիածին այցելեցին Ռուսաստանի Գաշնությունում Կանադայի դեսպանատան ներկայացուցիչներ՝ նախարար-դեսպանորդ Ֆերը Դը Կերկով վան դեր Վալեն և հուպատոսական գործերի վարիչ Լուիզ Կոտեն: Հյուրերին ընդունեց Նորին Սուրբ Օծություն Տ. Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը:

Շուրջ մեկ ժամ տևած գրույցի ընթացքում շոշափվեցին հայ-կանադական ընդհանուր հարաբերություններին, միջէկեղեցական համագործակցությանն առնչվող հարցեր: Մասնավորապես ընդգծվեց հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի ունեցած կարևորագույն դերը:

**ՌԻԿՐԱԻՆԱՅՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՎԱՍԱՐՄԱՍԱՐԸ ՄԱՅՐ ԱԹՈՐՈՒՄ**

Երեկ, մայիսի 18-ին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ե. Ս. Օ. Տ. Տ. Գաբեգին Ա. Կաթողիկոսն ընդունեց Ուկրաինայում Հայաստանի Հանրապետության գործերի ժամանակավոր հավատարմատար Հրաչ Սիլվանյանին: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին հանձնվեցին Ուկրաինայի նախագահ Լեոնիդ Կուչմայի և Համայն Ռուսիայի-Ուկրաինայի Պատրիարք Վոլոդիմիրի շնորհավորագրերը Նորին Սրբության գահակալության առթիվ:

Զրույցի ընթացքում շոշափվեցին Ուկրաինայի հայ համայնքի հետ համագործակցության և կապերի սերտացման, ինչպես նաև այդ խնդրում Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու դերակատարությանն առնչվող հարցեր: Պարոն Հրաչ Սիլվանյանը ներկայացրեց Ուկրաինայի հայ համայնքի հոգևորն ու դժվարությունները, որ փորձում են հաղթահարել համատեղ ջանքերով: Մեր ժողովուրդը Ուկրաինայում իր կառուցողական գործունեության շնորհիվ հարգանք է վայելում, ասաց ՀՀ գործերի հավատարմատարը:

Զրույցի վերջում Վեհափառ Հայրապետը հաջողություններ մաղթեց Ուկրաինայի հայ համայնքին՝ վերադառնալով, որ Մայր Աթոռը զորավիգ կկանգնի ազգանպաստ ձեռնարկներին: Մենք ժողովրդի հետ ենք լինելու և ոչ ժողովրդից հեռու, ասաց Նորին Սրբությունը:

Հանդիպմանը ներկա էր Մայր Աթոռի դիվանապետ Ներսես արքեպ. Պողոսյանը:

* * *

Մայիսի 23-ին Ե. Ս. Օ. Տ. Տ. Գաբեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում ընդունեց Մոսկվայի «Իմպերիալ» Ֆիրմայի և Ռուս-Հայկական նախաձեռնությունների կենտրոնի նախագահ Արևադի Վարդանյանին: Պրն. Վարդանյանը Վեհափառ Հայրապետին ներկայացրեց կենտրոնի գործունեությունը, ինչպես նաև իրենց պատրաստակամությունը՝ հայտնեց հայ-ռուսական հարաբերությունների սերտացմանը նպաստելու գործին: Կենտրոնի միջոցներով հանրապետության սոցիալապես անապահով 400 ուսանողների, այդ թվում նաև Արցախից, տրվում է կրթաթոշակ: Կենտրոնը զորավիգ է կանգնում նաև այն օղաշունքի բնագիծերին, որոնք զոհվել են Արցախում: Սերտ կապ կա նաև Արցախի թեմի հետ: Կենտրոնը օգնում է Մոսկվայում ժամանակաշրջապես բնակվող մեր հայրենակիցներին. կազմակերպվում են դպրոցներ, իրականացվում է վիրավոր ազատամարտիկների բուժում: Կենտրոնի միջոցներով է տպագրվում «Արմյանսկի վեստիկ» թերթը:

Վեհափառ Հայրապետը գնահատանքի և խոսք տալու արժանիքներ է ցուցաբերում Ռուս-Հայկական նախաձեռնությունների կենտրոնի գործունեության վերաբերյալ և շնորհակալություն հայտնեց հյուրերին ազգանպաստ ձեռնարկումների համար:

— Այս պետությունը դարձած է հայ ժողովրդի կամքը արտահայտող պետություն,—ասաց նա: — Ոչ ոք մեզ արժեք չի տա, եթե մենք մեզ չարժևորենք: Այս տունը մեր տունն է և հայկական յուրաքանչյուր կազմակերպություն պետք է նպաստի մեր հայրենիքի և պետության գորացմանը:

Վեհափառ Հայրապետը ներկայացրեց իր տպավորությունները Արցախ կատարած այցելությունից՝ շեշտելով, որ պետք է քաջալերել հայերի վերադարձը հայրենիք, որի դեպքում մեր ձայնը առավել կգործառնա: Զրույցի րնթացքում շոշափվեցին նաև տնտեսական նախաձեռնություններին և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությանը վերաբերող հարցեր: Նորին Սրբությունը հույս հայտնեց, որ իր առաջին հայրապետական այցելությունը Հայաստանից դուրս կլինի Մոսկվա:

Հանդիպմանը ներկա էին Մայր Աթոռի դիվանապետ Ներսես արքեպս. Պողոսյանը, «Իմպերիալ» ֆիրմայի տնօրեն Ավետիս Թությունջյանը, Հայ-Ռուսական համագործակցության և վերածննդի միության փոխնախագահ Համետ Հակոբջանյանը, կողողինացիոն խորհրդի անդամ Մուշեղ Փաշալանը, «Սնարք» գործակալության գլխավոր խմբագիր Ռեմ Անանիկյանը:

Վերջում Վեհափառ Հայրապետին ընծայվեց Ռուդոլֆ Խաչատրյանի արժեքավոր կտավներից մեկը, որը պատկերում էր Կոմիտաս վարդապետին:

* * *

Մայիսի 26-ին Ն. Ս. Ս. Գաբեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում ընդունեց մեքենաշինարարների Ց-րդ միջազգային խորհրդակցության մասնակիցներին՝ ՀՀ արդյունաբերության նախարար Աշոտ Սաֆարյանի, գլխավորությամբ: Տարբեր երկրներից ժամանած պատվիրակությունների ներկայացուցիչները ջերմորեն շնորհավորեցին Հայոց նորընտիր Հայրապետին, գանահալության առթիվ, և մաղթեցին երկար և արդյունաշատ գործունեություն:

Այժմ հոգևոր և տնտեսական գործունեության համադրման ժամանակն է, պատասխան խոսքում ասաց Վեհափառ Հայրապետը: Հայաստանը թեևսկիսել է զարգացման նոր ճանապարհ, այնևս մենք ենք, որ մեր կամքով պետք է ղեկավարենք մեր կյանքը: Գաբեգին Ա Կաթողիկոսը բարձր գնահատեց մեքենաշինարարների համագործակցությունը տնտեսական խնդիրների լուծման ներկա փուլում: Մենք կարիքն ունենք ոչ թե խոսքով, այլ գործով հաստատվող աջակցության, ասաց Հայոց Հայրապետը:

Նորին Սրբությունը հույս հայտնեց, որ իրականցվող տնտեսական բարեփոխումների շնորհիվ բարեկամ համրապետությունները միմյանց հետ սերտ համագործակցությամբ կհաղթահարեն առաջացած սոցիալական դժվարությունները:

Զրույցն անցավ աշխույժ, բարեկամական մթնոլորտում: Վերջում խորհրդակցության մասնակիցները շնորհակալություն հայտնեցին ջերմ ընդունելության համար՝ հավաստիացնելով, որ Ամենայն Հայոց Հովիպետի մաղթանքները զորավիգ կդառնան իրենց տնտեսական գործունեության մեջ:

ՀՈՒՆԳԱՐԻԱՅԻ ԴԵՍՊԱՆԸ ԱՅՅԵԼԵՅ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

Մայիսի 28-ին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գաբեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ընդունեց Ռուսաստանում և Հայաստանում Հունգարիայի արտակարգ և լիազոր դեսպան պրն. Նանովսկուն:

Զրույցի ընթացքում շոշափվեցին հայ-հունգարական հարաբերություններին վերաբերող հարցեր: Դեսպանը ցանկություն հայտնեց, որ հարմար առիթով Գաբեգին Ա. Կաթողիկոսն այցելի Հունգարիա, որով նոր փուլ կըսկսվի հայ և հունգար միջեկեղեցական հարաբերություններում:

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ԱՅՅԵԼԵՅ ԵՌԱԲԼՈՒՐ

Մայիսի 28-ին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գաբեգին Ա. Կաթողիկոսը Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության հրավերով այցելեց Եռաբլուր՝ մասնակցելու Արծվաշենի պաշտպանության ժամանակ զոհված հայ ազատամարտիկների հիշատակը հավերժացնող խաչքար-հուշարձանի բացման արարողությանը:

Վեհափառ Հայրապետը հոգեհանգստյան աղոթք կատարեց և օրհնեց հայ նահատակների հիշատակը:

Այս օրը, առաջ Նորին Սրբությունը, հայ արդի պատմության ամենից պայծառ պահերից մեկն է վերականգնում մեր հիշողության մեջ: 1918 թ. մայիսի 28-ին, 20-րդ դարում, առաջին անգամ հռչակվեց Հայաստանի անկախությունը, երկար դարերի ընդհատումից հետո: Սարդարապատի մակառայությունը վճռական նշանակություն ունեցավ հայոց պատմության մեջ:

Այստեղ մենք միացնում ենք հիշատակը Սարդարապատի և ներկա Հայաստանի ու Արցախի պաշտպանության համար իրենց կյանքը զոհաբերած քաջամարտիկների և աղոթք ենք ընծայում սու Աստված՝ վստահությամբ և պաշտպանության հայրենյաց մերոց:

Վեհափառ Հայրապետին ողեկցում էին Արցախի թեմի առաջնորդ Պարգև Եպիսկոպոս Մարտիրոսյանը, «Էջմիածին» հանդեսի գլխավոր խմբագիր Ասողիկ Եպիսկոպոս Արիստակեսյանը, Ս. Էջմիածնի միաբանության ալլ հոգևորականներ:

ԳԵՐԱՇՆՈՐՀ Տ. ՆԵՐՍԵՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊՈԶԱՊԱԼՅԱՆԻ
ՔԱՐՈՉԸ՝ ԽՈՍՎԱԾ 1995 Թ. ՄԱՅԻՍԻ 28-ԻՆ,
ԵՐԿՐՈՐԴ ԾԱՂԿԱԶԱՐԴԻ ՏՈՆԻ ԱՌԹՎ

«Յանուն Հօր և Որդու և Հոգու Սրբոյ. Ամէն»:

«Մեծահրաշ այս խորհուրդ աւանդութեամբ առ մեզ հասեալ»:

Սրբազան շարականագիրը այսօրվա խորհրդի մասին հետևյալն է ասում. «Մեծահրաշ այս խորհուրդը ավանդութեամբ մեզ հասած»:

Ի՞նչ է այսօրվա խորհուրդը, սիրելի հաւատացյալներ: Այդ խորհուրդը Գրիգոր Լուսավորչի կյանքի հետ է կապված: Ինչպէս մեր պատմությունից դուք գիտեք, Գրիգոր Լուսավորիչը, որպէս մեղապարտ ընտանիքի Անակի որդին, որ Խոսրով Հայոց թագավորի սպանիչն էր, քրիստոնյա լինելու պատճառով Տրդատ Գ թագավորի կողմից տաք պատուհասների ենթարկվեց, պատիժներ կրեց և այդ պատիժներին դիմանալուց հետո Անովեց Խոր Վիրապի գուրը, որտեղ միայն մահվան դատապարտվածներն էին նետվում: Խոր Վիրապի գուրը իծերի, թունավոր սողունների, կարիճների մի վայր էր: Այնտեղ բանտարկվածները երբեք չէին ազատվում, սակայն Աստծու նախախնամությամբ ամէն օր, ինչպէս Ագաթագեղոս պատմիչն է նկարագրում, մի պատավ կին բերում էր սրբակյոն բանտարկւալին մի նկան հաց և մի փարչ ջուր:

Այսպէս նա տասնչորս երկար տարիներ դիմացավ այդ բանտարկությանը, մինչև աստվածային հրաշքը տեղի ունենար: Այդ հրաշքը նրա գերեզմանից հարություն առնելն էր: Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի բանտարկության շրջանում այցելող այդ պատավ կինը Աստծու հրեշտակների ինը դասից չորրորդ դասին պատկանող մի հրեշտակ էր: Քրիստոսի համբարձումից չորս օր հետո, երբ մեր Տեքը՝ Հիսուս Քրիստոս, բարձրացավ երկինք, այնտեղ հրեշտակների փառաբանության արժանացավ: Եվ երբ Գրիգորը չորրորդ օրը այդ պատավի, որի կերպարանքով հրեշտակն էր երևում, այցելությունը չունեցավ, հարց տվեց նրան հաջորդ օրը, թե արդո՞ւք երեկ ինչո՞ւ չայցելեց: Հավանաբար նա շատ միայնակ էր զգում և զրուցակից էր փնտրում՝ գոհն մեկ-երկու բառ փոխանակելու համար: Եվ հրեշտակը իր դեմքը բացեց սրբի առջև՝ ասելով. «Երեկ մեր հրեշտակների դասի տոնախմբության օրն էր, որովհետև համբարձյալ Հիսուսին հրեշտակների ինը դասերը մեկ առ մեկ այցելում էին: Մեր խումբը՝ դասը, երեկ այցելեց: Նշանակում էր, որ այդ հրեշտակը չորրորդ դասին էր պատկանում հրեշտակների՝ տերությանց դասն էր այն:

Սիրելի հաւատացյալներ, ահափասիկ մի փոքրիկ դրվագ. մեր պատմությունից քաղված, պատառ առ պատառ մեզ հասած, սակայն այդ փոքրիկ

դրվագի ետև ինչպիսի աստվածային, երկնային մի պատուհան է բացվում, որտեղից մենք՝ հավատացյալներս, Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի հետևողներս, այդ պատուհանից կարողանում ենք մի ակնարկ գցել երկնայինների կյանքին, թե ինչ կա և ինչ է կատարվում այնտեղ, թե հրեշտակները ինչպիսի ցնծությամբ և ուրախությամբ են դիմավորում երկնքում իրենց Տիրոջն ու Փրկչին:

Հրեշտակները հոգիներ են, մենք հավատում ենք նրանց գոյությանը, որովհետև հավատում ենք, որ մարմինն է նյութական և հոգին է ոգեղեն: Եթե մարմին և հոգի միասին կարող են ապրել, ուրեմն կարող է նաև գոյություն ունենալ հոգին առանձին, և մարմինը՝ առանձին: Մարմինը իր ցանկություններով մեզ դժոխք է տանում, իսկ հոգին՝ հավիտենականության, աստվածային, գեղեցիկին:

Այսօր, Համբարձման տոնին հաջորդող այս չորրորդ օրը, մեր եռամեծ հայրապետների կողմից կոչվել է նաև Երկրորդ Ծաղկազարդ: Առաջին Ծաղկազարդին, յոթներորդ կիրակիին Մեծ Պահոց, Հիսուս իր աշակերտներով Երուսաղեմ մուտք գործեց՝ օվսաննաներով, երգով ու փառքով: Ժողովորդը իր զգեստները փոեց նրա ոտքերի առջև, նրան ձիթենիների և արմավենիների ոստերով դիմավորեցին և գոչեցին: «Օվսաննա, փառք Տիրոջ, փառք նրան, որ Տիրոջ անունով է գալիս»: Իսկ այս կիրակին Եկեղեցին կոչել է երկրորդ Ծաղկազարդ, որովհետև Համբարձումից հետո Հիսուս փառքով Վերին Երուսաղեմ մուտք գործեց, ուր մարդկանց փոխարեն փրկված հոգիները՝ հրեշտակները, դիմավորեցին նրան, նրա փառքը վայելեցին, աստվածային նրա էության տեսությանը կարողացան արժանանալ:

Հարմանալի կերպով այս տոնախմբությունները գուգադիպում են մեր ազգային տոնախմբություններին: Երեսակեցեք, մայիս ամսվա վերջը՝ 451 թվականի, հայ ժողովուրդը իր գոյության մեծագույն պաշարը մղեց, պատերազմը մղեց Ավարայրում, ուր փորձում էին և՛ մեր հայրենիքը գրավել, և՛ մեր հոգին դատարկել աստվածային նոր կրոնի էությունից: Ավետարանն ասում է. «Մի վախեցեք նրանցից, որ ձեր մարմինը կարող են սպանել, այլ վախեցեք նրանցից, որոնք կարող են ձեր հոգին, ձեր գիտությունը, ձեր հավատքը ձեզանից խլել և սպանել ձեզ»: 451 թվականը այսպիսի ճգնաժամային շրջան էր: Մայիսյան այս օրերին Վարդան գործարարը իր արյունը թափեց, բայց կարողացավ իր սկզբունքները պահել և հայ ժողովրդին պահել իր հավատքով, անասան և ամուր՝ մինչև մեր օրերը:

Հարմանալի կերպով մայիսյան այս օրերը գուգադիպում են նաև երկրորդ մեր թշնամու՝ մեր հոգին սպանելու սպառնացող թուրքի հարձակումներին: Երբ նրանք ալեյի քան 1,5 միլիոն հայի արյուն թափեցին՝ տեղի ունեցավ 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանությունը: Այնուհետև թուրքերը շրջվեցին դեպի Արևելք, որպեսզի մնացյալին հաշկական ցեղի, որ աստանդական ապաստանել էր այստեղ և հայ ժողովրդին, որ ապրում էր Արևելյան Հայաստանում, առանց իշխանության և տերության, բնաջնջեն: Նրանք փորձեցին գալ 1918 թվականի մայիսի 22-ի օրերին՝ սպանելու համար այդ հոգին, որ Հոգին է Հայկի և Արամի, սակայն, փառք Աստծու, մեր ժողովուրդը ծառացավ նրանց դեմ, հաշկական բանակներ կազմեցին, Հայ Եկեղեցին իր ձայնը բարձրացրեց, կոչնակները դողաճեցին, ողջ հայոց աշխարհից հավաքվեցին հայորդիները, որոնք միացան մեր զինվորներին: Գյուղացիները և քաղաքացիները, այր և կին, մեծ և փոքր գնացին դեպի

Սարդարապատ՝ այնտեղ դիմագրավելու համար թուրք հորդաներին և՛ Սարդարապատում, և՛ Բաշ-Ապարանում, և՛ Ղարաքիլիսայում, ինչու չէ՝ նաև Բաքվում: Եվ զարմանալի հրաշք, ինչպես շարականագիրն է ասում. «Մեծահրաշ այս խորհուրդ սաանդութեամբ առ մեզ հասեալ»:

Գրիգոր Լուսավորչի ունեցած հպտնության համար, նույն ձևով մեծահրաշ խորհուրդ տեղի ունեցավ, որովհետև մեր ժողովուրդը կարողացավ, հակառակ իր թվաքանակի փոքրության, կոտորակվածության, դիմադրել թըշնամուն և հայրենի սահմանները ապահով պահել: 1918 թվականի մայիսի 28-ին Հայաստանը իրեն հռչակեց ազատ, անկախ Հայաստանի Համարպետություն: Թեև 20-ական թվականներին այդ հանրապետությունն ընկավ, նոր իշխանություններ կազմավորվեցին, թեև հալածանքներ եղան անցնող այդ 70 տարիների ընթացքում, սակայն հայ ժողովուրդը, հակառակ դրան, անց, մեծացավ, ներգաղթեր տեղի ունեցան, կարողացավ երկիրը շենացնել, բազմապատկվել և 1991 թվականի հրաշքի ականատես վկան լինել:

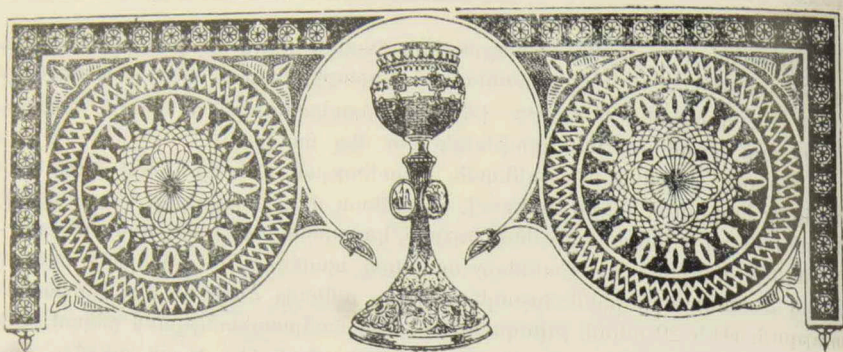
1991 թվականի մայիսի 28-ին նորից Հայաստանի ազատ-անկախ Հանրապետությունը մարմին առավ, և այսօր մենք՝ ապրողներս, բախտավոր ականատես վկաներն ենք: Մենք մեր հայրերի, մեր նախնիների երազների հրականացումը տեսնող վկաներն ենք պատմության մեջ:

Այս անկախության տարիներին տեսանք, թե Աստված ինչպիսի հրաշքներ կարող է գործել: Աստված երկնքի դռները բացում է Սուրբ Գրիգորի և հայ ժողովրդի առջև: Մեր հողերը, որոնք ժամանակի ընթացքում կորցրել էինք, կամաց-կամաց, այդ՝ արցախյան պայքարով մեր ժողովրդին են վերադարձվում:

Հայ ժողովուրդը ունի նաև իր անկատար երազները, որոնց իրագործման համար պետք է բազմամա, անի և զարգանա, ուժեղանա և զորանա, որպեսզի ապագայում Աստծու օգնությամբ կարողանա իր իրավունքների տերը դառնալ:

Սիրելի հավատացյալներ, քիչ հեռու Հանրապետական մադթանք պիտի կատարենք այստեղ, աղոթենք մեր բոլոր անցավորների, այն գորավարների հոգու համար, որոնք Սարդարապատի, Բաշ-Ապարանի, Ղարաքիլիսայի ճակատներում մարտնչեցին. Նազարեկյան, Սիլիկյան, Փիրումյան և ուրիշներ: Չմոռանաք նաև հոգևորականներին՝ Զավեն և Գարեգին սրբազաններին ու բազմաթիվ այլ վարդապետների, ովքեր ճակատ գնացին՝ մարտնչելու համար թշնամու դեմ: Չմոռանաք նաև Գևորգ Ե երջանկահիշատակ Կաթողիկոս Սուրենյանցին, որ չշարժվեց Մայր Աթոռից, երբ ապահովության համար իրեն առաջարկեցին Սևանի վանք գնալ՝ այնտեղ ապահով ապաստան գտնելու համար: Նա չշարժվեց Մայր Աթոռից, որպեսզի հայրենիքի զինվորները երբեք տեղի չտան, և հայրենի հողը ոտնակոխ չդառնա թշնամուն:

Այսօր մենք հավատում ենք, որ Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի Աթոռին արժանավոր գահակալ ունենք բազմա՝ հանձին Գարեգին Կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց: Թող Աստված Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի, Գևորգ Սուրենյանց Կաթողիկոսի տեսիլքները պարզևի նրան, նրան տա Ամարոնի գավազանը, որպեսզի ծաղկի այն, Մովսեսի առաջնորդող գավազանը, որպեսզի մեզ առաջնորդի նոր և երջանիկ նավահանգիստներ՝ ի փառս Հայաստանյայց Եկեղեցվո և ի պայծառություն ազգիս Հայոց, այժմ և հավիտյանս հայիսենից. ամեն:

Ն. ՄՈՒՏՈՊՈՒԼՈՍ, Կ. ԴԻՄԻՏՐՈՎՍԿԻ

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱԻՈՐԶԻ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԸ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ¹

(Հայոց Դարձի 1700-ամեակի առթիւ)

Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի պաշտամունքը մեծ տարածում ունի Հայաստանում դուրս, որովհետև ան սրբացում է մաս Օրթոդոքս եկեղեցիին կողմէ և ճանչցում՝ իբրև Սուրբ Գրիգոր Մեծն Հայքի: Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի վարքը, որում հաւաքողը եղած է Ազաթանգեղոս, յունարենէ թարգմանում Ը. դարուն, արագ կերպով ընդգրկուեցաւ յունական Յայսմատուրքին մէջ, Մետաեմբերի 30-ին: Նոյն օրը կը տօնուին մաս Հռիփսիմեանց կ'շխերը:

«Նկարչութեան Արուեստի Ձեռնարկ» գիրքին մէջ, գրուած վանական և գկարիչ Դիոնիսոս Ֆորմաչի կողմէ 18-րդ դարու սկիզբը, ինչպէս մաս երկու այլ գրութիւններ 17-րդ դարէն, կը գկարագրեն անոր սրբանկարին առանձնապատկութիւնները, «ծերունի, կարն և մօրուր կարն» բաւերով:

Ընդհանրապէս, Սուրբ Գրիգորի սրբանկարները ուսումնասիրում են արդէն բաւ տարի առաջ, Սիրարփի Տէր Ներսիսեանի կողմէ, որուն ծանօթ են Յունաստանէն միայն՝ Խալկիոնի (Chalkéon), որ կը նշանակէ «կաթաշագործերու», Կոյսի եկեղեցիին որմնանկարը և Փոսիդէի (Phocide) Սուրբ Ղուկասի խճանկարը²:

Անկէ ի վեր, Սուրբին և անոր մահաւատկութեան բազմաթիւ գկարներ յայտնուեցան Յունաստանի մէջ, կենսագրութիւններ՝ ձեռագիրներուն մէջ, բայց մանաւանդ երեցաւ, որ Յունաստանի բազմաթիւ շրջաններու մէջ,

¹ Սոյն յօդուածը ներկայացում է իբրև դասախօսութիւն 11—17 Մետաեմբեր, 1985-ին Երևանի մէջ կայացած միջազգային գիտածողովին, նուիրում Հայ արուեստի:

² S. Der Nersessian, «Les Portraits de Grégoire l'Illuminateur, dans l'Art Byzantin», Byzantion, vol. XXXVI (1909), p. 390.

պահպանուած են անոր մասունքները պարունակող սրբատուփեր՝ յետ-
Բիզանդական արուեստի գործեր։ Անոր պաշտամունքին տարածումը Բի-
զանդիոն և բիզանդական Յունաստանի մէջ 10-րդ, 11-րդ և 12-րդ դարե-
րուն, արդէն իսկ հանգամանօրէն ուսումնասիրուած են Սիրարփի Տէր Ներ-
սիսեանի կողմէ։ Ըստ հայ մեծ բիզանդագէտին, Հայաստանի առաքեա-
լին ներկայութիւնը Վ. Պոլիս, Ս. Սոֆիայի խճանկարներուն մէջ, որոնք
9-րդ դարուն պատրաստուեցան և անոնց ըրած մախընտրութիւնը բաղ-
դատմամբ աւելի յարգուած և ծանօթ Սուրբերու, անտարակոյս, որ կապ
ունին Բարսեղ Ա. կայսեր արտաշէսեան ծագում ունենալու առաւելներուն
հետ։ Կեղծ ցեղաբանութեան մէջ, որ որոշ հեղինակներու կողմէ կը վե-
րագրուի Փոտ պատրիարքին, կ'ըսուի թէ Բարսեղը սերած է Հայոց Տըր-
դատ մեծ թագաւորէն, որ կ'ապրէր Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի ժամանակ։
Աւելի ուշ շրջանին, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի պաշտամունքը կը թուի
հետեանքը ըլլալ հայերու տեղափոխութեան դէպի Յունաստան, փախչելու
թրքական բարբարոսութիւններէն։ Կրեւտի մէջ, ուր փաստաթուղթերէ ծա-
նօթ է հայերու բնակութիւնը, Հոփսիսիմէ իգական անունը ծանօթ է իբրև
Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչիին ընկերացող նահատակին անունը։ Հոփսիսի-
մէ անունը, յունարէն Ռիփսիսիմէ կամ Ռիփսիսիմեա և սխալմամբ՝ Ռէփսիսիմեա,
վերածուած է այսօր Ռէփի-ի և հելլենացած՝ Ռէա, նոյնանալով հին չաստ-
նածունհիի անունին հետ։

Յունաստանի մէջ, մինչև մեր օրերը, Սուրբին ծանօթ դիմանկարները
անոնք էին, որոնք կը գտնուին Խալկէոն, այսինքն՝ կաթալյագործերու Լոյսի
եկեղեցին՝ Սալոնիկի մէջ, որուն որմնանկարներու թուականը նշանակուած
է արձանագրութեան մէջ՝ 1028, Փոսիտի Սուրբ Դուկաս Վանքին մէջ որուն
խճանկարները կը պատկանեն 11-րդ դարուն, Սալոնիկի՝ Սուրբ Նիկողոս
Օրփանոսի եկեղեցիին, որուն որմնանկարները կը վերագրուին պրոֆ. տի-
կին Տսիտորիատոսի կողմէ՝ 14-րդ դարուն և Միստրայի Հոդիդիտրիայի
Աֆենդիկոն (Afendikō) եկեղեցին՝ 14-րդ դարուն։ Միստրայի որմնանկա-
րը, անկասկած՝ գեղեցկագոյնը, մի քանի անգամներ հրատարակուած է։
Ըստ պրոֆ. Charles Delvoye-ի, այդ դիմանկարը «կը յայտնէ գոյներու
նրբաճաշակ զգացականութիւն մը, գոր ունէին Հոդիդիտրիայի (Hodidit-
ris) նկարիչները։ Սքանչելի է տեսնել, թէ անոնք ինչպիսի յանդգնու-
թեամբ գործածած են վարդագոյնը արևելեան եկեղեցիի մեծ վարդապե-
տի քահանայական զգեստները նկարելու»։

Այս պահու, կրնանք աւելցնել Սուրբին ինը առանձին նկարներ, կի-
սանդրիի, կէս հասակով կամ ամբողջ հասակով, և անոր մարտիրոսութեան
երեք նկարներ՝ բոլորն ալ նորագիտ։ Սուրբին նկարները կը գտնուին.

1) Հրեշտակապետներու եկեղեցին, Մեծն Մեսսայի (Messa) Բու-
լարճի (Boularji) գիւղին մէջ, հարաւային Պելոպոնէս (Péloponèse),
որուն խճանկարները, ըստ ոճի, կը վերագրուին 12-րդ դարուն։

2) Սուրբ Աթանասի եկեղեցիին մէջ, Լակոնիայի (Laconie) Դերակի
(Gheraki) գիւղի եկեղեցիին մէջ, որուն որմնանկարները, Moutsopau-
los-ի և Dimitro-Kallis-ի կողմէ թուականագրուած են 1250-ի շուրջ։
Սուրբին դիմանկարը՝ դիմացէն և կիսամարմին, կը գտնուի բեմին հարաւային
պատին վրայ. մէկ ձեռքին ան բռնած է փակ Աւետարան, իսկ միւս ձեռ-
քով ան կ'օրհնէ։

3) Մակեդոնիոյ վերայի Ս. Պարասկիվիի (Paraskévè) եկեղեցիին մէջ,
14-րդ դար։

4) Կիպրոսի Ագիասմատիի (Agiasmati) Ս. Խաչ եկեղեցին մէջ, որուն խճանկարները, Փիլիպ Կուլի գործ, արձանագրութեան մէջ կը յիշեն 1494 և 1505 թուականները: Սուրբին դիմանկարը, շրջանակի մէջ առնուած կիսանդրի, կը գտնուի Կաթողիկէի ճակատին վրայ:

5) Սալամին կղզիի Ֆաներոմենի (Phanéroméni) Կոյսի կաթողիկէին մէջ, որուն արձանագրութեան մէջ յիշատակուած թուականն է 1735, Գևորգ Մարկոսի և անոր գործատեղիի գործ: Սուրբին նկարը, ոտքի, երեք քառորդով, ունի երկարաձիգ չափեր:

6) Մակեդոնիոյ, Էրատերա Սէլեուցայի (Eratyra Salitsa) ճրջումն Սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին մէջ, որուն խճանկարները Յովհաննէս անունով նկարիչի գործ են, արձանագրութեան մէջ յիշուած՝ 1763 թուականը:

7) Աստուածաբան Սուրբ Յովհաննէս փոքրիկ մատուռին մէջ, որը մատուռն է Արկոլիդի (Argolide) Աղունթոս (Aghnountos) վանքի գերեզմանատան մէջ, ծանօթ արդէն իսկ հրատարակուած արձանագրութեամբ մը, մատուռին խճանկարները Թէոկիտոս վանականին 1766-ի գործերն են, նկարները ժողովրդական ոճով են կատարուած, զուրկ՝ արուեստի որակէ:

8) Թեսալոնիկէի Անվերոսի Անավրայի (Anavra d'Almyros) մէջ գտնուող Սուրբ Պարասկիվիի (Paraskévè) եկեղեցին մէջ կը գտնուի Սուրբին կիսանդրի նկարը՝ օրհնող ձեռքով (1710):

9) Լատիսաայի Ս. Գևորգ եկեղեցին մէջ:

Բոլոր խճանկարներուն մէջ, Հայաստանի աւետարանիչը ներկայացուած է եպիսկոպոսական զգեստով, մէկ ձեռքով բռնած Աւետարաններու գիրքը և միւսով՝ ուղղափառ ձևով օրհնող, ըստ եպիսկոպոսներու նկարներուն յատուկ ընդգծուած տիպարով: Ընդհանրապէս, Սուրբը զգեստաւորուած է շուրջաւորով, ծածկուած մեծ խաչերու եմփիորոնով մը, բացի մնջումն Սուրբ Աստուածածնի եկեղեցիէն, Երիթրիա, ուր շուրջաւորն տեղ կայ Salmatique: Այս եկեղեցիի նկարին մէջ, Սուրբը կը կրէ մահ թագ մը՝ խորհրդանշէ արքայական իր ծագումին: Ինչպէս յայտնի է, Սուրբը արտաշէսեան սերունդէն էր, որդին Անակ իշխանին: Բոլոր այս պատկերները կը փաստեն հայ հայրապետի սրբանկարներու երկար աւանդութիւն մը մեր երկրին մէջ:

Սրբապատկերներու երկար այս աւանդութիւնը ընդհատուած է երկու անգամներ: Թեսալոնիկէի պղնձագործներու Սուրբ Կոյս եկեղեցին մէջ, Փոսերի Սուրբ Ղուկաս և Ղերակի Սուրբ Աթանաս եկեղեցին մէջ, դէմքը երկարաձև է, մօրութիւն՝ կարճ և սրածայր, մինչ նեղ ճակատին իջնող մազերը զանգուր են, գրեթէ նման՝ Պետրոս Առաքեալի տիպարին: 14-րդ դարուն, Սուրբերու դիմագիծերը տակաւին վերջնականացած չէին, մինչդեռ լեռնափղանկարական շրջանին, Սուրբը նկարուած է իբրև ճաղատ ծերունի մը, —բացի Էրատիրայի եկեղեցիի պարագայէն, —կարճ և սրածայր մօրութիւնով: Ինչ որ գրուած է Յուրմայի Դրոնեաւոսի գիրքու մէջ՝ «Ձեռնարկ նկարչութեան Արուեստի», ծերունի, կարճ և լայն մօրութիւնով, չի՝ համաձայնէր մեզի ծանօթ Սուրբի նկարներով պատկերացուածին:

Յունաստանի մէջ, ծանօթ են մեզի մահ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի ճաճատակութեան նկարները, երեքն ալ չհրատարակուած: Լակոնէայ Գոմի և Դամեանոսի, այսինքն Anargyres-ներու վանքի կաթողիկէին մէջ, Սուրբին չարշարանքները նկարուած են հարաւային պատին վրայ: Նկար-

ուսման արձանագրության մը շնորհիւ, որ հրատարակուած է, գիտենք թէ յուշարձանին խճանկարները իրագործուած են Դեմետրէոս Կակավասի ձեռքով, 1621-ին:

17 տարիներ ետք, 1638-ին, Արգաստիոյ Գինորեայի (Cynurie) Կարիայի (Karya) Սուրբ Նիկողոս վանքի կաթողիկէին մէջ, Գևորգ Մոսխոսն ակարիչը, նոյնպէս ակարած է Սուրբին չարչարանքները: Հայ հայրապետը, ներկայացուած է եպիսկոպոսի զգեստներով, ի յառաջագունէ, խոր վիրապի մը մէջ և կը թուի բարեկամարար խօսիլ առիծներու հետ: Փոսին վերև կին մը կը թուի լալ, մինչ ձախ ձեռքը կտոր մը հաց կ'երկարէ Սուրբին³:

Աղդիկայի Պանտելիք (Pentelique) լեռան ննջումն Ս. Աստուածածնի վանքի կաթողիկէի արևմտեան պատին վրայ, չարչարանքներու պատկերացումը մի քիչ տարբեր է: Եպիսկոպոսը, որ կը թուի ծնկաշոք ըլլալ, դարձած է դէպի աջ և նայուածքը ուղղած է կնոջ, որ կը գտնուի փոսին վերև, հացի կտոր մը երկարած սուրբին: Սուրբին շուրջ կան երեք վիշապներ, որոնց գլուխները և վիզերը կ'երևին. ասոնք վարքագրութեան թունաւոր օձերն են: Չհրատարակուած և անձանօթ թուականով խճանկարը, կը թուի ըլլալ 17-րդ դարու գործ:

Բոլոր այս պատկերացումներուն մէջ, Սուրբը յիշուած է իբրև *h'ero-martyr*. Իտիողոս մը, զոր կը գտնենք նոյնպէս անոր մէկ վարքագրութեան մէջ՝ 11-րդ դարու ձեռագիր, Պրոպոնտոսի Խալքէ կղզիի կոյսի վանքի գրադարանին մէջ և 11-րդ դարու վերջին և 12-րդ դարու *menologe metagh-rashique*-ի մէջ, Բրիտանական թանգարան: Նահատակութեան բոլոր պատկերացումները ակարն են չարչարանքի մը, զոր սուրբը կրած է Տըրդատ թագաւորի հրամանով: Իրականութեան մէջ, անոնք նահատակութիւն չէ՛ն իրապէս, որովհետև պարտադրուած մահ չէ՛ն: Այստեղ անհրաժեշտ է յիշել, որ սուրբի գլխատումի տեսարանը, *menologe*-էն մէջ, սխալմամբ ակարուած է: Սոյն տեսարանը չի՛ համապատասխանէր ոչ *Metaphra te*-ի պատմութեան և ո՛չ միւս վարքերուն, քանզի Սուրբ Գրիգոր մահացած է առանձնութեան մէջ, իր ճգնումի վայրը:

Սուրբի նահատակութեան երեք պատկերացումները 17-րդ դարու կէսերուն, արդիւնք են թերևս նոր վարքի մը տարածումին, որուն խմբագրութենէն օրինակ մը կը գտնուի Թիսաղոնկէի Զակորա գիղապետարանի գրադարանին մէջ: Բացի ասկէ, 15-րդ դարու քիզանդացի գրող Միքայէլ Ապոստոլիս, գրած է մենագրութիւն մը՝ նուիրուած Սուրբ Գրիգոր Լուսաորիչի չարչարանքներուն:

Յունաստանի մէջ կը գտնուին արծաթապատ, բրոնզէ կամ փայտէ մի քանի սրբատուփեր, որոնց մէջ կը պահուին Սուրբ Գրիգոր Լուսաորիչի Նշխարները, բոլորն ալ չհրատարակուած: Մեզի ծանօթ սրբատուփերը կը գտնուին.

1) Միտլենկիոյ կղզիի մայրաքաղաքի եպիսկոպոսական դղեակի գանձարան մէջ:

³ Տ. Խրիստոպոլոս սխալմամբ կը յիշատակէ Ս. Կոյսը, փոսին վերև: Ան խոսքովի-դոլիտն, Տրդատ թագաւորի քրիստոնէայ քոյրը և կամ, այլ աղբիւրներու համաձայն, այրի մը, որ չրեշտակի հրամանով, ճաշ կը բերէր Ս. Գրիգորի: Փոսին մէջ չկան առիծներ, այլ հրեշմանման օձեր: Ըստ հայկական աւանդութեան, փոքր գոյութիւն ունի Խոր վիրապի մը մէջ:

4) Կիպրոսի Աղիասմատիի (Agiasmati) Ս. Խաչ եկեղեցին մէջ, որուն խճանկարները, Փիլիպ Կուլի գործ, արձանագրութեան մէջ կը յիշեն 1494 և 1505 թուականները: Սուրբին դիմանկարը, շրջանակի մէջ առնուած կիսանդրի, կը գտնուի Կաթողիկէի ճակատին վրայ:

5) Սալամին կղզիի Ֆանիրոմենի (Phanéroméni) կոյսի կաթողիկէին մէջ, որուն արձանագրութեան մէջ յիշատակուած թուականն է 1735, Գևորգ Մարկոսի և անոր գործատէղիի գործ: Սուրբին նկարը, ոտքի, երեք քստորդով, ունի երկարաձիգ չափեր:

6) Մակեդոնիոյ, Էրատերա Սէլեուցայի (Eratyra Salitsa) ճղճումն Սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին մէջ, որուն խճանկարները Յովհաննէս անունով նկարիչի գործ են, արձանագրութեան մէջ յիշուած՝ 1763 թուականը:

7) Աստուածաբան Սուրբ Յովհաննէս փոքրիկ մատուռին մէջ, որը մատուռն է Արկոլիդի (Argolide) Աղունթոս (Aghnountos) վանքի գերեզմանատան մէջ, ծանօթ արդէն իսկ հրատարակուած արձանագրութեամբ մը, մատուռին խճանկարները Թէոկլիտոս վանականին 1766-ի գործերն են, նկարները ժողովրդական ոճով են կատարուած, զուրկ՝ արուեստի որակէ որակէ:

8) Թեսաղոնիկէի Աղւերոսի Անավրայի (Anavra d'Almyros) մէջ գտնուող Սուրբ Պարասկիվիի (Paraskévè) եկեղեցին մէջ կը գտնուի Սուրբին կիսանդրի նկարը՝ օրհնող ձեռքով (1710):

9) Լատիսսայի Ս. Գևորգ եկեղեցին մէջ:

Բոլոր խճանկարներուն մէջ, Հայաստանի աւետարանիչը ներկայացուած է եպիսկոպոսական զգեստով, մէկ ձեռքով բռնած Աւետարաններու գիրքը և միւսով՝ ուղղափառ ձևով օրհնող, ըստ եպիսկոպոսներու նկարներուն յատուկ ընդգծուած տիպարով: Ընդհանրապէս, Սուրբը զգեստաւորուած է շուրջաւորով, ծածկուած մեծ խաչերու եմփիորոնով մը, բացի ճղճումն Սուրբ Աստուածածնի եկեղեցիէն, Երիթրիա, ուր շուրջաւորին տեղ կայ Salmatique: Այս եկեղեցիի նկարին մէջ, Սուրբը կը կրէ մահ թագ մը՝ խորհրդանիշ արքայական իր ծագումին: Ինչպէս յայտնի է, Սուրբը արտաշէսեան սերունդէն էր, որդին Ամակ իշխանին: Բոլոր այս պատկերները կը փաստեն հայ հայրապետի սրբանկարներու երկար աւանդութիւն մը մեր երկրին մէջ:

Սրբապատկերներու երկար այս աւանդութիւնը ընդհատուած է երկու անգամներ: Թեսաղոնիկէի պղնձագործներու Սուրբ Կոյս եկեղեցին մէջ, Փոսերի Սուրբ Ղուկաս և Ղերակի Սուրբ Աթանաս եկեղեցին մէջ, դէմքը երկարաձև է, մօրուքը՝ կարճ և սրածայր, մինչ նեղ ճակատին իջնող մազերը զանգուր են, գրեթէ մամա՝ Պետրոս Առաքելի տիպարին: 14-րդ դարուն, Սուրբերու դիմագիծերը տակաւին վերջնականացած չէին, մինչդեռ յետ-բիզանդական շրջանին, Սուրբը նկարուած է իբրև ճաղատ ծերունի մը, —բացի Էրատիրայի եկեղեցիի պարագայէն,—կարճ և սրածայր մօրուքով: Ինչ որ գրուած է Յուրմաչի Դրոնեսէոսի գիրքու մէջ՝ «Ձեռնարկ Նկարչութեան Արուեստի», ծերունի, կարճ և լայն մօրուքով, չի՛ համաձայնէր մեզի ծանօթ Սուրբի նկարներով պատկերացուածին:

Յունաստանի մէջ, ծանօթ են մեզի մահ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի ճահատակութեան նկարները, երեքն ալ չհրատարակուած: Լակոնեայ Գոմի և Դամեանոսի, այսինքն Anargyres-ներու վանքի կաթողիկէին մէջ, Սուրբին չարչարանքները նկարուած են հարաւային պատին վրայ: Նկար-

ուսման արձանագրութեան մը շնորհիւ, որ հրատարակուած է, գիտենք թէ յուշարձանին խճանկարները իրագործուած են Դեմետրէոս Կակավասի ձեռքով, 1621-ին:

17 տարիներ ետք, 1638-ին, Արգաւտիոյ Գինորեայի (Cynurie) Կարիայի (Karya) Սուրբ Նիկողոս վանքի կաթողիկէին մէջ, Գևորգ Մոսխոսն ակարիչը, նոյնպէս ակարած է Սուրբին չարչարանքները: Հայ հայրապետը, ներկայացուած է եպիսկոպոսի զգեստներով, ի յառաջագումէ, խոր վիրապի մը մէջ և կը թուի բարեկամաբար խօսիլ առիւմներու հետ: Փոսին վերև կին մը կը թուի լալ, մինչ ձախ ձեռքը կտոր մը հաց կ'երկարէ Սուրբին:

Աղդիկայի Պանտելիք (Pentelique) լեռան ննջումն Ս. Աստուածածնի վանքի կաթողիկէի արևմտեան պատին վրայ, չարչարանքներու պատկերացումը մի քիչ տարբեր է: Եպիսկոպոսը, որ կը թուի ծնկաչոք ըլլալ, դարձած է դէպի աջ և նայուածքը ուղղած է կնոջ, որ կը գտնուի փոսին վերև, հացի կտոր մը երկարած սուրբին: Սուրբին շուրջ կան երեք վիշապներ, որոնց գլուխները և վիզերը կ'երևին. ասոնք վարքագրութեան թունաւոր օձերն են: Չհրատարակուած և անծանօթ թուականով խճանկարը, կը թուի ըլլալ 17-րդ դարու գործ:

Բոլոր այս պատկերացումներուն մէջ, Սուրբը յիշուած է իբրև *h'ero-martyr*. տիտղոս մը, զոր կը գտնենք նոյնպէս անոր մէկ վարքագրութեան մէջ՝ 11-րդ դարու ձեռագիր, Պրոպոնտոսի Խալքէ կղզիի կոյսի վանքի գրադարանին մէջ և 11-րդ դարու վերջին և 12-րդ դարու *menologe metagh-rashique*-ի մէջ, Բրիտանական թանգարան: Նահատակութեան բոլոր պատկերացումները նկարն են չարչարանքի մը, զոր սուրբը կրած է Տըրդատ թագաւորի հրամանով: Իրականութեան մէջ, անոնք նահատակութիւն չ'են իրապէս, որովհետև պարտադրուած մահ չ'են: Այստեղ անհրաժեշտ է յիշել, որ սուրբի գլխատումի տեսարանը, *menologe*-էն մէջ, սխալմամբ նկարուած է: Սոյն տեսարանը չի՝ համապատասխաներ ոչ *Metaphrase*-ի պատմութեան և ո՛չ միւս վարքերուն, քանզի Սուրբ Գրիգոր մահացած է առանձնութեան մէջ, իր ճգնումի վայրը:

Սուրբի նահատակութեան երեք պատկերացումները 17-րդ դարու կէսերուն, արդիւնք են թերևս նոր վարքի մը տարածումին, որուն խմբագրութենէն օրինակ մը կը գտնուի Թիսաղոնկէի Զակարա գիղապետարանի գրադարանին մէջ: Բացի ասկէ, 15-րդ դարու բիզանդացի գրող Միքայէ Ապոստոլիս, գրած է մեհագրութիւն մը՝ նուիրուած Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի չարչարանքներուն:

Յունաստանի մէջ կը գտնուին արծաթապատ, բրոնզէ կամ փայտէ մի քանի սրբատուփեր, որոնց մէջ կը պահուին Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի Նշխարները, բոլորն ալ չհրատարակուած: Մեզի ծանօթ սրբատուփերը կը գտնուին.

1) Միտլենիոյ կղզիի մայրաքաղաքի եպիսկոպոսական դղեակի գանձարան մէջ:

* Տ. Խրիստոսովոս սխալմամբ կը յիշատակէ Ս. Կոյսը, փոսին վերև: Ան խորովի-դուխտն, Տրդատ թագաւորի քրիստոնէայ բոլոր և կամ, այլ աղբիւրներու համաձայն, աղբի մը, որ Հրեշտակի հրամանով, ճաշ կը բերէր Ս. Գրիգորի: Փոսին մէջ չկան առիւմներ, այլ հրեշտակն օձեր: Ըստ հայկական աւանդութեան, փոսը գոյութիւն ունի խոր վիրապի մը մէջ:

2) Մակեդոնիոյ Սերբէի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ վանքին մէջ: Սրբատուի կը կրէ 1845 թուականը:

3) Իպերեայ վանքին Ս. Նիկողայոս մատուոին մէջ: Վանքը հիմնուած է 10-րդ դարուն, Վրացիներու կողմէ: Ըստ աւանդութեան, մասունքները նուիրուած են բիզանդական կայսրութեան կողմէ:

4) Աթոս լեռան Խերասպոտամի վանքին մէջ: Յետ-բիզանդական շրջանի արծաթեայ մասնաւորատուի կը պարունակէ Սուրբի գիտի փոքր կտոր մը և ունի երկու յունարէն արձանագրութիւններ, մէկ հայերէն արձանագրութիւն և Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի դիմանկարը, դէմքը և կիսանդրին, ձեռքին բռնած Աւետարաններու գիրքը և միւս ձեռքը՝ օրհնելու շարժումով: Դիմագծին վրայի առաջին արձանագրութիւնը կը գրէ. «վասն փրկութեան հոգոյ Եփրասպոտամի վանքի Գրիգոր վանահօր»: Երկրորդ յունարէն արձանագրութիւնը կը գրէ. «Մեծ Հայոց Սուրբ Գրիգոր»: Գլխու աջ կողմը հայերէն արձանագրութիւնը կը գրէ. «Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի դէմքն է»: Ըստ աւանդութեան, մասնատուի ճուղի եկած է բիզանդացի կայսրերէն:

5) Աթոս լեռան Գրիգոր վանքին մէջ կը գտնուի Նշխարներու տուփ մը գլուխի ձևով, որ կը պարունակի Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի գլուխին փոքր ճշխար մը: Մասնատուի կը կրէ 1845 թուականը⁴:

6) Աթոս լեռան մեծ «լարայ»-ին մէջ կան երկու արծաթեայ մասնատուիներ: Առաջինը՝ բերուած Մոլդաւեայէն 1848-ին (կամ 1856-ին) Բենեւամեն վարդապետի ձեռքով, կը պարունակէ Սուրբ Գրիգորի Սուրբ Գլուխը և կը կրէ 1702 թուականը: Երկրորդը՝ կը պարունակէ Սուրբին ձեռքը և կը կրէ յունարէն արձանագրութիւն. «Մեծ Հայոց Սուրբ Գրիգորի, 1780»: Ըստ վանական աւանդութեան, Սուրբ Գրիգորի Ս. Գլուխը փոխադրած է Մոլդաւեայէն արքայական hieromoine Բենեամին վարդապետը: Գնած է զայն թուրք փաշաշէ մը, երբ վանահայրն էր անապատին: Թերևս 1702 թուականի արծաթապատ Սուրբ Գլուխի մասնատուի կը Կ. Պոլսոյ եկեղեցիներէն մէկէ մը բերուած է:

Քոյոր մասունքները կը թուին գալ Կ. Պոլսէն: Ինչպէս գրած է Սիրարփի Տէր Ներսիսեան, Կ. Պոլսոյ մէջ կար, թերևս, 5-րդ դարու վերջաւորութեան և 6-րդ դարու սկիզբը եկեղեցի մը, ուր հայ համայնքը կը յարգէր զերեզմանը ազգային իր առաքելին, որուն ճշխարները փոխադրուած էին կայսերական մայրաքաղաք, Զեմոն կայսեր ձեռքով:

Նոյն հեղինակը կ'աւելցնէ առաապել մը, քաղուած հայկական աղբիւրներէ, Սուրբ Գրիգորի, Հոփսիսմեանց և Գայանեանց կոյտերու ճշխարներու յայտնութեան մասին, Դափնէի Ս. Երրորդութեան պալատին մէջ: Միքայէլ Գ-ի, Թէոդորա թագաւորի և Փոտ պատրիարքի ներկայութեան յայտնուած պիտի ըլլան մասունքները և այդ լուրը հաղորդուած պիտի ըլլայ աւելի ուշ Աշոտ թագաւորին Բարսէղ կայսեր կողմէ:

Վերջապէս կը լիշենք, թէ ըստ Նովգորոդի Անտոն եպիսկոպոսի, որ Կ. Պոլիս այցելած է 1200-ին, Ս. Սոֆիայի աւանդատուն մէջ կը գտնուէր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի զերեզմանը, սակայն յոյն գիտնական Եկեննիոս Անթոնիադոսը կը կարծէ թէ Անտոնի նկարագրութիւն ըսել կ'ուզէ պար-

⁴ Յունարէն երկու արձանագրութիւններ. O AGIOS GRIGORIS TIS ARMENIAS EKOSMITHI PARA GERMANOU KE BENEDIKTOU TON MEPEXON DIA XIROS IOANOU 1845 KIMISXANA.

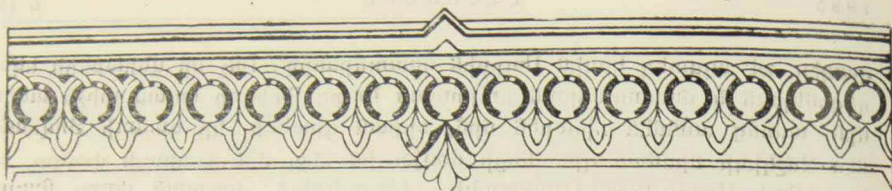
գապէս, թէ այստեղ կային Սուրբին մատուցները⁵: Ինչ կը վերաբերի եկեղեցիներուն և մատուցներուն նուիրում Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի անունին, անոնց ամենէն նիւերէն մին, որքան գիտենք, կը գտնուի Յովնան-նէս Չմշկիկի հիմնած զինանոցի donjon-ին մէջ, մեծ Լաւրայի վանքը, որ կը գտնուի Աթոս լեռան Մանդրակի (Mandraki) կոչում փոքր նաւահանգիստին մէջ:

Այսօր, այսքան գիտենք Հայոց առաքեալի Յունաստանի մէջ տարածումը պաշտամունքի մասին: Սակայն ուսումնասիրութիւնը պիտի շարունակուի:

Ֆրանսէրենէ թարգմանեց ՇԱՀԷ ԱՌԲ. ԱՃԷՄԵԱՆԸ

⁵ Անթոնիստէ կ'աւելցնէ, թէ իսաչակիրները գողցած են մատուցները Ս. Սօֆիայի տաճարատունէն, երբ գրաւեցին քաղաքը:

Հաւատամք եւ ի ՄԻ միայն ԸՆԴՀԱՆՐԱՍԿԱՆ եւ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ, (ՍՈՒՐԲ) եկեղեցի

«Ի հնգետասաներորդի ամի տերութեան Տիբերեայ կայսեր, ի դատաւարութեան Հրեաստանի Պիղատոսի Պոնտացոյ եւ ի չորրորդապետութեան Գալիլեացոց Հերովդի, եւ Փիլիպպոսի եղբօր նորա չորրորդապետութեան ի Տուրացոց եւ ի Տրաքոնացոց աշխարհին, եւ ի չորրորդապետութեան Լիսանեայ Աթիլենցոյ, եւ ի քահանայապետութեան Աննայի եւ Կայիափայ եղեւ բան Աստուծոյ ի վերայ Յովհաննու որդոյ Զարարիայ յանապատի անդ» (Դուկաս Գ: 1—2):

Վերոյիշեալ ստույգ եւ հաւաստի պատմական համակարգի մէջ է, որ Աւետարանիչը տեղադրում է Քրիստոսի առաքելութեան սկիզբը: Քրիստոնէութիւնը որպէս կրօն, արդիւնք է Աստուածային միջամտութեանը՝ մարդկային պատմութեան ոլորտից ներս, Յիսուսի մարդեղութեամբ: Քրիստոնէական կրօնը պատմականօրէն հիմնադրելու ցայտուն փաստարկներից մէկը Հաւատոյ Հանգանակի մէջ տեղադրւած՝ «եւ խաչեցաւ վասն մեր առ Պոնտացով Պիղատոսի»¹ արտապայտութիւնն է: Ինչո՞ւ գաւառական աննշան մի պաշտօնեայի անունը յիշատակում է «Հաւատոյ Հանգանակի» կարճ, բայց եւ Քրիստոնէական հաւատքի ամենապերճախօս յարտարարութեան մէջ, եթէ ոչ ընթերցողին ու լսողին յիշեցնելու Յիսուսի պատմական անձնատրոյթին լինելը, իբրեւ մի մարդ, ծնունդով հրեայ, որ չարչարուեց եւ խաչուեց Հռոմէական իշխանութեան լծի տակ, եւ որին ժամանակակից մարդիկ տեսել, լսել եւ նոյնիսկ ձեռք էին տուել: «Որ էրն ի սկզբանէ գորմէ լուսքն՝ որում ականատեսն իսկ եղեաք. ըստ որ հաչեցաքն, եւ ձեռք մեր շօշափեցին ի վերայ բանին կենաց» (Ա. Յովհ. Ա. 1):

Քրիստոսի առաքելութեան պատմականութիւնը դրսեւորում է նաեւ այն առաքելութեամբ, որ նրա հետեւորդները ի գործ դրին Աւետարանի պատգամը տարածելու Յունա-Հռոմէական աշխարհում: Երբ Յիսուսը պատրաստում էր թողնել իր աշակերտներին եւ վերադառնալ Հօր մօտ՝ լաւ տարարեց. «ի հասանել հոգւոյն սրբոյ ի վերայ ձեր, եւ եղիջիք ինձ վկայք լծուաւելու եւ յամենայն Հրէաստանի եւ ի Սամարիա, մինչեւ ի ծագս երկրի» (Գործք. Ա. 8):

Աւետարանի հարուստ իրադարձութիւններից ամենակարեւորին՝ յարութեանը հաւաստիութիւն հաղորդելու համար անհրաժեշտ էր ականատեսների անսուտ վկայութեան. «Պետրոս եւ Յակովբոս, Յովհաննէս եւ Անդրէաս, Փիլիպպոս եւ Թովմաս, Բարթողիմէոս եւ Մատթէոս, Յակովբոս Ալ-

փեան եւ Շմարովն նախանձայոյց եւ Յուդա Յակովբեան: Սոքա ամենեքեան էին հանապազորդեալ միաբան յաղօթս հանդերձ կանամբք եւ Մարեմա մարբն Յիսուսի եւ եղբարքք նորա» (Գործք. Ա 13—14): Տասներկու վկաները (Յուդային եթէ չհաշուենք) տասնմէկը, Յիսուսի ազգակիցներից մի քանիսի աջակցութեամբ Աւետարանի պատգամների ստաշին տարածողները եղան: Գողգոթայի ողբերգութեանը յաջորդած յարութեան եւ Տիրոջ խոստացած «երկնից արքայութեան» ականջալոր ժամանակակիցները շարունակում էին հարցնել. «Տէր՝ եթէ ի ժամանակի աստ յայսմիկ հասուցանելոց իցես զարքայութիւն Իսրայէլի» (Գործք. Ա 6):

Աշակերտները օր-օրի հետեւել էին Ռուսցչին, որպէսզի հետագայում, երբ մենակ մնացին կարողանային Յիսուսի գործը շարունակել: Մատաթիայի ընտրութեան կապակցութեամբ պարզուեց. «պարտ է յաբանցս յայցսնէ եկելոցս ընդ՝ մեզ յամենայն ժամանակի, յորում մուտ եւ ել առ մեզ Տէր Յիսուս սկսեալ ի մկրտութենէն Յովհաննոս միւնչեալ ցօրն՝ յորում վերացաւ ի մեզ, վկայ յարութեան նորա ընդ մեզ լինել միում ի սոցանէ» (Գործք. Ա 21—22): Աշակերտները, որ պատրաստ էին հանդես գալ որպէս ականատես վրկաներ Յիսուսի յարութեան, դեռեւս ամբողջ խորութեամբ չէին գիտակցում իրենց վստահուած առաքելութեան տիեզերական նշանակութիւնը: Միայն այն ժամանակ, երբ Յիսուսի խոստացած վերադարձը իրականացաւ՝ նրա համախոհները քաջութիւն ունեցան ազդարարելու մարդկութեան Յիսուսի աստուածութիւնը: Ա. Հոգին իջաւ իւրաքանչիւրի վրայ եւ նրանք «սկսան խօսել յայլեալ լեզուս որպէս եւ հոգին տալի բարբառել նոցա» (Գործք. Բ 4): Այս դէպքից յետոյ Պետրոս առաքեալը համաձայնուեց յայտարարել. «Արեւմտարտի գիտացել ամենայն տունն Իսրայէլի, զի եւ տէր զնա եւ օծեալ Աստուած արար, զայն Յիսուս՝ զոր դուքն խաչեցեք» (Գործք. Բ 36):

Նոր ուխտի համայնքի կազմաւորման հաւաք վճռորոշ նշանակութիւն ունեցան ականատեսների վկայութիւնը՝ Յիսուսի յարութեան եւ Ա. Հոգու բաշխման իրադարձութիւնները, որոնց շնորհիւ մոռ-մոռ կազմաւորուող եկեղեցու գործունեութիւնը ոչ միայն անհերքելի վաւերականութիւն ստացաւ, այլեւ արդիւնաւէտ եղաւ. «եւ յանձան շատր յայնմիկ ոգիք իբրեւ երեք հազարք» (Գործք. Բ 41):

Եկեղեցիին գոյութիւնը սերտօրէն պայմանաւորուած է Ա. Հոգու բաշխման եւ Առաքեալների, որպէս ականատեսի քարոզչութեան, որից եւ բխում է քրիստոնէական եկեղեցու թէ Սուրբ եւ թէ Առաքելական լինելը: Ինչպէ՞ս պէտք է հասկանալ եկեղեցուն տրուած «սուրբ» եւ «առաքելական» բնորոշումները:

Ա. Հոգին ոչինչ մոռ չի անելացնում այն առաքելութեանը, որ Յիսուս արդէն կատարել էր եւ աւանդ թողել, որովհետեւ՝ «Զի ի նմա Աստծուն հաճեցաւ ամենայն լրումն աստուածութեան բնակել» (Կող. Ա:19): Ա. Հոգին է «որ վկայէ, զի հոգին իսկ է՝ ճշմարտութիւն (Ա. Յովն. Ե 6), «նա զիս փառաւորեցեք» ասում է Յիսուս, «զի յիմէ անտի առնուցու եւ պատմեցի ձեզ» (Յովն. ԺԶ:14): Որով Ա. Հոգու զալը ոչ թէ հուսալէցնում կամ հեղինակաւորելու է Առաքեալների վկայութիւնները, այլ՝ հաստատում, լրացնում:

Բաւարար հիմք կայ եզրակացնելու, որ Ա. Հոգու վկայութիւնը վճռական նշանակութիւն ունեցաւ Նոր Կտակարանի Կանոնի կազմութեան համար: Պէտք է նկատել, որ Չորս Աւետարանների, Գործք Առաքելոցի, Պօղոսի Թղթերի, եւ Յայտնութեան գրքերի վկայութիւնների նպատակն է՝ լրացուցիչ տեղեկութիւններ հաղորդել Յիսուսի կեանքի առաքելութեան, մասնաւոր-

րաբար յարութեան մասին: Քննելով վերը թուարկուած երկերը տեսնում ենք առաքեալների գործունէութեան շրջանակը: Հետեւութիւնը արդէն գալիս է ինքնին, գրատր երկերի հեղինակները, իրենք իսկ առաքելութեան ու ներշնչանքի Աստուածային եւ մարդկային բաժանող գործունէութեան ուղին են մատնանշում: Ուշագրաւ է, որ աւանդութիւնը առաքելական ծագում եւ ճանաչում է վերագրում նաեւ Մարկոսի եւ Ղուկասի Աւետարաններին, թէւ վերջիններս բուն առաքեալների փառանգին չէին պատկանում եւ Յիսուսին անգամ չէին տեսել: Այս զոյգ Աւետարաններին վստեականութիւն հաղորդելու համար աւանդութիւնը դիմում է Պետրոս եւ Պօղոս առաքեալների վկայութեան, քանի որ սոյն երկու գործերը սրբունակում են յիշեալ առաքեալների գործունէութեան անդրադարձը: Այլ երկերի հաւաստիութիւն հաղորդելու այս ձեւը հետագայում եւս օգտագործուեց Նոր Կտակարանի Կանոնի մէջ ներառել ալլ գործեր (Թուղթ առ Եբրայեցիս, Յայտնութիւն Յովնաննու), որոնց հեղինակային պատկանելութեան շուրջ ամենավաղ շրջանից կասկածներ են եղել, որը շարունակում է մինչեւ հիմա: Այս կապակցութեամբ, առաքեալների իբրեւ ականատես վկայումների կ'արժէքազրկուէր՝ առանց Հոգեգալստեան հրաշքի, երբ Ա. Հոգին իջաւ ոչ միայն առաքեալների վրայ այլ նաեւ ամբողջ եկեղեցու: Հետեւաբար եկեղեցին հիմնադրուեց ոչ միայն առաքեալների գործունէութեամբ, այլեւ շնորհիւ, նրանց վրայ իջած Ա. Հոգու ներշնչումով: Չխորանալով ալլ մանրամասնութիւնների մէջ, կարող ենք ասել, որ եկեղեցու կազմաւորման օրերին, ոչ մէկի մտքով չանցաւ Նոր Կտակարանի Կանոնի մէջ ներառել գրքեր, որոնք առաքելական ծագում չունէին: Ա. Հոգու ազդեցութիւնն է բնորոշում որեւէ գրքի վստեականութիւնը: Ուղղափառ գաղափարների ու վկայութիւնների հիմնական ակունքները սրանք են:

Կարող ենք համոզուած ասել, որ եկեղեցու սկզբնական շրջանի պատմութիւնը ներկայացում է Գործք Առաքելոցի էջերում, շարադրուած Ղուկաս Աւետարանչի ձեռքով, որը հեղինակն է նաեւ երրորդ Աւետարանի: Գործք բաժանում է երկու անհասարար մասերի, առաջին մասը Գլխ. Ա.—ԺԱ վերաբերում է Երուսաղէմի եկեղեցու ձեւաւորման, հոգեգալստեան դէպքի նրկայագրութեան, ներքին կազմակերպութեան, եւ ականատր դէպավար անձերի գործունէութեան նկարագրութեանը: Երկրորդ մասը, որ ընդգրկում է գրքի մնացած գլուխները, յատկացում է հեթանոսաց առաքեալի գործունէութեան, որին Ղուկաս անուանում է Պօղոս (Գործք. ԺԳ 9), թէւ սկզբնական գլուխներում նրան կոչում է Սաւուլ:

Երուսաղէմի համայնքը դեպավարում էր 12 առաքեալների կողմից. Պետրոս առաքեալը, որ եռանդուն, ընդգծուած անհատականութիւն էր, հանդէս է գալիս միւսների անունից: Ուստի տեղին կը լինի նշել, որ Յիսուսի հանրայայտ խօսքերը. «զի դու ես վեմ, եւ ի վերայ արդ վիմի շինեցից գեկեղեցի իմ» (Մատթ. ԺԶ, 18)² արտասանուած Կեսարիա տանող ճանապարհին, ցուցանիշներից մէկն է վեր ակնարկուած դերի, որ Պետրոսը ունէր Երուսաղէմում:

Երուսաղէմի եկեղեցին բազմաթիւ եկեղեցիներից ոչ թէ մէկն էր, այլ հենց ինքը բուն ԵԿԵՂԵՑԻՆ էր, միակ եկեղեցին՝ «մնացորդացը» Հին Կտակի, որի մասին մարգարէները գուշակել էին, եւ որը որդեգրել էր դրկում Փրկչին: Հեթանոսաց եկեղեցին, որի յախտոն շատագովն ու կազմակերպողն էր Պօղոս առաքեալը, որի համար արժանանում է «ձիթենիդ վարենի» (Հռովմ. ԺԱ, 17) պատուաստում արմատին բնութագրմանը: Առաջնորդ-

ունելով 12 առաքելների կողմից, սկզբնական հրեայ-քրիստոնեայ նորադարձներից կազմուած գաղութը ակնկալում էր ստեղծումը երկնային Երուսաղէմի որպէս սուրբ քաղաք, որ պիտի իջնէր երկնքից, ըստ Յայտնութեան գրքի գուշակութեան. «Եւ պարիսպ քաղաքին ունէր հիմունս երկրոտասան, եւ ի նոսա երկրոտասան անուանք երկրոտասան առաքելոց գառիմն» (Յայտ. ԻԱ 14): Պատմութիւնը եւ վախճանաբանութիւնը այնքան սկրսօրէն են միահիստուած Գործք Առաքելոցի սկզբնական գլուխներում, որ դժուար է մէկը միւսից բաժանել: Պետրոս իր հոգեգալստեան ճառի մէջ, Ս. Հոգու գաղութը ընկալում էր ճակատագրական սրութեամբ, որպէս իրականացումը Յովել մարգարէի վախճանաբանական գուշակութեան. «Եւ էին միաբան ամենեքեան ի սրահին Սողոմոնի: Եւ այլոց անտի ոչ ոք իշխէր մերձենալ առ նոսա. այլ յարգէր զնոսա ժողովորդն» (Գործք. Զ 12—13):

Գործք Առաքելոցի 12-րդ գլուխը եկեղեցու այս սկզբնական շրջանի պատմութիւնը բերում հասցնում է աւարտին: 12 առաքելներից կազմուած դէկավար մարմինը դադարում է որպէս պաշտօնի գործելոց: Հերովդէս «սպան զՅակովբոս զեղբայրն Յովհաննոս սրով» (Գործք. ԺԲ 2) եւ ըստ որոշ տունեակների ոչ մի ճիգ չարտեց նրա տեղ ընտրել մէկ ուրիշի, ինչպէս արուեւջ Յուդայի բացակայութեան դէպքում: Պետրոս իր ձեռքակալութիւնից եւ փախուստից յետոյ՝ «եւ գնաց յալլ տեղի» (Գործք. ԺԲ 17): Թէեւ Պետրոսը պահում է իր հեղինակութիւնը եւ հմայքը, որպէս առաքելներից առաջինը բաց այդ հեղինակութիւնը բացարձակ չէր, քանի որ Պողոս հակառակում է նրան եւ ճիշդաւորման սեքներ ցանում (Գաղ. Բ): Երուսաղէմում առաջնութիւնը աստիճանաբար անցնում է Յակովբոս առաքելին (Գործք. ԺԵ), որը չէր պատկանում 12-ի խմբին: Պետրոս առաքելի ունեցած դերը եւ թողած ժառանգութիւնը եկեղեցու կազմակերպութեան բնագաւառում բարձր է գնահատում, յատկապէս եպիսկոպոսի պաշտօնի հաստատման առնչութեամբ, եւ յիշում ու մեծարում է որպէս «շատաքելութիւն թլփատութեան» (Գաղ. Բ 7—8), որ հեռանկար չունեցաւ, քանի որ հրեաները մերժեցան Փրկչին, իսկ այն «մնացորդացը» որ ընդունեց Յիսուսին՝ ինչպէս գիտենք Յ. Ք. եօթանասունական թուականներին լրի կործանուեց:

Այս փուլերից յետոյ ապարեզ է մտնում հեթանոսաց առաքելալը Պողոս, որին է յատկացում Գործք Առաքելոցի ԺԳ—ԻԸ գլուխները: Գրեթէ մի ամբողջ յիսնամեակ իշխելով, նա քարոզչական շրջագայութիւնների մի շոցով ողջ միջերկրականի շրջակայ քաղաքներում հաստատում է նոր համայնքներ: Աստծոյ բոլոր եկեղեցիները Երուսաղէմի եկեղեցու նման, արժանի են ստանալու Աւետարանի լոյսը եւ Ս. Հոգու շնորհները: Հակառակ բոլոր վիճաբանութիւններին, Պողոս միշտ զօրալիզ կանգնեց Պաղեստինի փոքրիկ համայնքին եւ յարգեց այդ աթոռի նախազանցութիւնը որպէս աղբիւր եւ պաշտպան հաւատի, նույնիսկ, երբ 12-ի խումբը վերջնականապէս թողել էր Երուսաղէմը: Պողոս առաքելը, կրօնա-նուսցողական ծրագրերի գործարկութեան համար, Երուսաղէմի երեցների հովանաւորութիւնը երաշխաւորեց, իսկ իր շրջագայութիւնների ընթացքում, երբ հանգանակութիւններ էր անում՝ միշտ յիշում էր Հրէաստանի եղբայրների կարիքները:

Բաց եւ Պողոսը բազում անգամներ հաստատում է իր կեցումաձեւը, որ ամեն եկեղեցի հաւասար է Աստծոյ առջեւ եւ չկա խորականութիւն Հրէայի եւ Յունի միջեւ: Նրա գաղափարները շատ յստակ են. նա ցանկանում է, որ բոլոր քրիստոնէաները, որ ապրում են մէկ համայնքում, պատկանեն մէկ եկեղեցու, սակայն այս առոջ սկզբունքը, որը ըստ էութեան յանգում է հա-

սարակաց օգտակարության, տուեալ դէպքում՝ նորաստեղծ համայնքներին նպաստելու գործին, դառնում է պատճառ քննադատության և մասնաւորում քախտման հրեայ և յոյն գաղութների միջեւ: Նման բարդ և սրում դրութիւն էր տիրում Կորնթոսի նահանգում, որտեղ երկու խմբեր անջատուէ էին և ծրագրում էին ստեղծել առանձին համայնքներ. «խրաքանչիւր որ ի ձեռն ասէ, Եւ Պաղոսեան եմ, եթէ եւ Ապոլոնեան, եթէ եւ Կեփայեան, եթէ եւ Քրիստոսեան. իսկ արդ բաժանեա՞լ ինչ իցէ Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. Ա. 12—13): Այդ ընդհարումները չազդեցին Պօղոսի և Պետրոսի ջերմ փոխյարաբերութեան վրայ, ըստ սահմանութեան, երկու առաքելներն էլ տեղափոխուեցին Հռոմ և արեան մարտիրոսութեամբ վկայակոչեցին Քրիստոսի առաքելութեան տիեզերական ոգին:

Ակզբնաղբիւրներում Քրիստոսի անձին ականատեսների շարքում յիշատակում է նաեւ Յովհաննէսը՝ Զեբեդիայի որդին, որին կոչում էին «սիրեցեալ աշակերտ»: Նա էլ, Պետրոսի և Պօղոսի նման, հեղինակն է համարում Նոր Կտակարանի որոշ գրքերի և ամենից աւելի առնչում է Եփեսոսի համայնքի հետ: Յովհաննէս առաքելական խմբակի ամենապայծառ և Պետրոս առաքելի մտերիմ գործակիցներից մէկն էր, և հենց այդ պատճառով չափազանց նշանակալից դեր կատարեց Երուսաղէմի եկեղեցական կեանքում: Յիսուսի հետ ունեցած մտերմութիւնը նրան տուեց ակնյայտ հեղինակութիւն: Յառք նրա անունը միայն մէկ անգամ է յիշում իր թոքերում, որտեղ Յովհաննէսի, Յակովբոսի և Պետրոսի հետ միասին համարում է Երուսաղէմի եկեղեցու «սիւններից» մէկը (Գաղ. Բ 9): Համաձայն առանդութեան իր կեանքի վերջին օրերը անցկացրեց Եփեսոսում, որի հիմնադրումը վերագրում է Պօղոսին (Գործք. ԺԺ 8—9): Իր թուղթը, վերջինը, որ ընդգրկուեց Նոր Կտակարանի Կանոնի մէջ, առանձնանում է իր բնոյթով, առաւելապէս հեղինակի Աւետարանի պատգամի խոհական և յայտնութեան պատկերացումով, որի համար էլ բիւզանդական եկեղեցին նրան անուանում է «Աստուածաբան» աւետարանիչ: Յովհաննէս շէշտում է Աւետարանի պատգամի ծիսական նշանակութիւնը:

Ժամանակակից փաստագրական առատ ու արժէքաւոր սկզբնաղբիւրներում յատուկ ուշադրութիւն է տրւում սկզբնական եկեղեցու ծիսական կեանքին³: Այս աշխատութիւնների մէջ լայն տեղ է յատկացուել մկրտութեան և Ա. Պատարագին, որը նախնական եկեղեցու քարոզչութեան մեծարժէք տարրերից մէկն էր համարում: Ըստ որում, ձեռք բերում առատ ու արժէքաւոր փաստագրական տուեալների շնորհիւ, հաստատել են հրէականութեան ազդեցութիւնը Նոր Կտակարանի ծիսակատարութեան վրայ: Նախնական եկեղեցին Ա. Պատարագի խորհուրդը կատարում էր ճիշտ այնպէս ինչպէս վերնաւան մէջ Յիսուսի կողմից կատարում և վերջին ընթրիքը: Գործք Առաքելոցի առաջին 12 գլուխներում պահպանում տեղեկութիւնից պարզ տեսնում ենք, որ Պետրոս առաքելը, որը գլխատրում էր առաքելական դասը, նախագահում էր այդ ընթրիքներին: Պետրոսի այս պաշտօնը ըստ երեւոյթին իմաստաւորում էր Յիսուսի խօսքը «Դու եւ վեմ, և ի վերայ այդր վիմի շինեցից գնկեղեցի իմ» (Մատթ. ԺԶ 18), «դու յորժամ դարձիս և հաստատեցես գեղբարս քո» (Ղուկա. ԻԲ 32), «արածես զգառիս իմ» (Յովհ. ԻԱ 15—17): Յիսուս հենց ինքն էր այդ «վեմ»-ը, և «հովիւ»-ը. «զի հիմն այլ որ ոչ կարէ դնել քան գեղեալն, որ է Յիսուս Քրիստոս»: Բայց իր աշակերտներից մէկին տուեց իշխանութիւն՝ կատարելու այս ծառայութիւնը Ե-

քուսաղեմի հրեայ, քրիստոնեայ համայնքի մէջ, որը եւ հետագայում ծառայեց որպէս պատճէճը ապագայ Քրիստոնէական պաշտամունքների:

Ինչպէս արդէն հշել ենք, որոշ ժամանակից յետոյ Պետրոսը հեռանում է Երուսաղէմից (Գործք. ԺԲ 17) եւ նրան փոխարինում է Յակովբոս առաքելը, որը դարձաւ գլուխ Երուսաղէմի եկեղեցու: Յակովբոսի մահից յետոյ (Գործք. ԺԲ 2) մնացած 11 առաքելները, Պետրոսի գլխաւորութեամբ, սկսում են առաքելական գործունէութեան առաւել հետաքրքիր շրջափուլերից վերջինը՝ համայնքների ստեղծումը, նորաստեղծ համայնքների դեկաւարութեան հոգսերը եւ ձեւերի կատարումը ուրիշների վստահելով: Պօղոս առաքելը այս նոր դրութիւնը յարգելով, մկրտութեան արարողութիւններ է կատարում միայն շատ բացառիկ դէպքերում, ինչպէս ինքն է խոստովանում. «զի ոչ առաքեաց զիս Քրիստոս մկրտել՝ այլ անտարանել» (Ա. Կորնթ. Ա. 17): Վարդապետութիւն ԺԲ Առաքելոց երկում վկայութիւն կայ.

«Ամեն առաքել երբ այցելութեան է գալիս, թող ընդունուի ինչպէս տէրը, բայց թող հիւրընկալուի միայն մէկ օր կամ երկու եթէ անհրաժեշտ լինի, եթէ երեք օր մնալ՝ նա կեղծ մարգարէ է» (ԺԱ:4—5):

Գործք Առաքելոցից եւ Պօղոս առաքելի թղթերից այն ընդհանուր պատկերացումն ենք ստանում, որ սկզբնական շրջանում համայնքները կառավարում էին հաւաքական իշխանութեամբ, բաղկացած երեք նուիրապետական կարգերից. **էպիսկոպոս** (վերատեսուչ), **պրեսբիտերոս** (երէց) եւ **պրոփատամեանոս** (նախագահ): Սակայն քիչ յետոյ, առաջին դարի աւարտին, բոլոր համայնքների վրայ նախագահում էր միայն մէկ էպիսկոպոս: Ինչը պատճառ դարձաւ նման կազմակերպչական վերակազմաւորման: Ոչ մի վկայութիւն չկայ, որ սկզբնական շրջանում որեւէ հակառակութիւն կար էպիսկոպոսի ինքնիշխանութեան դէմ եւ այդ պաշտօնի աստիճանական զարգացումը շատ բնական ընթացք ունեցաւ եւ այն սերտ կապ ունէր պաշտամունքային միջաւայրի եւ ծիսական փոխյարաբերութիւնների հետ: Անհրաժեշտ է էպիսկոպոսի աստիճանի պատմական գնահատութիւնը տալու համար դիտել այն սկզբնական եկեղեցու պաշտամունքի էվոլյուցիայի հետ, որը պահանջում էր մէկ պաշտօնեայ, որի առաջին պարտականութիւնն էր՝ նախագահել սրբազան պատարագներին: Աղբիւրների հալորդած վկայութիւններից տեսնում ենք, որ սկզբնական համայնքների կեսերում անհամեմատ առաջնակարգ տեղ ունէր Ս. Պատարագի խորհուրդը: Ս. Պատարագի ծիսկատարութեանը նախագահելու էր մի անձ, Քրիստոսի նմանողութեամբ, Քրիստոսին ներկայացնող: Այս պարտականութիւնը Երուսաղէմի եկեղեցում վստահուած էր Պետրոս առաքելային եւ քանի որ, բոլոր նախնական համայնքները անկասկած հետեւում էին Երուսաղէմի օրինակին, միանգամայն բնական է, որ նրանք պետք է որդեգրէին Երուսաղէմեան մօտեցումը: Սա հաստատում է որոշակի, երբ ուշադիր կարդում ենք Գործք Առաքելոցի առաջին 12 գլուխները, որտեղ կան նկարագրութիւններ նախնական համայնքների եւ մասնաւորաբար ի միտ ենք ունենում Պետրոս առաքելի Կոռնէլիոսի եւ այլ հեթանոսների մկրտութեան առիթով կատարած յայտարարութիւնը՝ «եկե՛ հոգին տար ի վերայ նոցա, որպէս եւ ի վերայ մեր ի սկզբանէ» (Գործք. ԺԱ. 15, հմմտ. Ժ. 44, 47, ԺԱ. 17):

Սուրբ Իգնատիոս Անտիոքացին լատգոյն ճանաչովը **մոնարքիկ** (monarchic) էպիսկոպոսութեան (100 Թ. Յ.) որպէս հաւատի սկզբնաղբիւր՝ որոշ զաղափար է տալիս Զմիռնիայում ձեւաորոտող համայնքի: Այնտեղ եկեղեցին ունէր մէկ էպիսկոպոս—Աստծոյ պատկերը (իկոն), որին օգնում

է երէցներից բաղկացած մի խմբակ, որը այսպէս ասած, արտացոլում է առաքելական դասը, որ տնօրինում էր Երուսաղէմի եկեղեցին.

«Եւ խնդրում են ձեզինց, ունեցէք ոգին ամէն ինչ տնօրինելու աստուծային համերաշխութեամբ, եպիսկոպոսի մախաւահութեան տակ, որը վերցնում է Աստծոյ տեղը, եւ երէցները, որոնք բռնում են Առաքեալների տեղը, եւ սարկաւագները, որ շատ մօտ են մեր սրտին եւ որոնց է վստահուած Աստծուն սպասատրելու պաշտօնը... բոլորս պէտք է յարգենք սարկաւագներին, ինչպէս յարգեց նրանց Յիսուս Քրիստոս, նոյնպէս եւ եպիսկոպոսին, որը Աստծու պատկերն է եւ երէցները, որ ներկայացնում են առաքեալների դասը»:

Սա կարեւոր նկատառում է, քանի որ, Իգնատիոս հայրապետի եկեղեցաբանական մտածողութիւնը բացաւայտում է այն միտքը, որ տեղական եկեղեցին ոչ թէ մէկ մասնիկն է տիեզերական եկեղեցու, այլ ճէնց տիեզերական եկեղեցին է՝ գլոխ ունենալով մեր Տէրը Յիսուսին եւ առաքեալներին: Ս. Իգնատիոս հայրապետի համար առաքեալների յաջորդականութիւնը ներկայ է եւ կապուած երէցների մոլորապետական կտրգի հետ: Եպիսկոպոսի պաշտօնն է ներկայացնել Հօրը, լինել աղբիւր եւ բացարձակ կենտրոն եկեղեցու միութեան, ինչպէս Հայրը աղբիւրն է Աստուածութեան:

Ըստ էութեան եպիսկոպոսի պաշտօնը իր պարտականութեան բնութագրումով կարող էր միայն յանձն առնել մէկ անձնատրութիւն եւ հարկ չկայ ապացուցելու, թէ այդ պաշտօնը, սկզբնական եկեղեցին դիտում էր որպէս շարունակականութիւնը իրաքանջիւր եկեղեցու այն առաքելութեան, որ Պետրոս առաքեալը կատարել էր Երուսաղէմում: Ելնելով ընդունուած այս պատկերացումից՝ պէտք է մեկնել Յիսուսի խօսքերը ուղղուած Պետրոսին. «դու եւ վէս, եւ ի վերայ այդր վիմի շինեցից գեկեղեցի իմ» (Մատթ. ԺԶ 18): Այս մտածելակերպի ամենայայտնի պաշտպաններից էր Կարդիգինայի առաջնորդ Սուրբ Կիպրիանոս հայրապետը (249—258): Ըստ Կիպրիանոսի, ողջ եպիսկոպոսութիւնը մէկ է՝ շնորհիւ այն քանի, որ «մէկ է հաւատքը»—Պետրոսի հաւատքը. եպիսկոպոսները եկեղեցիներում բազմում են «մէկ եւ միւսնուն» պթոռի վրայ եթէ խոստովանում են նոյն հաւատքը»⁴:

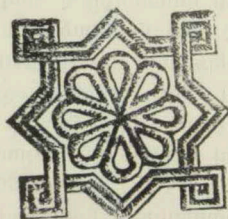
Կիրակնօրեայ սուրբ պատարագը, այն ընթրիքը, որի միջոցով առաքկայապէս շօշափում եւ ակնկալում ենք գալիք երկնից արքայութեան ընթրիքը, այն պահն է երբ եկեղեցին դարձաւ իսկապէս ԵԿԵՂԵՑԻ, որովհետեւ այդ պահին էր, որ բոլորը հաղորդակցուեցին Տիրոջ հետ, երբ մկրտութիւններ կատարուեցին, հաւատի վերաբերեալ մանրամասներ ուսուցանուեցին, եւ եպիսկոպոսներ ու երէցներ ընտրուեցին: Հէնց այս առիթով էր, որ հաբեան համայնքներից եպիսկոպոսներ այցելութեան էին գալիս եւ մասնակցում նոր եպիսկոպոսների ձեռնադրութեան արարողութեան որտեղ եւ առիթը օգտագործելով, ժողովներ էին գումարում, դասնասկան-եկեղեցական հարցեր քննելու, որոշումներ կայացնելու համար: Նոյնիսկ հալածանքները չկարողացան խանգարել կամ ընդհատել Քրիստոնէաների մասնակցութիւնը Կիրակնօրեայ Պատարագների: Հակառակ բոլոր դժուարութիւնների Քրիստոնէաները շարունակեցին այս սովորութիւնը, որը համարում էին իրենց հաւատի բուն էութիւնը, ինչպէս Գործք Առաքելոցը հրահանգում էր. «եւ էին հաճապագորդեալք վարդապետութեան առաքելոցն, եւ հաղորդութեան՝ եւ բե-

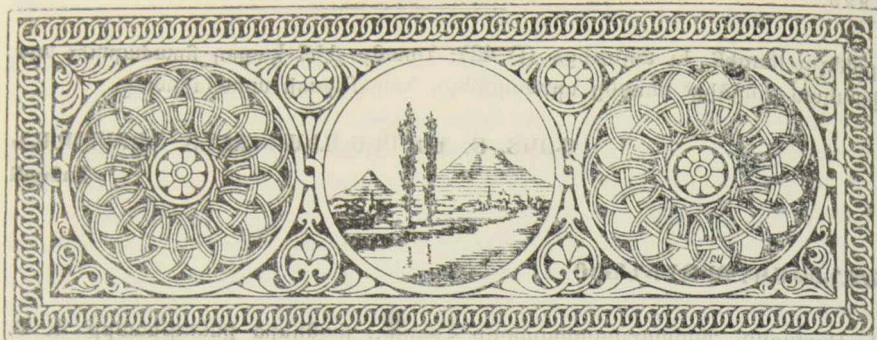
կանելոյ հացին, եւ աղօթից» (Բ 42): Նրանք չէին կարող հրաժարուել այս
իրական փորձից՝ առանց սրբապղծելու Նոր Ուխտի պատուիրանը:

ԴՈԿՏ. Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԱՒԱԳ ՔԶՆՅ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Լոնդոն

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Սրբազան Պատարագամատուցք Հայոց... հանդերձ քննությունք՝ Հ. Յ.
վ. Գաթրճեան. Վիեննա: Մխիթարեան Տպ., 1897, էջ 536:
2. V. Kesich, „The problem of Peter's Primacy in the New Testament
and the early Christian Exegesis“, St. Vladimir's Seminary Quarterly
IV, 2-8 (1960), 2-25; The Primacy of Peter in the Orthodox Church.
The Faith Press, 1973.
3. O. Culmann, Early Christian Worship. London: SCM, 1953.
4. St. Cyprian, The Lapsed. The Unity of the Catholic Church, trans-
lated and annotated by Maurice Bevenot. London: 1957 (Ancien,
Christian Writers).

ՍԻՐՈՂ ԳԱՂԱՓԱՐԸ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆՈՒՄ

Աստվածաշնչի սեր հայ թարգմանիչները «սէր» են թարգմանել եբրայեցերէն *ahabah* բառը, որի բայական ձևն է՝ *ahab*՝ «սիրել»: Ավելի նվազ հաճախականությամբ «սէր» բառով է արտահայտված նաև *hapes*-ը, որը նշանակում է «սէր»՝ «հաճույք ստանալու», «դուր գալու» իմաստով (Սաղմ. ԾԱ 6) (ավելորդ չէ նշել, որ այստեղից է ծագում հայերեն խոսակցական լեզվի «հավեսը»): «Սիրել» է թարգմանված նաև *raham*-ը, որն ավելի ճիշտ նշանակում է «քերտորեն սիրել». այն ավելի սահմանափակ իմաստային ծիր ունի (Աստծուն ստորոգվելիս ձեռք է բերում «գթալու» իմաստ՝ Ելք ԼԳ 19, և մեծ մասամբ օգտագործվում է՝ նշելու համար մարդու սերն առ Աստված՝ Սաղմ. ԺԷ 2): *Ahab* բառով եբրայեցիին կարող է արտահայտել հոր սերն իր զաւակի նկատմամբ (Ծննդ. ԻԲ 2), ամուսինների սերը միմյանց հանդեպ (ԻԳ 67). այն կարող է արտահայտել նաև բարեկամություն (Ա. Թագ. ԺԸ 1, 3), ծառաների կապվածությունն իրենց տիրոջը (Ելք ԻԱ 5) կամ նույնիսկ սեռական ցանկություն (Բ. Թագ. ԺԳ 1, 4, 15): Սակայն կարող է նշանակել նաև սեր ընկերոջ (Ղևտ. ԺԹ 19) կամ օտարական պանդուխտի (ԺԹ 34) և ամեն ինչից վեր՝ Աստծո նկատմամբ: Այն կարող է օգտագործվել նաև նշելու համար այն զգացմունքը, որ Աստված տաճում է մարդկանց, հատկապես Իսրայելի ժողովրդի նկատմամբ (Բ. Օր. Դ 36):

Աստվածաշնչում «սէր» կամ «սիրել» բառով արտահայտված զգացմունքային շերտերն իրենց ամբողջության մեջ հասկանալու համար անհրաժեշտ է դիմել նաև վերջինիս հունարեն «Յոթանասնից» թարգմանությամբ: Այստեղ հետաքրքիր է այն փաստը, որ *ahab* բառի երանգավորումներն արտահայտելու Յոթանասնից թարգմանությունը միայն մեկ կամ երկու անգամ է կիրառում *eros* կամ *erasthai* բառերը, թեև սրանք դասական ու հելլենիստական հունարենում ամենահաճախակի օգտագործված տերմիններն էին. հազվադեպ են նաև *philia* և *philein* տարբերակները: Մինչ *agapesis* կամ *agapan* բառերի կիրառությունը գրեթե համընդհանուր է. այս առումով ան-

հրաժեշտ է նշել, որ այս վերջին բառերը ավելի քիչ են լիցքավորված զգացմունքայնությամբ, քան նախորդները: Աստվածաշնչից դուրս օգտագործվելիս նրանք նշանակում են սիրո մի ողջախոհ ձև՝ որևէ անձի կամ իրի բարձր արժեք հաղորդելու կամ նրանց հարգանքով ընդունելու իմաստով: Սուրբ Գրքում, սակայն, նրանք ձեռք են բերում մի կրոնական բովանդակություն, որը շատ առումներով նոր է: Սրա վառ վկայությունը գոյացական *agape* բառի ներմուծումն է, որի նախաաստվածաշնչյան օգտագործման մասին ոչինչ հայտնի չէ և հավանական է, որ այս բառը կերտվել է հենց Աստվածաշնչի թարգմանության ընթացքում: Սա պատահականություն չի կարող լինել, ոչ էլ թարգմանչի քնահաճություն, այլ անհրաժեշտություն, որովհետև թարգմանիչն իր առջև ունեցել է ավելի շատ աստվածաբանական, քան զուտ թարգմանական խնդիր: Այս իրողությունը անհրաժեշտ է հաշվի առնել եզրույթի աստվածաբանական մեկնաբանության ընթացքում, քանզի լեզվաբանության պատմության մեջ այս փաստի նշումը արժեքավոր է գլխավորապես նրանով, որ ցույց է տալիս, թե սիրո աստվածաշնչական վարդապետությունը ինչպես է էականորեն տարբերվում այդ նյութի մասին հեթանոսական գաղափարներից:

Ս. Գրքում սիրո ենթակայական կամ առարկայական դրսևորումները ի հայտ են գալիս մի քանի երեսներով: Ուստի նայն և առաջ պահրաժեշտ է ծանրանալ այդ երեսների քննարկման վրա:

Աստվածաշնչական միտքն ի սկզբանե ստվածակենտրոն, կարելի է ասել «աստվածապետական», կողմնորոշում ունի, ուստի կենտրոնական նյութը Արարիչ և Տեր Աստծո գաղափարն է, Որը նաև մարդկության փրկիչն ու դատավորն է: Այս պատճառով առաջին հերթին անհրաժեշտ է խոսել այն սիրո մասին, որն ստորոգվում է ուղղակի Աստծուն:

1. Աստծո սերը մարդկանց հանդեպ: Մարդկանց նկատմամբ աստվածային սիրո դրսևորումները վկայված են Աստվածաշնչի մույնիսկ ամենավաղ հատվածներում: Թեև այն հազվադեպ է բառացի արտահայտվում, այնուամենայնիվ անուղղակի կերպով, սակայն հստակորեն պատկերված է այն բազմաթիվ պատմությունների մեջ, որոնք վերաբերում են մարդկային կյանքում Իր ունեցած միջամտություններին:

Նախ և առաջ արարչագործությունն ինքը համարվում է Աստծո բարության և սիրո պտուղը (Ծննդ. Ա 4, 10, 31, տես նաև Սաղմ. ԾԼԵ 1—9, Սիրաք ԺԶ 26—30): Սակայն սիրո և բարության գլուխգործոցը մարդու արարումն է, ում Աստված ստեղծում է Իր «պատկերով և նմանությամբ» (Ծննդ. Ա 26, Թ 6, Իմաստ. Բ 23), օժտում է աստվածային պարգևներով և բնակեցնում երանության պարսեղում (Ծննդ. Բ 7):

Նույնիսկ երբ մարդն իր անմտության պատճառով կորցնում է դրախտն ու դառնում մի պարզ մեղավոր, Աստված բացարձակ կերպով չի մերժում նրան, այլ խոստանում է փրկել ապագայում (Ծննդ. Գ 14): Այս պատճառով է, որ ընդհանրական ապականության մեջ Նոյը «շնորհ է գտնում Եփրվայի առջև» (Զ 8) և իր սերնդի հետ արժանի է համարվում օրհնության ուխտին՝ ջրհեղեղից հետո (Թ 1—17):

Հետագայում Աստված Իր պաշտպանության տակ է վերցնում Աբրահամին և ուխտ կնքում նրա հետ, որը հիմնված էր փոխադարձ հավատարմության վրա (ԺԵ 6): Այդ ուխտը վերանորոգվում է հաջորդ նահապետների հետ (Իսահակի հետ՝ Ծննդ. ԻԶ 3—6, և Հակոբի հետ՝ ԻԼ 13, ԼԵ 11):

Այն հայրական սերը, որ Եհովան տաժում է Իսրայելի՝ Իր «անդրանիկ» նկատմամբ (Ելք Դ 22), հոյակապ և սքանչելի կերպով բացահայտվում է եգիպտական ստրկությունից հրաշալի փրկության պատմության մեջ (Բ Օրին. Ա 30): Եվ հայրական սիրո այս դրսևորումը Իսրայելի մոտ մըշտապես վերակոչվում է կա՛մ որպես երջանիկ գոհության նյութ (Ելք ԺԵ 1—18), կա՛մ որպես հիմք՝ հորդորների համար (Բ Օրին. Դ 32—38, ԼԲ 1—47, Հեսու ԻԴ 2—13): Նույն ձևով Սինայի ուխտը, որով Եհովան Իսրայելին ընտրում է որպես «Իր սեպհական ժողովուրդը», որպես «քահանայից թագավորություն» և «սուրբ ազգ», Իր գթության, բարության և սիրո դրսևորումն է (Ելք ԺԹ 4, ԼԴ 9, Բ Օրին. Դ 21, է 7—8):

Այնուամենայնիվ, Աստծո սիրո ուղղակի արտահայտությունը նույնպես Հնգամատյանից չի բացակայում: Այսպես, Երկրորդումն Օրինաց գրքում կարդում ենք, որ բոլոր մեծահրաշ գործերը Իսրայելի մեջ Աստված կատարում է «վասն սիրելոյ» (Դ 36, է 8, Ժ 15): Մյուս կողմից մարդկանց նկատմամբ Աստծո սիրառատ վերաբերմունքը հաճախ արտահայտվում է նաև ազգակից տերմիններով, ինչպես «շնորհ գտնել» (Ծճճ. 2 8, ԺԹ 19, Ելք ԼԳ 19), «ողորմել» (Ծճճ. ԼԳ 5, 11, ԽԳ 29, Ելք ԼԳ 19), «ողորմություն գտնել» (Ծճճ. ԺԹ 19, Ելք Ի 6, Բ Օրին. Ե 10, է 9, 12), «ներել» (Թվոց ԺԴ 19), «գթալ» (Ելք ԼԳ 19, Բ Օրին. ԺԷ 18, Լ 3) և այլն, որոնք նույնպես անուղղակի կերպով հավաստում են աստվածային սիրո մասին:

Քանի որ Եհովան միևնույն ժամանակ ուխտի «հավատարիմ» կամ «վստահելի» Աստվածն է (Բ Օրին. ԼԲ 4), Նրա տիրապետությունը բնութագրվում է որպես «արդարութիւն ու ճշմարտութիւն» (Ծճճ. ԻԴ 27, տես նաև ԻԴ 12), որն աստիճանաբար անապամնավոր ու անվերապահ բանաձևի ուժ է ստանում (Բ Թագ. Բ 6, Սաղմ. ԻԴ 10, ԼԹ 11 ևն, Միք. է 20, Տոբիթ Գ 2 ևն): Հին Իսրայելի մոտ Աստծո գաղափարի համար տիպական է հետևյալ ասույթը. «Տէր Աստուած գթած և ողորմած, երկայնամիտ, բազումողբմ և ճշմարիտ, որ պահէ զարդարութիւն և առնէ զողորմութիւն ի հազար ազգս, բառնայ զանօրէնութիւնս և զանիրաւութիւնս և զմեղս, և ոչ անպարտ առնէ զպարտաւորն» (Ելք ԼԴ 6—7, տես նաև Սաղմ. 22 15, ԾԳ 8, ԾԺԱ 4 ևն):

Այսպես, Հին Կտակարանի վաղ հատվածները կարծես թե ճանաչում են Աստծո գթացող ու ներող սերը և դրա արձագանքները տեսնում են անգամ այն տառապանքների մեջ, որոնք ուղարկված են որպես պատիժ, քանզի Աստծո նպատակը ուրիշ բան չէ, եթե ոչ՝ մարդկանց իրենց ամբարիշտ ճանապարհներից վերջնականապես հեռ դարձնելը (Ղևտ. ԻԶ 40—45, Թվոց ԺԴ 20—25, Բ Օրին. Դ 25—31, Լ 1—10):

Աստծո սերն իր բնությամբ անմիջական է ու ազատ (Ելք ԼԳ 19), սակայն այդ սիրո պտուղը հաճախացող Ուխտի համաձայն Աստված ակնկալում և պահանջում է, որ մարդը հարատևի Իր կամքի մեջ, պահի Իր պատվիրանները և փոխադարձաբար սիրի Իրեն: Սա իր արտահայտությունն է գտնում Աստծո սիրո մասին հայտարարող ամենավաղ հատվածում. «Ես եմ Տէր Աստուած քո, Աստուած նախանձոտ, որ հատուցանեմ զմեղս հարանց որդոց յերիս և ի չորս ազգս ատելեաց իմոց, և առնեմ զողորմութիւն ի հազար ազգս սիրելեաց իմոց, և ոչ պահեն զհրամանս իմ» (Ելք Ի 5—6): «Նախանձը» կամ «նախանձոտությունը» այստեղ օգտագործված են պարզապես Աստծո սիրո անպայմանական բնույթն ու խորքերը ճշելու հիմնական նպատակադրումով: Սակայն այստեղ բնորոշ կողմը մեկ անգամ ևս սերո

կապն է Աստծո պատժիչ արդարության ու ողորմած բարության միջև: Ամեն դեպքում այն ենթադրում է փոխադարձ սեր մարդու կողմից, որն իրականացնում է ոչ այլ կերպ, քան պատվիրանների պահպանությամբ:

Պատմության ընթացքում Եհովան հաստատումն էր պատվով ցույց է տալիս Իր սիրո թարմ օրինակները՝ ընտրության, շնորհի և գթության շերտերով, ընդհանրապես իսրայելացիների և հատկապես Դավթի ու իր տան հանդեպ, որը մշտապես ապահովվում է այն իրողությամբ, որ նրանք իրենց հերթին հավատարիմ մնան ուխտին և չպաշտեն օտար աստվածների (Ա. Թագ. Բ 1—10, Նեմ. Ա 5—11 ևն): Սակայն հիմնականում մարգարեների մոտ է, որ Աստծո սերը երևան է գալիս ամենայն հատկությամբ, և որը նրանց կողմից քարոզվում է մեծագույն ուժով ու համոզվածությամբ:

Ի հակադրություն «մեղալ կոտրերի» (Երեմ. ԺԱ 12), որոնք «գարշելի են» (Եսայի Բ 8), միայն Եհովան կարող է օգնություն ու փրկություն շնորհել (Եսայի ԼԸ 6, Երեմ. ԺԶ 9, Ովսե Ա 7, Եզեկ. ԺԳ 21): Հանգի Իր բարությունը՝ «լախտեան» է (Երեմ. ԼԳ 11), անգամ եթե այն մշտապես համակցված է արդարությամբ (Թ 24): Մյուս կողմից, սակայն, այս սերը համախ ողեկցվում է կարեկցանքի գաղափարի հետ (Ովսե Բ 21, Եսայի ԾԴ 8, Զաք. Ա 16), որն առատ է ներումով (Եսայի ԾԵ 7, տես նաև Միք. Է 19), թեև միայն այն դեպքում, եթե մեղավորը զղջացել ու ապաշխարել է (Ովսե Ա 6, Երեմ. ԻԱ 4—7, Եզեկ. ԺԸ 27):

Այսպես է, որ Ամբակումը կարող է իրականում Աստծո ցատկը միացնել Նրա կարեկցանքի հետ (Գ 2, տես նաև Նավում Ա 2—3): «Զի Աստուած էմ ես՝ ես ոչ մարդ» (Ովսե ԺԱ 9, Եզեկ. ԼԶ 22, 32)՝ սա է Իր անըմբռնելի ողորմության գլխավոր հիմքն ու շարժառիթը: Սրա մեջ մենք կարող ենք նշմարել աստվածային բնության հայտնության քողարկված ակնարկը: Աստծո սերը մարդկանց հանդեպ սոսկ արարչի սեր չէ իր ստեղծագործության նկատմամբ (Եսայի ԽԳ 1—7, 21), այլ այն հիմնավորապես ու գլխավորապես հայրական սեր է (Ովսե ԺԱ 1—4, հմմտ. Եսայի Ա 4, Երեմ. Գ 19). անշուշտ այն նույնիսկ ավելին է, քան մոր սերն իր զավակի նկատմամբ (Եսայի ԽԹ 15, հմմտ. ԿԶ 13, Մաղ. Ա 6): Բավական հաճախակի մարգարեները «սիրել» բառն օգտագործում են այս շերտ մտերմության գիծն արտահայտելու համար (Ովսե Թ 15, Մաղ. Ա 2): «Սիրելու» ու «ողորմելու» սերտ կապը, որպես այս որակական էության արտահայտություն, մասնավորապես հստակ է Աստծո կողմից Իսրայելին հասցեագրված Երեմ. ԼԱ 3-ի խոսքերից. «Սէր յաիտենական սիրեցի զքեզ, վասն այնորիկ ձգեցի զքեզ ի գթութիւն»: Եսայի ԿԳ 9-ի պատգամը նման է սրան. «Վասն սիրելոյ զնոսա և յնայելոյ ի նոսա ինքնին փրկեաց զնոսա, և վերացոյց զնոսա և բարձրացոյց զամենայն աւուրս յաիտենից»:

Այս վերոհիշյալ հատվածներում փրկաբանական հիմնական մտքերն ընդգծված են, որը նաև կապված է Աստծո պատկերի հետ որպես «Իսրայելի հովիվ» (Ովսե Դ 16, Միք. Բ 12), «բժիշկ» (Եսայի Լ 26, Երեմ. Գ 22, Ովսե Զ 1) կամ «փրկիչ» (Եսայի ԽԳ 3, Ովսե ԺԱ 3 ևն), սակայն գլխավորապես որպես ամուսին, որը ձգտում է հետ բերել իր անհավատարիմ կնոջը, քանզի վերջինս հարաբերության մեջ է մտել ուրիշ աստվածների հետ՝ որպես «սիրեկանների» (հատկապես Երեմ. Բ, Ովսե Բ 4—15, Գ 1—5, Եզեկ. ԺԶ 23): Եթե նա խոստովանի իր հանցանքը և անկեղծորեն վերադառնա իր տիրոջ մոտ, ամուսինը նրան գթարտորեն կընդունի (Երեմ. Գ 12, Եզեկ. ԺԶ 53—63, Ովսե Բ 16—25, Եսայի ԾԴ 5—8): Պատկերների

այս խումբը, որը հավանաբար կապված է հին Մերձավոր Արևելքում տիրող աստվածների ամուսնության կամ «սրբազան ամուսնությունների» գաղափարների հետ, ծառայում է Եֆովայի ու Իսրայելի ուխտը որպես սիրո կենդանի միություն բնութագրելուն:

Հին Կտակարանում աստվածային սիրո ամենալիակատար հայտնությունն անվիճելիորեն ներկայանում է տառապող Մեսայի՝ «Տիրոջ Ծառայի» կերպարի մեջ, որն Իրեն տալիս է որպես բաղնջան զոհ անհավասար ժողովրդի համար (Եսայի ԽԲ 1—9, Ծ, ԾԳ): Այստեղ փրկության պատմությանն դիմամիզմը, որը ներհատուկ է սիրո Հիմկտակարանյան գաղափարին, լիովին ի հայտ է գալիս: Քանզի Տիրոջ Ծառայի ինքնագոհաբերությամբ հաստատված «նոր» կամ «շափտենական» ուխտը (Եսայի ԾԴ 8—10, Երեմ. ԼԱ 31—37, ԼԳ 19—26) բոլոր ժողովուրդներին միավորելու համար է (Եսայի Բ 2—5, Երեմ. Գ 17, Միք. Դ 1—7, Սոփ. Գ 9, Զաք. Թ 10, Մաղ. Ա 11):

Աստծո գաղափարը Սաղմոսներում ու Իմաստության գրքերում նույնպես իր էական գծերի մեջ ներշնչված է Եֆովայի անասան բարության և Իր ժողովրդի նկատմամբ ուխտի հավատարմության գիտակցությամբ (Սաղմ. ԶԹ 4, ԾԳ 17, Իմաստ. ԺԲ 19—22, Սիրաք Ծ 19—24): Միևնույն ժամանակ մի թարմ շունչ է հաղորդվում անհատ մարդու հանդեպ Եֆովայի սիրո շեշտադրումով (Սաղմ. Դ 1, ԻԵ 6, ԾԺԹ 76, ԾՆԳ 12, ԾՆԶ 8): Վերջիններս իրենց վստահորեն ենթարկում են Իր խնամքին, և այդ պատճառով կոչվում են Աստծո «որդիներ» (Սաղմ. ԻԹ 1, Իմաստ. Ե 5, ԺԶ 26) ու «սիրելիներ» (Սաղմ. Կ 7, ԾԼ 6, ԾԻԷ 2, Իմաստ. Է 27): Սակայն Նրա «շափտենական» ողորմությունը (Սաղմ. Ժ 5, ԾԼԶ) տարածվում է ոչ միայն մարդկության, այլև բոլոր արարածների վրա (ԶԶ 5, ԾՆԵ 9, 16, Իմաստ. ԺԱ 24—26): Իր անբեկանելի արդարությունը մշտապես ուղեկցվում է բարության, որով Նա օգնում է մարդկանց, երկայնամտությամբ, որով Նա շնորհներ է բաշխում նրանց, և, իհարկե, Իր համբերությամբ ու ներքելու Իր պատրաստակամությամբ (Սաղմ. ԼԶ 7, ԾՆԵ 7—21, Իմաստ. ԺԲ 8—18, Սիրաք ԺԼ 1—14):

Իմաստության գրքերում աստվածային սերը հայտնվում է ոչ այն տեսքով, ինչպես մարգարեների մոտ, որտեղ այն շնորհվում է ազատ, անմիջական ու անպայմանական կերպով, այլ ավելի շուտ որպես Աստծո պատասխան մարդու հնազանդ խոնարհությանը և Իր օրենքների նկատմամբ հավատարմությանը (Սուսկ Ը 17, 21, ԺԵ 9, Իմաստ. Դ 10, Սիրաք Դ 14):

2. Մարդկանց սերն առ Աստված: Հին Կտակարանում այն սերը, որ Աստված հեղում է մարդկանց և ամենից վեր ընտրյալ ժողովրդի վրա, հիմնականում հասկացվում է որպես հավատարմություն Ուխտի նկատմամբ: Այս տեսանկյունից զարմանալի չէ, որ մարդկանց փոխադարձ սերը նմանապես հասկացվում է որպես ուխտի պարտականություններից ամենաէականը: Այս պատճառով է, որ այս փոխադարձ սերն ստացին հերթին բնկալված է որպես «պատմիրան»՝ պատվիրան իր բացարձակ հիմնական խնայողով, որը սերտորեն կապված է Աստծո պաշտամունքի (ներառյալ ծեսը) և Ուխտի Օրենքի մնացյալ հոդվածների պահպանության հետ (տես Ելք Ի 6, Բ Օրին. Զ 2—9, Հեռու ԻԳ 6—16): Ուստի Աստծո սերը գրեթե անլուծելի կերպով միախառնված է Աստծո երկրորդ հետ (Բ Օրին. Ժ 12, ԺԳ 4), և այն արտահայտվում է ինչպես միակ ճշմարիտ Աստծո դավանությամբ, այնպես էլ կուսաբաշտության ցանկացած տեսակի բացարձակ սերժմամբ (Ելք Ի 2—6, Բ Օրին. Դ 19):

Այս ամենով, սակայն, մարդու սերն առ Աստված հեռու է բացարձակ օրենսդրականությանը կամ ծեսի արտաքին պահպանմամբ արտահայտվելուց. ընդհակառակը, այն ներստնում է ամբողջական մարդուն՝ իր բոլոր գործունեություններով. այն պետք է բխի «լամենայն սրտէ իւրմէ» (Բ Օրին. Դ 29) և պետք է առաջնորդի Աստծուն «չարելու» (Բ Օրին. Ժ 20, Հեսու ԻԲ 5, Դ Թագ. ԺԸ 6). այն պետք է լինի կենդանի ու շարժուն: Աստծո նկատմամբ գոհությունն (Բ Օրին. Ը 1—10, Հեսու ԻԲ 4) ու վստահությունը (Ծննդ. ԺԵ 6, Բ Օրին. Ժ 12, Ա Թագ. ԺԴ 6) աշխարհի ներքին սիրո էական հատկություններն են:

Մարգարեները հնարավոր մեծագույն շեշտը դնում են այս ավելի խոր ազդակների վրա և պարզորոշ կերպով բացահայտում դրանք: Նրանք դատապարտում են պաշտամունքի զոհաբերական ձևերի ու թվացյալ բարեպաշտության արտաքուստությունը (էքստերնալիզմ) (Եսայի Ա 10—15, Երեմ. Է 21—28, Եզեկ. ԼԳ 10—20, Ովսե Զ 6, Միք. Զ 6) և հարկ եղած դեպքում անկեղծ բարեպաշտություն են պահանջում (Ովսե Դ 1, Զ 4—6): Ուստի նրանք կրկին ու կրկին վերակոչում են սրտի ճշմարիտ դարձը (Եսայի Ա 16—20, Երեմ. Գ 12, Եզեկ. ԺԸ 30, Ամուս Ե 14, Հովել Բ 12, Հովնան Դ 2): Այս ամենի մեջ սերն առ Աստված շարունակում է ըստ էության նշանակել հավատարմություն Եհովայի ուխտին, որն իրական պետք է դառնա պատվիրանների պահպանությամբ (Երեմ. Բ 2, Եսայի ԾԶ 6):

Մտածողության այս գիծն ավելի հեռուն է գնում Սաղմոսներում, որոնք, համաձայն իրենց գրական բնույթին, որպես աղոթք-օրհներգություններ, նըպատակաուղղված են հիմնականում արտահայտելու սերն առ Աստված՝ գոհության ու վստահության երանգավորումով (Ե 12, ԼԱ 24, ՂԷ 10 ևն): Այս սիրո ներքին խորքերը շեշտվում են հատկապես ԺԸ 1-ում և ՂԱ 14-ում. և Աստծո մոտիկ ու տեսանելի լինելու ընդհանրական պահանջը մասնավորապես գերակշռում է այս օրհներգություններում (ԻԷ 8, ԽԲ 2, ՀԳ 23—28):

Իմաստության գրքեջում նույնպես հանդիպում ենք «խորհրդական» (միստիկ) մոտեցման. «Յուսացեսալք ի նա իմասցին զճշմարտութիւն, եւ հաւատարիմք՝ սիրով սկն կալցին նմա. գի շնորհք եւ ողորմութիւն ի վերայ սրբոց նորա, եւ այցելութիւն ի վերայ բնորելոց նորա» (Իմաստ. Գ 9): Իմաստության սերը, որը, վերջին հաշիվով, էականորեն սեր է Արարչի նկատմամբ (Սիրաք Է 30, ԽԷ 8), առաջնորդում է «մոտիկության» (Իմաստ. Զ 19) և «բարեկամության Աստծո հետ» (Է 14), ինչպես նաև Նրա հետ «ապրելու» (Ը 3, տես նաև Սիրաք Բ 3՝ «միանալ Նրա հետ»): Բայց միևնույն ժամանակ այն բաղկացած է պարզապես պատվիրանների պահպանությունից (Իմաստ. Զ 18): Իհարկե, սերն ինքնին օրենքի պահպանություն է, որը ջնջում է մեղքի պարտքը (Առակ ԺԶ 6) և պարզ և խոստանում (Սիրաք Բ 8): Առ Աստված սիրո ծիսական բնագավառն հայտնվում է Սիրաք Դ 14-ում, որտեղ այն նույնացված է «Սուրբի ծառայության» հետ: Այսպիսով երբայեցիների հետգերության շրջանի բարեպաշտության մեջ Տիրոջ երկյուղն ու վստահությունը միավորված են Նրա անասան հայրական սիրո հետ (Առակ Գ 5—7, Սիրաք Բ 7—18, Է 30):

3. Մարդկանց սերը միմյանց նկատմամբ նմանապես սկզբունքորեն հիմնավորվում է Ուխտի գաղափարներով: Սակայն այս սիրուն արժանի են համարվում առաջին հերթին և առավելապես բարեկամ խորայեացիները,

ովքեր հավասարապես ուխտ են կնքել Եհովայի հետ: Ուստի փոխադարձ «հաստատումն սիրո ու հավատարմության» սկզբունքը (Ծմնդ. ԻԳ 49, Հեսու Բ 14 ևն) վերաբերում է նաև մարդկային այս հարաբերություններին: Խորքում համերաշխության ուժեղ զգացումն է, որը հատկապես զարգացել է հասարակության նահապետական համակարգում: Միևնույն նախահորից սերված լինելու փաստը մարդուն ստիպում է իր ժողովրդի ներկայացուցիչներին ընդունել որպես «եղբայրների» և ակնհայտորեն իրեն կապված զգալ նրանց հետ՝ բնական ու ընտանեկան կապերով (Ղևտ. Ժ 6, Հեսու Բ 12, Ա Թագ. 1, 23, Տովբիթ Ա 3, Մաղ. Բ 10): Ուստի անգամ Հին Կտակարանում մերձավորի նկատմամբ սերը չի սահմանափակվում սիրելու ստոր օրինական ձևի մեջ, այլ ընդունում է անկեղծ եղբայրական զգացման բնույթ (Ղևտ. ԺԺ 17, Սաղմ. ՃԼԳ 1, Սիրաք ԺԳ 16, Ա Մակ. ԺԲ 17):

Ի տարբերություն սրա, էական կրոնական բնագավառը մասնավորապես ուժեղ է հանդես գալիս այն փաստով, որ այն վավերացվում է Եհովայի հեղինակությամբ (Ղևտ. ԺԺ 10), ուստի և բարձրանում է «Աստծո ծառայության» կարգավիճակի՝ անշուշտ միացած լինելով առ Աստված սիրույն (Բ Օրին. Ժ 17, Եսայի ԾԼ 6, Միք. Զ 8, Զաք. Է 9, Տովբիթ ԺԳ 11): Այս պատճառով մերձավորի նկատմամբ ունեցած անկեղծ սերը երբեք չի կարող մնալ սոսկ զգացմունքային ազդակի աստիճանի վրա, այլ պետք է իրականանա գործով: Ավելին, հատկանշական է, որ այն նեղ իմաստով չի սահմանափակված բարեկամ խորաշխարհներով, այլ, ընդհակառակը, աստվածային թելադրանքով այն տարածվում է նաև օտարների վրա (Ելք ԻԳ 9, Ղևտ. ԺԺ 33, Բ Օրին. Ժ 19): Անգամ թշնամիները չպետք է անտեսվեն (Ելք ԻԳ 4, Առակ ԻԳ 17). և ընդհանրապես համբերությունն ու ներքնի պատրաստականությունը փոխարինում են կործանիչ առեղծիքները (Ղևտ. ԺԺ 17, Առակ ԺԶ 7, Սիրաք ԻԷ 30—ԻԸ 7): Սակայն սրան հակառակ «ակն ընդ ականը» դեռ մնում է ուժի մեջ որպես ընդհանուր սկզբունք (Ղևտ. ԻԳ 17—21), և սերը պարփակվում է ազգային սահմաններում:

Մինչև հետգերության շրջան ոչ մի փոփոխություն տեղի չի ունենում, և միայն հետո է, որ այն ձեռք է բերում փիլիսոփայական ու համամարդկային (կոսմոպոլիտ) ուղղվածություն (Իմաստ. ԺԲ 20, Սիրաք ԺԳ 19)՝ հալանաբար հեղինակապես կամ ավելի ճիշտ ստոյիկյան էթիկական ուսմունքի ազդեցությամբ:

4. Եզրակացություն: Դժվար է համարժեքորեն ժամանակակից լեզվով արտահայտել այն, ինչը Հին Կտակարանում արտահայտված է *agape* կամ *agapan* բառերի ու նրանց ածանցյալների օգտագործումով, ուստի վերջինս հաճախ յուրացվել է որպես փոխառություն: Հայերեն «սեր» բառը շատ առումներով բավական անորոշ է և չափից ավելի է ծանրաբեռնված, քանզի այն համարժեք է համարվում բոլոր դեպքերի համար և չի կարող հավելումներ ու բացատրական ծանոթագրություններ ենթադրել: Գրեթե բոլոր արտահայտությունները չափազանց նեղ ու միակողմանի են թվում, որովհետև Աստվածաշնչում նկատի առնված սերը սոսկ բնազդային կամ պարզապես զգացմունքային ազդակ չէ: Այն ավելի շուտ պետք է հասկացվի որպես ողջ էության շարժում, որը բխում է «ողջ սրտից» և որի մեջ ներգրավված են մարդու բոլոր գործունեությունները, ներառյալ մասնավորապես իմացական բնագավառները: Ուստի «սերը» սերտորեն կապված է ոչ միայն սեռական

(ԾճՆդ. Դ 1), այլև հոգևոր ու կրոնական ոլորտի հետ (Բ Օրին. Դ 35—40, տես նաև Ելք ԼԳ 12, Եսայի ԽԱ 8, Երեմ. ԺԶ 21, Ուխե Զ 3, Սաղմ. ՂԸ 2):

Իսկապես, Հին Կտակարանում ներկայացված սերը հիմնականում բնութագրվում է ընտրության ազատությամբ, սակայն ավելի հազվադեպ նախապատվությամբ ու տեսակալորումով, քանզի այն ընդհանուր առմամբ կախում չունի նախորդող մասնավոր չափերից կամ սահմաններից: Ընդհակառակը, այն անմիջականորեն հեղվում, տարածվում է ուրիշների վրա մեծ առտուաձեռնությամբ, առստ է ներելու մեջ, իրեն գործոն է ցույց տալիս ուրիշներին, անգամ թշնամիներին օգնելու գործում, և եթե անհրաժեշտ է, պատրաստ է իր կյանքը զոհաբերելու: Ընտրեն ու ողորմությունը դրա էական տարրերն են, հատկապես երբ այն ստորոգվում է Աստծուն: Մարդու տեսակնյունից դիտված, այն բաղկացած է հատկապես պաշտամունքից ու «ես»ի նկիրված հնազանդությունից և կապված է երջանիկ գոհության վերաբերմունքի հետ: Թեև այն երբեմն կարող է խստորեն կաշկանդվել օրինակն ու ծիսական չափանիշներով, սակայն բացարձակ ճշմարիտ է մընում այն, որ Ուխտի կողմերը պարտավորություններ ունեն միմյանց նկատմամբ, որովհետև այս հավատարմությունը պետք է սուպացուցի պատվիրանների կատարմամբ ու Աստծո ծառայությամբ:

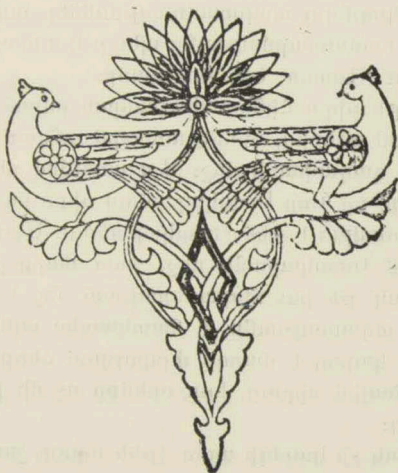
Ուրեմն թվում է, թե սիրո Հինկտակարանյան ըմբռնումն արդեն պարունակում է շատ բան այն գծերից, որոնք առաջին անգամ հայտնվում են Նոր Կտակարանի agape-ի գաղափարի մեջ: Այս առումով մենք լիովին իրավացի ենք, երբ ասում ենք, որ Նոր Կտակարանում սիրո մասին հայտնված ուսմունքը նախապատրաստված է Հին Կտակարանում: Մինչդեռ եթե մենք մեկ սահմանափակենք Հին Կտակարանի մեջ, շատ հարցեր մեզ համար կմընան անլուծելի, օրինակ՝ թե ինչ հարաբերության մեջ են օրենքն ու շնորհը կամ բնորությունն ու ազատությունը, և հատկապես այն արմատական հիմնահարցը, թե ինչպես կարող է մարդը փրկություն ձեռք բերել և ըստ այդմ մաս ունենալ աստվածային սիրուց, երբ օրենքը ոչ մի իրական փրկություն չի կարող առաջարկել:

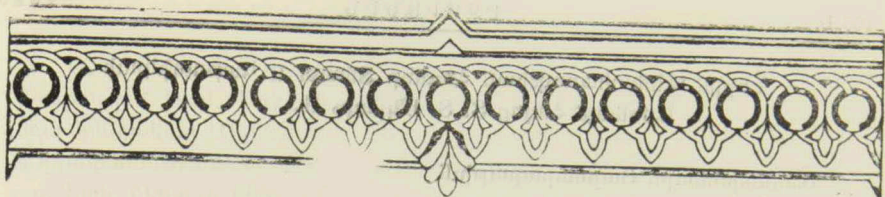
Մինևույն ժամանակ չի կարելի ասել (թեև այսօր շատերը փորձում են), թե Հին Կտակարանի կրոնը ցայտուն հակադրության մեջ է Նոր Կտակարանի հետ, որովհետև, ի տարբերություն վերջինի, այն ներշնչված է ոչ թե սիրով, այլ բացարձակապես երկյուղով: Անկասկած, սերն այնքան գերակշիռ դեր չի խաղում Հին Կտակարանյան գործերում, ինչպես օրինակ կանքի, գորության ու արդարության գաղափարը, որն ավելի համատեղելի է սեմական մտածողության հետ: Սակայն անգամ պատեղ սիրո գաղափարը հսկում է այս գաղափարների վրա, և այն այնքան էլ թույլ չէ, որ տեսանելի չլինի:

Այսպես, վաղ Իսրայելում Աստծո գաղափարը հիմնականում բնութագրվում էր Եհովայի բացարձակ անդրանցական անասմանությամբ ու սեմն ինչ ընդգրկող գորությամբ, որը հայտնվում է Իր հոյակապ փառքի մեջ՝ Իր արդարության հետ: Աստծո արդարությունը անասանելի է, քանզի ամենագոր է, որը սակայն երբեմն իր հերթին բարության, անգամ կարեկցանքի երանգ է ստանում (Սաղմ. ՀԱ 2, 15—19, 24, 9Ե 11): Բայց ամեն ինչից վեր ամենքի համար ապահովված ու նրանց վերջնական նակատագիրը նախորոշող Եհովայի հայրական սերն է, որ սահմանում է Աստծո բնության ճըշ-

մարիտ հայտնությունը, որին մարդն իր հերթին պետք է պատասխանի՝ Նրան գոհությամբ ու հնազանդությամբ սիրելով, ինչպես նաև միմյանց նրկատմամբ փոխադարձ օգնության ու գթության սիրո ցուցադրումով: Հին Կտակարանում աստվածային սիրո և նրա խորքերի հիմնական գաղափարը կարող ենք գտնել Սիրաքի որդի Հեսուի խոսքի մեջ. «Զի որպես մեծության նորա, նշնպես եւ ողորմութիւն նորա» (Սիրաք Բ 18):

ՄԻՔԱՅԵԼ Ծ. ՎՐԴ. ԱԶԱՊԱՀՅԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՄԻ ՎԱՎԵՐԱԳԻՐ

Մաշտոցի անվան Մատենադարանի արխիվում «Կաթողիկոսական դիվանի» 237 Ա թղթապանակի 112 վավերագիրը վերաբերում է մեծ հայագետ Գարեգին Հովսեփյանի մատենադարանապետության տարիներին: 1897 թվականից մինչև 1906 թվականը Գ. Հովսեփյանը զբաղեցրել է Մայր Աթոռի մատենադարանի պետի պաշտոնը: 1897 թ. դեկտեմբերի 14-ին նախկին մատենադարանապետ Սահակ Ամատունուց ստանալով թվով 3338 ձեռագիր, Գ. Հովսեփյանը ընդգծված համարներով նշում է այն բոլոր 13 պակաս ձեռագրերը, որոնք այս կամ այն պատճառով բացակայում են (վերը նշված թվաքանակը ներկայացնող ձեռագրական) հավաքածուից:

Վավերագիրը Գ. Հովսեփյանի հայտարարությունն է՝ ուղղված Մկրտիչ Կաթողիկոսին: Կարևորելով Մատենադարանի դերը, որպես միակ կենտրոն «հայագիտական մատենից», Գ. Հովսեփյանը Կաթողիկոսի ուշադրությունը հրավիրում է Մատենադարանի՝ մասնավորապես տպագիր գրականության բաժնի վրա: Առաջ քաշելով լիակատար հայագիտական գրադարան ունենալու անհրաժեշտության հարցը, խնդրում է Կաթողիկոսից վանական ծախսերի նախահաշվում նշանակել «գումար մի 300—350 ռ», որը հնարավոր կդարձնի «չընթացս քանի մի ամաց լրացուցանել զպակասորդս կարևոր մատենից ի հայ լեզու և աշխատութեանց երոպական գիտնականաց զհայագիտութենէ»:

Որպես պատասխան, «ի հետևանս խնդրոյ», 1901 թվականի հունվարի 22-ի դիվանի թիվ 83 գրությամբ, դիվանապետ Կորյուն վարդապետը հայտնում է Գ. Հովսեփյանին, որ Կաթողիկոսը հրամայել է «ի պետս ծախսուց մատենադարանի» նշանակել 200 ռ. գումար: Այդ ժամանակից սկսած վանական կառավարությունը, հետագայում էլ Մատենադարանի տնօրինությունը, իրենց ֆինանսական հատկացումներից որոշ գումար են առանձնացրել գրքեր գնելու համար, որով հարստանում է Մատենադարանը, դառնում է Հայագիտական կենտրոն և նպաստում հայագիտության զարգացմանը:

ԳՐԶԱՐ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

Նորին Վեհափառության Հոգևոր Տեառն և Կաթողիկոսի
Ամենայն Հայոց Ս. Տ. Մկրտիչ Ա.

Ամենախոնարհ Յայտարարություն

Ապաքեն ոչինչ զանխոլ է ի Զենչ, Հոգևոր Տէր, եթէ որպէս կարևոր է ի կեդրոնի լուսաորութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, ունիլ մատենադարան ճոխ, եթէ ոչ ամենայն գիտութեանց, գէթ գիտութեանցն այնոցիկ զորս մարթ է ի մի բան հայագիտութիւն կոչել: Զիք այլոր հաստատութիւն այնպիսի համազգային, ուր հնախոյզք անցից անցելոց և հոգևոր կենաց նախնեաց մերոց կարող լիցին գտանել զկարևոր մատենան, ամսաթերթս, օրաթերթս, առ յուսումնասիրութիւն ազգային և եկեղեցական պատմութեանց և մատենագրութեանց նախնեաց և ներկայ սերնդոց Հայոց: Արժան է ընդ հովանեաւ Հայրապետական աթոռոյդ առ ընթեր ճոխ գրադարանիս ձեռագրաց՝ տեսանել և զբարգաւաճումն այդպիսի կարևոր հաստատութեան:

Հոգևոր Տէր, յօրէ վանահայրութեան Զերոյ ի Վարազ ցուցեալ էք զանձն Զեր որպէս պաշտպան ազգային մատենագրութեան, որպէս առիթ և քաջալերիչ ժողովման և ուսումնասիրութեան հայրենի հնութեանց, ուստի և այժմ որպէս նուստ պաշտօնեայ մատենադարանի Զերդ Հայրապետական Աթոռոյ, համարձակիմ ամենախոնարհաբար հայցել զհայրապետական բարձր ուշադրութիւն ի վերայ հաստատութեանս այսորիկ: Եթէ Հոգևոր Տէրութիւնն Զեր հաճեցի հրամայել, զի մոծցի ի նախահաշի տարեկան ծախսոց Մայր Աթոռոյ գումար մի 300—500 ռ., մարթ է ընթացս քանի մի ամաց լրացուցանել զպակասորդս կարևոր մատենից ի հայ լեզու և աշխատութեանց երոպական գիտնականաց զհայագիտութենէ: Այսու Մատենադարանն Մայր Աթոռոյ հռչակեցի ի սփիտս Հայութեան որպէս միակ կեդրոն հայագիտական մատենից, մանաւանդ զի մասամբ ճոխանայ և նորակ բարեպաշտ անձանց և ժառանգութեամբ մատենից միաբանից հանգուցելոց:

Ամենախոնարհաբար յայտարարելով զայսմանէ Զերդ Հոգևոր Տէրութեան իմ և մնամ խոնարհ ծառայ և որդի Գարեգին վարդապետ Յովսէփեան Մատենադարանապետ Մ. Աթոռոյ:

Ուղիղ է ընդ իսկականի

Գ. Վ. Յովսէփեան (ստորագր.)

Ի 20-ն հոյեմբ. 1900 ամի

ի Ս. Էջմիածին

* *

Ի 14 դեկտեմբերի 1897 ամի հրամանաւ Վեհափառ հայրապետի ի ներկայութեան շնորհ. Ներսէս սարկաւազ Տ. Միքայէլեանի և Պօղոս սարկաւազ Զուբարի անցի ստացայ մատենադարանապետ Արժ. Տէր Սահակ վարդապետից Մատենադարանի երեք հազար երեք հարիւր երեսուն և ութ ձեռագիրները, որոնցից պակաս էին հետեւեալները.

Ա. ճ. ճ. 276 աւետարան, 341 աւետարան, 1701 և 1702 ժամանակագրութիւն Սամ. Անէցոյ, 1776 պատմ. Թիլաթի և Սողղոմի. 746 օրինակ կոնդակաց Աբրահամ և Ղազար կաթողիկոսաց, 238 պաշտպանութիւն ուղղափառութեան Հայաստ. եկեղեցոյ, որոց մասին Արժ. Սահակ վարդապետը ձեռագիրների ընդհանուր ցուցակի հետ 1892 թ. օգոստ. 28-ին Սինօդին մատուցած յայտարարութեամբ յայտնում է, թէ վերոյիշեալ ձեռագիրները չգտնուեցան մատենադարանում հաշուետւթեան ժամանակ:

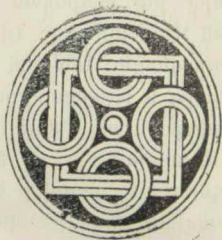
Բ. ճ. 445 կանոնագիրք, որ Սինօդի 1896 թ. ճ. ճ. 1089 և 1715 հրամանների համաձայն յայտարարութեամբ յանձնել է Սինօդին և ստացել է նոյն թուին յուն. 27-ին Սինօդի ծառայող Պ. Լևոն Սալանեանը:

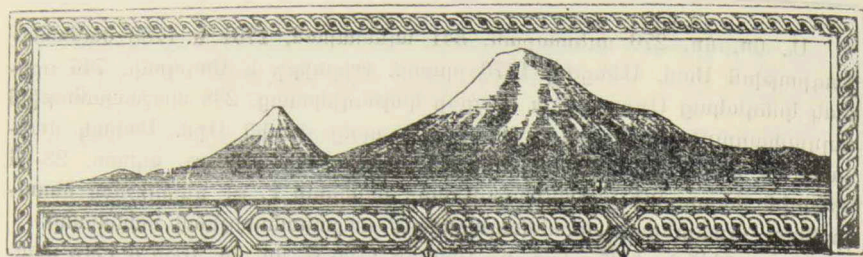
Գ. ճ. ճ. 1540 Արմատ հաւատոյ, Յովհաննո Մայրաւանցոյ 126 ճառ, Յաղագս Նիւնուացոց, 641 պատմ. վարոց Եպիփանո Կիպրացոյ և 637 Պատմ. Սրբոյ Կուսին Մարիամո, որոնք Վեհափառ Հայրապետի հրամանաւ, ըստ վկայութեան Հ. Սահակի յանձնուած էին շնորհ դպիր Գալուստ Տ. Մկրտչեանցին, որ և ստացած էր իր ստորագրութեամբ:

Դ. ճ. ճ. 2074 Տօնացոյց և 396 բաղգիրք, որոնք նոյնպէս Վեհափառ Հայրապետի հրամանի համեմատ յանձնուած էր Բաժր. Կարապետ վարդապետ Տ. Մկրտչեանին ուրիշ բազմաթիւ ձեռագիրների հետ, որ ստացած էր իր ստորագրութեամբ Գարեգին արեղայ Յովսէփեան:

Ուղիղ է

Սահակ վարդապետ Ամատունի

ԴԵՊԻ ՓՐԿՈՒԹՅՈՒՆ (Մեծ եղեռնի 80-ամյակի առթիվ)

«Եւ մի՛ տանիր զմեզ ի փորձութիւն,
այլ փրկեա զմեզ ի չարէն»:

Գրիգոր Աբրահամյանի ընտանիքը խիստ իրարանցման մեջ էր: Տունը, որ երկհարկանի էր և ուներ իր համեառ կահավորումն ու մի փոքրիկ այգի, խառնափնթոր վիճակում էր: Սեմյակների և տան բոլոր մասերում թափված էին ամեն ինչ. անկողին, հագուստեղեն, աթոռներ... Բացի ընտանիքի տղամարդուց՝ Գրիգորից, որն աշխատում էր Վանի Օրիորդաց վարժարանում որպես վերակացու, բոլորը տանն էին. Սաթենիկը՝ Գրիգորի կինը, և երեք երեխաները՝ յոթ տարեկան Վազգենը, հինգ տարեկան Քարմիլեն ու երեք տարեկան Վարազդատը: Նրանք հագնված էին և կարծես պատրաստվում էին հյուր գնալու: Սակայն դիտողի աչքից չէր վրիպի, որ այս ընտանիքին արտակարգ և արտասովոր անակնկալ է սպասվում:

Հուլիս ամիսն էր, օրը՝ պարզ և շոգ: Կեսօր էր: Սաթենիկն անհանգիստ դուրս ու գնաց էր անում: Զգացվում էր, որ նա սպասողական դրության մեջ է: Հանկարծ դուռն ուժգնությամբ բացվեց և գնաց մտավ Գրիգորը՝ աշխարհված և չափազանց անհանգիստ հոգեվիճակում:

— Տղա՛,— անմիջապես ամուսնուն դիմեց Սաթենիկը,— ի՞նչ ի կատեն:

— Ինչ ի կատեն ո՞րն ի,— վրա բերեց Գրիգորը,— Վանի իշխանավորների ծածուկ են պախե վերևից էկած գաղթի հրաման, որպեսզի ժամանակ ունենան ուրանց ունեցվածք ծախեն և հետո միայն այդ մասին հայտնեն ևս խեղճ ժողովրդին: Եթե ժամանակին հայտնեին էտ մասին, մենք մկա վաղո՞ւց հեռացիր էինք քաղքեն:

— Բյաղքի մեծ մասն արդեն հեռացիր են,— ասաց կինը,— մնացի՛ր ենք մենք և մի քյանի տուն:

— Թուրքն արդեն քիչ ի մնացե, որ մոտենա քյաղքին: Վան պիտի տատարկվի մինչև իրիկուն: Լաճեր պատրա՛ստ են:

— Խա,— պատասխանեց Սաթենիկը:

—Անապարեք տուս կյանք: Լուսամտուներ պիճո փակի՞ր ես,—շուրջը նայելով վրա բերեց Գրիգորը:—Վերցրու ամենից անհրաժեշտ պաներ: Մնացածներ մեզ պետք չեն: Կասեն շուտով ետ կուկյանք: Բայց խելքս պան չի կտրե: Էս խմոր շատ ճուր կառնի:

Գրիգոր Աբրահամյանի ընտանիքը ո՛չ ձի ուներ, ո՛չ լծկան եզ, ո՛չ սալ, որ ունեցվածքը բարձեին: Նրանք ունեին մի կթան կով, որի վրա էլ բարձեցին իրենց համար խիստ անհրաժեշտ իրերը, հագուստեղենը, սնունդը և այլ պարագաներ:

Կեսօրից բավականին անցել էր արդեն, երբ նրանք, ավարտած համարելով իրենց պատրաստությունները, դուրս եկան տանից, փակեցին դուռը, բանալին դրեցին իրենց համար հայտնի և սովորական տեղում ու միացան գաղթականների անվերջանալի շարանին՝ հուշով լի սակայն, որ շատ շուտով նրանք կրկին կվերադառնան իրենց հարազատ օջախ:

Փոքրիկ Վարազդատին շալակել էր Սաթենիկը, Քարմիլենին՝ Գրիգորը, իսկ Վազգենը նստել էր կովին բարձած իրերի վրա:

Նրանք բավականին հեռացել էին քաղաքից, երբ շուկաներ լավեցին, թե թուրքը շատ մոտ է: Պետք էր շտապել:

—Մարե,—մերթ ընդ մերթ ճանապարհին լացակույմած տոնով մորն էր դիմում Վազգենը,—ո՛ր ի կեթանք:

Շփոթված մայրը չէր կարողանում պատասխան գտնել:

—Շուտով ետ կուկյանք մեր տուն, լո՛ւսս,—փաղաքշական տոնով և գլուխը շոյելով հանգստացնում էր մայրը,—մի լա:

Վանի գաղթականների անձայրածիր շարայույնը, ո՛րը ֆայտոնով, ո՛րը սալով, ո՛րը ձիով, ո՛րը էշով կամ կթան կովով, ո՛րը ոտքով, քայլում էին օրերով դեպի փրկության ափ, դեպի Սրեկյան Հայաստան, դեպի Վաղարշապատ՝ Ս. Էջմիածին, սակայն իրենց սիրտն ու հոգին թողնելով իրենց հայրենի հարազատ օջախում:

Շուկաները հաստատվեցին: Թուրքն արդեն մոտ էր հայ գաղթականների շարաշարը: Բոլորն անհանգիստ էին: Մի՞թե պետք է ընկնեն արյունախում թուրքի երախը, մի՞թե չեն փրկվելու: Բայց և այնպես ժողովրդի այդ անհանգստությունը մի փոքր մեղմանում էր, երբ նրանք տեսնում էին, որ իրենց շրջապատել են և ողեկցում են և՛ զինված հայ կամավորներ, և՛ ոռու ու կազակ զինվորներ, որոնք ամեն վայրկյան պատրաստ են իրենց կշանքը զոհելու՝ հանուն գաղթականների փրկության:

Գաղթականների շարաշարն միջից երբեմն-երբեմն լավում էր սրտաճըմլիկ մի երգ՝ «Դեռ լաման»:

Վերջապես հայտնվեց թուրքը, ինչպես ժանիքները սրած գազան: Բայց նրանք առաջմ չէին համարձակվում հարձակվել գաղթականների շարաշարն վրա՝ նկատելով նրանց ողեկցող սպառազինված խմբերին: Միայն ժամանակ առ ժամանակ թեթևակի կերպով «անհանգստացնում» էին իրենց հատ ու կենտ կրակոցներով: Բայց, այսուամենայնիվ, այսպես երկար չշարունակեց: Նրանք սկսեցին թաքստոցներից, բլուրների ետևից, իրենց համար նպաստավոր դիրքերից պարբերաբար հրաձգային հերթեր տեղալ հայերի գլխին: Այդ պահին գաղթականների շարքերում սկսվում էր վայնասուն, խուճապ... Բայց պաշտպանական ջոկատները կանխում էին էր վայնասուն, խուճապ... Բայց պաշտպանական ջոկատները կանխում էին վերահաս արհավիրքը, անճնագոհաբար նետվում դեպի զիշատիչները և փախուստի մատնում նրանց: Բայց, այնուամենայնիվ, յուրաքանչյուր մարտից հետո, չհաշված երկու կողմերի կոպողների զոհերը, հայ գաղթական-

նրի շարքերում լինում էին կորուստներ. զոհվում ու նահատակվում էին ծերեր, երեխաներ, պարմաններ ու պարմանուհիներ, որոնք դեռևս չէին հասցրել մտնել կյանքի լիարյուն հորձանուտ: Հարազատները չէին կարողանում թաղել իրենց զոհվածների՝ չկարողանալով ժամանակ գտնել և ապահովություն այդ ցավալի ու խիստ դառն աշխատանքի համար, և միաժամանակ շտապում էին՝ չկտրվելու համար ընդհանուր շղթայից և այդ շղթայի հետ էլ քայլել առաջ, քայլել դեպի փրկություն...

Գաղթականների շարասյումն աչքի էր ընկնում իր մասնատված, բայց ոչ՝ անջատված, հավաքականություններով, գերդաստան առ գերդաստան: Յուրաքանչյուր գերդաստան իր մեջ ներառում էր մի քանի ընտանիքներ: Այդպես ավելի հարմար էր, որովհետև որևէ անակնկալի դեպքում միմյանց գորավիզ լինելը հեշտ էր:

Անցնում էին օրեր, շաբաթներ... Բայց փրկությունը դեռևս հեռու էր ու հեռու: Թուրքերը շարունակում էին պարբերաբար զինված հարձակումները գաղթականների շարասյան վրա՝ պատմադրվելով նրանց մեծաքանակ կորուստներ:

Գաղթականների մոտ աստիճանաբար սպառվում էր սնունդը: Մեծերը, ճիշտ է, մի կերպ դիմանում էին, սակայն անհուսալի էր վիճակը փոքրերի մոտ: Զգացվում էր, որ վրա է հասնում սովը: Դրան գալիս էր լրացնելու նաև շոգը, հոգնածությունը, տառապալից անքուն գիշերները...

— Մարե, — նվաղած ձայնով հաճախ մորն էր դիմում Վազգենը, — սոված եմ, խաց կուզեմ:

Մայրը խնայողաբար մի-մի փոքրիկ կտոր հաց էր տալիս երեխաներին, որպեսզի կտրի նրանց նվաճոցը և կանխի նրանց նվաղումը:

Գաղթականների ականջներին ամեն լուսաբացի լսելի էր լինում մի ծեր քահանայի ձայն, որ երգում էր «Գթա, Տէր» շարականը:

Օրեցօր շոգը սաստկանում էր: Դրան հակառակ՝ գիշերներն էլ ցուրտ էր անում: Մարդիկ սկսում էին հիվանդանալ: Եվ քանի որ սնունդն էլ վերջանալու վրա էր, կամ շատերի մոտ արդեն վերջացել էր, գաղթականների շարքերում հաճախակի էին դառնում մահացությունները, ավելի հաճախ՝ երեխաների մոտ:

Ժամանակ առ ժամանակ շարասյան առջևից և ետևից լսվում էին հրամաններ.

— Արա՛գ, արա՛գ... շտապե՛ք...

Եվ այդ ձայնից քիչ անց հետևում էին թուրքերի կրակոցները: Նորից իրարանցում, վայնասում... Եվ շարասյունը քանի գնում, նոսրանում էր...

Վերջին օրերը Գրիգորը և Սաթենիկը դարձել էին խիստ լուսկյաց ու մտազբաղ, ավելի հաճախ՝ շղագրգիռ: Նրանց չափազանց անհանգստացնում էր երեխաների վիճակը:

— Ախշի՛, — կնոջն էր դիմում Գրիգորը, — էն, ինչ որ ես ի կոխմամ, էտր վերջ չկա: Ես կվախենամ, որ մեր երեխեք մեր ծնոից էթան:

Երկու փոքրիկները շատ հաճախ էին նվաճվում: Նրանց վիճակը շատ լուրջ էր: Իսկ Վազգենն էլ հաճախ էր կրկնում.

— Ես մեր տուն կուզեմ, ես մեր բախչեն կուզեմ...

Գրիգորի եղբայրը՝ Վարդանը, որի ընտանիքը նույնպես նրանց հետ էր գնում, տեսնելով եղբոր ընտանիքի վիճակը, հաճախ մոտենում էր նրանց և հուսադրող ու հանգստացնող խոսքեր ասում.

— Փրկություն հեռու չի, քիչ մնաց, կխասենք...

Բայց այդ փրկությունը շահ ու շատ հեռու էր:

Փոքրիկ Վարազդատը, որին ծնողները Վարեր էին կոչում, չդիմացավ այս տառապանքին, սովին ու շոգին: Ծնողները ոչինչ անել չկարողացան՝ փրկելու նրա կյանքը: Նա իր կարճատև ամենդ կյանքում կրեց նահատակության պակք: Ծնողները մի կերպ մի, այսպես կոչված, փոս փորեցին և փոքրիկ Վարազդատի դին ամփոփեցին նրա մեջ:

Գրիգորը և Սաթենիկը շատ ծանր տարան այս բանը: Բայց ինչ արած, պետք էր փախչել, պետք էր փախչել՝ փրկելու համար ողջ մնացած մյուս երեխաներին:

Որոշ տարածություն գաղթականների շարասյունն անցավ առանց որևէ արտակարգ միջադեպի: Բոլորը կամաց-կամաց սկսում էին խաղաղվել: Նրանց արդեն թվում էր, թե ամեն արհավիրք վերջացել է, և իրենք հասել են փրկության ափ:

Բայց այս բոլորը խաբուսիկ անդորր էր: Ծուռով կրկին սև ամպեր կուտակվեցին գաղթականների շարասյան գլխին: Երեք կողմերից, բացի փախուստի ճանապարհը, հրացանային համազարկերով թուրքը սկսեց կրակել կարկուտ տեղալ հոգնած, հիվանդ ու հուսահատ գաղթականների վրա: Անասելի, ահավոր ու չտեսված իրարանցում սկսվեց գաղթականների շարքերում: Մեր ու մանուկ կորցրել էին իրար: Մարդիկ փախչում էին ով որ կողմ կարող էր: Ռժասպառները և ծանր հիվանդներն ընկնում էին գետին՝ կրկին վեր կենալու հուսահատ ճիգեր թափելով: Բայց ապարդյուն... Սպանվածների դիակներն արդեն անհաշիվ էին:

Ցավով պետք է ասել, որ այս աղետալի պահին Գրիգորենց լծկան կովը, որի վրա էր բարձված ընտանիքի փրկության հույսը, առաջին իսկ կրակոցներից ուժգին ծառս եղավ, պոկվեց տեղից և վազեց դեպի մոտակա գետն ու ընկղմվեց նրա ջրերում: Բարեբախտաբար ծառս լինելու պահին փոքրիկ Վազգենն ընկավ գետին, եթե ոչ՝ նրա կորուստն անդառնալի կլիներ:

— Ամա՛ն, բալե՛ս,—իրեն կորցրած մվաղած ձայնով աղաղակեց Սաթենիկը:

Այդ տեսնելով Գրիգորն ասես գերբնական ուժ ստացավ, ուսունց ու մի ակնթարթում երեխային իր գիրկն առավ: Բարեբախտաբար երեխան ոչ մի վնասվածք չէր ստացել:

Այս միջադեպին ականատես էր եղել մի ոռու զինվոր, որը մոտեցավ նրանց և, հանգստացնելով, ասաց.

— Дайте вашего сына я понесу, не беспокойтесь, я не покину вас.

Երբ Գրիգորը ոռու զինվորի խոսքերը հայտնեց կնոջը, վերջինս կըտրականապես հրաժարվեց:

— Իմ բալեն պիտի մնա իմ խեռ:

— Ախչի,—կնոջը համոզում էր Գրիգորը,—մեր լաճու փրկության համար ի կապի:

Ռոս զինվորի և Գրիգորի երկար հորդորներից հետո, վերջապես, Սաթենիկը տեղի տվեց: Ռոս զինվորը փոքրիկ Վազգենին գրկեց, դրեց ձիու գավակին և ասաց.

— Не беспокойтесь, я вас найду.

Ինչպես կովը միանգամից և ընդմիջտ անհետացավ ջրի հորձանուտում՝ իր հետ տանելով դեպի փրկություն տանող նրանց ընտանիքի բոլոր հույ-

սերը, այնպես էլ Վազգենը ձիու վրա, ուս գինվորի հետ միասին, մի ալընթաթթում անհետացավ նրանց տեսադաշտից:

... Պաշտպանական ջոկատները ստիպեցին թուրքին լռելու: Այնուհետև սկսվեց մի փոքր դադարի շրջան: Առիթից օգտվելով, գաղթականների խումբը նորից շարժվեց դեպի առաջ: Փոքրիկ Քարմիլեին կրկին իր շալակն առավ Գրիգորը, և տանջահար ամուսինները միացան փախստականների շարանին: Նրանք այլևս ոչինչ չունեին իրենց մոտ՝ ո՛չ սնունդ, ո՛չ վերմակ, ո՛չ տաք ծածկոց և կամ այլ պարագաներ: Կովն այդ բոլորն անդառնալիորեն տարել էր իր հետ:

Անցնում էին օրերը, բայց փոքրիկ Վազգենից ոչ մի լուր:

Փոքրը համարյա չէր անհանգստացնում գաղթականների շարայանը: Սակայն մի ահավորությանը եկել էր փոխարինելու մի այլ, առավել ահավոր աղետ: Սկսվել էր համաճարակ: Ինչպես եկեղեցում, աշտանակի վրա, հպարտորեն շողշողացող անհամար մոմերն ի վերջո հասնում են իրենց վերջին առկայծումին և վերջալույսին, ճիշտ այդպես էլ գաղթականների շարայունն օրեցօր և աստիճանաբար նոսրանում էր ու նոսրանում: Մարդիկ սկզբում ծանր էին տանում դիակների ներկայությունը, սակայն վերջին օրերը նրանք արդեն համարյա անտարբեր էին դրանց հանդեպ: Գաղթականների անձայրածիր շարայունից մնացել էր միայն մի փոքր խումբ:

Ծանապարհին այդ անհամար զոհ-անհատակներին գնաց միանալու նաև անմեղ փոքրիկ Քարմիլեն: Ծնողները խիստ հուսահատ վիճակում էին, երկու երեխաները գնացին անդառնալի, երրորդի ճակատագիրն էլ անհայտ է: Գրիգորն ու Սաթենիկն ամբողջ ճանապարհին համարյա չէին խոսում: Միայն Սաթենիկը երբեմն-երբեմն երկու ձեռքերը խփում էր ծընկերին և հառաչում.

— Վախ, վախ...

Այս հուսահատ վիճակում նրանք իրենց վերջին ճիգերն էին թափում որտեղ և ինչ պայմաններում էլ լինի գտնել իրենց կորած որդուն: Մի՞թե ուս գինվորը վերջնականապես ջնջեց կյանքի հետ կապող նրանց վերջին հույսը...

Գաղթականների շարքերում տարածվել էր նաև մուրացկանությունը: Համարյա դատարկված գյուղերի մոտով անցնելիս անգամ նրանք ոչինչ հայթայթել չէին կարողանում:

Սով էր ու համաճարակ...

Վերջապես, օրեր անց, կրկին հնչեց ծեր քահանայի ձայնը.

— Ի սեր և ի փրկութիւն ազգիս հայոց՝ զՏէր աղաչեացուք...

Գրիգորի գոտկատեղին մնացել էր մի քանի թուրքական ոսկեղրան: Այն էլ խնայողաբար պահում էր ավելի մեղ օրվա համար:

Հոգով և մարմնով տառապյալ ամուսինները ինքնամոռաց ու համարաքայլ բնագոյրեն գնում էին ուժասպառ գաղթականների խմբի հետ: Հանկարծ վազքով, անապատելի, նրանց է մոտենում մի փոքրիկ երեխա՝ ցեխոտված ու կեղտի մեջ կորած հագուստների մեջ: Գլխին դրված էր գինվորական մի գլխարկ, որն այնքան մեծ էր, որ ծածկել էր նրա դեմքը: Փոքրիկը բռնում է Սաթենիկի փեշերից և այդպես կախված մնում:

— Հեյ-վախ, — տեսնելով երեխայի խղճալի վիճակը, սրտի խորքից շշուկով արտաբերեց Սաթենիկը:

— Տղա՛, ի՞նչ կուզես, — փաղաքշանքով թափառական երեխային դիմեց Գրիգորը:

Ոչ մի ձայն:

— Տղա՛, տու հա՛մը ես,— բռնելով երեխայի թևը ասաց Գրիգորը: Նորից ոչ մի ձայն:

— Մի կտոր խաց տուր էտա լաճուն: Չե՛ս տիսնա, անտեր երեխա ի,— խղճահարությամբ ամուսնուն դիմեց Սաթենիկը:

Տղան կպել էր Սաթենիկի փեշերին և պոկ չէր գալիս:

— Առ էսա խաց, կեր,— հացի մի կտոր մեկնելով երեխային դիմեց Գրիգորը:

Բայց տղան համատորեն լռում էր:

Գրիգորի համբերությունը վերջապես սպառվեց: Նա ստիպված եղավ բարձրացնելու երեխայի գլխարկը, որպեսզի նրա դեմքը տեսնի: Երբ բարձրացրեց այն, նույն ակնթարթին ակամայից չոքեց և գրկեց երեխային: Իսկ փոքրիկի աչքերից առատորեն հոսում էին արցունքները:

Երբ փոքրիկը մի փոքր ուշքի եկավ, հագիվ լսելի ձայնով արտաբերեց.

— Մաքե՛, հայրի՛կ... ես մեր տուն կուզեմ, ես մեր բախչեն կուզեմ... ես իմ քուր Քարմիլ կուզեմ, ես իմ ախպեր Վարեն կուզեմ:

Սաթենիկն ուշակորույս ընկած էր գետնին:

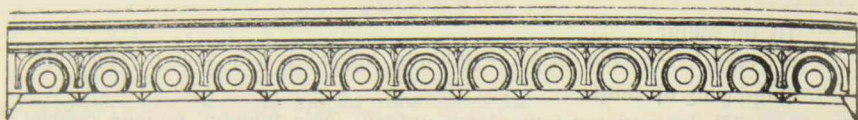
Գաղթականների փոքրաթիվ խումբը համարյա մոտ էր Վաղարշապատին՝ Սուրբ Էջմիածնին:

• • •

Դեպքերը տեղի են ունեցել 1915 թվականի հուլիս-օգոստոս ամիսներին: Պատումի փոքրիկ Վազգենը հայրս է: Փրկությունից հետո, 1918 և 1925 թվականներին, Աբրահամյանների ընտանիքում լույս աշխարհ են գալիս անմեղ նահատակներ Քարմիլեի և Վարագդատի անվանակիցները, որոնցից առաջինը ապրում է Երևանում, իսկ երկրորդը զոհվել է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմում, 1944 թվականին:

Տարիներ անց հայրս պատմեց գաղթի մասին և շեշտեց, որ ռուս զինվորը իրեն ոչ թե հանձնել է ճակատագրի քմահաճությին և հեռացել, այլ խստագույնս պատվիրել՝ նստել ճանապարհի եզրին, որտեղից անցնում էր գաղթականների շարասյունը, և սպասել մինչև ծնողների հայտնվելը: Ռուս զինվորը ստիպված է եղել այդպես վարվել և փոքրիկ Վազգենին թողնել այդ քիչ թե շատ ապահով տեղում, քանի որ ինքը մարտի է բռնվել թուրքերի դեմ պաշտպանական կոիվներին: Հորս փրկիչ այդ բարեհոգի զինվորի հետագա ճակատագրի մասին այլևս ոչինչ հայտնի չէ:

ՎՈԼՈՂՅԱ ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ

ԳԻՐՔ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻ ԵՎ ՄՏԱԾՈՂԻ ՄԱՍԻՆ

Թումանյանը գրում էր, թե արվեստը պետք է լինի աչքի նման պարզ և աչքի նման բարդ: Այդպիսին է և մեծ բանաստեղծի գրական ժառանգությունը: Ընթերցելիս այնքան պարզ և արժևորելիս ու իմաստավորելիս՝ այնքան բարդ: Այս պարզ աշխարհի բարդ խորհուրդներին է նվիրված բանասիրական գիտությունների դոկտոր-պրոֆեսոր Հրանտ Թամրազյանի նոր մենագրությունը*: Բազմավաստակ գիտնականը նախաբանում մարդկայնորեն խոստովանում է այդ աշխարհը մտնելիս իրեն պատած ներքին այն անվստահությունն ու երկյուղը, որ մարդ ունենում է «խոր անդունդին կամ ձյունապատ երկնապաղ թարձուրքին նայելիս» և հաղթահարելով այն, ընթերցողին տանում է Թումանյանի բանաստեղծական աշխարհի երկնապաղ թարձուրքները:

Ուրումնասիրության առաջին մասում, որը խորագրված է «Նախաբանի փոխարեն», մուտքն է Թումանյանի ստեղծագործական աշխարհ: Բանաստեղծը ներկայացվում է ժամանակի քննադատության հոշմանոտում, և թե անցնելիք ողու գրական որոնումներում ինչպես է հայացքը հառում հայ բանաստեղծության անցած ճանապարհին:

Նորին մի քննության են ենթարկված Նարեկացի, Արուսյան և Թումանյանի ստեղծագործական ու հոգևոր ընդհանրությունները: Կարևորվում է հատկապես այն հանգամանքը, որ Նարեկացին «բացել էր գեղարվեստական մտածողության մի նոր դարաշրջան, որը ինչ-որ կարևորագույն և հավերժական բան էր փոխանցել նաև գալիք հազարամյակներին, հասել մինչև Թումանյան»: Այս կերպ մի նոր դարաշրջան էր բացել և Թումանյանը՝ գեղարվեստական հավերժական արժեքները փոխանցելով գալիքին, կամրջելով հայ բանաստեղծության դարերը: Նարեկացի-Թումանյան զուգահեռում նաև ցույց է տրվում Նարեկի ծալքերում պահված ազգայինը և Թումանյանի ազգային ցավի համամարդկային էությունը, թե ինչպես է մամարդկայինում արտացոլվում ազգայինը և ազգայինն էլ՝ վերածվում մամարդկայինի:

Այս գիրքն ունի յուրահատուկ մի կառուցվածք, ուր հեղինակը կարողացել է բաժին առ բաժին ներկայացվող Թումանյանի պոեզիայի ժանրային բաժանումը զուգակցել նրա կյանքի փուլերին՝ կենսագրականի փոխարեն որոնելով կենսական այն սպրունները, որոնք իրենց լիցքերն են հաղորդել ծնվող գործերին: Հրանտ Թամրազյանի այս ուսումնասիրությունը նվիրված է ոչ թե Թումանյանի կյանքին ու բանաստեղծությանը, այլ բանաստեղծական կյանքին, էպիկական շնչով լեցուն երիտասարդ գերողի վիպերգության քննությունից մինչև կյանքի մալրամուտին ծնված

* Հրանտ Թամրազյան, Բանաստեղծը և մտածողը, Երևան, «Նաիրի» հրատարակչություն, 1995 թ.: Հրատարակություն ՀԲԼՄ Ալեք Մանուկյան մշակութային հիմնադրամի:

քաղյակները, և ամեն անգամ վերլուծությանը նախորդում է տվելալ գործի ստեղծագործական պատմությունը: Տարբերակների համեմատական քննությանը վերլուծվում է, թե բանաստեղծի ստեղծագործական վարպետության շարունակական վերելքից բացի էլ ինչ նախադրյալներով և ազդակներով են պայմանավորված տարբերակից տարբերակ կատարված փոփոխությունները: Նամակների, հոդվածների, գրառումների և ժամանակակիցների հուշերի վկայակոչմամբ բնթերցողին հաղորդակից է դարձնում Թումանյանի ներաշխարհի այն աչեկոծումներին, որոնցից ծնվել են այդ գործերը:

«Վիպերգություն» խորագրված երկրորդ և ամենաձավալուն մասն էլ սկսվում է «Անցման դարաշրջանի ողբերգության» քննությամբ, որը սուսկ ժամանակային անցում չէր, այլ նաև կացութաձևերի, հոգեբանության ու մտածողության հեղաթեփում: Անդրադառնալով գրականագիտության մեջ հաճախ հնչած այն կարծիքներին, թե Թումանյանը բնության և մահապետական անցյալի երգիչ է, գրում է, որ բանաստեղծը «գեղարվեստական բազում հայտնագործությունների շնորհիվ ժողովրդականից բարձրացել է դեպի ժողովրդայինը՝ մշտապես մնալով որպես նոր դարի և ժամանակի արվեստագետ»:

Գրքի պոեմներին նվիրված այս բաժինը բացվում է «Մարտիով», որով «Թումանյանի պոեզիայում սկսվում է մարմնավորվել հալածական մարդու թեման», շարունակվելով այնուհետև և «Նոռեցի Սաքոյով» ու արտացոլվելով ազգային ցավին նվիրված «Ալեքի» և «Մեհրի» գործերում: Թե ինչու վերջին երկուսը, չնայած գտած լավ բնտրությանը, բանաստեղծը երկրորդ անգամ չհրատարակեց, բացատրում է Թումանյանի ստեղծագործական հետագա ողու զարգացման տրամաբանությամբ, երբ ճակատային քննադատված հերոսների փոխարեն նրան ձգում է տառապող մարդը, իսկ հայ չրիժանուն կամ հերոսուհին բնականաբար հոգեբանական որևէ դրամա չէր կարող ապրել թշնամուց իր արդար վրեժը լուծելու անապարհին:

Ինչպես Թումանյանը ողջ կյանքում առանձնակի մի գուրգուրանք էր տածում «Անուշի» հանդեպ, նույն կերպ էլ շերտ և նրբին մի սիրով է Թամրազյանը վերլուծում պոեմը՝ մեծ տեղ հատկացնելով դեպքերի զարգացման բնթացքի հոգեբանական հիմնավորվածությանը, միաժամանակ ներկայացնելով, թե այդ խնդիրը ինչպես էր կարևորում և Թումանյանը: Գրականագիտության մեջ աչքնան տարակարծությունների տեղիք տված նախերգանքի մասին գրում է. «Այստեղ շատ թանկագին ժողովրդական մտածողության մշուշը նրբորեն խտմվում է գալիք գործողությանը, որպես ողբերգական նախազգացողություն»: Մերժելով ողբերգական այս նախազգացողությունը ֆատալիզմի հանգեցնելու փորձերը և Թումանյանին Թումանյանով բացատրելով, շարունակում է հոգեբանական նրբին վերլուծումների բնթացքը՝ ցույց տալով, թե կանխազգացումը ինչ տեղ է գրավել գրողի ներաշխարհում, վկայակոչելով նրա հետևյալ տողերը. «Չես սխալվի, եթե ասեմ՝ իմ կյանքում մի որևէ դեպք չի պատահել, որ նախազգացած կամ նախատեսած չլինեմ: Նախազգացած ու նախատեսած որ ասում եմ, ասում եմ ոչ միայն արթուն ժամանակ, այլև քնած ժամանակ, երազում, ալյարանորեն, պատկերներով, խորհրդանշաններով. ... Ես էնքան շքեղ ու թանկ երազներ եմ տեսել, որ ամեն միևր ինձ համար մի գեղեցիկ կյանք արժի»: Գրականագետի վարպետությունն է՝ ցույց տալ, թե այս երազները ինչպես են միախառնվել «Անուշի» քնդհանուր հյուսվածքին, որն այս ուսումնասիրության մեջ կատարվել է բավականին գեղեցիկ և ինքնատիպ

ձևով, Թումանյանի ողջ ստեղծագործության մերթին մեծ զգացողությամբ:

Բանահյուսական ակունք ունեցող գործերին է նվիրված «Ժողովրդական գիւնձերը հանճարի լույսի տակ և ժանրային փոխանցումներ» բաժինը, որում ապկում է, թե այդ ստեղծագործությունները սուկ բանահյուսական նյութի գեղարվեստական մշակումներ չեն, այլ ունեն գրության հոգեբանական պատճառաբանվածություն և կապվում են ազգային ճակատագրին՝ արձագանքելով նաև ժամանակի խնդիրներին: Այս առումով հատկանշական է «Որբը»: Որբան փոքր և տարողունակ է այն, այնքան էլ խորունկ և տարողունակ է թամբազյանական վերլուծությունը: Բերելով գրության համար աղբյուր ծառայած Գարեգին Սրվանձույանցի գրառումը, բացատրում է, թե ինչով են պայմանավորված մշակման ընթացքում կատարված բովանդակային-սյուժետային փոփոխությունները:

Գրականության համալսարիակ իմացության և գրականագիտական նրբին վերլուծության զուգակցմամբ ներկայացվում է դարասգրի հայ բանաստեղծության մեջ որբի ընկալումը, և թե ինչպես Թումանյանը «հայ ժողովրդական ավանդության շրջանակը լայնացնելով, որբությանը տալիս է քաղաքական շեշտ»:

Սրհակ... Սրհակ... գիշերն ի բուն
Կանչում է Որբն աղեկտուր,
Աշխարհն այնինչ մըտած խոր բուն,
Ինքը մեճակ ու շուրջը լուռ:

Այս տողերի վրայից ետ է տանում ժամանակի վարագույրը, մեզ փոխադրում դարասկիզբ՝ Որբի նման անպաշտպան մնացած Հայկական հայրցի ալլաբանական արձագանքը գտնելով վերը բերված հատվածում. «Ամեն գիշեր հնչում է որբի տխուր, աղեկտուր ձայնը, իսկ աշխարհը անվրդով մտել է խոր բուն, իսկ շուրջը հավերժական լուռություն է: Այս է որբի անկատագիրը՝ ողբի և որբի հայտենիքում»:

Նույն կերպ բացելով և մյուս բալլադների ու լեգենդների թաքուն ծալքերը, կատարում է հետևյալ ընդհանրացումը. «Թումանյանի երկերում ապրում ու արձագանքում են դարավոր ավանդները, հազարամյա խոհերն ու բարոյական ըմբռնումները: Բայց նա մի զարմանալի հմտությամբ անցյալի, ժողովրդականի, դարավոր նստվածքների հայտնագործումների ժամանակ շիկացնում, ընդգծում է նաև նորագույն դարի խնդիրները՝ ստանց փոքր-ինչ մոդեռնացնելու նյութը»:

Գրքի վերջին բաժինը նվիրված է Թումանյանի քնարերգությանը, որում անձնականն ու անանձնականը, ազգայինը և համամարդկայինը արտացոլվում են առավել նրբին, անորսալի շեշտերով: Թումանյանի բանաստեղծությունները ևս քննվում են համաշխարհային պոեզիայի, միջնադարից եկող ազգային ավանդների և անցյալ դարավերջի ու այս դարավերջի հայ բանաստեղծության հատման հոգևոր խաչույիներում: Օրինակ՝ Թումանյանի քնարերգության մեջ խաթարված իրականության և մարդու բարոյական կերպարի գեղարվեստական հարաբերակցության վերլուծությունը սկսում է Հին Արևելքի պոեզիայում այս հարցի առաջին քննարկական բախումներից մեկի, երկուսուկես հազար տարի առաջ գրված «Հիապոսիվածի վեճը իր հոգու հետ» պոեմից, անցնում Նարեկին, այսա Ծեքսպիրին:

Ծնորհիվ նման մոտեցման, որը պահանջում է ոչ միայն գրականագիտական, այլև հոգեբանական բնության ուկերչական աշխատանք, արդեն Ենթալիից, Գլոբեից, Բայրոնից, Պոշկինից ու Լերմոնտովից կրած անմիջական գրական ազդեցություններից բացի, որը բազմիցս շեշտվել է մեր գրականագիտության մեջ, ընդգծվում է մեկ այլ կարևոր խնդիր. որևէ մոտիվ, որն առավել ցայտուն է դրսևորվել հիշյալ գրողներից յուրաքանչյուրի մոտ, դիտել ոչ թե անմիջական ազդեցություն բանաստեղծի վրա, այլ համաշխարհային գրականության մեջ նրանց կողմից արձարժված և որպես այս շրջայի մեկ օղակ Թումանյանին փոխանցված:

Նաև տարբեր բանաստեղծությունների զարգացման ընթացքը տող առ տող վերլուծելով ցույց է տալիս մարդկային հոգու ապրումն ու ազգային ցավը և ողբերգությունը ինչպես են գրչի տիրական ուժով դառնում բանաստեղծական պատկեր ու փիլիսոփայություն, որոնք «իրենց մեջ թաքցնում են ծովի շարժման հզորությունը»: Այս հզորության ուժեղ խտագումներից մեկն է «Հոգեհանգիստ» բանաստեղծությունը:

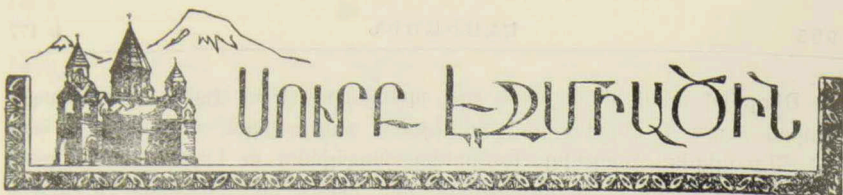
Թամրազյանը թումանյանական գրառումներով և ժամանակակիցների հուշերով հուսված ճանապարհով ընթերցողին նախ տանում է գեհեմի վերածված արևմտահայ աշխարհ, ապա գաղթականության ալիքի հետ բերում էջմիածնի պարիսպների տակ, ուր բաց երկնքի ներքո թափված ժողովրդի վրա ծանրացող գիշերային խավարում բանաստեղծի հոգում տատապանքի ցավից ճառագող լույսից ծնվում է «Հոգեհանգիստը», որում դառնության խոսքերը գրականագետի դիպուկ բնորոշմամբ «դարձել են փիլիսոփայական խորունկ բանաձև մարդու անմարդկային բնույթի մասին»:

Ազգային այս մեծ ողբերգությանը միահյուսված ցավից ծնվում են գրողի կյանքի վերջին շրջանի բանաստեղծական մարգարիտները՝ քառյակները, տառապող բանաստեղծի երազը «մանկան արդար քնի» և «հաշտ ու խաղաղ մարդկության»:

Այս գրքի յուրահատուկ արժանիքներից մեկն էլ այն է, որ հեղինակը շարադրանքի լեզուն և ոճն էլ ստեղծ է քեզեցնում է վերածվող երկրից, և քառյակների վերլուծությունում մեկ անգամ ևս մեզ է փոխանցվում թումանյանական կարոտը, անցած ժրի բանաստեղծական վերհուշը. «Գարունքվա ծաղկոտ օրերի պես այդ հուշերը հյուր են գալիս արդեն խոնարհվող աշնան մեջ գտնվող բանաստեղծ անհատին, որն արդեն բռնված է խորհրդավոր սնհայտի տազնապներով և կրակահեղ և անխուսափելիի առջև»:

Գրականագետը բանաստեղծի հետ բնկում է աշխարհի չարն ու բարին, խորապես վերապրում «հայց վիշտը»: Անդրադատմալով քառյակից քառյակ փոխանցվող «եղջանիկ ակունքների» թումանյանական երազին, գրում է. «Համամարդկային այս երազները թերևս առավելագույն չափով արտահայտում են հայ ժողովրդի հոգեկան նկարագիրը, քանի որ երազներն ամենից ալելի հարազատ են գրկվածներին և ծաղկում են տառապող ու մաքառող, գալիքի դժվար ճամփեքի համար մարտեր մղող ժողովրդի հոգում»:

Համանման խոսքումները գումարվելով թումանյանական խոհականությանը շնչող ողջ շարադրանքին, Հրանտ Թամրազյանի «Հովհաննես Թումանյան. բանաստեղծը և մտածողը» գիրքը վերածում են գրականագիտական ասքի, մի ասքի՝ նվիրված Ամենայն Հայոց Բանաստեղծին և նրան ծնած ժողովրդին:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԲԵՄ. ԼՈՒՐԵՐ

Մայիսի 7-ին, կիրակի.— Կարմիր Կիրակէ:

Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Տ. Տիրայր քհն. Գըլընյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզ խոսեց:

* * *

Մայիսի 14-ին, կիրակի.— Տօն Երեման Ս. Խաչի:

Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Տ. Միքայել ծ. վրդ. Աջապահյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ հավոր պատշաճի քարոզ խոսեց:

Ս. պատարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

* * *

Մայիսի 21-ին, կիրակի.— Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. խորանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Տ. Վազգեն արդ. Միրզախանյանը:

* * *

Մայիսի 25-ին, հինգշաբթի.— Համբարձումն Քրիստոսի:

Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. խորանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Տ. Միքայել ծ. վրդ. Աջապահյանը:

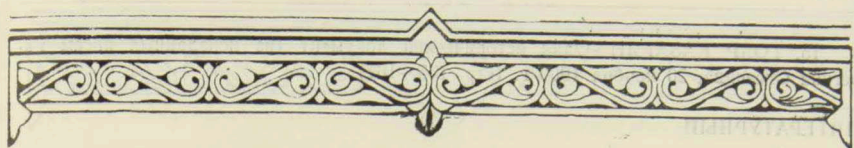
Հավարտ ա. պատարագի կատարվեց Հայրապետական մաղթանք, որից հետո հավոր պատշաճի քարոզ խոսեց պատարագիչ Հայր Սուրբը:

* * *

Մայիսի 28-ին, կիրակի.— Երկրորդ Ծաղկազարդ:

Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Տ. Ներսես արքեպս. Պողապալյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ հավոր պատշաճի քարոզ խոսեց:

Ս. պատարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

„ЭЧМИАДЗИН“

ОФИЦИАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ ЭЧМИАДЗИНСКОГО КАТОЛИКОСАТА (МАЙ 1995г.)

1. Патриаршее слово благодарности и оценки, 26 мая 1995 г. (стр. 3—5).
2. Проповедь Католикоса всех армян Гарегина I в церкви св. Саркиса в г. Ереване, 23 апреля 1995 г. (стр. 6—10).
3. Поздравительная телеграмма Католикоса всех армян Гарегина I Жак Шираку по случаю избрания президентом Республики Франции, 10 мая 1995 г. (стр. 11).
4. АРХИЕРЕЙСКОЕ ПОСЕЩЕНИЕ КАТОЛИКОСА ВСЕХ АРМЯН ГАРЕГИНА I В ШИРАКСКУЮ ЕПАРХИЮ, 5—8 мая 1995 г. (стр. 13—83).
5. Проповедь Католикоса всех армян Гарегина I в Кафедральном соборе св. Эчмиадзина на праздник Явления Святого Креста, 14 мая 1995 г. (стр. 84—88).
6. КАТОЛИКОС ВСЕХ АРМЯН ГАРЕГИН I—В завершении Нашего Архиперейского посещения Ширакской епархии, молитву воссылаем к Всевышнему Господу Богу из первопрестольного Эчмиадзина место попомничества всех армян, 10 мая 1995 г. (стр. 89).
7. АРХИЕРЕЙСКОЕ ПОСЕЩЕНИЕ КАТОЛИКОСА ВСЕХ АРМЯН ГАРЕГИНА I В АРЦАХСКУЮ ЕПАРХИЮ, 19—22 мая 1995 г. (стр. 91—129).
8. КАТОЛИКОС ВСЕХ АРМЯН ГАРЕГИН I—Завершив Наше Архиперейское посещение в Арцахскую епархию, молитву воссылаем к Всевышнему Господу Богу и испрашиваем, 31 мая 1995 г. (стр. 130).
9. Поздравления по случаю избрания Католикоса всех армян Гарегина I (стр. 131—132).
10. Приемы в первопрестольном Эчмиадзине, 7 апреля—28 мая 1995 г. (стр. 133—138).

РЕЛИГИОЗНО-ЦЕРКОВНАЯ

11. Проповедь архиепископа Нерсеса Позапаляна, произнесенная 28 мая 1995 г. по случаю праздника Второго Вербного Воскресенья (стр. 139—141).
12. Н. МУТСОПУЛОС, К. ДИМИТРОКАЛИС—Почитание Святого Григория Просветителя в Греции (сия статья представлена как лекция на международном научном семинаре в г. Ереване 11—17 сентября 1985 г., посвященный армянскому искусству)—(стр. 142—147).
13. ПРОТОИЕРЕИ НЕРСЕС НЕРСЕСЯН, ДОКТОР БОГОСЛОВИИ—Верую и только в всеобщую и апостольскую святую церковь (исследование)—(стр. 148—155).
14. ВЕРХОВНЫЙ АРХИМАНДРИТ МИКАЭЛ АЧАПАГЯН—Идея любви в Ветхом Завете (исследование)—(стр. 156—164).

15. **ГОАР КАЗАРЯН**—Один исторический документ (из неизданных писем Га-регина Овсепяна, 20 ноября 1900 г. (стр. 165—167).

ЛИТЕРАТУРНЫЙ

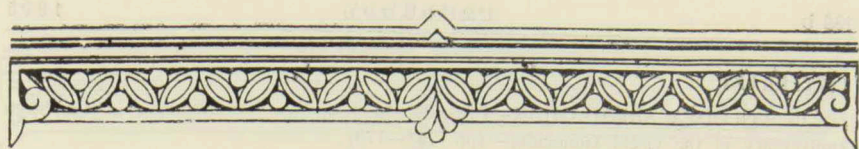
16. **ВОЛОДЯ АБРАМЯН**—К спасению (по случаю 80-ти летия Геноцида ар-мян в Османской империи)—(стр. 168—173).

РЕЦЕНЗИЯ

17. **ВАРДАН ДЕВРИКЯН**—Книга о писателе и мыслителе (стр. 174—177).

В ПЕРВОПРЕСТОЛЬНОМ ЭЧМИАДЗИНЕ

18. Церковная хроника первопрестольного Эчмиадзина за май месяц (стр. 178).

„ETCHMIADZIN“
OFFICIAL MONTHLY OF HOLY ETCHMIADZIN
(MAY 1995)

1. Pontifical address of thanks and appreciation, 26-th May 1995 (p. 3—5).
2. The sermon of His Holiness given in the Saint Sarkis church of Yerevan, 23rd April 1995 (pp. 6—10).
3. Cable of congratulation of His Holiness to Mr. Jacques Chirac on the occasion of his election as President of the Republic of France, 10-th May 1995 (p. 11).
4. THE PASTORAL VISIT OF HIS HOLINESS GAREGUIN I TO THE DIOCESE OF SHIRAK, 5—8th May 1995 (pp. 13—83).
5. The sermon of His Holiness in the Holy Cathedral during the feast of the Apparition of the Holy Cross, 14-th May 1995 (pp. 84—88).
6. GAREGUIN I CATHOLICOS OF ALL ARMENIANS—At the end of Our pastoral visit given to the diocese of Shirak, from the sanctuary of Holy Etchmiadzin I send prayer to the most High God, 10th May 1995 (p. 89).
7. THE PASTORAL VISIT OF HIS HOLINESS GAREGUIN I TO THE DIOCESE OF ARTZAKH, 19—22nd May 1995 (pp. 91—129).
8. GAREGUIN I CATHOLICOS OF ALL ARMENIANS—After giving Our Pontifical visit to the diocese of Artzakh We send Our prayer to God and implore, 31st May 1995 (p. 130).
9. Congratulations on the occasion of the election of Catholicos Gareguin I (pp. 131—132).
10. Receptions in the Mother See of Holy Etchmiadzin, April 7—May 28 1995 (pp. 133—138).

RELIGIOUS WRITINGS

11. The sermon of Archbishop Nerses Bozabalian given in the 28-th May 1995, on the occasion of the feast of Second Palm-Sunday (pp. 139—141).
12. N. MYTSOPOOLOS, K. DIMITROKHALLIS—The worship of Saint Gregory the Illuminator in Greece (this article has been represented as lecture 11—17th September 1995 in Yerevan, during the international symposium devoted to the armenian art)—(pp. 142—147).
13. VERY REV. DOCTOR FATHER NERSES NERSESSIAN—Creed and only universal and apostolic Holy Church (study)—(pp. 148—155).
14. VERY REV. FATHER MIKAYEL ADJABAIA—The idea of love in the Old Testament (study)—(pp. 156—164).
15. GOHAR GHAZARIAN—A historical document (from the inedited letters of Gareguin Hovsepien), 20-th November 1900)—(pp. 165—167).

„ETCHMIADZINE“

ORGANE OFFICIEL DU SAINT-SIEGE D'ETCHMIADZINE

(AVRIL 1995)

1. Adresse pontifical de remerciement et d'appréciation, (26 Mai 1995)—(pp. 3—5).
2. Homélie de Sa Sainteté prononcée dans l'église de Saint Sarkis d'Erévan, le 23 Avril 1995 (pp. 6—10).
3. Télégramme de félicitation à Mr. Jacques Chirac à l'occasion de sa élection comme Président de la République de France (10 Mai 1995)—(p. 11).

4. VISITE PASTORALE DE SA SAINTETE GAREGUINE I AU DIOCESE DE CHIRAC (5—8 Mai 1995)—(pp. 13—83).

5. Homélie de Sa Sainteté dans la cathédrale de Saint Etchmiadzine pendant la fête de l'Apparition de la Sainte Croix (14 Mai 1995)—(pp. 84—88).

6. GAREGUINE I CATHOLICOS DE TOUS LES ARMENIENS—A la fin de Notre visite du diocèse de Chirac, du sanctuaire de Saint Etchmiadzine J'envoie ma prière au Très Haut Dieu (10 Mai 1995)—(p. 89).

7. VISITE PASTORALE DE SA SAINTETE GAREGUINE I AU DIOCESE D'ARTZAKH (19—22 Mai 1995)—(pp. 91—129).

8. GAREGUINE I CATHOLICOS DE TOUS LES ARMENIENS—Après la visite pontificale donnée au diocèse d'Artzakh Nous envoyons Notre prière au Dieu et implorons (31 Mai 1995)—(p. 130).

9. Félicitations à l'occasion de l'élection du Catholikos Garéguine I (pp. 131—132).

10. Réceptions au Saint-Siège du Saint Etchmiadzine (Avril 7—Mai 28 1995)—(pp. 133—138).

ECRITS RELIGIEUX

11. Sermon d'Archevêque Nerses Bozabalian donnée le 28 Mai 1995, à l'occasion de la fête du Dimanche des Rameaux (pp. 139—141).

12. N. MOTSOPOULOS, K. DIMITHOKALLIS—Le culte de Saint Grégoire l'Illuminateur en Grèce (cet article est représenté comme discours à Erévan, au symposium dédié à l'art arménien (11—17 Septembre 1985)—(pp. 142—147).

13. REV. PERE DOCTEUR NERSES NERSESSIAN—Le credo et seul Saint Eglise universelle et apostolique (étude)—(pp. 148—155).

14. REV. PERE MIKAEL ATCHABAHIAN—L'idée d'amour dans l'Ancien Testament (étude)—(pp. 156—164).

15. GOHAR GHAZARIAN—Un document historique (des lettres du Garéguine Hovsepien) 20 Novembr 1900 (pp. 165—167).

LITTERAIRE

16. VOLODIA ABRAHAMIAN—Envers le salut (à l'occasion de 80-ième anniversaire du Grand Génocide)—(pp. 168—173).

BIBLIOGRAPHIE

17. VARTAN DEVRIKIAN—Livre à propos du poète et du penseur (pp 174—177).

DU SAINT-SIEGE

18. Brèves informations concernant les célébrations des saintes messes, les sermons prononcés à cette occasion et d'autres cérémonies religieuses qui ont eu lieu dans la Cathédrale de Saint Etchmiadzine au cours du mois de Mai 1995 (p. 178).

ORGANE OFFICIEL DU SAINT-SIEGE DETCHMADZINE JANVIER 1995

Le présent journal est consacré à la publication de documents et de lettres de Garéguine Hovsepien. Les lettres de Garéguine Hovsepien sont publiées dans le présent journal. Les lettres de Garéguine Hovsepien sont publiées dans le présent journal. Les lettres de Garéguine Hovsepien sont publiées dans le présent journal.

1. VISITE PASTORALE DE SA SAINTETE DABEGHINE I SA CHURSE DE
CHURCH (1-2 Mai 1995) — (p. 17-22).

2. VISITE PASTORALE DE SA SAINTETE DABEGHINE I SA CHURSE DE
CHURCH (1-2 Mai 1995) — (p. 17-22).

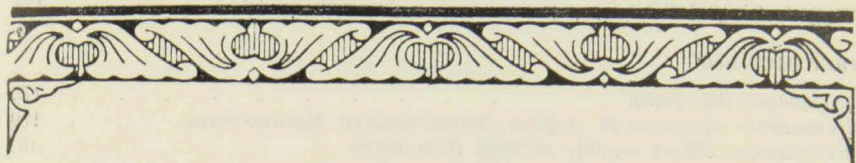
3. VISITE PASTORALE DE SA SAINTETE DABEGHINE I SA CHURSE DE
CHURCH (1-2 Mai 1995) — (p. 17-22).

4. VISITE PASTORALE DE SA SAINTETE DABEGHINE I SA CHURSE DE
CHURCH (1-2 Mai 1995) — (p. 17-22).

5. VISITE PASTORALE DE SA SAINTETE DABEGHINE I SA CHURSE DE
CHURCH (1-2 Mai 1995) — (p. 17-22).

6. VISITE PASTORALE DE SA SAINTETE DABEGHINE I SA CHURSE DE
CHURCH (1-2 Mai 1995) — (p. 17-22).

7. VISITE PASTORALE DE SA SAINTETE DABEGHINE I SA CHURSE DE
CHURCH (1-2 Mai 1995) — (p. 17-22).

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հայրապետական խօսք շնորհակալության և գնահատանքի	3
Վեհափառ Հայրապետի քարոզը՝ խոսված Երևանի Սուրբ Սարգիս եկեղեցում .	6
Վեհափառ Հայրապետի շնորհավորական հեռագիրը Ժակ Շիրակին՝ Ֆրանսիայի Հանրապետության նախագահ ընտրվելու առթիվ	11

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ՎԵՀԱՓԱՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՀՈՎ- ՎԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ԾԻՐԱԿԻ ԹԵՄ	13
--	----

Վեհափառ Հայրապետի քարոզը Մայր տաճարում Երևանի Սուրբ Խաչի տոնին .	84
--	----

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ—Ծիրակայ թեմին Մեր Հովուա- պետական անդրանիկ այցելության աւարտին, Սուրբ Էջմիածնի ուխտավայրի օջախից աղօթք եմ վերառաքում առ Բարձրեալն Աստուած	89
---	----

ՎԵՀԱՓԱՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՀՈՎՎԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՑԱԽԻ ԹԵՄ	93
---	----

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ—Արցախի թեմ կատարած Մեր Հայրապետական այցելությունից յետոյ Մեր աղօթքն ենք վերառաքում առ Աստուած և հայցում	130
---	-----

Ծնորհավորականներ Գարեգին Ա Կաթողիկոսի ընտրության առթիվ	131
--	-----

Ընդունելություններ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում	133
---	-----

ԿՐՈՆԱ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

Գերաշնորհ Տ. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոզապայանի քարոզը՝ խոսված 1995 թ. մայիսի 28-ին, Երկրորդ Ծաղկազարդի տոնի առթիվ	139
---	-----

Ն. ՄՈՒՏՈՊՊՈՒԼՈՍ. Կ. ԴԻՄԻՏՐՈՎԱԼԻՍ—Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի պաշտա- մունքը Յունաստանի մէջ	142
--	-----

ԴՈԿՏ. Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԱԽԱԳ ՔԷՆՅ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ—Հաւատամք և մի միայն ընդ- հանրական և առաքելական, (սուրբ) եկեղեցի	143
---	-----

ՄԻՔԱՅԵԼ Ծ. ՎՐԴ. ԱԶԱՊԱՀՅԱՆ—Սիրո գաղափարը Հին Կտակարանում .	156
---	-----

ԳՈՀԱՐ ՂԱՅՐԱՅԱՆ—Պատմական մի վավերագիր (Գարեգին Հովսեփյանի անտիպ նամակներից)	165
---	-----

ԳՐԱԿԱՆ

ՎՈՂՈՂՅԱ ԱՅՐԱՀԱՄՅԱՆ—Դեպի փրկություն	168
--	-----

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ—Գիրք բանաստեղծի և մտածողի մասին 174

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՒՄ

Եկեղեցական բև. լուրեր 178
 «Эчмиадзин» официальный журнал Эчмиадзинского Католикосата 179
 «Etchmiadzin» official monthly of Holy Etchmiadzin 181
 «Etchmiadzine» organe officiel du Saint-Siege d'Etchmiadzin 183

Խմբագիր՝ ԱՍՈՂԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՐԻՍԱԿԵՍՅԱՆ

ԽՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՅԵՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԷՋՄԻԱՄՆ

«ԷՋՄԻԱՄՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Республика Армения, Эчмиадзин. Редакция журнала «Эчмиадзин».

Rédaction de la revue «Etchmiadzine», Etchmiadzine. Arménie.

Հանձնված է արտադրության 03.07.1995 թ.: Ստորագրված է տպագրության 12.09.1995 թ.:
 Տպագրական 11,6 մամուլ + 20 Գերդիր, թուղթ 70×108¹/₁₆, պատվեր 164;

Մալր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տպարան

ISSN 0134—5249